

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN KARADENİZ
POLİTİKASINA RUSYA’NIN BAKIŞI**

DOKTORA TEZİ

Elena SALIS

MART- 2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN KARADENİZ
POLİTİKASINA RUSYA’NIN BAKIŞI**

DOKTORA TEZİ

Elena SALIS

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

MART- 2023

TRABZON

ONAY

Elena SALIS tarafından hazırlanan “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Karadeniz Politikasına Rusya’nın Bakışı” bu çalışma 06.04.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı-Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSÖN	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Süleyman ERKAN	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Elena SALIS

31.03.2023

ÖNSÖZ

Bu çalışma Rusya'nın; Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikalarına bakış açısını incelemektedir. Sorunun bu şekilde çerçevelenmesi, ikili Türk-Rus ilişkileri için yeni perspektifler ortaya koymakta ve her iki taraf için de kaybedici bir çatışmanın önlenmesine katkıda bulunabilmektedir. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler sisteminde süregelen tırmanma ışığında son derece makul görünmektedir.

Öncelikle tez konumu belirlerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan, desteğini esirgemeyen tez danışmanım ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Coşkun TOPAL'a, seçtiğim konuya alışılmamış bir perspektiften bakarak değerli yorumlarıyla katkıda bulunan ve bu sayede konuya bir yenilik katmamı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Süleyman ERKAN'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Tez İzleme Komitesi'nin ve bölüm seminerlerinin tüm üyelerine kıymetli yorumları ve soruları için çok teşekkür ederim.

Mart, 2023

Elena SALIS

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-11

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN TEORİK TEMELLERİ VE KARADENİZ BÖLGESİ’NİN MODERN JEOPOLİTİĞİ	12-43
1.1. Modern Uluslararası İlişkiler Sisteminin Dönüşümünü Değerlendirmeye Yönelik Metodolojik Yaklaşımlar	12
1.2. Siyaset Biliminde Bölge Kavramının Tanımı.....	16
1.3. Karadeniz Bölgesi Kavramının Evrimi	20
1.4. Karadeniz Bölgesi’ndeki Modern Jeopolitik Durum.....	24
1.4.1. ABD ve Karadeniz Bölgesi.....	24
1.4.2. AB’nin Karadeniz Bölgesi’nde Jeopolitiği	27
1.4.3. Karadeniz Bölgesi’nde Türkiye’nin Dış Politikası	29
1.4.4. Rusya Federasyonu’nun jeopolitik projelerinde Karadeniz Bölgesi.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

2. RUSYA VE TÜRKİYE’NİN POST-SOVYET ALANINDA STRATEJİK ÇIKARLARININ KEŞİŞİMİ	44-75
2.1. Türkiye’nin Stratejik Çıkarlarının Gerçekleştirilmesi Olarak Post-Sovyet Alanındaki Etkisinin Yaygınlaşması.....	44
2.2. Türkiye’nin Post-Sovyet Alanındaki Stratejik Çıkarlarının “Yumuşak Güç” Kurumları Aracılığıyla Pratik Uygulaması	53
2.3. Türkiye’nin Bölgesel Liderlik Statüsüne Yönelik İddiaları ve Rusya Tarafından Bu İddiaların Algılanışı	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EVRİMİ: EKONOMİDEN İNSANİ VE GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNE GEÇİŞ	76-109
3.1. SSCB'nin Dağılmasından Sonra Rus-Türk İlişkilerinin Tarihi ve Politik-Hukuki Temelleri	76
3.2. 2015 “Uçak” Krizi Sonrası Rusya ile Türkiye Arasında Güvenlik Alanında İş Birliğine Yönelik Gidişat	86
3.3. Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenliği Bağlamında Rus-Türk İlişkilerinin İnsani Vektörü	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASININ RUS UZMAN TOPLULUĞU VE DEVLET YAPILARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	110-134
4.1. Rus Uzman Topluluğunun Türkiye Siyasetine Dair Algısı	110
4.2. Rus Bilimsel Çalışmalarında Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’nde Siyaset Algısının Analizi	115
4.3. Kanal İstanbul İnşasının Rus Uzman Topluluğu Tarafından Değerlendirilmesi	118
4.4. 2014 Yılından Sonra Türkiye’nin Kırım Sorununa Yaklaşımının Rus Bilimsel Makaleleri Üzerinden Algılanması	124
4.5. Karadeniz Bölgesi’nin ve Türkiye Politikasının Öneminin Rusya Federasyonu’nun Devlet Düzeyinde Değerlendirilmesi	128
SONUÇ ve ÖNERİLER	135
KAYNAKÇA	139
ÖZGEÇMİŞ	167

ÖZET

Uluslararası ilişkilerin mevcut aşaması; dinamik gelişmeler, uluslararası süreçlere katılan kilit devletlerin rolünün dönüşümü ve sadece ekonomik değil aynı zamanda askeri-politik alanlarda da güç dengesinin yeniden dağıtılması ile ayırt edilmektedir. Uluslararası ilişkilerde önemli sayıda aktörün siyasi arenada devam eden süreçlerinin gelişimini belirleyeceği çok merkezli bir dünya sistemine geçiş vardır. Yeni çok merkezli uluslararası sistemde bunlardan birisi Karadeniz Bölgesi'dir. Karadeniz Bölgesi'nin yanı sıra söz konusu uluslararası sistemde belirli bölgelerin de önemi artmaktadır. Karadeniz Bölgesi (batı ve doğuyu, kuzey ve güneyi birbirine bağlayan ana yolların geçtiği) hem bölgesel hem de küresel ölçekte giderek daha fazla önem kazanmaya devam etmektedir.

Sovyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından sonra Karadeniz Bölgesi'nde hem bölgenin kendisini hem de Rusya'nın (SSCB'nin halefi olarak) ve bölgedeki diğer ülkelerin ulusal güvenliğini etkileyen önemli siyasi dönüşümler yaşanmaktadır. Günümüzde de uluslararası ilişkilerde kendi rollerini güçlendirme iddiasında olan bölgesel aktörlerin etkisinde bir artış söz konusudur. Türkiye, çeşitli düzeylerde bir yakınlaşma politikası izleyerek yeni Karadeniz devletleriyle aktif olarak iş birliği yapmaya başlamıştır. Bu politikanın tutarlı ve sert bir şekilde uygulanması, küresel ve bölgesel aktör olan Rusya ile bazı çatışmalara yol açabilmekte bu da Karadeniz Bölgesi'nde gerginliğin tırmanmasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmanın konusu; Rusya'nın, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasına ilişkin vizyonudur. Tezin temel amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasının Rusya'da nasıl algılandığını araştırmaktır.

Bu yaklaşım, Karadeniz Bölgesi'nde bölgesel güvenlik açısından verimli işbirliği ve etkileşim beklentilerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin Karadeniz Politikası, Rusya'nın Karadeniz Politikası, Dış Politikası, Rusya-Türkiye İlişkiler, Çıkarlar

ABSTRACT

The current stage of international relations is characterized by a dynamic development. The role of key participating States in international processes is being transformed and the balance of power has been redistributing not only in an economic but also in a military –political spheres. There is a transition to polycentric world system, in which considerable number of actors in international relations will determine the development of ongoing processes on the political arena.

In the new polycentric international system, the importance of single regions, one of which is the Black Sea region. The Black Sea region (through which the main routes connecting east and west, north and south run), is becoming increasingly important, both regionally and globally. Since the collapse of the Soviet Union, the Black Sea region has undergone significant political transformations, affecting both the region itself and the national security of Russia (as the heir to the USSR) and other countries in the region. Currently, there is a growing influence of regional actors, which are increasingly claiming to strengthen their own role in international relations. Turkey is positioning itself as a foreign policy reformer and an active actor in transforming the system of international relations, which certainly affects the key actors in contemporary international relations. Consistent and rigid implementation of this policy may lead to certain conflictual tensions with a global and regional actor, Russia, which will lead to an escalation of tensions in the Black Sea region.

The subject of this study is Russia's vision of Turkish policy in the Black Sea region. The aim of the thesis is to investigate how the policy of the Republic of Turkey in the Black Sea region is conceived in Russia.

This approach aims to contribute to a better understanding of the prospects for fruitful co-operation and interaction in the Black Sea Region from a regional security perspective.

Keywords: Black Sea Region, Turkey's Black Sea Policy, Russia's Black Sea Policy, Foreign Policy, Russia-Turkey Relations, Interests

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Yıllara Göre Türkiye Hakkında Bahsedilme Sayısı	113
2	Karadeniz Bölgesi'nin ve Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nun Temel Belgelerinde Temsil Edilmesi.....	129
3	Konuların Sayıya Göre Dağılımı ve Onların Kesişimi	132
4	Röportaj ve Makalelerin Analizine Dayalı Türk Politikası Değerlendirmeleri	132

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Türkiye Kategorisindeki Konuların Frekans Dağılımı	114
2	İncelenen Makalelerin Toplamında Konuların Dağılımı	116
3	Türkiye’de Rusya Dışışleri Bakanlığı Temsilcileriyle Yapılan Röportajlarda ve Makalelerde En Çok Bahsedilen Konuların Dağılımı	131

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: adı geçen eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KBC	: Kabardino-Balkar Cumhuriyeti
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RTKF	: Rus-Türk Kamu Forumu
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
DPSPK	: Dış Politikası ve Savunma Politikası Konseyi
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TÜRKPA	: Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin mevcut aşaması; dinamik gelişmeler, uluslararası süreçlere katılan kilit devletlerin rolünün dönüşümü ve sadece ekonomik değil aynı zamanda askeri-politik alanlarda da güç dengesinin yeniden dağıtılması ile ayırt edilmektedir. Uluslararası ilişkilerde önemli sayıda aktörün siyasi arenada devam eden süreçlerinin gelişimini belirleyeceği çok merkezli bir dünya sistemine geçiş vardır.

Yeni çok merkezli uluslararası sistemde bunlardan birisi Karadeniz Bölgesi'dir. Karadeniz Bölgesi'nin yanı sıra söz konusu uluslararası sistemde belirli bölgelerin de önemi artmaktadır. Karadeniz Bölgesi (batı ve doğuyu, kuzey ve güneyi birbirine bağlayan ana yolların geçtiği) hem bölgesel hem de küresel ölçekte giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ne de olsa buradaki hâkimiyet, Orta Avrupa ve Balkanlar, Doğu Akdeniz, Orta Doğu'nun kuzeyi ayrıca Güney Kafkasya ve Orta Asya üzerindeki etkinin güçlendirilmesi için fırsatlar sunmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Karadeniz Bölgesi'nde hem bölgenin kendisini hem de Rusya'nın ve bölgedeki diğer ülkelerin ulusal güvenliğini etkileyen önemli siyasi dönüşümler yaşanmaktadır.

Yaşanan önemli siyasi dönüşümler ile gerçekleşen jeopolitik değişiklikler, siyaset bilimindeki tartışmalı yönlerin bir sonuca bağlanması ile ilgili görüşlere yer verilmesi, "bölge" kavramının etrafında şekillenen tartışmalara odaklanılmasını ve bölgesel sınırların tanımlanmasıyla ilgili tartışmalara yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Bilimde uzun süredir hâkim olan Karadeniz Bölgesi'nin sınırlarını belirlemeye yönelik coğrafi yaklaşım, günümüzde yerini jeopolitik bir yaklaşıma bırakmaktadır. Bölgeye, Karadeniz'e çıkmayan ancak gelişimi ve istikrarı üzerinde önemli bir etkisi olan ülkeler dâhil edilmeye başlanmış ve günümüzde uluslararası ilişkilerde kendi rollerini güçlendirme iddiasında olan bölgesel aktörlerin etkisinde bir artış söz konusu olmaktadır. Bahsi geçen devletlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'dir. SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye, çeşitli düzeylerde bir yakınlaşma politikası izleyerek yeni Karadeniz devletleriyle aktif olarak iş birliği yapmaya başlamıştır. 2000'lerin başında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iktidara gelmesiyle Türkiye, Recep Tayyip Erdoğan öncülüğünde bölgesel bir liderlik hareketi göstermeye başlamıştır.

Bugün Türkiye; doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bir bağlantı "bir tür merkez" görevini üstlenmektedir. Bu durum dış politika seyrinin canlandırılmasına sebep olmakla kalmayıp Rusya da dâhil olmak üzere birçok güçle etkileşimi artırmaktadır.

Rusya'nın jeopolitik çıkarları açısından bakıldığında Karadeniz Bölgesi, hem kendi iç çıkarları yani bölgesel çıkarları açısından, hem de Akdeniz Bölgesi'ne "kapı" görevi görmesi açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti; her iki bölgede de Rusya için önemli bir etkileşim faktörü, aynı zamanda Rusya'nın hem ortağı hem de rakibi olarak hareket etmektedir. Türkiye, bölgesel bir varlık olarak Rusya'nın Akdeniz'e girmesinin anahtarı olabilmesinin yanı sıra Rusya'yı Karadeniz'e "kilitleyerek" bölgede meydana gelen nüfuz seviyesindeki değişikliklerle Rusya için bir engel durumu haline gelebilmektedir.

Bu tez çalışmasının güncel önemi, AKP'nin iktidara gelmesiyle Ankara'nın dış politika söyleminin önemli bir değişiklik yaşamasıyla bağlantılıdır. Devletin dış politikada önceliklerinin değişmesiyle ulusal çıkarlar daha net bir şekilde belirlenmiştir. Türkiye, "yumuşak güç" araçları da dâhil olmak üzere komşu bölgelerle etkileşime girerek aktif bir bölgesel politika yürütmektedir. Ankara'nın dış politikasının çeşitlendirilmesi, ABD'nin bölgedeki küçük ortak pozisyonundan ayrılma girişimleri, Rusya ve Doğu devletleriyle temasların güçlendirilmesinde kendini göstermiş ve bu bağlamda çeşitlendirmelere sebep olmuştur. Uluslararası ilişkilerde oluşan değişimlerin, Ankara'nın dış politikasını daha aktif hale getirdiği söylenebilmektedir. Öte yandan, ideolojik ve değer faktörlerinin etkisi altında Türkiye'nin dış politika rotası, büyük ölçüde devletin dış politika faaliyetlerinin dinamizmine yol açan muhafazakâr özellikler kazanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, sadece siyasi değil aynı zamanda ekonomik ve askeri alanlarda da diğer ülkelerle bağlarını güçlendirmeyi ve genişletmeyi amaçlamaktadır. Türkiye, öncelikle Suriye krizinin çözümü bağlamında Ortadoğu'da Rusya ile aktif olarak etkileşime girmektedir. Moskova ve Ankara'nın çok sayıda ortak ekonomik projesinin olduğu görülmektedir. İki ülke arasında güvenlik alanındaki iş birliğinin yoğunlaştırılması, Rus askeri uçağının düşürülmesi, Rus Büyükelçisi'nin suikastı gibi ciddi krizlerinin aşılmasında rol oynamıştır. Genel olarak her iki devletin de ortak amacının çok merkezli dünya düzenini desteklediği söylenebilir.

İkili ilişkilerde özellikle hassas bir konu olan Rusya ile Türkiye arasındaki jeopolitik çelişkilerin devam ettiği, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun, Türkçe konuşulan alanı olup Ankara'nın dış politika seyrinin aktivasyonu nedeniyle bu alana yoğunlaşabileceği düşünülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin "İslam dünyası" üzerindeki etkisini komşu bölgelere -Orta Asya, Güney Kafkasya ve Balkanlara- genişletme girişimleri söz konusu olmakta ve bunun için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. "Yumuşak güç" unsurları, ekonomik ve insani alanlarda iş birliğinin güçlendirilmesi, çatışmaları çözme ve yönetme mekanizmalarının yanı sıra temelde tek bir dine mensup olma amacı gözetilerek sözde uluslar üstü ruhun oluşumunun sağlanması hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın hipotezi şu şekildedir: Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası çok kutuplu düzen, Karadeniz Bölgesi'ndeki jeopolitiğin değişmesi, Türkiye'nin bölgesel bir oyuncu olarak

güçlenmesine yol açmaktadır. Türkiye'nin dış politika reformcusu ve uluslararası ilişkiler sisteminin dönüşüm sürecinin aktif bir aktörü olarak konumlandırmasını sağlamıştır. Bu durum kesinlikle modern uluslararası ilişkilerin kilit aktörlerini etkilemektedir. Bu politikanın tutarlı ve sert bir şekilde uygulanması, küresel ve bölgesel aktör olan Rusya ile bazı çatışmalara yol açabilmekte bu da Karadeniz Bölgesi'nde gerginliğin tırmanmasına sebep olmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Rusya ve Türkiye'nin dış politikasını genel olarak değerlendirmek, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde nasıl değişim yaşandığını incelemek yerine, Rusya bu politikayı bir tehdit olarak mı görüyor, yoksa mevcut durumdan memnun mu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu yaklaşım, Karadeniz Bölgesi'nde üretken bir iş birliği ve bölgesel güvenlik açısından etkileşime yönelik beklentilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın **kapsamını** Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki dış politikasının irdelenmesi olarak değerlendirebiliriz. Çalışmanın **konusu** ise; (araştırma sorusu) Rusya'nın Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasına ilişkin vizyonudur. Tezin **temel amacı**, Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasının Rusya'da nasıl algılandığını araştırmaktır.

Bu hedefe ulaşmak aşağıdaki görevlerin belirlenmesini içerir;

- Siyaset bilimde “bölge” kavramının içeriğini açıklığa kavuşturmak.
- Karadeniz Bölgesi'nin siyasi ve coğrafi sınırlarının oluşum özelliklerini belirlemek.
- Karadeniz Bölgesi'nin günümüzdeki jeopolitik durumunu analiz etmek.
- Rusya ve Türkiye'nin eski Sovyet coğrafyasındaki stratejik çıkarlarının mevcut aşamasındaki kesişmesini açığa çıkarmak.
- Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikalarını üç alanda; Rus uzman topluluğunda, Rus bilim adamlarının çalışmalarında ve bir bütün olarak devlet açısından kavranılmasında pratik bir analiz yapmak.
- Ekonomik iş birliğinden, güvenlik ve insani alanlardaki aktif iş birliğine geçiş bağlamında Rusya ve Türkiye arasındaki etkileşimi göz önünde bulundurmak.
- Modern uluslararası ilişkilerde yeni bir güç dengesinin şekillenmesinden kaynaklanan Ankara'nın dış politikasının çeşitlendirilmesi ve canlandırılması koşullarında Türk-Rus ilişkilerinin perspektiflerini değerlendirmektir.

Çalışmanın teorik ve metodolojik temeli; uluslararası ilişkileri bütünsel, organik ve dinamik bir sistem olarak ele alan devletin dış politikasını etkileyen çok çeşitli faktörleri hesaba katan ve bunları, bilimsel nesnellik ilkeleri üzerinden temel alan sistematik bir yaklaşımdır. Uluslararası

İlişkilerde Bölgeselleşme Kavramı¹, Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen süreçleri anlamak için de temel teşkil etmektedir.

Çalışmada kullanılan yöntemler arasında;

- Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitiğinin bireysel özelliklerini, vektörlerini ve bileşen unsurlarını inceleyen analiz,
- Analiz sonucunda elde edilen verileri bir araya getirmeyi, genelleştirmeyi mümkün kılan sentez,
- Çalışmanın en önemli görevlerinden biri olan Rusya'nın Türkiye'nin Karadeniz politikasına ilişkin algısını çözmeye yardımcı olan içerik analizidir.

Tez, aynı zamanda yapısal-işlevsel analiz ve somut-tarihsel araştırmanın unsurlarını bir araya getirerek ideolojik ve değer temelli bir yaklaşımla (sadece pragmatik çıkarların değil, kültürel değerlerin önemine dayanan) birlikte çalışmanın son iki sorununun çözümüne hizmet eden unsurları birleştirmektedir.

Tez yazarken resmî belgeler ve diğer kaynaklar, özellikle de Rus dış politikasının stratejik yönlerini belirleyen temel belgeler kullanılmıştır. Bunlar; 2015 tarihli Rusya Federasyonu Denizcilik Doktrini; 2017'den 2030'a kadar olan dönem için Rusya Federasyonu'nun deniz faaliyetleri alanındaki devlet politikasının temelleri; Rusya Federasyonu Askeri Doktrini (2015); Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi (2021); Rusya Federasyonu'nun dış politikası kavramıdır (2016). Ayrıca Rusya Dışişleri Bakanlığı çalışanlarına yapılan röportajlar, Rusya'nın önde gelen düşünce kuruluşlarının raporlarının derlemeleri de yayımlanmıştır.

Sorunun bilimsel gelişiminin derecesi (literatür taraması)

Öncelikle, çalışma konusuyla ilgili Türk yazarların bilimsel makaleleri incelenmiştir. Türk akademik literatüründe, Rusya-Türkiye ilişkileri ve Karadeniz Bölgesi'ne adanmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bunların başlıcaları aşağıdaki gibidir.

¹ A. D. Voskresenskiy, "Kontseptsii regionalizatsii, regional'nykh podsistem, regional'nykh kompleksov i regional'nykh transformatsiy v sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniyakh", **Sravnitel'naya politika**, 2012, 3(2), s. 30-58; I. M. Busygina, "Regional'noye liderstvo v mezhdunarodnykh otnosheniyakh i rol' Rossii v Yevrazii", **Obshchestvennyye nauki i sovremennost'**, 2019, 4, s. 121-133; I. M. Busygina., "Modeli regional'nogo liderstva v Yevrazii: k novoy issledovatel'skoy povestke", I. M. Busygina vd., **Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya**, 2020, 64(11), s. 114-123

M. Aydın'ın "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions"² adlı makalesi, Karadeniz Bölgesi'ndeki bölgesel işbirliği ve kurumların rolü üzerine odaklanmaktadır. Makalede, Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemi ve bölgesel işbirliğinin artırılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Makalede, NATO'nun Karadeniz Bölgesi'ndeki güvenliğe olan katkısı da ele alınmaktadır. NATO'nun Karadeniz Bölgesi'ndeki varlığı, bölgesel iş birliğini artırmak için bir fırsat olarak görülmektedir. Ancak, bazı bölge ülkeleri NATO'nun varlığına şüpheyile bakmaktadır ve bu durum bölgesel işbirliğinin engellenmesine neden olabilmektedir. Makalede ayrıca, Karadeniz Bölgesi'ndeki kurumsal yapıların güçlendirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bölgesel iş birliği ve güvenliği artırmak için kurumsal yapıların geliştirilmesi, özellikle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) gibi mevcut yapıların güçlendirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, Aydın'ın makalesi Karadeniz Bölgesi'ndeki bölgesel iş birliği ve kurumların rolüne odaklanarak, bölgesel güvenliğin artırılması için öneriler sunmaktadır. Ayrıca çalışmada NATO'nun Karadeniz Bölgesi'ndeki rolü de ele alınarak, bölgesel iş birliğinin artırılması için mevcut kurumsal yapıların güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Alanda yapılan bir diğer çalışma G. Koçer'in "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye"³ isimli makalesidir. Çalışma, Karadeniz'de yaşanan güvenlik sorunlarını uluslararası boyutu ile ele almakta ve Türkiye'nin bu sorunlara nasıl müdahale ettiğini analiz etmektedir. Koçer çalışmasında, Karadeniz'de yaşanan güvenlik sorunlarını çözmek için bölgesel iş birliği, uluslararası hukuk ve uluslararası yapılanmaların önemini vurgulamaktadır. Yazarın analizi, Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemine ve bölgedeki güvenlik sorunlarının çözümünde uluslararası iş birliği ve hukukun önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, makalede Montreux Anlaşması'nın Türkiye'nin Karadeniz'deki güvenliğini sağlamak için kritik bir önem taşıdığı belirtilmektedir.

Alanda yapılan çalışmalardan bir diğeri C. Topal'ın⁴ "Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz'in Önemi" makalesidir. Çalışmada Türkiye'nin enerji güvenliği konusuna odaklanılmış ve Karadeniz'in bu konudaki önemi vurgulanmıştır. Topal çalışmasında, Karadeniz'in coğrafi konumu ve enerji kaynakları açısından stratejik bir bölge olduğunu belirtmekte ve Türkiye'nin bu bölgede etkin bir politika izlemesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin Karadeniz'deki enerji kaynaklarına erişimi için bölgesel iş birliği ve diplomasi yoluyla çözümler aranması gerektiğini vurgulanmıştır. Topal, Türkiye'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması açısından Karadeniz'in önemine dikkat çekmektedir. Topal'ın diğer

² Mustafa Aydın, "Regional cooperation in the Black Sea and the role of institutions", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 2005, 10(3), s. 57-83

³ Gökhan Koçer vd., "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, 2007, 01, s. 195-219

⁴ Coşkun Topal, "Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik II", Köse, O. (Ed.), *Canik Belediyesi Kültür Yayınları*, içinde s. 681-686, Ankara, 2013.

bir çalışması da “Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ),”⁵ Türkiye’nin Karadeniz politikası ve KEİ üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada, Türkiye’nin KEİ içindeki rolü ve Karadeniz Bölgesi’ndeki ekonomik iş birliği olanakları ele alınmıştır.

Alanda yapılan diğer çalışmalar ise şunlardır: Ö. Özdamar’ın “What Should Turkey do to Stabilize the Black Sea Region, Unrewarding Crossroads?”⁶ makalesi, Karadeniz Bölge’sinin istikrarını sağlamak için Türkiye’nin ne yapması gerektiği konusunda bir analiz sunmaktadır. Makalede, Karadeniz Bölgesi’nin coğrafi, stratejik ve ekonomik önemi vurgulanmış, bölgenin Rusya, Ukrayna, Türkiye, Gürcistan ve Romanya gibi farklı ülkelerin bulunduğu karmaşık bir bölge olduğuna dikkat çekilmiştir. Makalede, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki rolüne odaklanılmış ve Türkiye’nin bölgedeki istikrarı sağlamak için neler yapabileceği tartışılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’nin bölgedeki ekonomik iş birliğini artırması, askeri varlığını güçlendirmesi ve bölgedeki enerji kaynaklarına erişimini artırması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki siyasi istikrarı sağlamak için de bir liderlik rolü üstlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yazar bunun için, bölgedeki tüm ülkeler arasındaki diyalogu teşvik etmesi ve çatışmaların önlenmesi için diplomatik çözümler sunulmasını önermektedir. Makalede son olarak, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki istikrarı sağlamak için uluslararası iş birliği ve destek alması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği (AB), NATO ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi uluslararası örgütlerle iş birliği yapılması ve bölgedeki diğer ülkelerin desteğinin alınmasına vurgu yapılmaktadır.

S. Erkan, “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri”⁷ makalesinde 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nın bölgesel etkilerini ele almıştır. Yazar, savaşın Kafkaslar ve Orta Asya gibi bölgesel aktörlere olan etkilerini analiz ederek, bölgedeki güvenlik ve istikrar üzerindeki etkisini tartışmaktadır. Makalede, savaşın bölgedeki çatışmaların artmasına neden olduğu ve Rusya’nın bölgedeki nüfuzunu artırdığı belirtilmektedir. Yazar, savaşın ardından Rusya’nın Kafkaslar’da daha etkili bir konuma sahip olduğunu ve bölgedeki diğer aktörlerin çıkarlarına daha fazla müdahale ettiğini savunmaktadır. Makale, bölgedeki diğer aktörlerin savaş sonrası politikalarını da ele almaktadır. Yazar, ABD’nin bölgedeki etkisinin azaldığı ve Türkiye’nin bölgedeki liderliğinin daha da önem kazandığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda makale, bölgedeki güvenlik ve istikrar konularında önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

⁵ Coşkun Topal, “Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu, 6-7 Aralık 2012, **Sempozyum Bildirileri**, Ekoavasya Yay., Ankara, 2014, s. 501-511

⁶ Özgür Özdamar, “What should Turkey do to stabilize the Black Sea region”, **Unrewarding crossroads? The Black Sea region amidst the European Union and Russia**, Sofia Platform, 2015, s. 175-189

⁷ Süleyman Erkan, “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri”, **Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal**, 2015, 4, s. 36-48

Ö. Tüfekçi'nin "Bölgesel İşbirliklerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi: Traceca ve Avrasya Ekonomik Birliği Örnekleri"⁸ adlı makalesinde, Türkiye'nin Rusya politikasını incelenmektedir. Çalışmada 1990'ların Soğuk Savaş dönemi milliyetçi söylemlerin öne çıktığı dönem olarak tanımlanırken, 2000'li yıllarda AK Parti hükümetinin proaktif dış politikası sayesinde karşılıklı güvenin arttığı ve dengeli bir iş birliğine yer verildiği belirtilmektedir. Ancak 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna savaşları, Türk-Rus ilişkilerini test etmiştir. Suriye'deki iç savaş da bu ilişkileri sınarken, Rus uçağının Türk hava sahasını ihlal etmesi sonucu yaşanan krizin ise ilişkileri derinden sarstığı ifade edilmiştir. Çalışmada TRACECA gibi projelerin, Avrasya'daki sosyo-ekonomik gelişmenin bir parçası olduğu ve bölgesel iş birliği ve gelişmenin artırılmasının yanı sıra Avrasya'nın uluslararası topluma entegre edilmesinde de önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Ancak, bu tür gelişmelerin Rusya'nın hâkimiyet alanında gerçekleşmesi, Türkiye'ye yönelik Rus politika yapımcılarının aklında soru işaretleri oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, tarihi süreçte karşılıklı ilişkiler geliştirmeye çalışan iki ülke, sürekli bir önyargılar silsilesi içinde birbirlerine ulaşmaya çalışmaktadırlar.

H. Aktaş ve E. Mikail tarafından yazılan "Analyze of Russian Foreign Policy from Aspect of Russian Turkish Relations"⁹ makalesinde, Rusya-Türkiye ilişkileri ve özellikle Rusya'da yükselen Euroasianizm eğilimleri tartışılmıştır. Yazarlar, Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini artırmak için Avrasyanizm eğilimlerini kullanmak istediğini ve Türkiye'nin bölgedeki aktif politikalarının Rusya ile çatışabileceğini belirtmişlerdir. Eserde, Putin'in iktidara geldiği dönemde birçok zorlukla karşılaştığı ancak Türkiye'nin bir düşman ya da rakip olmak yerine Mavi Akım ve diğer projelerde işbirliği yapılabilecek bir ülke olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada Türkiye'nin Rusya'nın dış politikasındaki rolü ele alınmaktadır. Son yıllarda yapılan yorumlarda, özellikle Avrasya bölgesine vurgu yapılmakta ve bölgenin coğrafi özelliklerinin yanı sıra siyasi olarak da önemli bir merkez olduğu belirtilmiştir.

Koltuk ve Ak (2021) tarafından kaleme alınan "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Son On Yılı Rekabet mi, İşbirliği mi? (2010-2020)" başlıklı makalede¹⁰, Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihsel arka planı, son on yılda yaşanan gelişmeler, stratejik önemi ve gelecekteki perspektifleri ele alınmaktadır. Makale, Türkiye-Rusya ilişkilerinin son on yılda artan rekabetin etkilerini değerlendirerek, iki ülke arasında yaşanan gerilimleri ve çatışmaları incelemektedir. Ayrıca, Türkiye ve Rusya'nın son dönemde yaşadıkları ortak çıkarları ve işbirliği alanları da incelenerek, ilişkilerin potansiyeli

⁸ Özgür Tüfekçi, "Bölgesel İşbirliklerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi: Traceca ve Avrasya Ekonomik Birliği Örnekleri", **TYB Akademik**, 2016, s. 159-172

⁹ Hayati Aktaş ve Elnur Hasan Mikail, "Analyze of Russian Foreign Policy from Aspect of Russian Turkish Relations", **Open Journal of Political Science**, 2019, s. 405-418

¹⁰ Durmuş Ali Koltuk ve Tuğçe Ak, "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Son on Yılı Rekabet Mi, İşbirliği Mi? (2010-2020)", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 10 (2), 2021, s. 475 - 487

tartışılmıştır. Makalede Karadeniz Bölgesi hakkında özel bir analiz yapılmamış olsa da Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik konumları ve bu bölgedeki ortak çıkarları, makalenin genel tartışmaları içinde ele alınmaktadır.

Makalelerin yanı sıra ilgili konular hakkında bazı kitaplarda kaleme alınmıştır. Bunlardan “Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler”¹¹ adlı kitap, Karadeniz Bölgesi'ndeki siyasi, ekonomik ve güvenlik gelişmelerine odaklanmıştır. Kitap, bölgedeki ülkelerin iç ve dış politikalarını ele almakta ve Karadeniz'in önemli güçlerinden biri olan Rusya'nın bölgedeki etkilerini irdelemektedir. Kitapta ayrıca bölgedeki enerji kaynakları, ticaret, sınır sorunları ve göç gibi konular da ele alınmıştır. “Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler”¹² kitabı ise, Karadeniz Bölgesi'nde 2021 yılında meydana gelen siyasi, ekonomik ve güvenlik gelişmelerini değerlendiren bir eserdir. Kitap, bölgedeki ülkelerin iç ve dış politikalarını, siyasi istikrarsızlıklarını, sınır sorunlarını ve enerji kaynaklarına yönelik rekabeti ele almaktadır. Ayrıca kitap, bölgedeki NATO ve Rusya arasındaki mücadeleyi, Çin-Rusya iş birliğini ve AB'nin bölgedeki stratejilerini de ele alan bir çalışmadır.

Mustafa Aydın'ın “Türk-Rus İlişkilerinin Tarihi Dönüşümü; Avrasya ve Levant'ta Rekabet ve İşbirliği”¹³ başlıklı yayını, Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihi gelişimini ve son dönemdeki dönüşümünü ele almaktadır. Makale, Türkiye ve Rusya'nın son dönemdeki dış politika stratejilerine ve bölgesel rekabetlerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin Ortadoğu ve Kafkasya politikaları ile Rusya'nın bölgesel politikaları, iki ülke arasındaki rekabet ve işbirliği dinamiklerini şekillendirmektedir. Makalede ayrıca, Türkiye ve Rusya'nın bölgesel işbirlikleri ve enerji alanındaki projeleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Türk Akımı gibi projelerle birlikte bölgesel işbirliğini artırmaya çalıştığı belirtilmektedir. Sonuç olarak, makalede Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihi gelişimi, son dönemdeki değişimleri ve bölgesel dinamikleri ele alınmaktadır. Çalışma bu bağlamda, Türkiye ve Rusya'nın bölgesel işbirliği ve rekabet dinamiklerinin, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğini şekillendirdiğini ifade etmektedir.

100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz¹⁴ adlı kitap, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planını ve bugünkü durumunu ele almaktadır. Ayrıca Karadeniz'in güvenliği, enerji kaynakları ve ekonomik ilişkileri çalışmada detaylı olarak incelenmiştir. Bunlara ek olarak,

¹¹ Özgür Tüfekci (Ed.), **Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler**, Karadeniz Technical University, 2021.

¹² Özgür Tüfekci ve Fevzi Kırbaoğlu (Ed.), **Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler**, Karadeniz Technical University, 2022.

¹³ Mustafa Aydın, “Türk-Rus İlişkilerinin Tarihi Dönüşümü; Avrasya ve Levant'ta Rekabet ve İşbirliği”, Fusun, Türkmen ve Demir, Ali Faik (Ed.) **Prof. Dr. Beril Dedeoğlu'na Armağan**, içinde (127-146), Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2021.

¹⁴ Kolektif, **100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2022

Karadeniz'deki diğer ülkelerin (Ukrayna, Gürcistan, Romanya, Bulgaristan) rolü ve bu ülkelerle Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler de ele alınmış, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin geleceği hakkında çeşitli senaryolar ve öngörüler de sunulmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye ve Rusya arasında var olan bazı sorunların çözümüne yönelik politika önerileri de çalışmada sunulmuştur. Genel olarak, "100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz" isimli kitap, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel ve güncel boyutlarını ele alarak, Karadeniz'in stratejik önemine dair birçok konuya ışık tutmaktadır.

Özetlemek gerekirse, mevcut literatür Karadeniz Bölgesi'ndeki bölgesel işbirliği ve kurumların rolü, Karadeniz Bölgesi'ndeki güvenlik sorunları ve Türkiye'nin enerji güvenliği konularına odaklanmaktadır. Makalelerde, Karadeniz'in stratejik önemi vurgulanırken, bölgesel işbirliğinin artırılması, güvenlik sorunlarının çözümü ve enerji kaynaklarına erişim konuları tartışılmaktadır. Ayrıca, bu çalışmalarda Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik ve güvenlik kaygılarına ve Türkiye'nin bu kaygılarla nasıl başa çıkabileceğine odaklanılması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle, Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye'nin politikalarını algılama konusunda daha fazla araştırma yapılması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu tez çalışması, Türkiye-Rusya ilişkilerine nasıl yansıdığına dair daha detaylı bir perspektif sağlanması ve bölgesel istikrar ve güvenliğin artırılması noktasında önem arz etmektedir.

Uluslararası ilişkilerin gelişimini ve dönüşümünü araştıran aşağıdaki ana monografı ve bilimsel makaleleri seçmek çalışma için uygun görülmüştür. Bunlar arasında aşağıdaki yazarların eserleri bulunmaktadır: Alekseeva T. A., Batalov E. Ya., Efimova L. M., Kazantsev A. A., Malakhov V. S., Filimonov G. Yu., Kissinger G., Morgenthau G., Waltz K. N., Held D., Asmus R. vd. Bogaturov A. D.'nin "Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Politik Analizi Üzerine Denemeler" çalışmaları, çalışma siyasetin güncel sorunlarını teori ve metodoloji açısından ele almıştır¹⁵.

Türk dış politikasının ve çeşitli yönlerinin incelenmesi, Boldyrev A. V., Gubanov A. S., Druzhilovsky S. B., Ivanova I. I., Kudryashova Yu. S., Nadein-Raevsky V. A., Naumkin V.V., Urazova E. Rus uzmanlar tarafından yapılmıştır. Burada Druzhilovsky S. B.'nin "İran ve Türkiye dış politikasının oluşumunda iç faktörler" makalesinden de bahsetmek gerekmektedir. Bu makale iç siyasi süreçlerin etkisi açısından Ankara ve Tahran'ın dış politikasının oluşumundaki ana aşamaları anlatmaktadır¹⁶. Mozloev A. T., "Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ağırlaşması: İş birliği

¹⁵ A. D. Bogaturov, vb., *Ocherki teorii i politicheskogo analiza mezhdunarodnykh otnoshenii*, M.: NOFMO, 2002.

¹⁶ s. B. Druzhilovskii, "Vnutrennie faktory formirovaniya vneshnei politiki Irana i Turtsii", *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 2010, 1 (10), s. 123-133; s. B. Druzhilovskii, "Turtsiya: privychka upravlyat'", *Rossiia v global'noi politike*, 2005, 6, s. 48-61

beklentisi”¹⁷ çalışmasında Rus-Türk ilişkilerinde özellikle Su-24 olayından sonra gündeme gelen temel çelişkileri incelemektedir.

Doğrudan Karadeniz Bölgesi’nin sorunlarına adanmış Rus yazarlarını ayırmak çalışma için önemli görülmüştür. Bunlar: Belyakova N. S., Goncharenko S. N., Gegelashvili N. A., Kupriyanov A. B., Nikiforov A. R., İrhin A. V.

Bu çalışmanın **bilimsel yeniliği** sadece uluslararası ilişkiler aktörleri arasındaki ilişkilerin değil, aynı zamanda bir aktörün ortak varoluşlarının bulunduğu bölgedeki başka bir aktörün davranışına bakış açısının analiz edildiği geleneksel olmayan bir soruyu ortaya koymaktan ibarettir. Çalışmanın **teorik ve pratik önemi**, çalışmanın sonuçlarının siyasi karar verme çerçevesinde kullanılmasının yanı sıra Türkiye ile Rusya arasındaki dış politika çizgisinin birbirlerine ve Sovyet sonrası ülkelere yönelik olarak inşası ve yürütülmesinde kullanılmasıdır. **Tezin sonuçları, senaryoların yürütülmesinde ve tahminlerde kullanılabilir.**

Savunmaya sunulan tezler:

- Modern jeopolitikte, Karadeniz Bölgesi’ni jeopolitik analizin bir nesnesi olarak tanımlamaya yönelik yaklaşımlar değişmiş ve bu da sınırlarının belirlenmesini etkilemiştir. Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki dış politikasının analizinde Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri de kıyı devletleriyle birlikte bu bölgeye dâhil edilmiştir.
- Türkiye’nin Rusya ile ilişkisi ekonomi tarafından belirlenmekte, büyük ölçüde “Mavi Akım” ve “Türk Akımı” gaz hatları, Akkuyu Nükleer Santrali gibi büyük projelerin oluşturulması ve ekonomik ortaklık için güçlü bir temel oluşturmanın Rus-Türk etkileşimini olumlu yönde radikal bir şekilde dönüştürmeyi başarmaktadır. Özellikle Bipolar çatışma döneminde iki devletin “barikatlar” farklı taraflarında olduğu göz önüne alındığında Türkiye genellikle ABD tarafından Karayip krizi çerçevesinde ve Pantürkist ideolojiyi teşvik etmek de dâhil olmak üzere Sovyetler Birliği’ne karşı kendi planlarını uygulamak için kullanılıyordu. Aynı zamanda bir etkileşim alanına aşırı vurgu ve diğer alanlarda zayıf ilişkiler, Suriye semalarında bir Rus askeri uçağının düşürülmesinde olduğu gibi minimum iletişimsizlikle ciddi çöküşlere yol açabilir. Aynı zamanda bu olay, devletlerin her alanda (sadece birinde değil) ve her düzeyde temasların güçlendirilmesi ihtiyacına ilişkin bir sonuca varmalarına izin vermiş bu da özellikle güvenlik alanında olumlu değişikliklere yol açmış ve Suriye sorununun çözümü için “Rusya-Türkiye-İran” üçgenini mümkün kılmıştır.

¹⁷ A. T. Mozloev, “Obostrenie otnoshenii mezhdru Rossiei i Turtsiei: perspektiva sotrudnichestva”, **Vestnik MGIMO – Universiteta**, 2016, 2, s. 51

- Modern uluslararası ilişkilerde yeni bir güç dengesinin oluşturulması çerçevesinde Türkiye'nin dış politika seyrinin çeşitlendirilmesi ve canlandırılması göz önüne alındığında, **Rus-Türk ilişkilerinin perspektiflerinin belirlenmesi açısından**, iki ülke arasındaki ilişkilerde en umut verici ve zor olanın fikir ve değer alanı olduğu belirtilmelidir. Türkiye'nin Rusya'nın etki bölgesinde ve Rusya topraklarında “insani” faaliyetler yürütmesi, Rusya Federasyonu'nun bakış açısından Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğine tehdit oluşturabilmektedir.

Tezin yapısı

Bu tez çalışması; 4 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın girişinde, sorunun alaka düzeyi, çalışmanın hipotezi ve metodolojisi ifade edilmiştir. Çalışmasının ilk bölümü, **Araştırmanın teorik temelleri ve Karadeniz Bölgesi'nin modern jeopolitiği**, metodolojik meseleleri ve Karadeniz Bölgesi'nin mevcut jeopolitik durumunu ele almaktadır. İkinci bölüm ise **Rusya ve Türkiye'nin post-Sovyet alanında stratejik çıkarlarının kesişimi**. Bu bölümde, Türkiye'nin bölgesel liderlik pozisyonunu elde etmek için “yumuşak güç” araçlarını kullanma çabaları ele alınmakta ve bu durumun Rusya'yı geleneksel etki alanına yönelik bir tehdit olarak endişelendirdiği ifade edilmektedir. Tezin üçüncü bölümünde, **Rusya-Türkiye ilişkilerinin evrimi: ekonomiden insani ve güvenlik iş birliğine geçiş** ekonomik iş birliğinden güvenlik ve insani alanda aktif iş birliğine geçiş bağlamında Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki iş birliğinin gelişimi analiz edilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, **Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasının Rus uzman topluluğu ve devlet yapıları tarafından değerlendirilmesi** noktasında niceliksel ve niteliksel içerik analizlerinin sonuçları sunulmaktadır.

Sonuçlar, Rusya ile Türkiye arasındaki etki alanları için mücadelenin insani alanda ilişkilerin tam olarak gelişmesine izin vermediğini vurgulamaktadır. Şu anda Türkiye, dış politikasının uygulanmasında kararlı bir şekilde hareket etmeye hazırdır, Rusya'nın da Türkiye'ye karşı dikkatli ve pragmatik olması gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN TEORİK TEMELLERİ VE KARADENİZ BÖLGESİ'NİN MODERN JEOPOLİTİĞİ

1.1. Modern Uluslararası İlişkiler Sisteminin Dönüşümünü Değerlendirmeye Yönelik Metodolojik Yaklaşımlar

SSCB'nin çöküşünden sonra uluslararası ilişkiler sisteminin dönüşümü gerçekleşmektedir. Modern dünya düzenini değerlendirmek için çeşitli metodolojik yaklaşımlar bulunmaktadır. Sistem, bipolar çatışma döneminin birçok unsurunu, bağlantısını, göstergesini ve kurumunu korur. Bununla birlikte, dünyanın henüz yapılanmasının tam olarak tanımlanmamış olan post-bipolar çağda¹⁸ olduğu açıktır. Kısa bir tek merkezli durumun yerini, sistemin mevcut konfigürasyonunu bir geçiş dönemi, çok merkezlilik¹⁹ ve hatta kutupsuzluk ve kaos olarak değerlendirmeyi mümkün kılan yeni etkileşim biçimleri arayışı almaktadır.

Uluslararası ilişkilere kutupsuz araştırma yaklaşımını destekleyenler, çok kutupluluğun sadece birkaç belirgin kutba sınırlı olduğunu, dünya genelinde ise uluslararası sistemi etkileyen çok daha fazla aktör olduğunu savunmaktadırlar. Bu çalışmada, Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının analiz ve algılamasını sağlamak için metodolojik destek sağlanması bağlamında, modern uluslararası ilişkiler sistemlerinin dönüşümüne yönelik yaklaşımların karmaşıklığından bahsedilmiştir. Bu amaçla bölgesel, jeopolitik ve sistemik yaklaşımlar kullanılmıştır.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra ne doktrinlerde ne siyasi belgelerde ne de araştırma literatüründe yeni bir dünya düzeni biçimi tespit edilmemiştir. Batılı bilim adamları bile uluslararası ilişkiler sisteminin geçiş aşaması²⁰ ve geçiş niteliğinden bahsetmişlerdir. Dünyanın yeni resminin oluşumu henüz tamamlanmamış, şu anda oluşturma aşamasında olduğu söylenmiştir. Dönüşümünün unsurları olarak; uluslararası yapıların entegrasyonunun yaratılması [BDT, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), AEB ve diğerleri] yeni uluslararası etkileşim kanallarının yaratılması

¹⁸ A. M. Airapetyan vb., "Postbipolyarnyi mirovoi poryadok: imperativy stanovleniya", **Vestnik Pyatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta**, 2016, 4, s. 115

¹⁹ A. G. Volodin, "Rossiya v "svobodnoi geometrii" mirovoi politiki", **Geopoliticheskii zhurnal**, 2015, 4 (11), s. 6-14

²⁰ A. I. Nikitin, "Sovremennyi miropporyadok: ego krizis i perspektivy", **Polis. Politicheskie issledovaniya**, 2018, 6, s. 33

(Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), vb.) çok vektörlü iş birliği ilkesi olarak adlandırılabilir.

Diğer araştırmacılar, iki kutuplu rol için uygun adayların olmamasına rağmen yeni bir bipolar sistemin²¹ oluştuğuna inanmaktadırlar. Bu, Ukrayna'ya karşı mevcut krizi gösteren iki kavramın veya dünyanın iki farklı vizyonunun çatışmasıyla ilgilidir.

Kaynakların analizi, Yalta-Potsdam olarak adlandırılan savaş sonrası dünya düzeninin yeni sisteminin yarım asırdan fazla sürebileceğini göstermiştir²². Sistem var oldukça uluslararası süreçlerin akışını belirleyen faktör, iki kutuplu yapısıydı. Bu yapı, sosyalist ve kapitalist bloklar arasındaki rekabet ve çatışmayı ifade etmektedir. Dünya düzeninin çatışmacı doğasına rağmen bipolar, dikey bir telafi edici mekanizmanın varlığı ve sadece iki temel gücün anlaşmaya varılması gerekliliği nedeniyle oldukça yüksek derecede yönetilebilirlik ile karakterize edilmiştir²³. Bu sistemin ayırt edici özelliği, sözde stratejik istikrarın varlığıydı ve bu da tarafların stratejik nükleer güçlerinin parite oranıyla bağlantılı olarak ilk nükleer saldırıyı başlatmak için teşvik edilmediğini ima ediyordu²⁴. Yalta-Potsdam uluslararası ilişkiler sistemin temellerinden biri olan Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortadan kalkmıştır. Klasik bipolar çatışma döneminin sona ermesi, derin dönüşüm sürecini başlatmış ve post-bipolar sistemin yeni konfigürasyonlarının oluşmasına yol açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve bunun sonucunda ortaya çıkan boşluk, ABD'ne sadece önde gelen iki güçten biri olmakla kalmayıp “nesnel olarak” katlanan tek merkezli bir dünya çerçevesinde liderliklerini küresel ölçekte ilerletme şansı vermiştir. Sistemin ayırt edici özelliği, uluslararası arenada Amerikan unilateralizmiyle sınırlı olmamak üzere, diğer ulusların çıkarlarını, özelliklerini ve geleneklerini göz ardı ederek yaygınlaşmaktır. Uluslararası hukuk giderek güç hakkının yerini almış ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi aracılığıyla güç hisselerinin mutabakatı için mekanizmaları göz ardı edilmiştir. Buna örnek olarak 1999 yılındaki Yugoslavya'daki olayları gösterebilmekteyiz.

Bununla birlikte, yakında Sovyetler Birliği karşısında bir karşı ağırlık eksikliğinin, gelecekte başka bir etkili aktörün ortaya çıkma potansiyelinin olmaması anlamına gelmediği anlaşılmaktadır.

²¹ D. A. Degterev, “Mnogopolyarnost' ili “novaya bipolyarnost’”, **RSMD**, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/mnogopolyarnost-ili-novaya-bipolyarnost/> (21.11.2021)

²² A. D. Bogaturov, **Mezhdunarodnye otnosheniya i vneshnyaya politika Rossii**. M.: Aspekt Press, 2017, s. 30

²³ V. G. Baranovskii, “Osnovnye parametry sovremennoi sistemy mezhdunarodnykh otnoshenii”, **Polis. Politicheskoe issledovaniya**, 2012. 3, s. 41

²⁴ V. Z. Dvorkin, “Transformatsiya strategicheskoi stabil'nosti”, **Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya**, 2013, 8, s. 22

Ayrıca dünya çapında çatışmada bir azalma olmadığı gibi söz verilen “tarihin sonu”²⁵ da gelmemiştir. Zamanla, ABD’nin tek liderliğe olan isteklerini yerine getiremediği belli olmuştur. Çünkü hiçbir devlet dünyanın tüm bölgelerindeki tüm dünya süreçlerinin tamamı kontrol edemezdi²⁶.

Böylece, yeni uluslararası ilişkiler sisteminin şu anda oluşum aşamasında olduğu sonucuna varılmaktadır. Uluslararası gelişimin farklı yörüngelerini yansıtan çeşitli çok boyutlu modeller sunulmaktadır.

Bu modeller arasında:

- “Yeni bipolar” ın çeşitli konfigürasyonları (Amerika-Çin)
- “Altın Milyarın” ülkeleri, çevrenin dezavantajlı ülkeleridir, vb.);
- Büyük güçlerin dar bir çevresi içinde sistemin yönetimi (Viyana sistemi veya “uluslararası konser”)²⁷;
- Kutupsuzluğun oluşumu (kaotizasyon ve anarşizmin bir sonucu olarak kuralsız bir oyun, çeşitli tecritçilik biçimleri).

Önerilen modellere dayanarak, gelecekteki dünya düzeninin çok merkezli bir modelinden bahsedilebilmektedir.

Çok merkezlilik hem geleneksel devletler hem de devlet dışı aktörler gibi uluslararası ilişkilerin öznelarının rolünü artırarak belirli güç merkezlerinin²⁸ oluşumunu ifade etmektedir²⁹. Oyuncuların çeşitliliği, dünya siyasetinin konularının yeni bir hiyerarşisinin oluşturulmasına yol açarak, sistemin karmaşıklaşmasına yol açmaktadır³⁰. Aynı zamanda, mevcut kurumlardaki evrimsel değişiklikler bağlamında bile, egemen ulus-devletler yapılarının ve işleyişlerinin özelliklerini korumaktadırlar. İktidarın kullanımı veya kullanılmaması konusunda meşru kararlar verme hakkına sahip olan onlardır.

²⁵ Francis Fukuyama, **Konets istorii i poslednii chelovek**, (Çev. Mihail Levin) M.: AST, 2015.

²⁶ M. V. Solyanova “Problema mirovogo poryadka v sovremennykh zapadnykh issledovaniyakh”, **Vestnik MGIMO-Universiteta**, 2016, 5, s. 43

²⁷ V. G. Baranovskii “Transformatsiya global’nogo miroporyadka: dinamika sistemnykh izmenenii”, **Polis. Politicheskoe issledovaniya**, 2017, 3, s. 73

²⁸ A. G. Volodin “Global’nyi krizis i stanovlenie novogo mira”, **Mirovoi krizis i politicheskoe izmeneniya. Politicheskaya nauka**, 2010, s. 133

²⁹ V. A. Avatkov “Rossiya i Turtsiya: perekhod k politsentricheskoi sisteme mezhdunarodnykh otnoshenii”, **Obozrevatel’-Observer**, 2018, 11, s. 39 - 40

³⁰ M. I. Rykhtik “Tsennostnaya sostavlyayushchaya bezopasnosti: shans ili pomekha transgranichnomu sotrudnichestvu”, **Dnevnik Ashpi. Barnaul: Altaiskaya shkola politicheskikh issledovaniy**, 2004, 19-20, s. 112

Bu bağlamda çok merkezli sistem, birkaç güç merkezinin çıkar çatışması olasılığından oluşan belirli bir çatışma potansiyeli³¹ taşır. Yenidünya düzeni katı bir şekilde sabit ve sürdürülebilir değildir. Kilit aktörlerin hiyerarşisi, birçok faktöre bağlı olarak yapılandırma ve yapıdaki değişikliklere tabidir; bu, bir yandan sisteme daha fazla esneklik kazandırırken diğer yandan gerginliği ve istikrarsızlığı kışkırtmaktadır³². Bu durum çok çeşitli alanlarda rekabet, krizler ve hatta silahlı çatışmalar gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir.

Modern süreçler, uluslararası ilişkilerin bölgeselleşmesine, bölgesel kümelenmelerin oluşumuna doğru bir eğilim göstermektedir. Sadece yüzleşme değil, aynı zamanda AEB, ŞİÖ, Doğu Afrika Topluluğu, Güneydoğu Asya Birliği Bölgesel Güvenlik Forumu, Basra Körfezi³³ Arap Devletleri İşbirliği Konseyi vb. dâhil olmak üzere yeni gerçekleri karşılayan uluslararası platformlar ve mekanizmalar yaratmak için iş birliği arzusu da bulunmaktadır. Politika, ekonomi ve güvenlik alanlarında ortak çıkarların gerçekleştirilmesi için bu tür kurumların oluşturulması, prensipte herhangi bir bölgesel alt sistemin zorunlu bileşenlerinden biridir.

Buna ek olarak, tarihi ve kültürel yakınlığın yanı sıra, sürdürülebilir alt sistemin ayrılmaz bir parçası, bölgenin güvenlik sistemini şekillendiren, sınırlarında istikrar sağlayan ve komşularıyla ekonomik ilişkiler geliştiren bir güç merkezi olan çekirdeğin varlığıdır³⁴. Bölgesel liderler gelecekte “büyük güçler” kategorisine girebilirler. Bununla birlikte burada belirleyici faktör sadece klasik kaynaklara³⁵ sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda örneğin yeni fikirlerin, formüle edilmiş alternatif kalkınma yollarının (Çin’in ideolojik-ekonomik yolu, Türkiye’nin bölgesel neo-Osmanlılık kavramı) mevcudiyetidir.

Bazı uzmanlara göre liderleri her bölgesel kümelenme içinde ayırma süreci, uluslararası ilişkiler sisteminin lider olduğunu iddia eden ancak zaten küresel olan bir dizi makro bölge oluşturmaya neden olabilmektedir³⁶. Bu gibi durumlarda tek bir devlet, bütün bir makro bölgenin toplam askeri ve ekonomik gücüne direnemeyecektir³⁷.

³¹ E. G. Ponomareva “Summa metodologii. Sovremennaya politicheskaya nauka”, O. V. Gaman-Golutvina ve A. I. Nikitin (Ed.), **Mezhdunarodnye protsessy**, 17(2), içinde 179-184, M.: Aspekt Press, 2019.

³² V. G. Baranovskii “Izmeneniya v global’nom politicheskom landshafte”, **Puti k miru i bezopasnosti. M.: IMEMO RAN**, 2017, 1, s. 56 - 57

³³ V. V. Naumkin ve V. A. Kuznetsov, “K voprosu o tipologizatsii negosudarstvennykh aktorov na Blizhnem Vostoke”, **IMEMO RAN**, 2020, <https://www.imemo.ru/publications/periodical/meimo/archive/2020/6-t-64/greater-middle-east/on-the-issue-of-classification-of-non-state-actors-in-the-middle-east> (22.11.2022)

³⁴ T. A. Shackleina, “Stanovlenie novogo mirovogo poryadka v 2010-kh godakh ”**Megatrendy: Osnovnye traektorii evolyutsii mirovogo poryadka v XXI veke**, T.A. Shackleina ve A.A. Baikova (Ed.), M., 2013, s. 16.

³⁵ T. A. Shackleina, **Rossiya i SSHA v mirovoi politike**. M.: Aspekt Press, 2017, s. 91

³⁶ O. G. Leonova, “Myagkaya sila – resurs vneshnei politiki gosudarstva”, **Obozrevatel’-Observer**, 2013, 4, s. 30

³⁷ M. V. Braterskii ““Zhestkaya” sila kak “myagkii” instrument vneshnei politiki Rossii v Evrazii”, **Rossiya i sovremennyy mir**, 2016, 2, s. 39

Böylece Sovyetler Birliği'nin çöküşü, uluslararası ilişkiler sisteminin dönüşümü için katalizör görevi görmüştür ve bu koşullar altında modern dünya düzeninin değerlendirilmesine yönelik çeşitli metodolojik yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Yapılandırma hala açıkça belirtilmemiş olsa da dünya post-bipolar dönemde şu anda sistemin bir geçiş dönemi aşamasında olduğuna dair görüş belirtmektedir. Özellikle araştırmaya uygulanabilir çok merkezlilik veya polaritesizlik ve rastgelelik gibi kavramlar hakkında konuşmak gelenekseldir.

Bu yaklaşımların bir parçası olarak, uluslararası ilişkilerin gelişiminin yörüngelerini yansıtan çeşitli modeller sunulmaktadır. Modern sistem, Yalta-Potsdam uluslararası ilişkiler sisteminin iki kutupluluktan tek merkezliliğe çoğulcu tek kutupluluğa kadar birçok özelliğini ve kurumunu elinde tutmuş ve şimdi bir kaos ve çok merkezliliğe³⁸ veya kutupsuzluğa geçiş halindedir.

Kurumsal olmayan bir yaklaşımın parçası olarak dünyanın kutupsuz modelinin akut çatışmaları tetikleyebileceğini ancak bunun yanı sıra küresel entegrasyon yoluyla yönetilebileceğini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca uluslararası bir sistemin mevcut olmadığı konusunda bir teori vardır. Başka bir deyişle, böyle bir sistemin unsurları kaotik olarak etkileşir ve bir bütünü temsil etmez.

Çok merkezli modelin doğası, uluslararası ilişkiler konularının önemini artırarak belirli güç merkezleri oluşturur. Ayrıca çok merkezli bir sistemin, birkaç aktörün kendi aralarında çatışması nedeniyle belirli bir çatışma potansiyeli taşıdığını da dikkate almak önemlidir. Ayrıca modern uluslararası ortamda uluslararası ilişkilerin bölgeselleşmesine yönelik bir eğilimin ortaya çıktığı ve bunun sonucunda bölgesel kümelenmelerin oluştuğu da belirtilmelidir. Pek çok açıdan, bölgesel lider devletler tarafından “dünya gücü” olma arzusuna yönelik bir eğilim vardır, bu da modern uluslararası ilişkiler sisteminde yeni güç merkezleri yaratmaktadır.

1.2. Siyaset Biliminde Bölge Kavramının Tanımı

Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki dış politikasını araştırmak için “bölge” kavramının içeriğini, tanımını ve ardından “Karadeniz Bölgesi” kavramını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Zaten ilk yaklaşımda “bölge” kavramını tanımlamaya yönelik yaklaşımların oldukça farklı olduğu ve dolayısıyla bölgenin mekânsal sınırlarının farklı olabileceği açıktır.

Genel anlamda bir bölge, “seçilen tanımlayıcı kriterler açısından homojen olan ve bu kriterlerde komşu alanlardan veya bölgelerden farklılık gösteren birleşik bir alan olarak tanımlanmaktadır³⁹. Bu tanım, çeşitli bilimlerde yaygın olarak kullanılabilir. Bu bilimlere örnek

³⁸ A. D. Voskresenskii, “Logika novoi miroustroitel'noi arkhitektoniki: praktika i teoriya pereosmysleniya mnogomernogo mira i poisk Kitaem svoego mesta”, **Sravnitel'naya politika**, 2020, 11 (4), s. 10

³⁹ The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Region”, **Encyclopedia Britannica**, <https://www.britannica.com/science/region-geography> (21.03.2020)

olarak coğrafya, tarih, ekonomi, felsefe, vb. verilebilmektedir. Aynı zamanda değerlendirmenin yapıldığı kriterler yeterince net olmadığı için çalışma alanının sınırlarının doğru bir şekilde belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Bilimsel bilginin çeşitli alanlarında da kullanılan bölge'den türetilen başka kavramların da olması dikkat çekicidir. Mikro bölge, sınıraşan bölge, makro bölge, alt bölge vb. Bu bağlamda, Rus bilim adamları tarafından önerilen bölgelerin hiyerarşisini üç işlevsel türe ayırabiliriz: politik, ekonomik ve sosyokültürel⁴⁰. Karadeniz Bölgesi aynı anda hem uluslararası bir makro bölge düzeyine, hem de bir mega bölge düzeyine atfedilebilir. Siyasi düzeyde Karadeniz Bölgesi, örnek olarak NATO, AB veya BDT ülkeleri olan megaregiona, yani politik olarak farklı devletleri içeren örgütlere daha yakındır. Ekonomik düzeyde, Karadeniz Bölgesi uluslararası makro bölgeye daha yakındır çünkü KEİ'nin varlığına rağmen, bölgede AB veya Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasında olduğu gibi serbest ticaret bölgesi yoktur. Sosyo-kültürel düzeyde Karadeniz Bölgesi, önerilenlerin hiçbirine ait değildir çünkü uluslararası makro bölge, Karadeniz Bölgesi'nde bulunmayan belirli bir kültürel kimliği ifade eder. S. Huntington'un teorisi ve önerdiği sekiz dünya uygarlığı⁴¹, karakteristiği olan megaregion seviyesine göre, Karadeniz Bölgesi de aynı değildir çünkü kendisi birçok uygarlığın kesiştiği bir yerdir. Bu nedenle karmaşık türev terimlerin kullanılmasındaki belirsizliği dikkate alarak bu çalışmada sadece "bölge", yani Karadeniz Bölgesi kavramı kullanılacaktır.

Siyasi çalışmalarda "bölge" kavramı, onu farklı anlam ve içerikle dolduran bilim okuluna bağlı olarak farklı yorumlanmaktadır. Örneğin, 100 yıldan uzun bir süre önce, Anglo-Amerikan Jeopolitik Okulu sözcüsü H. Mackinder, Avrasya'nın belirli bir bölgesine atıfta bulunmak için kullanılan "Heartland" ve "eksenel bölge" terimlerini tanımlamıştır. "Tarihin Coğrafi Eksenini" adlı çıkışıyla, "iç ve dış hilalleri"⁴² oluşturan Avrasya ve komşu bölgelerin incelenmesinin temellerini atmıştır. Ayrıca ünlü jeopolitik denklem şu şekilde formüle edilmiştir: "Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse Heartland'e hâkim olur; kim Heartland'i hâkim olursa Dünya Adası'na hükmeder, kim Dünya Adası'na hükmederse Dünya'ya hâkim olur"⁴³. "Heartland" terimi, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e ve daha sonra Çin'e doğru SSCB çevresinde yer alan ülkeleri ifade eder. Bu nedenle bu bölge sadece teorinin yazarı tarafından oluşturulmuş ve buna dâhil olan ülkelerin birbirleriyle yakın bağları bulunmamıştır.

Klasik gerçekçilik okulunun kurucularından biri olan N. Spykman, geniş bölgelerin birleştiği yerde oluşan bölgeleri incelemeye devam etmiştir. Özellikle Batı Avrupa'dan Türkiye, Orta Doğu,

⁴⁰ G. M. Fedorov ve V. s. Korneevets "Transgraniçnye regiony v ierarkhicheskoj sisteme regionov: sistemnyi podkhod", **Baltiiskii region**, 2, 2009, 32–41

⁴¹ Samuel P. Huntington, **Stolknovenie tsivilizatsii**, (Çev. Yu. Novikova) – M.: AST, 2003, s. 53–58

⁴² Halford John Mackinder, "Geograficheskaya os' istorii", **Polis**, (Çev. M. A. Timofeev), 1995, 4, s. 162–169

⁴³ Halford John Mackinder, **Democratic ideals and reality**. Constable Publishers, London. 1942. P. 106

Hindistan'dan Çin'e ve Doğu Sibirya'ya kadar Heartland'ın dışındaki ülkeleri tampon bölge olarak adlandırmış, 20. yüzyılın 40'lı yıllarının ortalarında, bu bölgeyi ifade eden terimi önermiştir.

Karadeniz Bölgesi'nin dâhil olduğu "Rimland" D. Mckinder'ın aksine, Avrasya'nın kontrol altına alınmasına izin veren kilit bölgenin "Heartland" değil, "Rimland"⁴⁴ olacağı teorisini ileri sürmüştür. Bu okulun bir başka temsilcisi olan G. Morgentau, teorinin merkezi unsuru olarak her devletin güç pozisyonundan koruduğu "ulusal çıkarlar" kavramını vurgulamıştır. G. Morgenthau'nun yazdığı gibi çıkarlarını herhangi bir tehdide karşı korumak ve bölgedeki statükoyu korumak için benzer hedefleri olan devletler güçlerini birleştirmişler ve bu da yasal düzen çerçevesinde yeni bölgesel mekanizmalar oluşturmuştur⁴⁵. Böylece okulun teorisyeninin "politik gerçekçilik" anlayışında, bölge başka bir devletin tehdidinde karşı korunmak amacıyla oluşturulmuştur.

Karadeniz Bölgesi'ni bu yaklaşım açısından ele alırsak o zaman KEİ öne çıkmaktadır. 21. yüzyılın başlarından itibaren BM tarafından tanınan uluslararası bir organizasyon ve 12 üye ülkeden oluşmaktadır. Bu organizasyon, mutlaka bir kıyı bölgesine sahip olmamakla birlikte, Karadeniz çevresinde bulunan ülkeler arasındaki ekonomik etkileşimi teşvik etmek için oluşturulmuştur.

"Bölge" kavramını netleştirmeye yönelik bir başka girişim, bölgeye özgü dört özelliğin aday gösterilmesi olarak düşünülebilir: bölgede ikiden fazla ülkenin varlığı, coğrafi yakınlık, gelecekteki projeler ve bölge içindeki yakın bağlar⁴⁶. Karadeniz Bölgesi'ndeki ekonomik bağların sağlamlığı sorgulanabilir bu nedenle bu teoriye göre Karadeniz Bölgesi'ne "bölge" denmesi zor olabilir. Bölge, ekonomik olmanın yanı sıra kültürel gibi başka homojenlik unsurlarına da sahip olmalıdır. Bu durumda Karadeniz Bölgesi ortak kültürel kimliğe sahip olmayan ülkeleri içermektedir.

Karadeniz Bölgesi araştırması da dâhil olmak üzere uzmanlaşmış çağdaş Amerikalı bilim adamı Ç. King, araştırmasından birinde "bölge" kavramının ortaya çıkışını ve tanımını sorgulamış bir bölgenin "özgünlüğü" için hâlâ net bir kriter olmadığını yazmıştır: kültürel, dilsel veya tarihsel ortak noktaları olan bazı bölgeler, farklı devletlerin sınırlarıyla fiziksel olarak ayrılmış durumdadır ve açıkça farklı tarihsel ve sosyal özelliklere sahip diğer bölgeler aynı devlet içinde yer almaktadır. Bu nedenle Ç. King, gelecekte uygulanması planlanan ortak bir proje ortaya çıktığında bölgenin

⁴⁴ Nicholas John Spykman, "Politicheskaya karta Evrazii", (Çev. M. N. Gracheva), **Vestnik Rossiiskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta. Seriya "Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya. Zarubezhnoe regionovedenie. Vostokovedenie"**, 2016, 1 (3), s. 49–56

⁴⁵ Hans Joachim Morgenthau ve Kenneth W. Thompson, **Politics among nations. The struggle for power and peace.** – McGraw-Hill, 1993. P.103

⁴⁶ Ernst B. Haas and Philippe C. Schmitter, **Economics and differential patterns of political integration: projections about unity in Latin America**, <http://maihold.org/mediapool/113/1132142/data/Haas-Schmitter.pdf> (22.04.2021)

siyasi bir kavramın parçası haline geldiğine, başka bir deyişle politikacılar hakkında konuşmaya başladığı andan itibaren bir bölgenin var olmaya başladığına inandığını ifade etmiştir⁴⁷.

Modern bilimde “bölge” kavramının içeriğini anlama ve netleştirme süreci devam etmektedir. Buna bir örnek, A.D. Lanko’nun⁴⁸, 1940’larda E. Tolmen⁴⁹ tarafından önerilen “zihinsel harita” teorisinin teorik materyalin tüm çeşitliliği arasında vurguladığı tezidir. Bu teori, bölgenin hem bölgeye ait hem de bölgeye ait olmayan ülkelerin siyasi liderlerinin onun hakkındaki algılarına dayanarak oluştuğunu açıklamaktadır. Buna dayanarak, D.A. Lanko, SSCB’in çöküşten önce var olmayan ve “ülkelerin siyasi liderlerinin görüşlerinde oluşan”⁵⁰ Baltık Bölgesini örnek olarak göstermektedir. Bu örneğe dayanarak, dünyanın bölgesel yapısının siyasi liderlerin görüşlerinde değişebileceği ve bunun da belirli bir ülkenin dış politikasında bir ayarlamaya yol açabileceği sonucuna varılmıştır.

D.A. Lanko’nun Baltık bölgesine olan yaklaşımına dayanarak Karadeniz Bölgesi’nin benzer bir analizini yapmak mümkündür. Bunun sonucunda “Karadeniz Bölgesi” kavramının jeopolitik anlamda Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra geliştiği sonucuna varılmıştır. Çünkü daha önce bu durum sadece coğrafi açıdan ele alınmıştır. 20. yüzyılın 80’li yıllarının sonuna kadar, dünyanın siyasi liderleri ve bilimsel uzmanlarının Karadeniz Bölgesi’nin sınırlarını tanımlamaya gerek olmadığı söylenebilmektedir. Bunun sebepleri sıralandığında birincisi, bölgenin Karadeniz ülkeleri için öncelikli öneminin bulunmaması, ikincisi, SSCB’nin bipolar sistem koşullarında dağılmasından hemen önce Karadeniz’in etrafındaki tüm ülkelerin sosyalist ve kapitalist olarak iki kampa ayrılabilmesi, diğerleri ise; SSCB’nin çöküşü, Karadeniz’in çevresinde bulunan ve daha önce olduğundan daha fazla ülkeden oluşan Karadeniz Bölgesi’nin ortaya çıkmasına ve bu terimin, daha önce SSCB’de bulunan yeni bağımsız cumhuriyetler de dâhil olmak üzere siyasi liderler tarafından kullanılmasına yol açmıştır.

Yukarıdaki verilere dayanarak, bu çalışmada bölgenin birleşik karmaşık adlarının kullanılmasından vazgeçilmesi ve sadece Karadeniz Bölgesi’nin sınırlarının belirlenmesi üzerinde durulması tavsiye edilmektedir.

⁴⁷ Charles King, "The wider Black Sea region in the twenty-first century." **The wider Black Sea region in the 21st century: Strategic, economic and energy perspectives**, 2008, s. 1-19

⁴⁸ Lanko “Regional’nyi podkhod” v mezhdunarodnoi politike: sravnitel’nyi analiz rossiiskoi i amerikanskoi vneshnepoliticheskoi praktiki 2000–2008 gg.: diss. dok. polit. nauk.: 23.00.04 SPbGU, 2015.

⁴⁹ Lanko, a.g.e., s. 44

⁵⁰ Lanko, a.g.e., s. 44

1.3. Karadeniz Bölgesi Kavramının Evrimi

Karadeniz Bölgesi, Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında Orta Doğu ve Orta Asya'nın hemen yakınında yer almaktadır. Bölge, Doğu ve Batı uygarlıklarını, çeşitli kültürleri, dinleri ve etnik grupları bir araya getirerek coğrafi konumunu benzersiz kılmakta ve temel ayırt edici özelliklerini belirlemektedir. Bununla birlikte, daha önceki aktarımlarda belirtildiği gibi, Karadeniz Bölgesi, ikili sistemin varlığı nedeniyle bütünlüklü bir siyasi bölge olarak değerlendirilmedi ve Haushofer'in ifadesiyle, yeni bir jeopolitik alanın geleceği için ikinci derecede önemliydi.⁵¹ SSCB'nin dağılması ve uluslararası ilişkilerde aktörlerin sayısının artmasından sonra Karadeniz Bölgesi daha da önem kazanmaya başlamıştır.

Bu durum Karadeniz Bölgesi'nin tanımına yönelik çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece coğrafi yaklaşım, Karadeniz Bölgesi'nin sınırlarını, denize coğrafi yakınlık kriterine göre tanımlar. Bu yaklaşım yalnızca bölgedeki kıyı ülkelerini kapsamaktadır. Bu ülkeler Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Türkiye, Ukrayna ve Moldova'dır. M. Aydın, siyasi ve ekonomik güvenlik ve istikrar açısından, Karadeniz Bölgesi'ni Kafkasya, Hazar Denizi, Doğu ve Güneydoğu Avrupa topraklarına bağlamak için jeostratejik zeminlerin varlığından bahsetmektedir.⁵²

Bazı araştırmacılar "Baltık-Karadeniz Bölgesi" kavramıyla faaliyet göstermektedir⁵³. Aynı zamanda, Baltık-Karadeniz Bölgesi'ni doğal bir kökene ve varoluşa sahip olarak destekleyenler ile jeopolitik projeksiyonun sonucu olarak onu yapay bir yapı olarak algılayanlar arasında açık bir bölünme ortaya çıkmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin konfigürasyonu "kendi dış politika rotasını uygulayan uluslararası ilişkiler aktörlerinin çıkarlarına bağlıdır"⁵⁴.

A. Goltsov, modern dünyadaki kuyruk sisteminin yapısında önemli değişiklikler olduğunu ve bunun sonucunda yeni bölgesel derneklerin ortaya çıkmasının mümkün olduğunu belirtir. Batı ile Rusya arasındaki mevcut çatışmanın sonuçlarından biri, Baltık-Karadeniz Bölgesi'ndeki jeopolitik

⁵¹ Karl Haushofer, "Geopoliticheskaya dinamika meridianov i paralelei", *Geopolitika i bezopasnost'*, 2011, 3 (15), s. 112-115

⁵² Mustafa Aydın, "Europe's Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement", *EU Institute for Security Studies Occasional Papers*, 2004, 53, s. 6

⁵³ P. Sinovets ve I. Maksymenko, "The Baltic-Black Sea Region in Great Powers' Relations: The Hard Power Aspect", O. Bogdanova ve A. Makarychev (Ed.) *Baltic-Black Sea Regionalisms. Patchworks and Networks at Europe's Eastern Margins*, Cham: Springer International Publishing, 2020, s. 75-86; B. Zazhigaev, "One of the Limitrophe Territories of the Global World (Transformation of the States of the Baltic- Black Sea Region in the 21st Century). Part I", *Central Asia and the Caucasus*, 2009, 4-5, s. 106-117; B. Levik, "Kontseptsiya balto-chornomors'kogo soyuzu i postradyans'kii prostir", *Skhid*. 2014, 5 (131), s. 80-84; A. s. Levchenkov, "Kontseptsiya Balto-Chernomorskoi dugi i ukrainskaya vneshnyaya politika (1990-e – nachalo 2000-kh gg.)", *Vestnik RGGU. Seriya "Evraziiskie issledovaniya. Istoriya. Politologiya. Mezhdunarodnye otnosheniya"*, 2020, 4, s. 89-108

⁵⁴ O. M. Tupota, "Rol' Chernomorskogo regiona v global'noi geostrategii SShA (1991-2013 gg.)", *Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo. Filosofiya. Politologiya. Kul'turologiya*, 2015, 1, 4, s. 142

entegrasyon yapılarının, örneğin “Kesişmeler gibi” tasarımların gerçekleştirilmesi⁵⁵. Buna göre istenen modele dayanarak belirli bir siyasi sistemin coğrafi yapısını dönüştürmeyi amaçlayan stratejik bir eylem planı olarak jeopolitik bir proje oluşturulabilir⁵⁶.

M.V. İlyin, Baltık-Karadeniz Bölgesi’nin doğal kökeninin ve varlığının tutarlı bir destekçisidir⁵⁷: jeopolitik Baltık-Karadeniz sistemi, coğrafi Baltık-Karadeniz “Intermarium”unda yer alır⁵⁸.

Karadeniz alanını Akdeniz ile tek bir jeopolitik birimde birleştiren kavramlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi- Büyük Akdeniz’dir⁵⁹. Karadeniz alanı uzmanlar tarafından Karadeniz-Hazar bölgesinin bir parçası olarak da dâhil edilmiştir.⁶⁰ Ukraynalı araştırmacı L. Maksimenko’nun belirttiği gibi, terim 1991’den beri aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır ancak şimdi net bir tanımı bulunmamaktadır. Analistler çoğunlukla bu bölgeye şu ülkeleri dâhil etmektedirler: Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna⁶¹.

Karadeniz Bölgesi’nin oluşumuna yönelik jeo-ekonomik yaklaşımdan bahsederek Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın, o tarihte Karadeniz’e erişimi olan tüm devletlerin bu projeye katılımını öngören bir “Karadeniz Refah ve İşbirliği Bölgesi” yaratma fikrini ortaya koyduğu 1990 yılını belirtebiliriz. SSCB, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan, iki yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin çabaları, KEİ örgütünün kuruluşunu ilan eden bir belge olan 25 Haziran 1992’de İstanbul Deklarasyonu’nun imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. KEİ’nin kurucu ortakları Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna’ydır (daha sonra bunlara Sırbistan da eklenmiştir)⁶². 5 Haziran 1999’da Yalta’da düzenlenen örgütün zirvesinde, tüzük kabul edilmiş ve uluslararası

⁵⁵ A. G. Gol’tsov, “Regional’nyi geopoliticheskiy proekt “Mezhdumor’e”: perspektivy realizatsii”, **Sravnitel’naya politika**, 2016, 7(4), s. 95

⁵⁶ Gol’tsov, a.g.e., s. 96

⁵⁷ M. V. Il’in, “Geokhronopolitika Balto-Chernomor’ya”, **Vestnik MGIMO-Universiteta**, 2009, 1, s. 49–58; M. V. Il’in ve Meleshkina E. Yu. “Balto-Chernomor’e v dvoynoi sisteme Evropa – Aziya”, **Baltiiskii region**, 2012, 2, s. 81–97

⁵⁸ Il’in M.V. “Balto-Chernomorskaya sistema. Matritsy i perspektivy vostochnoevropskogo politicheskogo razvitiya”, **Kosmopolis**, 2008, 1, s. 180

⁵⁹ Il’in M.V. “Vvodnyi ocherk dlya Bol’shogo Sredizemnomor’ya”, **ResearchGate** (2020), url: https://www.researchgate.net/publication/338901203_Vvodnyj_ocherk_dla_Bolsogo_Sredizemnomora (22.11.2021)

⁶⁰ Volovich O. “Politika Rosii, Turechchini, SShA i ES v Chornomors’ko-Kaspiis’komu regionu: vzaemodiya i supernitsvo”, **Chornomors’ka bezpeka**, 2008,1 (7), s. 11–14

⁶¹ Maksimenko L. “Problemi bezpeki ta politichnoi stabil’nosti u Chornomors’ko-Kaspiis’komu regionu: genezis ta evolyutsiya konfliktiv (na prikladi Tadzhikistanu, Kirgizii, Uzbekistanu)”, **Doslidzhennya svitovoi politiki**, 2005, 33, s. 137

⁶² Mintrans, Deklaratsiya o Chernomorskom Ekonomicheskome Sotrudnichestve. Podpisana v Stambule, 25 iyunya 1992 g. URL: <https://mintrans.gov.ru/documents/7/771> (22.11.2021)

yapılar kurulmuştur. Ardından şimdiki şeklini ve modern adını- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü- almıştır. KEİ yirmi yıldır neredeyse doğru ve tek bir büyük ölçekli proje uygulamamış ve Karadeniz Bölgesi'nin ekonomik entegrasyonu yolunda neredeyse hiçbir ilerleme kaydetmemiştir.

21. yüzyılın başlarında, Karadeniz'i politik bir bölge olarak kavramsallaştırmanın zamanı gelmiştir. 2003 yılının Ekim ayında, kıdemli araştırmacı ve daha sonra Almanya-ABD Marshall Vakfının Brüksel Şubesi başkanı Ronald Asmus, Karadeniz Bölgesi'ne ve Hazar'ın doğusundaki devletlere karşı daha tutarlı bir strateji geliştirmeye başlamayı öneren bir makale yayınlamıştır⁶³ R. Asmus'un daha sonraki çalışmalarında "Büyük Karadeniz Bölgesi" kavramı formüle edilmiş ve bunlara dokuz devletin toprakları dâhil edilmiştir. Bahsi geçen dokuz devlet: Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna'dır. Yazara göre bu kavram, "Türkiye, Ukrayna, Güney Kafkasya ile ilgili farklı tartışmaları bir araya getirecek ve stratejik bütünün kurucu parçaların toplamından daha büyük olacağı Batı'nın stratejisi için yeni bir politik ve stratejik temel oluşturmalıdır"⁶⁴.

Öte yandan, Karadeniz sosyo-politik bütünlüğüne ilişkin tartışan bazı uzmanlar, Karadeniz Bölgesel kimliğinin hem varlığını hem de perspektifini şüpheci bir şekilde değerlendirmeye devam etmektedir. Örneğin, Bulgar uzman P. Dimitrov bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Karadeniz siyasi ve kültürel kimlik diye bir şey yoktur. Karadeniz kıyılarında ve çevresinde yaşayan insanlar kendilerini Balkanlar, Kafkasyalılar, Türkler ve hatta eski Sovyet halkı olarak tanımlıyorlar ama asla Karadeniz Bölgesi insanı olarak tanımıyorlar".⁶⁵ Bu açıklamaya dayanarak, şu sonuca varılmaktadır: "Bu nedenle, coğrafi bir ilkeye dayalı bölgesel bir organizasyon yaratma girişimleri başarısızlığa mahkumdur"⁶⁶. Hemen hemen aynı sonuca Gürcü araştırmacı T. Kentçadze⁶⁷ ve Ukraynalı yazar S. Datsyuk da katılmaktadır. Yazarlara göre, Karadeniz Bölgesi sadece belirli jeopolitik yönelimleri temsil etmekten çok, belirli politika alanlarına, özellikle de ekoloji politikasına yön veren bir bölgedir. Karadeniz'deki AB, Rusya ve AB'nin çıkar çatışmalarının uzun süredir jeopolitik değil, altyapı politikası bağlamında gerçekleştiği için, Karadeniz Bölgesi hakkında konuşmamız gerekmektedir⁶⁸.

⁶³ Ronald Asmus, "Rebuilding the Atlantic Alliance", **Foreign Affairs**. – September – October 2003. – p. 20–31, url: http://www.kas.de/db_files/dokumente/7_dokument_dok_pdf_2804_2.pdf (22.11.2021)

⁶⁴ Ronald Asmus, **Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, Washington: The German Marshall Fund of the United States, 2006

⁶⁵ Plamen Dimitrov, "**Wider Black Sea and the New Frontiers of European Geopolitical Space**", http://www.aiprg.net/UserFiles/File/black_sea_conf_papers/Plamen_Dimitrov_paper.pdf.

⁶⁶ Dimitrov, a.g.e.

⁶⁷ T. Kentchadze, "GUAM: vzglyad iz Gruzii", **Tsentral'naya Aziya i Kavkaz**, 2008, 3–4 (57–58), s. 113

⁶⁸ A. R. Nikiforov, "Chernomorskii region: prostranstvo i vremya", **Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo. Filosofiya. Politologiya. Kul'turologiya**, 2016, 2 (68), 4, s. 83

Siyasi analizde bir tür “Asmus çizgisi” için, bu bölgenin daha önce hiç var olmadığı ve yalnızca son yirmi veya otuz yılda ilk kez oluşturulduğu tezi de karakteristiktir. Dolayısıyla İngiliz araştırmacı Lili di Puppo, Karadeniz’e erişimi olan ülkelerin çoğunun 20. yüzyılın başında bağımsızlıklarını kazandığını, ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Karadeniz Bölgesi’ndeki nüfus için kuvvetli güçlerin rekabet ettiği zaman stratejik önem kazanmaya başladıklarını vurgular. Karadeniz Bölgesi aynı zamanda Hazar enerji kaynaklarının, silahların ve uyuşturucunun geçiş noktası, Karadeniz kıyılarına yakın bir dizi donmuş çatışma için kullanılmaya başlandığını savunuyor. Aynı zamanda Karadeniz, üç imparatorluğun (Osmanlı, Rus ve İran) sınırı olduğu gerekçesiyle tarihi bir bölge olarak kabul edilme hakkından mahrum bırakılıyor⁶⁹. Aynı tez, R. Asmus ve B. Jakson’un “Karadeniz ve Özgürlük Sınırları”⁷⁰ adlı makalesinde yer almaktadır”.

Dolayısıyla, R. Asmus’a göre Büyük Karadeniz Bölgesi, Avrupa’nın ve Avrupa-Atlantik topluluğunun ayrılmaz bir parçası olan kendisine göre daha dinamik ve amaçlı bir politika gerektiren ayrı bir jeopolitik birim olarak değerlendirilmektedir⁷¹. R. Asmus, Büyük Karadeniz Bölgesi’nin Avrupa-Atlantik kalkınmasının, özellikle Brüksel ve Washington’un “Büyük Orta Doğu” bölgesinin küresel politikasının kilit noktasında, demokrasinin daha da yaygınlaşması için Batı’nın karşı karşıya olduğu küresel zorluklar için önemine dikkat çekmektedir. B. Jackson ile ortak yayınında⁷², Batı’nın Büyük Karadeniz Bölgesi’nde (etnik çatışmalar, çatışma sonrası toplumlar ve ekonomik yıkım) karşılaştığı durumun “Büyük Ortadoğu” alanında karşılaşılabilecek duruma benzer olduğu belirtilmektedir. Yazarların belirttiği gibi, ABD’nin ve NATO’nun bölgeye olan ilgisinin büyük ölçüde artması, Orta Doğu askeri ve siyasi faaliyetlerinin artmasından kaynaklanmaktadır: “NATO Afganistan’daki rolünü genişletirken uzun vadeli bir operasyon için hazırlık yaparken ve Irak’ta ek taahhütler almayı düşünürken Büyük Karadeniz Bölgesi farklı bir ışıktaki görünmeye başlamaktadır. Avrupa kıtasındaki çevresel konum yerine, Batı’nın stratejik arka tarafının önemli bir bileşeni gibi görünmeye başladığı söylenebilmektedir. Basit bir ifadeyle, Avrupa-Atlantik topluluğu ile Büyük Ortadoğu arasındaki temas bölgesi Karadeniz’den geçmektedir.”⁷³

Rus araştırmacı A.R. Nikiforov, Karadeniz Bölgesi’ni bağımsız bir bölge olarak tanımlayan kıyı ilkesini savunmakta ve 1980’lerin ve 1990’ların sonlarında ortaya çıkan yeni devletlerarasında kıyı şeridinin parçalanmasıyla karakterize edilen gelişiminin yıkıcı aşamasının başlangıcına dikkat

⁶⁹ Lili D. I. P. *An elixir of youth for regional cooperation in the Black Sea basin*, 2005

⁷⁰ Ronald Asmus ve Bruce P. Jackson, *Chernoe more i predely svobody*, 2004, <https://rusk.ru/st.php?idar=102145> (30.11.2021)

⁷¹ Asmus ve Jackson, a.g.e.

⁷² Asmus ve Jackson, a.g.e.

⁷³ Asmus ve Jackson, a.g.e.

çekmektedir. Bu da onu tekrar ve kalıcı olarak dünyanın güç merkezlerinin ilgi odağı haline getirmektedir.⁷⁴

Bölgeye ilişkin genelleştirilmiş tutum, Ukraynalı Profesör A. Gonçarenko'nun Karadeniz-Hazar bölgesi hakkındaki tezleri aracılığıyla ifade edilebilir: “Bu, Heartland ve Rimland arasındaki sınırda muazzam doğal kaynaklara ve stratejik olarak önemli ulaşım ve enerji koridorlarına sahip son derece önemli ve hassas bir bölgedir. Hem bugün hem de gelecekte bölgenin kontrolü aslında tüm Avrasya'nın kontrolü anlamına gelmektedir.”⁷⁵

1.4. Karadeniz Bölgesi'ndeki Modern Jeopolitik Durum

Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren üç faktör grubunu ayırt edilebilmektedir. Bunlar:

1. Dünya güçleri; ABD, Rusya, AB,
2. Bölgesel güçler; her şeyden önce, dünyanın en büyük güçleri çemberine girmeyi amaçlayan bir Türkiye tarafından temsil edilmektedir.
3. Zayıf aktörler; Ukrayna, Gürcistan ve birinci ve ikinci grubun politika hedefleri olan diğer devletlerdir; uluslararası kuruluşlar [KEİ, NATO, KGAÖ, AB, Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), BDT, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM), Demokratik Seçim Topluluğu.].

1.4.1. ABD ve Karadeniz Bölgesi

Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana, Karadeniz Bölgesi'nde yüzyıl boyunca üçüncü kez yeni bir jeopolitik gerçeklik gelişmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri, önde gelen güçler tarafından sıhhi bir kordonun oluşturulmasında manipülasyon nesnesi olarak rol oynamaya zorlandıklarında NATO ve AB'nin doğuya neredeyse aynı anda genişlemesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan askeri-stratejik dengenin keskin bir şekilde bozulmasına neden olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Batı daha da kopuklaşsa da Rusya ile ilişkilerin şiddetlendiği anlarda eylemleri koordineli olarak farklılık göstermektedir.

ABD 1991 ve 1997 yılları arasında daha fazla dış politika rotasıyla ilgili bir tartışma döneminden geçmekteydi. Eski SSCB'nin güney sınırlarındaki dış politika etkisinin boşluğu, ABD'nin bu bölgedeki ana müttefiki olan Türkiye Cumhuriyeti tarafından KEİ'nin zayıf yapılandırılmış jeopolitik projesi aracılığıyla doldurulmuştur. Ancak 1997'de GUÖAM'ın

⁷⁴ A. R. Nikiforov, “Chernomorskii region: opyt prostranstvennykh izmerenii”, **Geopolitika i ekogeodinamika regionov**, 2018, 2, s. 47–52

⁷⁵ O. Goncharenko, “Chornomors'ko-Kaspiis'kii region: regional'ni strukturi bezpeki ta demokratichnii kontrol'”, **Chornomors'ka bezpeka**, 2005, 1, s. 9

Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) olmak üzere açık bir Amerikan projeksiyonu ile başka bir entegrasyon birliği kurulmuştur. (GUAM-Özbekistan'dan ayrıldıktan sonra). Böylece Gürcü akademisyen V. Papava, bölgedeki entegrasyon süreçlerini analiz ederek Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran'ı bölgenin jeopolitik merkezleri olarak tanımlayan Z. Brzezinski'nin Avrasya kıtasının jeopolitik çalışmalarına değinmiştir⁷⁶. Verimsizliğini gösteren entegrasyon birliği yine de resmi olarak var olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte bu devlet kuruluşunda ABD'nin bölgede ulaşacağı hedefler, şu şekildedir: 1) enerji; 2) ABD'nin mevcut ve potansiyel rakipleri arasında sıhhi engellerin oluşturulması; 3) Avrasya kıtasında jeopolitik çoğulculuğun sürdürülmesi.

Enerji taşıma yollarının çeşitlendirilmesi görevi ilk olarak 1997 yılında ABD Ulusal Güvenlik Stratejisinde Hazar Havzası'nın enerji kaynaklarının geliştirilmesine öncelik verilmesi şeklinde hayata geçirilmiştir ve 1998 Stratejisinde somut ifadeler ve pratik uygulamalar elde edilmiştir. 1999 yılının mart ayında Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya İttifakın yeni üyeleri olmuşlardır. 1997'de Rusya ile NATO arasında karşılıklı ilişkiler, iş birliği ve güvenlik konusunda temel bir eylem imzalanmış ve 1999'da AGİT'e katılan ülkelerin İstanbul Zirvesi'nde ABD, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarında Bakü-Ceyhan boru hattının döşenmesine ilişkin anlaşmanın imzalanmasını başlatmıştır⁷⁷.

1990-2000 yılları arasında Karadeniz Bölgesi'nin sorunları, Amerikan düşünce kuruluşlarının araştırma ve uygulama faaliyetleri çerçevesinde kilit konumlardan birini işgal etmiştir. 1997 yılından bu yana, Washington Avrasya'yı yeniden şekillendirmek için yeni bir dış politika yaklaşımı olan "Büyük Alanlar" konseptini geliştiriyor ve deniyor. 2004 yılında ABD Alman Marshall Vakfı (*The German Marshall Fund of the United States*), "Karadeniz Bölgesi'ne yönelik yeni bir Avrupa-Atlantik Stratejisinin Geliştirilmesi" (*Developing a New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*), konseptini sunmuştur ve içeriği, yazarlar tarafından bölgedeki yetkili kaynaklardan kısaca özetlenmiştir⁷⁸. ABD'nin 1990'ların başından bu yana bölgede attığı pratik adımları kavramsal olarak tasarlamaya yönelik ilk girişimlerden biri olarak ortaya çıkmış ve bu alandaki pozisyonları pekiştirme amacı güdülmüştür.

Aynı amaç, 2006 yılında Karadeniz Bölgesi'ndeki ABD dış politika stratejisinin bir başka versiyonuna da yansımıştır ve "Karadeniz Bölgesi'nde ABD Stratejisi" (*US Strategy in the Black Sea Region*) çalışmasında Miras Vakfı (*The Heritage Foundation*) çalışanları tarafından

⁷⁶ V. Papava, "O roli "kavkazskogo tandema" v GUAM", *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 2008, 3-4, s. 50-59

⁷⁷ O. M. Tupota, "Gossekretar' Madeleine Albright: lichnostnyy faktor v formirovani i realizatsii regional'noi politiki SShA", *Prichernomor'e. Istoriya, politika, kul'tura*. 2011. 7. s. 56.

⁷⁸ Ronald Asmus, "Developing a New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region", *Insight Turkey*, 2004, 6(3), s. 43-65; Ronald Asmus, "Evro-Atlanticheskoe Prichernomor'e", *Rossiya v global'noi politike*, 2007, 5, 3, s. 66-77.

geliştirilmiştir⁷⁹. Her iki strateji de Avrupa Atlantik Topluluğunu Karadeniz Bölgesi'nin doğu kesimine (Ukrayna, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan) iletterek Rusya'nın bölgeden uzaklaştırılması sürecini kavramsallaştırmaya yöneliktir. Bahse konu edilen devletler, önde gelen Amerikan kurumları tarafından bu bölgesel ortaklığa dâhil edilmektedir. Çünkü onların görüşüne göre jeopolitik olarak bütünsel bir bölge-Büyük Karadeniz Bölgesi'ni temsil etmektedir⁸⁰. Yukarıdaki Amerikan stratejileri çerçevesinde, Rusya'yı Karadeniz Bölgesi'nden çıkarma sürecinde iki faktörün kullanılması öngörülmüştür: 1) Rus barış güçlerinin uluslararası askeri güçlerle değiştirilmesi; 2) Rus enerji şirketlerini önemli ölçüde yerinden ederek bu bölgeden kaynak tedarik yollarının çeşitlendirilmesi.⁸¹

Karadeniz Bölgesi'ne yönelik modern Amerikan yaklaşımları, Amerikan dış politikasının içeriğini ve yönünü ortaya koyan üç faktör tarafından belirlenir:

- 1) Rusya'yı atlayarak petrol ve gaz arzının çeşitlendirilmesini sağlamaktan sonra, ABD ve NATO'nun Karadeniz Bölgesi'ne bitişik bölgelerde gerçekleştirebileceği her türlü operasyonda kullanılacak güvenilir bir askeri-stratejik dayanak ve operasyonel altyapı oluşturmak; Avrasya'daki Amerikan stratejisinin esas temeli aralarında Kafkasya üzerinden Doğuya doğru Orta Asya'ya kadar devam edebilecek bir Balto-Karadeniz yayının oluşturulması da dâhil olmak üzere jeopolitik çoğulculuğun sürdürülmesi mantığıdır⁸²;
- 2) Bu şekilde, Amerikan jeostratejisinin hedefi olarak Baltık'tan Orta Asya'ya kadar yayılan bir kalkan oluşturma görevi belirleniyor. Bu nedenle NATO'ya sadece Ukrayna ve Gürcistan'ı değil, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da dâhil ederek Doğuya genişletme görevi bulunmaktadır. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda ABD, gelecekteki kuyruk sisteminin neo-emperyal merkezleri olan Almanya ve Fransa, Rusya, Türkiye, İran ve Çin üzerinde kilit kontrolü ele geçirecektir.

Siyasetin pratik düzeyinde, Amerikan zorunlulukları iki jeopolitik proje aracılığıyla uygulanmaktadır: GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (1997: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) ve Demokratik Seçim Topluluğu (2005: Ukrayna, Gürcistan, Moldova, Letonya, Litvanya, Estonya, Slovenya, Kuzey Makedonya, Romanya). Diğer şeylerin yanı sıra iki proje, Sovyet sonrası alanın bütünlüğünün restorasyonunu ve Avrasya entegrasyon süreçleri

⁷⁹ Ariel Cohen ve Convey Irwin "U.S. Strategy in the Black Sea Region", **Heritage Foundation**, 2006, 1990, s. 1-11

⁸⁰ Matthew J. Bryza "The Policy of the United States toward the Black Sea Region", **Next Steps in Forging Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, 2006, 37-42.

⁸¹ A. A. Irkhin ve O. A. Moskalenko, "Russia's Foreign Policy in the Great Mediterranean: Prospects and Constraints", **Geopolitics Quarterly**, 2020, 15, 56, s. 110 - 121

⁸² Zbigniew Brzezinski, **Vybor. Mirovye gosподstvo ili global'noe liderstvo**. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 2007, s. 40

çerçevesinde Rus entegrasyon girişimlerinin uygulanmasını nesnel olarak engellemeyi amaçlamaktadır.

1.4.2. AB'nin Karadeniz Bölgesi'nde Jeopolitiği

ABD ve AB stratejik müttefikler olmasına rağmen, Brüksel'in Karadeniz-Hazar bölgesindeki politikası hem hedeflere hem de bunlara ulaşma yöntemlerine göre Washington'un politikalarından büyük ölçüde farklıdır. Eğer bölgedeki ABD politikasının temelinde jeopolitik hâkimiyet ve Rusya'yı yerinden etme görevi varsa AB için Hazar'ın enerji kaynaklarına erişim hayati önem taşımaktadır. Buna ek olarak Rusya ile AB arasındaki rekabet seviyesi Rusya ile ABD arasında olduğundan daha az serttir. Çünkü Karadeniz Havzası ve Kafkasya Büyük Avrupa'nın bir parçasıdır ve AB'nin bölgede ABD'den daha fazla varlığı için daha fazla dayanağı vardır. AB ve Rusya, rakiplerden ziyade ortaktır, aynı zamanda her iki tarafın da ABD'ye bağlı olduğundan daha fazla bağımlıdır. Dahası Brüksel, uluslararası arenada ve özellikle Karadeniz-Hazar bölgesinde, Brüksel ile Washington arasındaki işbirliğini ve işbirliğini dışlamayan, bağımsız veya farklı bir Amerikan politikası yürütmeye çalışmıştır. Rusya ile ilişkilerin şiddetlendiği zamanlarda hem Brüksel hem de Washington, genellikle eylemlerinin koordinasyonunu güçlendirmektedirler⁸³. 21. yüzyılın başlarına kadar AB, Karadeniz Bölgesi'ne sistematik bir ilgi göstermemiştir. Ancak Mayıs 2004'te 10 yeni üyenin AB'ye katılmasından sonra durum değişmiş ve AB'nin Sovyet sonrası alanın devletleriyle ilişkileri, Akdeniz havzası ülkeleriyle işbirliğini de içeren Avrupa Komşuluk Politikası'nın geliştirildiği zaman dış politikanın ayrılmaz bir yönü olarak 2002- 2004'te şekillenmeye başlamıştır⁸⁴. Avrupa komşuluk politikası, AB'nin Doğu bölgesinde yaygınlaşan gücünün çarpıcı bir örneğini göstermiş, bu da birliğin kendisini küresel bir aktör olarak kurmasına izin vermiştir. 1993-2004 döneminde AB'nin dış politikasının ana hatları, kıtanın doğusunda yer alan ve gerçek bir giriş beklentisine sahip olmayan devletlere ilişkin olarak ortaya çıkmıştır. Yeni AB dış politika kursu- Avrupa Komşuluk Politikası- Birlik ile Güney ve Doğu'daki 16 komşusu arasında imtiyazlı ilişkiler kurmak ve çeşitli faaliyet alanlarında işbirliğini geliştirmek amacıyla 2004 yılında başlatılmıştır⁸⁵. Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye katılımı, Karadeniz'in "Avrupa sorumluluk alanı" ilan edilmesine yol açmış ve 2007'de Avrupa Komisyonu, Karadeniz Bölgesi'ne dikkat çekmek ve AB ile geliştirilmiş iş birliği yoluyla yeni fırsatlar yaratmak siyasi cezbetmeyi amaçlayan "Karadeniz

⁸³ O. Volovich, "Politika Rosii, Turechchini, SSHa i ES v Chornomors'ko-Kaspiis'komu regionu: vzaemodiya i supernitsvo", **Chornomors'ka bezpeka**. 2008, 1(7), s. 13.

⁸⁴ A. Strelkov, "Politika Evropeiskogo soyuza na postsovetском prostranstve: vyzovy i shansy dlya Rossii?", **Perspektivy**. <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35930> (24.11.2021)

⁸⁵ A. A. Irkhin ve O. A. Moskalenko, "Chernomorskii region v konkurentsii geopoliticheskikh proektov velikikh derzhav v 1991–2019 gg", **Vestnik Rossiiskogo universiteta družby narodov. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya**. 2021, 21. 3, s. 498–516

Sinerjisi” (*Black Sea Synergy*) adlı yeni bir bölgesel iş birliği girişimi başlatmıştır⁸⁶. Ayrıca hem Türkiye hem de Rusya ile iş birliğini geliştirmek için fırsatlar yaratmıştır. Girişim ağırlıklı olarak enerji güvenliğinin yanı sıra altyapı, çevre, denizcilik politikası, balıkçılık ve ticaret geliştirme konularına odaklanmaktadır. Uzmanlar, Karadeniz Sinerjisi’nin, Türkiye’nin AB’ne katılım müzakerelerinde önemli faktörlerden biri olarak Avrupa komşuluk politikasının güncel unsurunun statüsünü hâlâ koruduğunu belirtmektedirler⁸⁷.

Ağustos 2008 Savaşı, AB ile Rusya Federasyonu arasında çelişkilerin varlığını göstermiş, retoriği sıkılaştırmıştır. Ancak AB’nin eylemlerinin kavramsal olarak yeniden düşünülmesine yol açmadan yeni boyutlar edinmiş olan Avrupa Komşuluk Politikasının geliştirilmesine yönelik bir bahis yapmış oluğu görülmektedir. Kafkasya’da Ağustos Savaşı’nın sona ermesinden kısa bir süre sonra AB, Gürcistan’daki duruma ilişkin olağanüstü bir zirve düzenlemiştir. Bu kararda özellikle komşuluk politikası, Karadeniz Sinerji girişimi ve Doğu Ortaklığı temelinde bölgesel iş birliğini desteklemek ve Doğu komşularıyla ilişkileri güçlendirmek için her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğunu belirten bir karar kabul edilmiştir⁸⁸. Mayıs 2008’de Polonya-İsveç Ortak Doğu Ortaklığı girişimi ilk kez halka açılmış ve Mayıs 2009’da Prag’da ilk Doğu Ortaklığı Zirvesi gerçekleşmiştir. Ağustos 2008’de Transkafkasya’daki çatışmanın tırmanması, programı geliştirme sürecini hızlandırmış ve ona daha katı formülasyonlar vermiştir. İlk versiyonda, “yeni AB politikasının Rusya ile etkileşime ikincil olduğunu ve sadece bunu tamamladığını” belirttiyse de son versiyonda, AA Strelkov’un⁸⁹ vurguladığı gibi, “Doğu ortaklığı Rusya ile işbirliğine paralel olarak gelişecektir” ifadesi belirtilmiştir. Bununla birlikte, Doğu Ortaklığı yalnızca Gürcistan’a yönelik Rus eylemlerine bir cevap olarak kabul edilmemektedir. Doğu Ortaklığı, yeni AB üye devletlerinin dış politika önceliklerini beyan etmelerine izin vererek Avrupa komşuluk politikalarının olanaklarını geliştirmelidir⁹⁰.

Program, Avrupa Komşuluk Politikasının ilk aşamasının eleştirel bir analizinin sonucudur AB üye ülkelerine ek olarak altı Doğu Avrupa ortak ülkesi de buna katılmaktadır. Bunlar; Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna’dır. AB terminolojisinde değişiklikler ortaya çıkmış, Doğu Ortaklığı’nın kapsamına giren devletler [eski sınıflandırma “AB’nin Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya komşuları” yerine] genellikle AB’nin “Doğu ortakları” olarak

⁸⁶ I. G. Pashkovskaya, “Yubilei vneshnei politiki Evropeiskogo Soyuza v regione Chernogo morya: 10 let Chernomorskoi sinergii”, **Mirovaya politika**, 2017. 2. s. 34–52.

⁸⁷ O. G. Chebotar’, “Chernomorskii region v strategicheskikh dokumentakh Evropeiskogo soyuza”, **Vestnik Diplomaticheskoi akademii MID Rossii**, Rossiya i mir, 2019. 4. s. 93–94.

⁸⁸ Rick Rozoff, “Eastern Partnership: The West’s Final Assault on The Former Soviet Union”, **Global Research**, 2009

⁸⁹ A. Strelkov, “Vostochnoe partnerstvo: pervye rezul’taty”, **Setevoe izdanie Tsentra issledovaniy i analitiki Fonda istoricheskoi perspektivy**, 2010.

⁹⁰ Strelkov, “Vostochnoe partnerstvo: pervye rezul’taty”

adlandırılmışlardır. Girişim, BDT üyeleri için tam teşekküllü bir AB üyeliği elde etme ihtimalini, kategorik olarak hariç tutmadan öngörmemektedir⁹¹.

AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik politikasının bir analizi, bunun saldırgan nitelikte olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır. 1990'larda ise Karadeniz Bölgesi bir bütün olarak düşünülmemiş bundan dolayı o zaman, Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı gibi jeopolitik projeler bölgeyi AB genişleme stratejisine iki bölgesel konfigürasyon şeklinde entegre etmiştir: - Karadeniz-Hazar bölgesi ve Büyük Karadeniz bölgesi.

Pratik düzeyde, AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik politikasının evrimi, 2004 yılında Avrupa komşuluk Politikasının oluşum ve uygulama aşamalarını içermekte, daha sonra bölgesel iş birliği ve güvenliğinin teşvik edilmesiyle "Karadeniz Sinerjisi" ortaya çıkmaktadır. 2008 yılında Doğu Ortaklığı girişimi kabul edilmiş ve Balto-Karadeniz yayının ülkelerinin AB ile uyumlaştırılmasına ve daha fazla entegrasyonuna odaklanarak olası bir dernek sağlanmasıyla kabul edilmiştir. AB, "Doğu Ortaklığı" pahasına, özünde Karadeniz Bölgesi olan Sovyet sonrası alanda Rusya ile entegrasyon projelerinin rekabet durumunu nesnel olarak şekillendirmiştir. Aynı zamanda, Karadeniz sisteminin bir bütün olarak Amerikan "Büyük Karadeniz Bölgesi" projesinin çerçevesini tekrarladığını ve "Doğu Ortaklığı'nın" Amerikan jeostratejisinin Avrasya'ya yönelik üç görevinden birini karşıladığını ve jeopolitik merkezler arasında sıhhi engellerin oluşturulduğunu dikkate almak gerekmektedir.

1.4.3. Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye Cumhuriyeti şu anda Karadeniz Bölgesi'nde ve Karadeniz-Akdeniz Bölgesi'nde küresel ölçekte sektörel liderliğe sahip bölgesel bir güçtür. Karadeniz Bölgesi'ne yönelik tasarım faaliyetleri, Türkiye'nin kendi iç gelişim aşamaları ve dört aşamayı oluşturan dış faktörlerle ilişkilendirilebilir:

- 1) 1990-2002 yıllarında Türkiye'nin bölgeye yönelik aktif entegrasyon politikasının zamanı ve başta ABD olmak üzere Batılı müttefiklerle eylemlerin tutarlılığı resmileştirilmiştir. KEİ, gayri resmi "Büyük Turan" projesi,
- 2) 2002-2008 yılları arasında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinden Güney Osetya Beş Günlük Savaşı'na kadar: Rusya-Türkiye yakınlaşması ve "Karadeniz Uyumu" çerçevesinde Rusya-Türkiye-Ukrayna deniz inisiyatifi- Amerikan- "Active Endeavour" operasyonuna alternatif olarak,

⁹¹ L. s. Kosikova, "Vostochnoe partnerstvo Evrosoyuza so stranami SNG i interesy Rossii", **Rossiya i sovremennyyi mir**, 2012, 1(74), s. 172.

- 3) 2008-2014 yıllarında Türk “Kafkasya’da İstikrar ve İşbirliği Platformu’ nun” oluşumu ve tanıtımı ve Türkiye ile Rusya’nın yakınlaşması,
- 4) 2014’ten itibaren Türkiye, Karadeniz Bölgesi’nde, 2014 yılında Kırım’la yeniden birleştikten sonra Rusya’yı caydırmak için Batı ile tutarlılık özelliklerinin doğasında bulunan daha açık ve proaktif bir politika uygulamaya başlamıştır.

Günümüzde, Türkiye’nin emperyal canlanma yönünde bir seçim yaptığı ve Avrupa vektörünün artık ana vektör olarak görülmediği belli olmuştur. İdeolojik yön, Türkiye’nin küresel bir etki seviyesine ulaşmasına ve kendisini dünyanın dört bir yanındaki Müslümanların koruyucusu olarak konumlandırmasına izin vermektedir. Bu statüyü teyit etmek için Türkiye, çekici bir ideolojinin mevcudiyetinde etkinliğini gösteren yumuşak “güç” alanına büyük ölçekli yatırımlar yapmaktadır⁹².

1991 ve 1997 yılları arasında Karadeniz Bölgesi’nin dönüşümünde aktif bir rol oynayan Türkiye, aynı zamanda ABD çıkarlarının da öncüsü konumundaydı. 1990 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından dile getirilen “Karadeniz Bölgesi Refah ve İşbirliği Bölgesi” fikri, o dönem Karadeniz’e çıkışı olan tüm devletlerin (SSCB, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan) bu projeye katılmasını öngörmüştür. İki yıl sonra İstanbul Deklarasyonu imzalanarak KEİ kurulmuştur. Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna’nın kurucu ortakları (daha sonra bunlara Sırbistan da eklenmiştir).

5 Haziran 1999’da örgütün Yalta’daki zirvesinde Tüzük kabul edilmiş ve uluslararası yapılar kurulmuştur. Daha sonra örgüt şu anki halini ve modern -Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü- adını almıştır. Bununla birlikte KEİ, neredeyse yirmi yıldır tek bir büyük ölçekli proje gerçekleştirmemiştir ve Karadeniz Bölgesi’nin ekonomik entegrasyon yolunda neredeyse hiç bir ilerleme kaydedememiştir⁹³.

Bunun yanı sıra KEİ katılımcılarının örtüşmeyen bazen çelişkili dış politika tutumları, bir dizi sorunun tartışılmasına ve kısmen ortak çözüme kavuşturulmasına engel olmamakla birlikte, buna dâhil olan ülkeler arasında diplomatik ilişki bulunmayan ülkeler (Rusya-Gürcistan, Ermenistan-Azerbaycan, Ermenistan-Türkiye) arasında etkileşim fırsatı bulmaktadır⁹⁴. KEİ’nin birincil görevi,

⁹² A. A. Irkhin ve O. A. Moskalenko, ““Mir bol’she pyati”. Stanovlenie Turtsii v kachestve global’nogo aktora mirovoi politiki: perspektivy i vyzovy dlya Rossii”, **Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya**, 2021,21.1, s. 91–107

⁹³ Nikiforov, **Chernomorskii region: prostranstvo i vremya**, s. 79

⁹⁴ A. A. Yaz’kova, “Problemy formirovaniya i razvitiya regiona”, **Bol’shoe Prichernomor’e: geopolitika i geoeconomika: Vystupleniya uchastnikov kruglogo stola 8 iyunya 2016 g.**, 2016. s. 2.

Karadeniz Bölgesi'nde ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi, küreselden küçük projelere kadar çeşitli entegrasyon projelerinin teşvik edilmesidir.⁹⁵

Ukraynalı Profesör V. Dergachev'in haklı olarak vurguladığı gibi, "Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ekonomik iş birliği bölgedeki istikrarın garantörü olmalı, Slav, Türk Dilli ve diğer halkların karşılıklı anlayışına katkıda bulunmalıydı. Ancak bu gerçekleşmedi. KEİ'nin paradoksal özelliği, çoğu ülkenin gerçek coğrafyayı ve jeopolitiği görmezden gelerek stratejik Avrupa ya da Amerikan yanlısı seçimleri ilan etmesidir"⁹⁶. Dahası, Ekim 2008'de Karadeniz Bölgesi'nin "uluslararası küresel çatışmaya sürüklendiğini" ve "bölgedeki durumun tehlikeli hale geldiğini" belirterek bunun, sayısız iletişim ve enerji projesinin süresiz olarak uygulanmasını dondurduğunu ve Karadeniz Bölgesi'ni yatırım için cazip olmayan hale getirdiğini vurgulamıştır⁹⁷.

Bulgar Uzman P. Zhelev, Karadeniz Bölgesi ülkelerinin, dış ticarete olan genel bağımlılık seviyelerine rağmen, komşularıyla bütünleşmeyi büyük ölçüde başaramadığını belirtmektedir. Karadeniz tedarik zincirleri, bölgeyi komşu ülkelerden ziyade, başta Avrupa ve Asya olmak üzere büyük ölçüde dış dünyayla ilişkilendirmektedir. Karadeniz ülkeleri fiziksel yakınlıklarıyla bağlantılıdır ancak bölge, nüfus, ekonomik yapı ve politik yönelim bakımından büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Ayrıca KEİ, ülkelerinin siyasi ve ekonomik yönelimleri bölgenin ekonomik entegrasyonuna elverişli değildir. Türkiye, KEİ'nin yaratılmasının başlatıcısı olmasına rağmen, nihayetinde kendi göreceli ekonomik zayıflığı ve Karadeniz Bölgesi'nin ekonomik entegrasyonuna elverişli olmayan bazı nedenlerden dolayı örgütün lokomotifine haline gelmemiştir. Kırım'ın 2014 yılında Rusya ile yeniden birleşmesi, KEİ içindeki ayrılık düzeyini artırmıştır.

Dikkat çekici bir biçimde, Rus akademik literatüründe, Türkiye'de aktif olarak yürütülen Büyük Turan olarak adlandırılan projenin iddiası neredeyse bir eğilim olarak ortaya konulmaktadır. Bu proje, Balkanlar'dan Çin Seddi'ne kadar uzanan topraklarda yaşayan tüm Türkleri Türkiye himayesinde birleştirme fikrine dayanan pan-Türkizm düşüncelerine dayanmaktadır⁹⁸. Karadeniz Bölgesi, bu projenin merkezinde yer almaktadır. Projede iki pragmatik hedef yer almaktadır: Sovyet sonrası alanda egemenlik sürecini hızlandırmak ve Ankara'nın Hazar bölgesi ve Orta Asya'nın kaynaklarına doğru ilerlemesini sağlamak. Bununla birlikte, 1990'ların sonunda proje, finansal zorluklar nedeniyle iptal edilmiştir. 2009 yılında Türk Konseyi markası altında, Türk Pantürkist projesinin hayata geçirilmesinin yeni bir aşaması başlatılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin 1990'ların

⁹⁵ N. A. Ivanitskaya, "Rol OChES v razvitii ekonomicheskogo vzaimodeistviya v Prichernomor'e (2014-2019 gg.)", **Lazarevskie chteniya. Prichernomor'e: istoriya, politika, geografiya, kul'tura**, 2019, s. 236.

⁹⁶ V. Dergachev, **Novaya geopoliticheskaya arkhitektura Chernomorskogo regiona**, <http://www. dergachev. ru/analit/chernomor. html>, 2008 (03.01.2022)

⁹⁷ Dergachev, a.g.e.

⁹⁸ A. P. Korochenskii, "Turetskii ekspansionizm v xxi veke: ideologicheskie aspekty gosudarstvennogo inoveshchaniya Turtsii, **Nauchnyi redactor**, 2021, s. 43.

başından beri Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki dış politikasında da bu fikirlerin etkisi görülebilmektedir. Bununla birlikte, bu fikirler, Türkiye'de resmi hükümet politikası olarak kabul edilmemiştir.

2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesinden sonra ve 2014 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin, Karadeniz Bölgesi'ndeki pozisyonlarını Rusya Federasyonu ile yakınlaştırma yönünde bir seyir izlediği bilinmektedir. Bu, "Karadeniz Uyumu"ve "Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu" gibi projelere yansımıştır⁹⁹.

2003 yılının başında Türkiye yönetimi, Karadeniz sularında "Karadeniz Uyumu" (*Black Sea Harmony*) adı verilen bir operasyon başlatmıştır. Operasyonun amacı, terör tehdidinin önlenmesi, ortadan kaldırılması ve kitle imha silahlarının yasadışı olarak taşınması göreviyle sürekli bir varlık oluşturmaktır. Operasyonun amaç ve hedefleri temel olarak Akdeniz'deki NATO "Aktif Çaba" operasyonunun amaç ve hedefleriyle örtüşmekteydi. Aslında Türkiye Ulusal Silahlı Kuvvetleri tarafından yürütülmesine rağmen bu operasyon onun tamamlayıcısıdır¹⁰⁰. Kasım 2004'te Türkiye Karadeniz ülkelerini resmen katılmaya davet etmiş ve Aralık 2006'da Rusya Federasyonu Karadeniz Uyum Operasyonu'na katılmıştır. Aslında bu noktadan itibaren program ABD'nin bölgeye girmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Böylece askeri-politik paralel bir mekanizma inşa eden Türkiye Cumhuriyeti, dolaylı strateji kullanarak Amerika'nın Karadeniz'deki genişlemesini engellemiş olmaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti, dış politikasının yeni bir jeostratejik bileşenini uygulamaya başlamıştır. AKP'nin yaklaşımı Türkiye'nin bölgesel statüsünü yükseltmeye yöneliktir: Bölgesel lider rolü için aday konumundan gerçekten güçlü bir bölgesel devlet ve etkili bir küresel oyuncuya dönüşmek için- "Stratejik Derinlik" (Davutoğlu, 2013) konsepti çerçevesinde, öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan ülkeler arasından bölgesel müttefikler bloku oluşturma hedefine yöneliktir: Mısır, Irak, Tunus, Cezayir, Libya ve ayrıca Suriye ve Türkiye'yi liderleri olarak kabul edecek diğer devletler¹⁰¹.

2008 Ağustos Savaşı sırasında Türkiye, Montrö Konvansiyonu'na dayanarak, kritik bir anda Amerikan gemilerinin Karadeniz'e girişini yasaklayarak, Amerikan gemilerinin girişini önlemiştir. Türkiye'nin bu kararı, Rusya'nın bölgesel stratejik hedeflerine uygun bir şekilde hareket ettiğini ve

⁹⁹ Irkhin ve Moskalenko, **Chernomorskii region v konkurentsii**, s. 506.

¹⁰⁰ V. I. Korolev, "Antiterroristicheskaya operatsiya "Chernomorskaya Garmoniya" kak odin iz instrumentov obespecheniya bezopasnosti v Chernomorskom regione", **Morskoi sbornik**, 2011, s. 26.

¹⁰¹ A. A. Irkhin, "Amerikanskii plan "Bol'shoi Blizhnii Vostok" i kontseptsiya "Strategicheskoi glubiny": vyzovy i vozmozhnosti dlya rossiiskoi vneshnei politiki v Chernomorsko-Sredizemnomorskom regione", **Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta**, 2018, 432, s. 98–104.

Rusya'nın bölgesel nüfuzunu artırdığını göstermektedir¹⁰². NATO üyesi olan Türkiye'nin, Güney Osetya'daki çatışma çerçevesinde Rusya Federasyonu'nun eylemlerini kınayan Batılı ülkelerin çoğunun katılacağı bekleniyordu. Türkiye beklenmedik bir şekilde Kafkasya'da sözde İstikrar ve İşbirliği Platformunu oluşturma önerisiyle gelmiştir. Belki de Türkiye Cumhuriyeti'nin Kafkasya bölgesinin işlerine olan ani müdahalesi dikkatle planlanmış ve bölgeye sızma konusundaki uzun süredir devam eden niyetlerini gerçekleştirmek için Güney Osetya'daki durumun kötüleşmesini kullanmıştır ki bu uzun zamandır Türk seçkinleri için sorunlu bir konu olmuştur.

Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu konsepti, üç Güney Kafkasya ülkesinin (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) Türkiye ve Rusya ile iş birliğini ve mevcut çatışmaların ikincisinin arabuluculuğu altında çözümünü hedeflemiştir¹⁰³. Gürcü Uzman M. Mançhaşvili, Türkiye'nin inisiyatifine Washington'un oldukça sınırlı bir tepki verdiğini belirtiyor ve ABD Avrupa ve Avrasya İşleri Yardımcı Bakanı M. Bryza'nın sözlerine göre, Amerikan tarafının bundan bile haberi olmadığını vurguluyor. Beyaz Saray'da iki ülke arasındaki yakın işbirliğinin daha da gerektiği düşünülürken, iki ülkenin birçok ortak çıkarı olduğu göz önüne alındı ¹⁰⁴. Aynı zamanda Ermenistan yönetimi, ABD ve AB'yi projeye dâhil eden genişletilmiş format önerisinde bulunmuştur. Bu öneri şu şekildedir: 3+3+2 (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan + Rusya, Türkiye, İran + ABD ve AB) (Mançhaşvili, 2010, s. 101). Ancak Moskova'da asıl destek gören Türk önerisi olmuştur.

Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu, Kafkasya'daki temel çelişkilerin çözümü açısından yaşanmaz olmasına rağmen bölgedeki Türk çıkarlarını güçlendirmek ve teşvik etmek için önemli bir rol oynamaktadır. Kısa vadeli ve durumsal Türk-Rus ittifakı, ABD ve AB'nin çıkarları pahasına ve platforma ancak bir yıl sonra katılan İran'ın bölgesel pozisyonları göz ardı edilerek gerçekleşmiştir. Gelecekte Türkiye Güney Kafkasya'da ilerlerken 2020'de Karabağ sorununun çözülmesi sırasında Rus çıkarlarıyla bir çatışma kaçınılmaz hale gelmiştir.

Kırım'ın Rusya ile yeniden birleşmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti Karadeniz Bölgesi'nde birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, Kırım'ın Rusya'nın egemenliğine geçmesini, yarımadadaki Amerikan üslerinin görünümüne kıyasla daha az kötülük olarak algılamış, ancak bunun tersi, Rusya'nın sadece Karadeniz Bölgesi'nde değil, Türkiye'nin yurtdışına yakın bölgesi, Akdeniz Bölgesi'nde de güçlenmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yanıtı, Trabzon ilinin Sürmene ilçesinde (Soçi'ye 270 km uzaklıkta) Karadeniz'de bir deniz üssünün oluşturulması, Ukrayna ile askeri-teknik iş birliğinin geliştirilmesi, Türk Dışişleri Bakanlığının her yıl 16 Mart

¹⁰² Süleyman Erkan, a.g.e., s. 36 - 48.

¹⁰³ L. s. Kocharyan, "Platforma stabil'nosti i sotrudnichestva na Kavkaze", **Vestnik RGGU. Seriya: Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya**, 2015, 1, s. 92.

¹⁰⁴ M. Manchhashvili, "Turtsiya i bezopasnost' Yuzhnogo Kavkaza: Platforma stabil'nosti i sotrudnichestva na Kavkaze", **Tsentral'naya Aziya i Kavkaz**, 2010, 11. 4, s. 102.

arifesinde açıkladığı “ilhak edilen Kırım’a” ilişkin Kırım Tatarları ve Ukrayna’nın tutumu, yani Karadeniz Bölgesi’ndeki mevzilerinin güçlendirilmesi olmuştur. Ancak Rus dış politikası için en büyük zorluk, Boğaz ve Çanakkale Boğazı’na paralel, olağanüstü kapasitede yapay bir kanal “İstanbul” oluşturma projesinin uygulanmasıdır¹⁰⁵, 1936’dan beri yürürlükte olan ve şu anda Rusya Federasyonu’nun çıkarlarını tam olarak karşılayan Montrö Sözleşmesi’nin bazı maddelerinin işleyişini gelecekte sorgulayabilir¹⁰⁶. Türkiye, Güney Kafkasya ve Ukrayna’da aktif dış genişleme ile Kırım’ın Rusya ile yeniden birleşmesini dengelemiş, aslında Kırım’daki Rus askeri-politik pozisyonlarını kısıkca almıştır.

Türkiye’nin Ukrayna Krizisindeki Stratejisi

Moskova’nın Kırım’a katılması ve daha sonra Donetsk ve Lugansk’ın bağımsızlığını tanınması, Rusya ve Batı arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olmuştur. 2014’ten bu yana Türkiye, Karadeniz’deki olaylara karşı dikkatli davranmaktadır.

2014 yılında Ankara, Kırım’ın Rusya’ya katılmasını hızlı bir şekilde kınamıştır¹⁰⁷. Türkiye, Kırım’a doğrudan sivil uçuşları yasaklamış ve Türk eğitim kurumlarının oradaki meslektaşlarıyla ilişki kurmasına, değişim programlarına, eğitime vb. katılmasına izin vermemiştir. Ayrıca, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Ankara’nın Kırım’ı Ukrayna’nın bir parçası olarak gördüğünü vurgulamak için her fırsatı son derece tutarlı bir şekilde kullanmıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ukrayna’nın Kırım’ın Rusya’ya katılmasına karşı protestolar için düzenlediği sözde Kırım platformu toplantısında bile hazır bulunmuştur¹⁰⁸. Dahası, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Eylül 2021’de Kırım’daki Duma seçimlerini geçersiz ilan etmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’nin pozisyonu çatışmanın daha sonraki aşamalarında kesinlikle daha fazla Ukrayna yanlısı olmuştur.

Ancak çatışmaların 2022 Şubat’ında yeniden başlamasıyla, Türkiye için dikkat ve kriz yönetimi gerektiren bir durum ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde 2008 Gürcistan savaşında olduğu gibi, boğazlar Montreux Konvansiyonu kapsamında kullanılmıştır. Türkiye’nin tepkisi dikkatle izlenmiş, Ankara Rusya’nın özel operasyonunu savaş olarak tanımlamış ve 28 Şubat’ta herhangi üçüncü tarafın askeri gemileri için boğazları kapatan bir karar alınmıştır. Bu karar, Kiev ve Moskova tarafından olumlu karşılanmıştır. Kiev için, bu karar yeni gelen Rus gemilerinin Karadeniz’deki

¹⁰⁵ L.S. Vartazarova vd. (Ed.), *Sovremennaya Turtsiya: trendy razvitiya i znachenie dlya Rossii*, M.: IMEMO RAN, 2019, 54s.

¹⁰⁶ A. A. İrkhin ve L. P. Nelina, “Rossiya i Turtsiya v Chernomorskom regione: dialektika sotrudnichestva i konkurentsii regional’nykh derzhav posle 2014 goda”, *Prichernomor’e. Istoriya, politika, kul’tura*. 2020. 29. s. 21–27.

¹⁰⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı (17 Mart 2014), “No: 86, Kırım’da Düzenlenen Referandum Hk”, TC Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://www.mfa.gov.tr/no_86_17-mart-2014_kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa (11.02.2023)

¹⁰⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı (23 Ağustos 2021), “Sayın Bakanımızın Kırım Platformu Kuruluş Zirvesi’ne Katılımı”, TC Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-uluslararasi-kirim-platformu-kurulus-zirvesi-ne-katilimi.tr.mfa> (11.02.2023)

sınırlarının dışında tutulmasını ve Rus donanmasının savaş yeteneklerinin sınırlandırılmasını sağlamıştır. Moskova ise Türkiye'nin kararını yüksek bir değerlendirmeye karşılamıştır. Montreux Sözleşmesi gereği Karadeniz özel bir statüye sahiptir. Sözleşme, Karadeniz dışındaki devletlerin savaş gemilerinin su deplasmanı ve süresi ile sınırlı olmakla birlikte barış zamanında geçişlerine izin vermektedir. Ancak sözleşme, Türkiye'ye savaş zamanında herhangi bir tarafın savaş gemilerinin boğazları kapatma hakkını vermektedir. Türkiye'nin boğazları kapatmak kararı, çatışan tarafların yanı sıra kriz sırasında deniz kuvvetlerini kullanmaya çalışabilecek diğer aktörlerede erişimi engellemektedir. Bu açıdan, Türkiye'nin kararı, potansiyel olarak krizin daha da tırmanmasını ve Montreux Sözleşmesi rejimiyle ilgili spekülasyonları önlemiştir.

Açık Diyalogun Kanalları olarak adlandırılan iletişim araçları, Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamadan önce tereddüt etmeleri sonucu ortaya çıkan Rusya'nın özel operasyonunun başlangıcında önemli bir rol oynamaktadır. Almanya, İtalya ve Macaristan gibi ülkeler, yaptırımların uygulanması konusunda kararsız kalmışlardır. Ancak daha sonra bir araya gelerek, Rus havayolu şirketlerinin havaalanlarını kapatarak, Rus bankalarıyla finansal işlemleri sınırlandırarak ve enerji ilişkilerini Moskova ile gözden geçirerek Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulama kararı almışlardır. Bu, soğuk savaşın sona ermesinden bu yana görülmemiş bir tepki olarak adlandırılabilir.

Türkiye ise bu yaptırım kararlarına uymama kararı almış ve bu nedenle Rusya için bir ana merkez haline gelmiştir. İstanbul havaalanı, Rus turistler için ana seyahat noktası olmanın yanı sıra, 2022 Şubat'ından sonra Batı'ya seyahat eden Ruslar için önde gelen bir iletişim noktası haline gelmiştir. Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy, Türkiye'nin Ruslar için açık olması nedeniyle Türkiye'yi sert bir şekilde eleştirmiştir¹⁰⁹.

Türkiye, Moskova ile enerji işbirliğini destekleyerek ve Rus finansal araçlarıyla finansal ilişkilerini derinleştirmeye çalışarak, Batı'nın aksine, Rusya ile ekonomik bağlarını korumaya devam etmektedir. Ankara'nın Moskova ile iyi kurulmuş ilişkilerinin yanı sıra, Türk yetkilileri Türkiye'nin temel BM Güvenlik Konseyi tarafından temel uygulanan yaptırımlar dışındaki yaptırımlara uymayacağını açıklamışlardır.

Türkiye, Rusya ile ekonomik bağlarını korurken aynı zamanda Ukrayna ile geniş çaplı işbirliğini sürdürmektedir. Savaş nedeniyle ikili ticarete düşüş olsa da Türkiye'nin Ukrayna'nın dış ticaretinde 2021'de yüzde 5,21 olan payı Kasım 2022 itibarıyla yüzde 6'ya yükselmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Evrensel (02.05.2022), “Zelenskiy'den Türkiye'ye Rusya eleştirisi: Türkiye çifte standart içinde”, Evrensel, <https://www.evrensel.net/haber/460737/zelenskiyden-turkiyeye-rusya-elestirisi-turkiye-cifte-standart-icinde> (11.02.2023)

¹¹⁰ Anadolu Ajansı (02.02.2023), “Türkiye-Ukrayna ilişkileri 1991'den bu yana gelişerek devam ediyor”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ukrayna-iliskileri-1991den-bu-yana-geliserek-devam-ediyor/2804144> (11.02.2023)

Dikkat edildiğinde, her ne kadar Türkiye ve Ukrayna, 3 Şubat'ta serbest ticaret anlaşması imzalamış olsalar da mevcut ticaret seviyesi her iki ülkenin potansiyelinin altında kalmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye Ukrayna'nın ana ekonomik ortaklarından biri olarak, hatta savaş zamanlarında bile, kalma konusundaki kararlılığını sürdürmektedir. Ayrıca, Türkiye savunma sektöründe Ukrayna ile işbirliğini devam ettirmektedir. Türk şirketi Baykar, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri için silahlı insansız hava araçlarının önde gelen tedarikçilerinden biridir. Türk insansız hava araçları, Libya, Suriye ve Karabağ'da olduğu gibi, Ukrayna'daki savaş sahasında da belirleyici bir rol oynamaktadır. Rus hava savunma sistemleri, Ukrayna uçakları için bir tehdit oluştururken, Bayraktar TB2 hava keşfi ve manevra kabiliyeti sağlamaktadır. Savaş öncesi dönemde, Türkiye ve Ukrayna, işbirliklerini daha geniş bir alana yayma kararı almışlardır. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin onuncu toplantısında, taraflar insansız hava aracı ortak üretimi ve Ukrayna motorlarının Türk Altay Tank projesi ve ATAK helikopterlerinde kullanımı konusunda anlaşmışlardır¹¹¹. Devam eden çatışma, bu alandaki dinamiği olumsuz etkilemiş olsa da son açıklamalara göre, taraflar işbirliğini sürdürme konusunda kararlı görünmektedirler.

Türkiye, Ukrayna ve Rusya arasındaki çatışmada doğrudan etkilenen bir ülke olarak, dengeli politikası ve diyalogu sürdürme çabalarıyla arabuluculuk rolü üstlenmektedir. Bu çerçevede, Belarus sınırındaki görüşmelerin ardından Ukrayna ve Rusya resmi yetkilileri Antalya ve İstanbul'da bir araya gelmiştir. Türkiye'nin arabuluculuğu, ateşkesin sağlanmasına yönelik bir çaba olarak görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin arabuluculuğu, Ukrayna ve Rusya'nın Türkiye'ye olan güveninin bir göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Bu çabaların somut sonuçlar getirip getirmediği şu anda net değildir ancak Türkiye'nin arabuluculuğu devam ettirme niyetinde olduğu bilinmektedir.

Rusya ve Ukrayna, dünya tahıl ihracatının yüzde 30'unu sağladığı için, Karadeniz'deki güvenlik durumunun kötüleşmesi nedeniyle ihracat kesintiye uğramıştır. Bu durum, küresel fiyatların yükselmesine ve bazı Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin gıda güvenliğini tehdit etmesine neden olmuştur. Böylece Türkiye, İstanbul'da imzalanan tahıl koridoru anlaşması ile de bölgesel barış ve işbirliği için önemli bir adım atmıştır. Anlaşmanın özü, Karadeniz üzerinden Ukrayna tahılının ihracatı için güvenli bir koridor oluşturulması ve Rus gıda ürünleri ve gübrelerinin ihracatındaki yaptırım kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Bu anlaşma, bölgesel işbirliği için önemli bir adım olup Türkiye'nin bölgesel barış ve istikrar için arabuluculuk rolünü sürdürdüğünü göstermektedir.

¹¹¹ Evrensel (03.02.2022), "Erdoğan-Zelenskiy görüşmesinde "Türkiye, Rusya ile arabuluculuğa hazır" denildi", Evrensel, <https://www.evrensel.net/haber/454165/erdogan-zelenskiy-gorusmesinde-turkiye-rusya-ile-arabuluculuga-hazir-denildi> (11.02.2023)

Rusya'nın gıda ve gübre ihracatı anlaşmasının yerine getirilmemesi konusundaki eleştirilerine rağmen, bu anlaşma Kasım 2022'den Mart 2023'e kadar uzatılmıştır. Bu imza, Rus-Türk ilişkilerinin güvene dayalı doğasına bağlıdır.

18 Mart 2023'te sona erecek olan anlaşmanın uzatılması için BM ile yapılan görüşmelerin ardından, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Vershinin, Rusya'nın Ukrayna ile tahıl anlaşmasını 60 gün daha uzatmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Bu durum, Türkiye'deki seçimler ve Türk hükümetinin değişme olasılığı ile ilgili bağlantılıdır.

Böylece, çatışmanın her iki tarafıyla iyi ilişkiler kurulması ve Türkiye'nin Ukrayna krizine karşı dikkatli ve dengeli yaklaşımı, durumun tırmanmasını önlemede etkili olmuş ve bölgesel istikrarın korunmasına katkı sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin jeopolitiğinin 1991'den günümüze kadar Karadeniz Bölgesi'ne yönelik evrimine dikkat edilmelidir. 1991 yılından 2000'lerin başına kadar ABD ve diğer Batılı müttefiklerin bölgesel yaklaşımı ve çıkarlarının liderliği (KEİ, "Black Sea Force" katılımı) SSCB'nin dağılmasından sonra bölgedeki daha bağımsız bir politika ile yer değiştirdi. Bu politika özellikle 2000'lerin başından 2014'e kadar bölgesel güçlerle, özellikle Rusya ile işbirliği yaparak gerçekleştirildi (Karadeniz Uyumluğu, Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu). 2014'ten sonra daha bağımsız ve proaktif eylemlerle devam edildi. Yeni strateji, Ankara'nın çıkarlarını korumak için gerektiği takdirde NATO çerçevesinde Karadeniz'de koalisyon yaklaşımına geri dönülmesini ve Rusya ile ikili işbirliğini öngörmektedir.

Aynı zamanda, değişmeyen bir şey vardır ki bu da hem Türkiye hem de Rusya için olmazsa olmaz olan ve bölge dışı güçlerin genişlemesini engellemeye ve Türkiye'nin Batılı müttefikleri ve Rusya için münhasır rolünü sürdürmesine izin veren Montrö Sözleşmesidir.

1.4.4. Rusya Federasyonu'nun jeopolitik projelerinde Karadeniz Bölgesi

SSCB'nin çöküş tarihi Rusya için feci sonuçlara yol açmıştır. Güney Kafkasya'nın kaybı, Türkiye'nin yeniden nüfusuna ilişkin stratejik kaygıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Orta Asya'nın kaybedilmesi önemli enerji ve maden kaynaklarının elden gitmesi duygusunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra potansiyel göç sorunları nedeniyle bir tehdit algısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığı, Rusya'nın tüm Pan-Slav topluluğunun bayrak taşıyıcısı olma iddialarına meydan okumuştur¹¹². Karadeniz Bölgesi'ndeki güç dengesi büyük ölçüde değişmiştir. Sovyet zamanıyla karşılaştırıldığında Karadeniz sahil şeridinin Rus kısmının

¹¹² Zbigniew Brzezinski, *Velikaya shakhmatnaya doska. Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy*, M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 2010

2499km'den 421km'ye kadar düşmesi şeridin beş kattan daha fazla bir oranla daraldığını kanıtlamaktadır. 2014 olaylarından sonra durum, Rusya Federasyonu'nun Kırım Yarımadasının 750km'lik bir kıyı şeridine sahip olması ve Moskova'nın Karadeniz-Akdeniz bölgesinde aktif dış politikaya dönmesine izin vermesi şeklinde değişmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra Karadeniz Bölgesi ile ilgili Rus dış politikasının bir analizini yapacak olursak Rusya Federasyonu'nun tüm jeopolitik girişimlerinin, ulusal güvenliği sağlamada bir faktör olarak içindeki konumunun değişmezliğini korumayı amaçladığını görmekteyiz. Statükoyu koruma mantığı, 1997'de Ukrayna ile büyük bir anlaşmanın imzalanması ve Sivastopol'un Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Filosunun ana üssünün 25 yıl boyunca aynı anda kiralanmasıyla birlikte, Rus seçkinlerinin eylemleri desteklenmekteydi. Bu mantık, 2008'deki Ağustos çatışması ve 2014'teki Kırım'la yeniden birleşme sırasında Ukrayna'daki "haysiyet devrimi'nden" sonra Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Filosuna ilişkin anlaşmaların Ukrayna devletinin yeni liderliği tarafından kınanacağı netleştğinde de devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kalan askeri ve siyasi pozisyonları koruma amacıyla, Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa müdahalesinde de statükonun korunması mantığı izlenebilir.

Jeopolitik konumlarının korunması üç alanda gerçekleşmektedir:

- 1) Bölgesel olmayan yeni bir oyuncuyu engellemeyi veya düşmanca bir askeri-politik bloğu, Karadeniz'in sularını genişletmeyi amaçlayan askeri-politik aktivizm,
- 2) Avrasya entegrasyon girişimleri, Sovyet sonrası alanı yeniden birleştirme girişi,
- 3) Rusya'nın güney koridoru içindeki enerji trafik akışlarındaki konumunu korumaya olanak tanıyan yeni boru hattı projelerinin geliştirilmesi, -Hazar bölgesinden Akdeniz'e- Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Bölgesi'ndeki dış politikasının her üç yönü de şiddetle rekabet alanında uygulanmaktadır.

S. A. Usov, SSCB'nin çöküşünden sonra, Sovyetler Birliği'nin müttefikleriyle daha önce egemen olduğu Karadeniz'in, Karadeniz ve Karadeniz dışındaki devletlerin çeşitli çıkarlarının yoğunlaştığını ve bu çıkarların örtüşmediğini değil aynı zamanda Rusya'nın çıkarlarına da aykırı olduğunu belirtmiştir. Rusya, tüm siyasi, ekonomik ve askeri faktörleri göz önünde bulundurarak Karadeniz Filosunun ve onun bağımsız bir devlet olan Ukrayna'da bulunan Sivastopol ve Kırım'daki temel sistemini korumakla ilgiliydi¹¹³. Ancak, askeri-politik ve ekonomik çıkarlara ek olarak

¹¹³ Usov s. A. **Problema Chernomorskogo flota i Sevastopolya v usloviyakh raspada Rossiiskoi imperii i SSSR**. Sevastopol': Ekosi-Gidrofizika, 2003. s. 210

Karadeniz Bölgesi'nin Rus kaleleri olan Kırım ve Sivastopol'un başka bir anlamı daha bulunmaktadır. Bu bağlamda Ye. M. Primakov, "sadece bu şehrin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Rusların değil, genel olarak Rusların da kalbinde, Sivastopol'un Rusya dışında bulunmasının akut acı bir tepkiye neden olduğunu" ifade etmiştir¹¹⁴.

SSCB'nin çöküşünden sonra bir başka sorun da Rusya için Rusya Federasyonu'nun dış politikasının çeşitli yönlerini oluşturan bir meydan okuma haline gelmesidir. S.R. Grinevetskiy, S.S. Zhiltsov ve I.S. Zonn'un "Karadeniz Düğümü" çalışmasında belirttiği gibi, "Büyük Karadeniz Bölgesi' nin" başlıca sorunlarından biri, tanınmayan devletlerle ilişkilerin çözümüne doğrudan bağlı siyasi istikrarın elde edilmesidir. Bu çatışmaların çözümü olmadan bölge bir istikrar ve refah bölgesi haline gelemeyecektir¹¹⁵.

Rusya Federasyonu'nun 1991'den sonra Karadeniz Bölgesi'nde bulunduğu yerin kavramsal anlayışına ve Rus liderliğinin yeni jeopolitik koşullar altında olası eylem mekanizmalarına katkısı olan N. A. Naroçnitskaya'nın, Rusya Federasyonu'nun yeni jeopolitik koşullar altında gerçekleştirilmesine önemli katkıları olmuştur. Naroçnitskaya, bu durumu Baltık ve Karadeniz'e, Baltık ve Kırım'ın Sevastopol'la jeopolitik konumlarına girmenin, "bizi mahrum bıraktıkları en stratejik iki nokta olarak ifade etmiştir. Rus hükümdarları da önceden, Kafkasya'yı güvence altına almadan Karadeniz'de sağlam durmanın mümkün olmadığı sonucuna vardılar"¹¹⁶.

Rus liderliği Karadeniz Bölgesi'ndeki pozisyonlarını savunma sürecinde, uzun bir süre Karadeniz Bölgesi'ndeki ikinci bölgesel güç olan Türkiye'nin konumuna güvenmiştir ve genel olarak bakıldığında 2014 yılına kadar da yanılmadıkları görülmektedir. 2014 yılına kadar Rusya ve Türkiye, aslında Karadeniz ve Karadeniz Boğazları bölgesinde bölgesel askeri-siyasi işbirliğinin oluşturulması yoluyla ABD'nin bölgeye nüfuz etme girişimlerini kısıtlamışlardır. Bu durum BLACKSEAFOR (2001), Karadeniz Uyum (2004) ve Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu (2008) gibi projelerde resmileştirilmiştir. Bununla birlikte, 2014'ten sonra bölgesel askeri-siyasi durum karmaşıklaşmış ve Türkiye, Karadeniz Bölgesi'nde Rusya'ya karşı koalisyonun "caydırıcılığına" katılmıştır. Kırım'ın Rusya ile yeniden birleşmesi, ABD'nin Avrupa-Atlantik topluluğunu Karadeniz Bölgesi'nin doğusuna genişleterek Büyük Karadeniz Bölgesi ve Avrupa-Atlantik Karadeniz Bölgesi'ni uygulamaya yönelik üçüncü en büyük girişime başlaması için bir fırsat oluşturmuştur. Bu proje doğrultusunda, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi doğu Karadeniz Bölgesi'ne Avrupa-Atlantik topluluğunun yayılması amaçlanmaktadır. Ancak, bu jeopolitik projelerin gerçekleştirilmesi, 2008 ve 2014'te ortaya çıkan Rusya'nın güçlü duruşu nedeniyle başarısız olmuştur. 2014'ten sonra, Karadeniz Bölgesi'nde yeni bir jeopolitik gerçeklik

¹¹⁴ Primakov Ye. M. **Gody v bol'shoi politike**. M.: Kolleksiya "Sovershenno sekretno", 1999. s. 392

¹¹⁵ s. R. Grinevetskii vd., **Chernomorskii uzul**. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 2007

¹¹⁶ N. Narochnitskaya, **Rossiia i russkie v sovremennom mire**. – Litres, 2022., s. 80

ortaya çıkmıştır- ABD ve müttefikleri, Rusya ile doğrudan askeri-politik, güç kullanımına yakın bir etkileşim içine girmiştir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki konumlarının korunmasının bir diğer yönü, Rusya Federasyonu'nun Sovyet sonrası alanda entegrasyon politikası olmuştur. BDT, AEB, KGAÖ, AEB, Gümrük Birliğinin Sovyet sonrası alanın birliğini yeniden kurmak amacı Rus dış politikasının önceliklerinden biridir. 2011 yılında V.V. Putin, İzvestia Gazetesi'nde, 2012'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önceki programı olan "Avrasya İçin Yeni Bir Entegrasyon Projesi- Bugün Doğan Gelecek" başlıklı bir makale yayımlamıştır¹¹⁷. Avrasya entegrasyon projelerinin çekirdeğini Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan oluşturacaktır. Ukrayna başlangıçta Avrasya entegrasyon projelerine doğrudan katılımdan kaçınmış ve 2014 "haysiyet devrimi" ve Rusya-Ukrayna ilişkilerinde sonraki gelişmeler Kiev ve Moskova'yı ortak bir jeopolitik alan yaratmaktan alıkoymuştur.

Karadeniz Bölgesi'ndeki konumlarının, korunmasının üçüncü projeksiyonu boru hattı enerji projesidir. Bununla birlikte, Ankara'nın Karadeniz-Hazar bölgesinin enerji kaynaklarına doğrudan erişim sağlama arzusundan dolayı, Türkiye ile stratejik iş birliğini amaçlayan ancak sorunlu nitelikte olan "Mavi Akım" ve "Türk Akımı" projeleri başlatılmıştır. Rusya, 21. yüzyılın başlarında bölgede petrol ve doğal gaz boru hattı projelerini ön plana çıkararak bu rekabet alanında avantaj elde etmiş ancak daha sonra bu avantajı kaybetmiştir. Rusya'nın Tengiz -Novorossiysk petrol boru hattı, 2001 yılında hizmete girmiş ve inanılmaz çabalarla Kazakistan'ın petrolü bu yolu takip ederek Hazar'daki Amerikan politikasının özünü oluşturan Bakü- Ceyhan petrol boru hattı kısa bir süre ertelenmiş ve 2005 yılında faaliyete geçmiştir¹¹⁸.

Böylece, Soğuk Savaş yenilgisinin bir sonucu olarak jeopolitik alanın dramatik kaybından sonra Karadeniz Bölgesi'ne yönelik Rus projeleri, mevcut durumun korunmasıyla bağlantılıdır. Karadeniz Bölgesi'ndeki tüm Rusya askeri-politik mekanizmaları, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra kurulan bölgesel statükoyu koruma mantığına tabidir.

Birinci bölüm özetlendiğinde, uluslararası ilişkiler sisteminin değişim ve dönüşüm sürecinde olduğu, aynı zamanda bipolardan post-bipolara geçiş dönemine de eşlik ettiği sonucuna varabilmekte ve bugün bu konuda hala metodolojik tartışmalar devam etmektedir. Dünyanın post-bipolar bir çağa girdiğine, çok merkezli hatta kutupsuz, kaotik olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Hangi formda olursa olsun, ideolojik ve değer faktörü yoğunlaşacak ancak ağırlıklı olarak mikro düzeyde olacaktır. Bir dış politika uygulanırken birçok devlete sadece çıkarlar değil, ideolojiler de rehberlik etmektedir.

¹¹⁷ Vladimir Putin, "Novyi integratsionnyi proekt dlya Evrazii - budushchee, kotoroe rozhdaetsya segodnya", Gazeta Izvestiya, 2011, <http://komitet.info/eurasian-integration/eurasia-project-history/338/> (23.12.2021)

¹¹⁸ A. K. Magomedov, "Kaspiiskaya neft", geografiya i geopolitika v nachale XXI veka", **Rossiya i sovremennyy mir**, 2005, 4. s. 32

Uluslararası ilişkiler teorisinin şu anki gelişim aşamasında teorisinin temel kavramlarından biri olan “bölgeyi” tanımlama sorunu hala devam etmektedir. Ek olarak, bölgelerin sınırlarının oluşumuna yönelik ortaya çıkan modern yaklaşımların özelliklerinin belirlenmesi için derinlemesine çalışma gerekmektedir. Karadeniz Bölgesi, SSCB’nin çöküşünden ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra uluslararası ilişkiler teorisinde sosyalist ve kapitalist sistem arasında sadece bir sınır bölgesi olmaktan çıkmış ve sonrasında da sınırlarının belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu için önem kazanmıştır.

Uluslararası ilişkilerin temel teorilerinin analizi sonucunda hem akademisyenler hem de siyasi süreçteki tüm katılımcılar tarafından varılan ortak kanı, Karadeniz Bölgesi’nin ayrı bir siyasi analiz birimi olmasıdır. Karadeniz Bölgesi’nin sınırları ile ilgili olarak, “kıyı” oluşum ilkesinden Karadeniz Bölgesi’ni, Baltık ve Hazar sınırlarına dâhil eden genişletilmiş yaklaşıma kadar geniş bir yelpazede uzman görüşleri bulunmaktadır. Bu çalışmada, Karadeniz Bölgesi’nin konfigürasyonun ilgili olarak tanımlanmış dış politika rotasını uygulayan uluslararası ilişkiler aktörlerinin çıkarlarına bağlı olarak belirlenen bir yaklaşım seçilmiştir. Bu nedenle, *çalışmada Karadeniz Bölgesi, Türkiye ve Rusya’nın başlıca bölgesel oyuncularını için hem jeopolitik hem de kültürel öneme sahip ülkeler de dâhil olmak üzere geniş anlamda, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna ele alınacaktır.*

Karadeniz Bölgesi’ndeki modern jeopolitik durumdan bahsederken aşağıdaki unsurlara dikkat çekilmelidir.

Karadeniz Bölgesi’nin modern jeopolitik görünümünün oluşumu, Sovyet mirasının pahasına gerçekleştirilmektedir. 1992-1996 yılları arasında, KEİ’nin ilan edilmesi ve kurumsallaşması gibi büyük entegrasyon girişimlerinin gerçekleştirildiği ve eski müttefik cumhuriyetlerin Moskova’dan kademeli olarak uzaklaştırılmasını amaçlayan büyük entegrasyon girişimlerinin gerçekleştirildiği zaman dilimi bu sürecin *ilk aşaması* olarak karşımıza çıkmaktadır. *İkinci aşama* olarak adlandırılan süreç, 1997-2001 yılları arasında ABD ve AB tarafından bölgeye artan dikkat ile ilişkilidir. *Üçüncü* aşama olarak nitelendirilen süreç ise 2001-2008 yılları arasında 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD’nin eylemleri, Afganistan’daki operasyonun başlangıcı, Irak’a Amerikan müdahalesi, Hazar petrolünün artan rolü, Gürcistan ve Ukrayna’daki “renkli devrimler”, Bulgaristan’ın ve Romanya’nın NATO ve AB’ye katılımı ve Rusya Federasyonu’nun boru hattı politikasını canlandırarak bölgedeki konumlarını güçlendirmeyi amaçlayan politikaları tarafından belirlenmiştir. Ağustos 2008’den 2014’e kadar bölgedeki durum; Ağustos Savaşı, AB’nin konumunun güçlenmesi, küresel, mali ve ekonomik krizin başlamasıyla ilgili gelişimi devam etmiş ve sürecin *dördüncü aşamasını* oluşturmuştur. Kırım’ın 2014 yılında Rusya ile yeniden birleşmesi, bölgesel ve küresel düzeyde askeri-politik rekabetin artması, NATO’nun genişlemesinin yoğunluğunun artması, Dağlık Karabağ’da Ermeni-Azerbaycan çatışmasının 2020 sonbaharında yer alması Karadeniz Bölgesi’nin gelişiminin *beşinci aşamasını* başlatmaktadır.

Karadeniz Bölgesi’ni inşa etmenin ana kaynağı daha büyük ölçüde Rusya’nın jeopolitik alanı olduğu gerçeğidir. Bu durum Rusya’nın kaynaklık ettiği Karadeniz Bölgesi’nin inşasının Rusya’nın pahasına rağmen olduğu sonucuna varılmasını sağlamaktadır. Bu hareketin devamının yaşanması, sürecin Rusya olmadan da tamamlanmasının planlandığının bir kanıtı niteliğindedir. İstemik düzeyde, bölgedeki etkileşim üç alanda gerçekleşir. Bu alanlar jeopolitik, enerji-iletişim ve medeniyettir.

Karadeniz Bölgesi 21. yüzyılın başlarına kadar çevresel bir öneme sahip olmuştur. Bölgesel olmayan başlıca oyuncu ise ABD’dir. Burada asıl görev, zayıf örgütlü birlikler (KEİ, GUAM) aracılığıyla Rusya’yı caydırmak ve Türkiye’ye destek vermektir. Ancak 11 Eylül 2001’den sonra Karadeniz Bölgesi’nin Washington’a olan stratejik öneminin artması, NATO’nun Yakın ve Orta Doğu’daki çıkarlarını güvence altına alma ve yeni sınırlarının olma düşüncesi bu durumun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bir başka bölge dışı oyuncu da Çin’dir. Çin için Karadeniz Bölgesi’nin önemi, Çin’in Avrupa kıtasına giden en kısa yol olarak “Kuşak ve Yol” adlı mega projesine potansiyel olarak dâhil edilmesinde yatmaktadır¹¹⁹. Kırım’ın Rusya’ya geçişi ve İngiltere’nin AB’den ayrılma sürecinin başlangıcı olmak üzere iki önemli olayın gerçekleştiği 2014 ve 2016’dan sonra, bölgede uzun süredir devam eden çıkarları ve genişleme gelenekleri olan Londra da Karadeniz Bölgesi’ne olan ilgisini açığa çıkartmaya ve göstermeye başlamıştır.

Karadeniz Bölgesi’ndeki bölgesel rekabetin ana eksenini, Montrö sözleşmesinin varlığıyla Rusya ve Türkiye arasındaki bölgesel güç dengesinin sağlanmasına odaklanmaktadır. SSCB’nin çöküşü, Türkiye’nin KEİ, “Büyük Turan”, “Karadeniz Uyum”, Kafkasya’da İstikrar ve İşbirliği Platformu, “Stratejik Derinlik” kavramları ve 2016’dan sonra “Ahlaki Gerçekçilik” gibi girişimleri de içeren jeopolitik projelerini aktif olarak teşvik etmesine katkıda bulunmuştur. Sadece Türk çıkarlarına ek olarak bu girişimlerin bir kısmı bölgedeki ABD çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç Ankara ile Washington’un durumsal ve uzun vadeli çıkarlarının kesişmesinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir.

Rusya, Sovyet sonrası alandaki rolünü yeniden kazanarak bölgedeki ülkelerin Avrasya entegrasyon projelerine dâhil edilmesiyle Karadeniz Bölgesi’ndeki konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Ukrayna krizi, bu stratejinin uygulanmasının sınırlarını belirlemiş, bununla birlikte Karadeniz Bölgesi’nin enerji altyapısı alanında deniz varlığının güçlendirilmesini sağlamış, ayrıca kendi egemenliğine dayanan bölge için yeni bir yaklaşımın ana hatlarını oluşturmuştur.

¹¹⁹ Irkhin ve Nelina, s. 24

Avrupa'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki çıkarları başlangıçta Avrupa Komşuluk Politikası aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Ancak AB'nin 2007'den itibaren Romanya ve Bulgaristan üzerinden genişlemesinden sonra, bölgesel güçlerin desteğiyle karşılaşılmaması hatta burada Rusya'nın bile destek vermediğine vurgu yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir sonucunda AB bölge içi bir oyuncu haline gelmiş ve kendi "Karadeniz Sinerjisi" stratejisini oluşturmuştur. Şimdiki aşamada AB, çıkarlarını koruyarak "Doğu Ortaklığı" ve ikili ilişkilerini geliştirerek bu yolla Hazar enerji kaynaklarının ithalatını genişletmeyi amaçlamış ve bu amacına ulaşmıştır.

Kırım'ın Rusya Federasyonu'na dönüşü, uluslararası ilişkiler aktörleri tarafından Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bölgede kurulan mevcut güç dengesini bir tehdit olarak görülmektedir. Rusya-Türkiye eksenindeki iş birliği ve rekabet bölgedeki önceliklerini koruyacak, ancak bağımsız bir bölgesel caydırıcılık sistemi kurma sürecinde Moskova ve Ankara hem kendi projelerini kullanacak hem de diğer oyuncuların girişimlerini destekleyecek ya da engelleyeceklerdir. Bu da bugün Karadeniz Bölgesi içinde gerçekleşen jeopolitik projelerin evrimini incelemeyi mümkün kılacaktır. Bununla birlikte bu durum, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki Karadeniz Boğazlarının Montrö sözleşmesi çerçevesinde işleyiş düzeninin sağlam olması koşuluyla bölgeye öncelik vermesini gerektirmektedir.

Şu anda Karadeniz Bölgesi, farklı konfigürasyonlarda bölgesel ve küresel politikanın sınır uçlarından birini oluşturmaktadır ve büyük doğal kaynaklara ve stratejik öneme sahip ulaşım ve enerji koridorlarına hakimdir. Bu bölgede, uluslararası ilişkilerin modern sisteminin iki gelişme eğilimi- küreselleşme ve bölgeselleşme- evrensel dünya düzeninin mantığı ve etki alanı mekanizmalarının uygulanması karşı karşıya gelmiştir.

ABD, AB, Rusya ve Türkiye, Karadeniz Bölgesi'ne yönelik jeopolitik projeleri aktif olarak uygulamaktadır. Ayrıca, ABD, AB ve Türkiye politikasının proaktif bir nitelikte olduğu düşünülüyor ise, Rusya Federasyonu'nun Karadeniz Bölgesine yönelik projeksiyonu, Sovyet jeopolitik alanının çöküşünden sonra statükoyu korumayı amaçlamaktadır. ABD, AB ve Türkiye'nin jeopolitik projelerinin saldırgan niteliği ve Rusya'nın savunma politikası bu devletlerin doktrin belgelerinde yansıtılmakta ve Karadeniz Bölgesi'nin modern konfigürasyonlarının Rusya pahasına gerçekleştirildiği ve Karadeniz Bölgesi'nin yeni jeopolitik görünümünü Rusya olmadan da inşa etme arzusuyla devam ettiği sonucuna varılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. RUSYA VE TÜRKİYE’NİN POST-SOVYET ALANINDA STRATEJİK ÇIKARLARININ KESİŞİMİ

2.1. Türkiye’nin Stratejik Çıkarlarının Gerçekleştirilmesi Olarak Post-Sovyet Alanındaki Etkisinin Yaygınlaşması

Türkiye, politik ve diplomatik varlığını post-sovyet bölgesinde arttırarak kendisini Türk Cumhuriyetlerinin “büyük kardeşi” veya stratejik ortağı olarak göstererek, bölgedeki pozisyonlarını güçlendirmek ve bölgesel sorunların çözümü ve çatışmaların çözümünde aracılık rolünü sağlamak amacıyla, Orta Asya’daki jeopolitik rolünü güçlendirmek istemektedir. Türkiye’nin dış politikasındaki ideolojik bileşenin potansiyeli, post-sovyet bölgesindeki etkisini genişletme gibi stratejik çıkarlarına büyük ölçüde bağlıdır. Rusya ise, stratejik çıkarlarına dâhil ettiği post-sovyet bölgesini kapsamaktadır. Rusya ve Türkiye arasındaki yoğun çıkar çatışması bölgeleri, Güney Kafkasya ülkeleri olarak ayrı bir şekilde vurgulanmakta ve incelenmektedir.

Ankara, yeni ihracat olanakları elde etmek ve Orta Asya’nın petrol ve gaz kaynaklarına erişmek gibi nedenlerle bölgedeki etkisini artırmayı hedefleyerek bu amaç için çalışmaktadır. Ancak bu amaç için sınırsız finansal imkânlara sahip değildir. Türkiye’nin lideri, Türkiye’yi bölgesel bir güç, Ortadoğu lideri ve tüm İslam dünyasının merkezi olarak görmektedir. “Stratejik derinlik” adlı resmi olmayan doktrine dayanarak Türkiye’nin etkisini yayma arzusu benimsenmiş olup Ankara, sadece Ortadoğu’da değil, Afrika, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya’da da süreçlere katılmayı amaçlamaktadır. Ankara, bu bölgelerin kültürel ve medeniyetsel jeopolitiğinin bir parçası olduğunu düşünürken, diğer yandan da etki alanını genişletme ve ilerleyici planlarda bulunma iddiasında bulunmaktadır. Bu eylemleriyle, var olan çekim merkezlerini yeniden şekillendirerek, jeopolitik konumunu sağlamlaştırmak için dünya düzenini değiştirme çabası içine girmektedir.

1991 yılında SSCB’nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkas ülkeleri Türkiye’nin etki alanına girmiştir. Türkiye, Orta Asya ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kuran ilk ülke olmuş ve onları eşit ortaklar olarak kabul ettiğini belirtmiştir¹²⁰. 1992 yılında Türkiye Başbakanı Demirel; Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’ın Türkiye’ye ilgi duyduğunu ifade

¹²⁰ P. V. Shlykov, “Natsional’naya model’ demokratii i grazhdanskogo obshchestva v Turtsii: dinamika i osnovnye determinanty”, *İslam na Blizhnem i Srednem Vostoke*, 2015, 9, s. 246

etmiştir. Bu, sınırların sabit kalması koşuluyla Türkiye'nin etkisini Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar genişletebileceği anlamına gelmektedir. Başbakan ayrıca, Kafkas'taki tüm ulusların Türk halkının kardeşleri olduğunu da belirtmiştir¹²¹.

Bölgesel ilişkilerin geliştirilmesi için farklı alanlardan oluşan özel Türk heyetleri gönderilmiş ve Türkiye'nin uluslararası Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi gibi dış politika kurumları kullanılmıştır. Ayrıca, 1992 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti, Türk dilli ülkelerin liderlerinin zirvelerini düzenleyerek işbirliği için yeni koşullar yaratmaya başlamıştır. Orta Asya ülkelerinde kültür merkezleri, okul çocukları ve öğrenciler için Türk üniversitelerinde eğitimle birlikte çeşitli eğitim programları aktif olarak açılmaktadır. Bu ülkeler, Türkiye, İran ve Pakistan'ın dâhil olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (EİT) 1985 yılında katılmıştır. Yeni üyelerin EİT'e dâhil edilmesi, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için yeni fırsatlar sağlamaktadır.

Kafkasya, Türkiye'nin modern jeopolitiğinde önemli bir rol oynamaktadır. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra ve genç bağımsız devletlerin Kafkaslarda ortaya çıkmasıyla birlikte, bölgenin toprakları hemen keskin bir jeopolitik mücadele alanı haline gelmiştir. Türkiye, kültür, yatırım ve ikili işbirliği yoluyla “yumuşak güç” politikası izleyerek bu bölgede etkin bir şekilde hareket etmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan'da bir dizi Türk kültürel ve insani kuruluş bulunmaktadır¹²².

Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. İki ülke arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler birbirleri için büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra devletin yeniden inşası sürecinde zorlukları aşmak için Türkiye'nin desteğine ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu bağlamda 1990'larda, ticari, ekonomik, eğitim, kültürel, bilimsel ve teknik işbirliği anlaşmaları ile bu ülkeler arasında dostluk ve iyi komşuluk anlaşmaları imzalandı¹²³.

Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya ve Türk dünyasındaki en yakın müttefikidir. Türk-Azerbaycan yakın ortaklığı sağlam bir temele dayanmaktadır. Dil ve etnik akrabalık, Türkiye ve Azerbaycan'ın entegrasyonu, Türkler ve Azerbaycanlılar arasındaki anlayış ve iletişim için temel faktörlerdir.

¹²¹ A. T. Mozloev, “Koordinaty sotrudnichestva Rossii i Turtsii v sovremennykh usloviyakh”, **Turtsiya: novye realii vo vnutrenney politike i uchastie v regionalnykh geopoliticheskikh protsessakh**, M., 2014, s. 137

¹²² V. A. Avatkov, “Postsovetskoe prostranstvo i Turtsiya: itogi 30 let”, **Kontury global'nykh transformatsiy: politika, ekonomika, pravo**, 14(5), 2021, s. 162-176

¹²³ L. G. Ismailova, “Azerbaidzhano-turetskoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo i osnovnye napravleniya ego sovershenstvovaniya”, **Nauka, tekhnika i obrazovanie**. 2017, 9 (39), s. 1-5

İki ülkenin nüfusu arasında dini açıdan farklılıklar olsa da (Türkler çoğunlukla Sünni iken, çoğu Azerbaycanlı Şii), din iki ülke ve halklar arasında bir engel değildir ve iyi ilişkileri sürdürmelerine engel olmamaktadır.

SSCB'nin dağılmasından ve sınırların açılmasından sonra Türkiye'nin "yumuşak gücü" Azerbaycan'da hızla yayılmaya başlamıştır. Eğitim alanında, Azerbaycanlılar, Türkiye'de öğrenim görmeleri için verilen burslar konusunda diğer Sovyet sonrası Türk ve Müslüman gruplardan daha fazla fırsat elde etmişlerdir. Bu burslar, Azerbaycan'da yeni bir Sovyet sonrası elitin çekilmesi ve oluşturulması için daha geniş bir Türk eğitim girişiminin bir parçasıydı. Binlerce Azerbaycanlı öğrenci, Türkiye'ye gelmeye devam etmekte, çoğu Türk şehirlerinde kalmakta veya Türk-Azerbaycan ilişkilerini güçlendirmek için Azerbaycan'a geri dönmektedir¹²⁴. Aynı zamanda Türk hükümeti yüzlerce öğrencisini Azerbaycan'a göndermiştir. Sonuçta birçok Azerbaycanlı ülkelerini terk ederek Türkiye'ye yerleşmiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasında önemli bir göç akışı bulunmakta, bu da her iki ülkede diasporaların oluşmasına neden olmaktadır.

Sünni ve Şii ayrılığına rağmen, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki İslam işbirliği din alanında devam etmektedir. Türkiye'deki din konuları ajansı, Azerbaycan'da dini liderlerin eğitimi için çeşitli programlar geliştirmiştir, Bakü'de bir teoloji fakültesi açılmıştır ve Azerbaycan Kafkas Müslümanları Yönetimi, Türkiye ile yakın ilişkiler sürdürmektedir¹²⁵.

Ankara'nın Azerbaycan'a yönelik çeşitli politik ve kültürel girişimleri, Azerbaycanlılar arasında Türk imajının olumlu bir şekilde yerleşmesine yardımcı olmuştur. "İki devlet- tek millet" kavramı, Azerbaycanlıların ve Türklerin kültürel olarak birçok ortak yönü paylaştığını, ancak iki bağımsız devlette yaşadıklarını vurgulayan ve her iki ülkenin entelektüel kesimi tarafından da çok popüler olan bir anlayıştır. Batıcı Azerbaycanlı entelektüeller arasında, Türkiye genel olarak Avrupa ve ABD ile normal ilişkileri olan bir kardeş ve güçlü bir müttefik olarak algılanmaktadır. Azerbaycanlılar arasında, Türkiye ile ikili ilişkilerin Azerbaycan'ın egemenliğinin temel bir bileşeni olduğu ve dış müdahalelere karşı bir güvence olduğu da popüler bir görüştür.

Azerbaycan birçok Türk uluslararası organizasyonunda yer almaktadır. Buna; Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Türk Devletleri Teşkilatı (TDK), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), KEİ, Türk Dilli Ülkeler Parlamenter Asamblesi gibi organizasyonlar örnek olarak verilebilmektedir. Türkiye, Azerbaycan'a uluslararası alanda önemli bir rol vermektedir. Örneğin, 15 Ekim 2019'da Bakü'de yedinci zirve düzenlenmiştir. Bu toplantıda Türk Konseyi'nin kuruluşuyla ilgili Nahçıvan Anlaşması'nın 10. yıldönümü ve Özbekistan'ın tam üye olarak konseye katılımı

¹²⁴ Lerna K. Yanık, "The politics of educational exchange: Turkish education in Eurasia", *Europe-Asia Studies*, 2004, 56, 2, s. 293–307

¹²⁵ Bayram Balci, "Between Sunnism and Shiism: Islam in post-Soviet Azerbaijan", *Central Asian Survey*, 2004, 23 (2), s. 205–217

kutlanmıştır. Toplantıda Konsey Başkanlığı resmen Azerbaycan'a devredilmiş ve zirve sonunda Bakü Deklarasyonu imzalanmıştır. 2020 yılının Eylül ayında başlayan Karabağ çatışmasında Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreev, Ermenistan'a karşı Azerbaycan'ın savaşına destek verdiğini açıklamıştır.

Azerbaycan toplumunda, Türkiye güçlü Türk ve Müslüman kimliği nedeniyle saygıyla karşılandığı gibi, İslam Partisi de (fiili olarak Şii) 2002 yılında iktidara geldiğinde AKP'yi takdir etmiştir. 2004'te, Azerbaycan partisinin lideri Movsum Samedov, AKP'nin zaferinin kendi partisi için bir örnek olduğunu belirtmiştir¹²⁶. Ancak, Türkiye'nin bu anlamda çekiciliğine rağmen, Azerbaycan'ın belirli bir entelektüel kesiminde aşırı Türk etkisine ilişkin bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşü göre, Türkiye'nin bu etkisi uzun vadede Azerbaycan kimliğini zayıflatabileceği ve Azerbaycan'da devlet güçlendirme sürecini zorlaştırabileceği düşüncesi gelişmiştir. Bu düşünce özellikle Gülen hareketi için geçerli olmuştur çünkü Azerbaycan'da en az 30 eğitim kurumunun ve özellikle Bakü'de çok popüler bir üniversitenin kurulmasını desteklemişlerdir¹²⁷.

Ankara, SSCB'nin dağılmasından sonra Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Türkiye ve Gürcistan arasında 1992' de "Dostluk ve İşbirliği" anlaşması imzalanmış ve birkaç yıl sonra, iç pasaportlarla sınır geçişinin mümkün olduğu vizesiz bir rejim uygulanmıştır. Türkiye, Gürcistan'ın dış ticaretinde ilk ve temel ortaklarından biri haline gelmiştir. Gürcistan'da Türk "yumuşak gücü", Gürcistan ve Türkiye arasında oluşan karşılıklı çıkarlar sayesinde olumlu ikili ilişkilerin korunmasına yardımcı olan koşullarda uygulanmaktadır. Bu ilişkilerde Gürcü kökenli vatandaşlar Türkiye'de önemli bir rol oynarken, yerel etnik Gürcü Müslüman nüfusun çoğunluğu Acara'da bulunmaktadır.

Tiflis ve Ankara arasındaki ticaret, giderek artan karşılıklı ekonomik bağımlılığı göstermektedir. Gürcistan'daki yabancı yatırımların %80'i, şu anda Türkiye'ye aittir, çoğu Gürcü tarım işletmesi Ankara tarafından gerçekleştirilen trans uluslu projeler kapsamında çalışmakta ve fiilen Türk şirketleri haline gelmektedir. Gürcistan'a yapılan tüm ithalatın %75'i Türkiye kökenlidir ve Gürcistan'daki tüm uluslararası yatırımların %80'i (örneğin İngiliz ve Amerikan) doğrudan Türkiye'ye ait şirketler aracılığıyla yapılmaktadır. Gürcistan'daki işletmelerin çoğu (%70'i), güney komşusuyla olan ticari ilişkilerine bağlıdır¹²⁸.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Hazar petrolünü Azerbaycan'dan Türk limanı Ceyhan'a taşıyan ve Gürcistan'dan geçen bir hat durumundadır. Aynı şekilde, neredeyse tamamlanmış olan Bakü-

¹²⁶ Bayram Balci, "The AKP/Gülen Crisis in Turkey: Consequences for Central Asia and the Caucasus", **Central Asia Policy Brief**, 2014,16, s. 1–6

¹²⁷ V. V. Ivanov, "Dvizhenie Fetkhullakha Gyulena v Rossii i stranakh SNG", **Musul'manskii mir**, 2014, 3. s. 49-82

¹²⁸ Top War, "The steel grip of "soft power": Turkey in Georgia", **Top War**, 2021, <https://en.topwar.ru/182200-stalnaja-hvatka-mjagkoj-sily-turcija-v-gruzii.html> (29.12.2022)

Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ve Ekim 2017’de resmi olarak faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Türkiye ile Gürcistan arasında daha derin ekonomik bağımlılıklar yaratmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Gürcistan, Türk KEİ’nin eski üyelerinden biridir ve ülkeler ticari ve yatırım işbirliği konusunda aktif rol almaktadır.

Gürcistan, Türkiye için Hazar Denizi’ne açılan stratejik bir kapıdır. Gürcistan’ın rolü, Türk-Ermeni sınırının kapalı kalması nedeniyle daha da önemlidir. Ayrıca, Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan enklavıyla olan sınırı sadece 11 km uzunluğundadır ve Türkiye’nin bölgeye erişimini güçleştirmektedir. Türk subayları, Gürcistan askerlerine NATO işbirliği programı kapsamında eğitim vermektedir ve ülkenin güvenlik güçleriyle işbirliği yapmaktadır. 2012 yılından beri Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar yapmaktadır.

Türkiye, tam olarak Gürcistan için önemli bir komşudur ve Rusya ile gerilimli ilişkileri dikkate alındığında Gürcistan için Avrupa’ya açılan kapı durumundadır. Türkiye’nin AB üyesi adayı olarak statüsü, Gürcistan’ın Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmesi için önemli bir teşvik haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda diğer eski Sovyet ülkeleri için de öyledir. Gürcistan, Türkiye’yi Batı bloğunun ve NATO’nun önemli bir üyesi olarak görmektedir. Ankara ve Moskova arasındaki yakınlaşma, Gürcistan’ı Türkiye ile iyi ilişkileri sürdürmeye teşvik etmektedir. Gürcistan’ın pro-batı ve laik elitleri, Türkiye’nin Avrupa’daki hedeflerine ilgi duymaktadır ve onların iyi ilişkileri, Avrupa ile gerçekleşecek olan iyi ilişkiler için önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Ancak devlet düzeyindeki olumlu ilişkilerin aksine, Türkiye’nin imajı ve “yumuşak gücünün” Gürcistan’da sınırları ve muhalifleri vardır. Gürcü Ortodoks Kilisesi, Gürcistan’daki muhafazakâr ve geleneksel dini çevrelerle birlikte, Türk etkisinin aşırı olduğunu düşündükleri için sık sık rahatsızlıklarını dile getirmektedirler. Gülen hareketi, zamanında Batum’daki Karadeniz Üniversitesi’nin ve Tiflis, Kutaisi ve Batum’daki üç ortaokulun oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Yeni bir caminin ve Acara’daki genç Müslümanlar için okul yurtlarının inşası konusunda Gürcü çevrelerinde anti-Türk duygular ortaya çıkmıştır¹²⁹.

Eldeki verilerden çıkarılabilecek sonuç, Türkiye’nin “yumuşak güç” politikasının Kafkasya’daki jeopolitik çıkarlarına dayandığıdır ve bu durum tarihi, manevi ve yatırım alanlarını kapsamaktadır. Gürcistan’ın Türkiye’ye yüksek bağımlılığı ve Türk ekonomik ve kültürel kaldırıcının ülke içinde “yumuşak güç” aracı olarak daha büyük bir etkiye sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. 2020 Dağlık Karabağ savaşı sonuçları, Türkiye’nin Azerbaycan’daki konumunu daha da güçlendirmiş ve kamu diplomasisinin etkisini artırmıştır.

¹²⁹ EurasiaNet, “Georgians Wary of Turkey’s Rising Influence in Batumi”, 2017, <https://eurasianet.org/georgians-wary-of-turkeys-rising-influence-in-batumi> (29.12.2022)

Kafkaslar'da yaşayan halklarla ilgili olarak, Türkiye etnik ve kültürel benzerliklere odaklanmaktadır. Ancak Türk “yumuşak güç” yaklaşımı, çift taraflı konulardan dolayı tüm ülkelere etki etmemiştir. Örneğin Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerde hala Ermeni soykırımının tanınması sorunu keskin bir şekilde devam etmektedir. Ukrayna, Rusya ve AB arasındaki jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye liderliği için önemli bir ortak olarak görülmektedir. İki ülke BM, AGİT, Avrupa Konseyi ve KEİ gibi platformlarda da işbirliği yapmaktadır¹³⁰.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya'da bağımsız genç devletlerin ortaya çıkmasıyla, bu son Sovyet alanı hemen keskin bir jeopolitik mücadele sahası haline gelmiştir. Türkiye, bu geniş bölge halklarına ve genç devletlere kendi jeopolitik çıkarlarını da göz önüne alarak sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerde yardımcı olmak için çaba harcamıştır. Bu ülkelerle olan ilişkiler birçok alanda Türkiye ile gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin pozitif imajı, bu genç Türk cumhuriyetlerinin birçok vatandaşı için ikinci bir ev olarak güçlendirilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Türkçülük fikri, Türkiye ve dünya ile bağımsız ilişkilerin güçlendirilmesi fikirleri, bu post-Sovyet Türk cumhuriyetlerinin halkları arasında popüler hale gelmiştir. 1991 yılında Ankara, öncelikli olarak Türk nüfusu olan ülkelerle işbirliği ve koordinasyon için TİKA'yı kurmuş ve daha sonra bu örgüt işbirliği çerçevesini genişletmiştir. Türkiye, bu bölgedeki okulların finansmanı ve Orta Asya gençlerine üniversitelerde eğitim ve kültürel değişim için burslar teklif ederek “yumuşak gücünü” artırma konusunda belirli başarılar elde etmiştir. Ortak Türk okulları ve üniversiteleri, İslami eğitimin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır¹³¹.

1991-1999 yılları arasında Kazakistan'da 29, Özbekistan'da 18, Türkmenistan'da 13, Kırgızistan'da 12, Tacikistan'da ise 5 okul kurulmuş ve bu okullarda 16 binden fazla öğrenci eğitim görmektedir. 2000'li yıllarda Kırgızistan ve Kazakistan'da okul sayısı önemli ölçüde artmış ve bu yeni okullar kaliteli eğitim vermiştir. Gülen destekçileri ayrıca bu bölgede birkaç Türk üniversitesi kurmuştur. Bunlara örnek olarak Kazakistan'daki Süleyman Demirel Üniversitesi, Kırgızistan'daki Atatürk Üniversitesi, Türkmenistan'daki “Ala-Too” ve Türkmen-Türk Üniversitesi verilebilir. “Hizmet” hareketinin ilk temsilcileri 1990' larda bu bölgeye gelen işadamları olmuştur. Burada inşa ettikleri okullar, Türkiye'nin yeni cumhuriyetlerle herhangi bir ilişkiyi yeniden kurma çabalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Orta Asya'nın genç hükümetleri Hizmet'in artan katılımına çok açıktı ve destek vermişlerdi. Bu hükümetler, bu hareketi dini bir hareket olarak değil, Türk dünya hareketinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Sonuç olarak, bu ülkelerin birçok sakini, Hizmet'in varlığına Türkiye'nin “büyük kardeşi” olarak nitelendirerek teşekkür etmişlerdir.

¹³⁰ E. A. Safonkina, Turtsiya kak novyi aktor politiki “myagkoi sily”, Konferentsiya “Turetskoe vliyanie na postsovetском prostranstve”, **Musul'manskii mir**, 2014, 3. s. 113

¹³¹ VOA, “Turkey on Diplomatic Push to Close Schools Linked to Influential Cleric”, 2017, <https://www.voanews.com/a/turkey-erdogan-gulen-schools/4010073.html> (29.12.2022)

Bu örgüt, İslam dünyasında benzeri olmayan bir dini hareket ve trans ulusal bir eğitim girişimi olarak Asya ülkelerinde Türk “yumuşak gücünün” yayılmasında önemli bir rol oynamıştır¹³².

2016 yılında Türkiye, Gülen hareketini terör örgütü olarak ilan ettikten sonra, Orta Asya’daki okullarının varlığı önemli ölçüde azalmış, ancak tamamen faaliyetlerini durdurmamışlardır. Bu ülkelerin yetkilileri, çoğu Türk öğretmeni yerel personelle değiştirmiş ve okulların faaliyetlerini halka daha şeffaf hale getirmişlerdir.

Uluslararası Türk örgütleri, Türkiye’nin Orta Asya’daki yumuşak gücünün kilit faktörüdür. Uluslararası Türk örgütlerinin politikaları, etnik, kültürel, tarihi ve ekonomik kökleriyle Türk dünyası prizmasından tanımlanmaktadır. Amaç, Türk bölgelerini sağlamlaştırmak için ortak Türk etnik geçmişine sahip devletler arasında güçlü bir uluslararası ittifak kurmaktır. Bu eğilim, Türk Devletleri Konseyi’nin bir Türk devletleri örgütü olarak yeniden markalaştırılmasında görülebilir. Hatta, Rus analitik ortamında, Türkiye’nin Kuzey Avrasya’daki politikası bir Türk NATO’su yaratma girişimi olarak bile adlandırılmıştır.

2020-2022 pandemisinin ardından Türklerin Orta Asya ile etkileşimi yeniden başlamıştır. Dışişleri bakanı Çavuşoğlu 2021 yılında Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’ı ziyaret etmiştir. Askeri işbirliğine ilişkin sorulara cevaben, Özbekistan’ın Türk silahlarıyla ilgilendiğini ve çeşitli Türk şirketleriyle çalıştığını söylemiş, haberlerde Türk silahlarının Karabağ savaşı sırasında değerini kanıtladığı ve Orta Asya ülkelerine ihracatının yeni bir işbirliği alanı haline geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Özbekistan ile tercihli ticaret anlaşması ve serbest ticaret anlaşmasının yanı sıra enerji, ticaret ve ulaştırma gibi diğer konular üzerinde çalıştığını söylenmiştir¹³³. Bu bağlamda, Ankara kısa bir süre önce ekonomik işbirliği örgütünün sanal toplantısı sırasında bölgesel ticaret anlaşmasını yeniden canlandırmıştır.

Türkiye’nin Orta Asya’daki ekonomik varlığı mütevazı olmakla birlikte, Türkiye’nin Orta Asya’daki yumuşak güç politikasının arkasında yatan bir faktördür. Çin ve Rusya, Türkmenistan dışında bölgedeki hiçbir ülke için önemli bir ticaret ortağı olmayan Türkiye’nin ticaret fırsatlarını aşmaktadır.

Doğu Avrupa’daki eski Sovyet ülkelerinde, Hükümetin mevcut politikası, nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan Türk ve Müslüman halkların yaşadığı ülkelerin özelliklerine özgüdür.

¹³² V. V. Ivanov, “Dvizhenie Fetkhullakha Gyulena v Rossii i stranakh SNG”, **Musul’manskii mir**, 2014, 3. s. 49-82

¹³³ İlyas Kemaloğlu, “Türkiye-Türk cumhuriyetleri ilişkilerinde yeni ufuklar”, **Anadolu Ajansı**, 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-turk-cumhuriyetleri-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2172181> (30.12.22)

Türkiye'nin “yumuşak gücü” Moldova'da, özellikle de Gagavuzya'da aktiftir. Gagavuzya, yaklaşık 160.000 kişilik nüfusuyla coğrafi olarak küçük bir bölgedir. Gagavuzlar etnik ve dilsel olarak Türk olmakla birlikte Ortodoks Hristiyanlığı uygulamaktadır. Gagavuzya'da Romen dili ve Romen-İslam ilişkileri şüpheyle karşılanmakta ve Gagavuzlar Türklerle işbirliğine daha yatkındır. Bölgedeki çok sayıda Türk okuluna ek olarak, 2016 yılında Moldova ve Gagavuzya arasında serbest ticaret anlaşması imzalanarak Türkiye ve Gagavuzya arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine yardımcı olunmuştur. Örneğin, son beş yılda Gagavuzya'dan yapılan ihracat üçte iki oranında artmıştır¹³⁴. Son yıllarda Türkiye, Gagavuzya'da yeni hastaneler, okullar ve kültür merkezlerinin açılması da dâhil olmak üzere insani yardım alanındaki projeleri finanse etmektedir. 2018 yılında Başkan Erdoğan Moldova ziyareti sırasında Gagavuzya'yı ziyaret etmiş ve Ankara'nın Altındağ Belediyesi'nin yardımıyla inşa edilen Kültür Evi'nin açılışına katılmıştır¹³⁵. Ağustos 2020'de Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Gagavuzya'yı ziyaret etmiş ve başkent Câmrate'da Başkonsolosluk açmıştır. Böylece Türkiye, Gagavuzya'da konsolosluk açan ilk ülke olmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Türkiye Ukrayna ile ekonomi, güvenlik, ulaşım, çevre, kültür ve turizm alanlarında hem ikili düzeyde hem de KEİ çerçevesinde işbirliği yapmaya başlamıştır. 2020 yatırım planında Ankara, Ukrayna'ya yaklaşık 3 milyar dolarlık yatırımla lider yatırımcı ülke olmuştur. 2021 yılında bu ülkeler arasındaki ticaret hacmi 7 milyar doları aşmış, Ukrayna ve Türkiye, 2022'nin başlarında serbest ticaret bölgesi kurulması konusunda anlaşma imzalamışlardır.

Türkiye'nin “yumuşak güç” uygulamaları, Türkiye'de ve Ukrayna'da daha fazla Kırım Tatar nüfusu nedeniyle olumlu etkiler göstermektedir. Kırım Yarımadası, Türkiye ile uzun tarihi bağlara sahiptir (XVIII. yüzyılın sonuna kadar Kırım Hanlığı'nın bir parçasıdır¹³⁶). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kırım yeniden Türkiye'nin ilgisini çekmiş, 1992 yılında, TİKA, Kırım Tatar Kültür Vakfı, Kırım Kalkınma Vakfı ve Kırım Tatar Milli Meclisi (Rusya Federasyonu'nda yasaklanmış) aracılığıyla yarımada üzerinde kültürel ve eğitim projeleri başlatılmıştır. Son birkaç yılda, TİKA örneğin Herson'daki “İvushka” çocuk bahçesinin restore edilmesini ve Kırım Tatar çocuklarının da eğitim gördüğü konutların yenilenmesini desteklemiştir¹³⁷. 2014'ten sonra yarım adayı terk eden Kırım Tatar aileleri için konutlar da sağlanmıştır. Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan'ın kararıyla, Ukrayna'nın Kiev ve diğer şehirlerinde 100 Kırım Tatar ailesi için konut satın alımına

¹³⁴ Daily Sabah, “Turkish support for Moldova's Gagauzia priceless: Governor Vlah”, 2021, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkish-support-for-moldovas-gagauzia-priceless-governor-vlah> (09.01.2023)

¹³⁵ Daily Sabah, “Economic ties between Turkey, Moldova to grow stronger”, 2019, <https://www.dailysabah.com/economy/2019/12/30/economic-ties-between-turkey-moldova-to-grow-stronger> (09.01.2023)

¹³⁶ Safonkina, a.g.e., s. 113

¹³⁷ TİKA, “TİKA Supports the Education Infrastructure of Ukraine”, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_the_education_infrastructure_of_ukraine-61416 (09.01.2023)

yönelik fon ayrılmıştır¹³⁸. 2022 yılı başlarında AFAD tarafından Türkiye’den Ukrayna’ya 82 kamyon insani yardım gönderilmiş ayrıca Türkiye, Lviv’e Kırım Tatar toplumunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik 2 kamyon insani yardım da göndermiştir.

Türkiye’nin Rusya’daki faaliyetleri, Türkiye’nin genel Türk-dini mirasına ve Volga-Kafkas halklarına dayanmaktadır. Bu, kültürlerin, geleneklerin, dillerin ve İslam dininin yakınlığıyla ifade edilir, bu din Rusya Federasyonu’nda takipçiler arasında yaygınlık açısından ikinci sırayı alır ve geleneksel olarak onu takip eden halklar üzerinde olumlu etkiye sahiptir¹³⁹. Türk nüfusunun yoğun olduğu farklı Rus bölgelerinde ve Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde, Yunus Emre adlı Türk okulları ve kültür merkezleri açılmıştır. Diplomasi aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Tataristan ve Türkiye arasında çeşitli etkileşimler, Tataristan Cumhuriyeti Başkanı Minnihanov ve Cumhurbaşkanı Erdoğan seviyesinde de meydana gelmektedir. 2011 yılında R.T. Erdoğan Başbakan iken Kazan’ı ziyaret etmiş, 2018 yılında R.H. Minnihanov Erdoğan’ın cumhurbaşkanlığı yemin töreninde bulunmuştur. Bu, Kazan ve Ankara arasındaki iki taraflı ilişkilerin önem düzeyini vurgulamaktadır¹⁴⁰. Türkler, Tataristan ekonomisinde en önemli yatırımcılardan biridir. 2015 yılında, Rus askeri uçağının düşürülmesi ve Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin soğumasının ardından R.H. Minnihanov, Türk liderliğini, Türkiye’nin Tataristan’daki iş ilgi alanlarının, Rusya’ya Türk malı ürünlerin ithalatına karşı alınan yaptırımlara rağmen zarar görmeyeceği konusunda teminat vermiştir¹⁴¹. Tataristan ve Türkiye arasındaki güven, devletler arası Rus-Türk ilişkilerinde karmaşık ilişkilerin çözülmesine yardımcı olan sağlam iş bağları kurmanın anahtarıdır. Rusya’da ilk popüler Türk dizisi 1986’da çekilen “Çalıkuşu” olmuştur. “Kurt Seyit ve Şura” ve “Muhteşem Yüzyıl” dizileri 2013-2015 yıllarında Rus televizyon kanalı Domashniy’de yayınlanmış, 2019 yılında Rusya’nın en büyük kanalı olan Birinci Kanal’da yayınlanan “Kalbimin Sultanı” dizisi, Rusya’da en çok izlenen dizi olarak birinci sırayı almıştır¹⁴². Türk film yıldızı Tuba Büyüküstün, 2021 yılında Rus cep telefonu operatörü Megafon’un yüzü olmuştur¹⁴³. Sonuç olarak, Türkiye’nin Rusya nüfusu arasındaki popülaritesinin artması, Rus turistler arasında istikrarlı yüksek bir paya sahip olması ve örneğin Antalya’da önemli ölçüde Rusça konuşan nüfusa sahip kompakt bölgelerin ortaya çıkması, orada sürekli olarak yaşayan ve mülk satın alan veya uzun süreli kiralama yapan Rusça konuşan

¹³⁸ TİKA, “TİKA Renovated the Residence of Tatar Families in Ukraine”, 2021, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_renovated_the_residence_of_tatar_families_in_ukraine-66657 (09.01.2023)

¹³⁹ P. F. Sadriev, *Vliyanie Sunny na kul'turu i byt musul'manskikh narodov Povolzh'ya: konets XVIII – nachalo XX vv.*, Dis. ... kand. ist. Nauk, M., 2011.

¹⁴⁰ Real'noe vremya, “Recep Tayip Erdoğan vstupil v dolzhnost' prezidenta Turtsii, 2018, na inauguratsii prisutstvoval Minnikhanov”, <https://realnoevremya.ru/news/105371-erdogan-vstupil-v-dolzhnost-pre-zidenta-turcii> (16.01.2023)

¹⁴¹ Daily Sabah, “Bonds of trust key to building Turkey-Tatarstan business ties”, 2021, <https://www.dailysabah.com/business/economy/bonds-of-trust-key-to-building-turkey-tatarstan-business-ties> (16.01.2023)

¹⁴² Turkishtime, “Türk dizisi, Rusya’yı fethetti!”, 2019, <https://turkishtimedergi.com/genel/turk-dizisi-rusyayi-fethetti/> (16.01.2023)

¹⁴³ Teamy, “Tuba Büyüküstün starred in the Russian commercial”, 2021, <http://teammy.com/2021/08/03/24142/> (16.01.2023)

nüfus ile, önemli bir faktördür. Bu gerçek, Türk yumuşak “gücünün” Rusya’da başarılı bir şekilde uygulandığının açık işaretlerinden biridir.

2.2. Türkiye’nin Post-Sovyet Alanındaki Stratejik Çıkarlarının “Yumuşak Güç” Kurumları Aracılığıyla Pratik Uygulaması

Mevcut aşamada devletlerin birbirleri üzerindeki temel etki araçlarından biri yumuşak güçtür. Bağımsız bir devletin diğer devletleri sert zorlama yoluyla değil aksine, kendini kayırarak ve takip etmek istediği kendi politikasının olumlu bir imajını inşa ederek, kendisi için faydalı kararlar almaya zorlamasını sağlayan bir diplomasi aracıdır. Türkiye, “yumuşak güç” mekanizmalarına tam olarak hâkim olmuştur ve bunları Orta Asya, Azerbaycan¹⁴⁴dâhil olmak üzere dış politika faaliyetlerinde pratikte de başarıyla uygulamaktadır.

Türkiye’nin sosyo-politik ve ekonomik dengeyi sağlamasıyla, Türkiye Cumhuriyeti kendi etki alanını genişletmek için bir dizi kurum oluşturmuştur. Bazıları devlet desteği almış, diğerleri ise sivil toplum örgütleri aracılığıyla etki kanalları haline gelmiştir. AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte “İlımlı İslam” denilen ideolojik etki kanalına dönüştüğünde, modern Türkiye, İslam dünyasındaki otoritesini tesis etmek amacıyla atılmış bir adım olarak ortaya çıkmış ve kendisini Müslüman ümmetinin çıkarlarının temsilcisi olarak konumlandırmıştır. Bu kurumlardan TİKA, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), Yunus Emre Vakfı, Türk Kültürü Teşkilatı ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu önemli bir rol oynamaktadır¹⁴⁵.

1990’ların başında Türk siyasetçileri Türk birliğinin yeniden canlandırılması konusunda heyecanlı tartışmalar yürütürken, medyada “Özbek Türkleri”, “Kırgız Türkleri”, “Tatar Türkleri” gibi yeni terimler ortaya çıkmış veya sadece “Dış Türkler” olarak adlandırılmıştır. Eğitim programları aktif bir şekilde oluşturulmuş ve Orta Asya ve Azerbaycanlı gençlere Türk kalkınma yolu hakkında bilgi verilmiştir. Son 20 yılda Türkler, Türk dilli öğrenen öğrencilere hem Türkiye’de hem de yerel şubelerde 26 bin burs sağlamıştır. Ayrıca, eski Sovyetler Birliği’nin Türk dilli cumhuriyetlerinde Türk uydu kanalları faaliyet göstermektedir. 1990’ların başında, eski Başbakan Süleyman Demirel, ülkesinin “İslam cumhuriyetlerinin siyasi geleceğini belirleme konusunda benzersiz bir perspektif kazandığını” ifade etmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) oluşturulmuş, ajansın amacı SSCB’nin Türk dilli ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek olmuştur¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Emre Erşen, “Turkey and Russia: an emerging “strategic axis” in Eurasia?”, *EurOrient*, 2011, 35-36, s. 265

¹⁴⁵ Safonkina, a.g.e., s. 114

¹⁴⁶ Aleksey Griazev, “Obygrat’ Moskvu: kak Ankara stroit tyurkskii mir”, *ForPost*, 2020, <https://sevastopol.su/news/kak-turciya-stroit-tyurkskiy-mir-na-oblomkah-sssr> (16.01.2023)

Bu noktada tez kapsamında TİKA faaliyetleri incelenerek, Türkiye'nin dış politikadaki rolü daha ayrıntılı bir şekilde belirlenmeye çalışılmıştır.

TİKA 1992 yılında kurulmuş olup Türkiye Başbakanlık makamının bir alt birimi olarak faaliyet göstermektedir. Ankara'daki eğitim, bilim ve teknoloji alanındaki başarıların tanıtımı ve Türk halklarıyla yakın işbirliğinin geliştirilmesi konusunda düzenli çalışmalar yapmaktadır. Türk halklarının ortak kültürel ve bilgi alanının oluşturulmasında, diplomatik etkisinin kullanılması, Türk kardeşlerine çok yönlü yardım sağlanması ve daha yakın bir temas kurma çabalarını desteklemesi gibi konularda büyük maddi ve manevi çaba sarf etmektedir. TİKA, Türk dili, kültürü ve sanatı ile ilgili olan konferanslar, konserler, sergiler, festivaller düzenlemekte, bu alanlarda araştırmaları ve keşifleri finanse etmekte, Türk cumhuriyetlerinde eğitim kurumlarında Türkoloji merkezleri açmakta, eğitim programları ve danışmanlık hizmetleri sunmakta, araştırmacıları Türk cumhuriyetlerine yönlendirmekte ve yabancı uzmanları davet etmektedir. TİKA'nın işlevleri arasında yapısal dönüşümlere yardım etmek, Türklerin dünya ekonomisine kompakt bir şekilde entegre olmaları için koşullar yaratmak da bulunmaktadır. Bu işlevlerin yerine getirilmesi sırasında TİKA temsilcileri, devlet bakanlıkları, şirketleri ve bankaları dâhil olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkelerin kurumlarıyla birlikte bazı projelerde işbirliği yapabilmektedirler. Resmi Türk kuruluşları ile, özel Türk ticaret ve sanayi sermayesinde devletin etki alanını genişletmek için aktif bir şekilde katılmıştır.

TİKA'nın faaliyet alanı öncelikle Avrasya bölgesinde bulunan ülkeleri içerirken, ayrıca Orta Doğu ve Afrika'da koordinasyon merkezleri bulunmaktadır. Şu anda dünyanın 32 ülkesinde TİKA koordinasyon merkezleri bulunmaktadır ve bu merkezlerdeki Türk program koordinatörleri, organizasyonun hedeflerinin gerçekleştirilmesini yönetmektedir. Belirtilen programların uygulandığı ülkelerde, insan sermayesi gelişimiyle ilgili öncelikli projeler finansal, sosyal ve teknik yardım sağlanarak gerçekleştirilmektedir¹⁴⁷.

Teknik destek, özel hazırlık programlarının gerçekleştirilmesi ve uzmanların ekipman ve hizmetlerinin sağlanması gibi faaliyetleri içerir. Ayrıca, TİKA kültür alanındaki işbirliğinin genişletilmesi ve çift taraflı ilişkilerin geliştirilmesi amacını taşıyan projeleri de hayata geçirmeye devam etmektedir.

1992 yılında faaliyete başlayan TİKA, bugün Post-Sovyet coğrafyası üzerinde Ankara'nın "yumuşak güç" uygulamalarının temel araçlarından birine dönüşmüştür. Türk Ajansı'nın başlıca görevleri arasında, yardım alan ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunmak ve Türkiye'nin, dilinin ve kültürünün olumlu imajını yaymak yer almaktadır¹⁴⁸. Ayrıca, TİKA

¹⁴⁷ TİKA, "History of TİKA", TİKA, https://www.tika.gov.tr/en/page/history_of_tika-8526 (09.01.2023)

¹⁴⁸ TİKA, "History of TİKA"

Türkiye'nin bakanlıkları, kurumları, fonları, üniversiteleri ve özel sektör hattında tahsis edilen toplam uluslararası yardımın koordinatörü olarak hareket etmektedir. Bu yapıdaki koordinasyon ofislerinin toplam sayısı 35'e (32 ülkede) ulaşmıştır, bunların 9'u (Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan, Orta Asya cumhuriyetleri) Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde bulunmaktadır.

TİKA, 1994 yılından bu yana, turizm, kültür, eğitim, sağlık, insani yardım ve okul eğitimi gibi alanlarda Türk-Gürcü işbirliği ile ilgili kapsamlı projelerin hayata geçirilmesine başlamıştır. Örneğin, Gürcü üniversiteleri kapsamında Türkiye'yi incelemeye adanmış özel bölümlerin oluşturulduğu "Türkoloji" projesi yürütülmektedir. Yunus Emre Enstitüsü, Gürcistan'da kendi merkezine sahiptir ve Türk kültürüne ilişkin çeşitli etkinliklerin yanı sıra Türkoloji eğitimlerine yönelik kurslar ve bilimsel projeler de gerçekleştirmektedir. Diyanet, camilerin restorasyonu ve inşası gibi çalışmalar yapmakta ve Türkiye'deki teoloji kursları için öğrenciler seçmektedir.

Özellikle, 2002'den bu yana söz konusu ülkelerde gerçekleştirilen projelerin maliyeti 7 kat artmıştır, bu da Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Güney Kafkasya ülkelerine yönelik artan ilgisinin açık bir kanıtıdır¹⁴⁹.

Bu konuda bazı örnekler vermek mümkündür. Eğitimde, "Büyük Öğrenim Projesi" ile Türk dili konuşan ülkelere ve yurt dışındaki Türk topluluklarından öğrencilere Ankara bursları verildi (1990'ların başından 2010'a kadar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bu burslar yönetildi, şimdi Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı yetkisinde). Tüm yabancı öğrenciler için genel sağlık sigortası geçerli hale getirildi.

Ayrıca, TÜBİTAK ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun desteğiyle lisansüstü ve doktora bursları sunan ayrı bir program uygulanmaktadır.

Sağlık alanında, Türkiye'nin önde gelen tıp merkezlerinde stajyerlikler düzenleyerek SHÇG ülkelerine yardım etmek de destek verilen alanlardan biridir. Özellikle Azerbaycan (43 doktor ve 29 hemşire), Kazakistan (64 doktor) ve Gürcistan'dan (13 doktor ve 7 hemşire) doktorlara ve sağlık personeline yönelik staj programları düzenlenmiştir.

Kamu yönetimi alanında, TİKA'nın faaliyetlerinden biri, alıcı ülkelerde farklı yürütme, yasama ve yargı organlarından personelin seçilerek Türkiye'ye gönderilmesi ve profesyonel niteliklerinin artırılmasıdır.

¹⁴⁹ Safonkina, a.g.e., s. 114

Ekonomi alanında, Türkiye turizm endüstrisindeki başarılarını SHÇG ülkeleriyle bu alanda deneyim paylaşımı yapmak için aktif olarak kullanmaktadır. En önemli proje, Türkmenistan'daki "Avaza" turizm bölgesinde yer alan otellerin 360 çalışanı için eğitim seminerleri düzenlenmesidir.

Medya alanında, TİKA'nın desteğiyle Türk devlet televizyonu TRT, Orta Asya ülkelerinin ana dillerinde yayın yapan "TRT Avaz" kanalını başlatmıştır. Bu proje kapsamında Ankara, Kırgızistan'daki televizyon kanalı şubesinde çalışan personelin staj programını düzenlemiştir. Ayrıca Türkiye, yerel televizyon kanallarını gerekli ekipmanlarla donatmak konusunda da yardımcı olmaktadır.

Su kullanımı alanında, TİKA'nın faaliyetlerinden biri de içme suyu sağlamak için kuyu açmak, çeşme yapmak ve boru döşemek gibi faaliyetleri içeren kuyu ve çeşme yapımıdır.

Din konusunda, TİKA'nın koordinasyonu ile, Türkiye Din İşleri Yönetimi Vakfı fonu çerçevesinde kaynakların dağıtımı sağlanmaktadır. Bu tür yardımların alıcıları, SHG ülkelerinde İslami eğitim kurumları (özellikle İlahiyat fakülteleri ve onlara bağlı kolejler) ve Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan üniversitelerinde oluşturulan ilahiyat fakülteleridir.

TİKA tarafından doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleştirilen tüm projeler, Türkiye'nin Sovyet sonrası alanındaki insani etkisini sağlamak ve bölgedeki jeopolitik etki alanında Rusya'yı geriletmek için verdiği önemi açıkça göstermektedir.

Ayrıca, Türk istihbaratının şu anki başkanı Hakan Fidan, 2003'ten 2007'ye kadar TİKA'yı yönetmiştir.

TİKA, 2000'lerden bu yana "Türkoloji" projesini yürütmektedir. Proje: Afganistan, Arnavutluk, Belarus, Bosna-Hersek, Estonya, Filistin, Gürcistan, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moğolistan, Rusya, Slovakya, Suriye, Ukrayna ve Yemen'i kapsamaktadır. Proje kapsamında, Türkiye ve Türk kültürüne ilgiyi artırmak amacıyla dünya çapındaki çeşitli üniversitelerde Türkoloji bölümleri açılmıştır. Örneğin, Londra Ekonomi Okulu'nda Türkiye'nin çağdaş çalışmaları bölümü bulunmaktadır. TİKA'nın yürüttüğü kültürel diplomasi, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın yetki alanı içinde yer almaktadır¹⁵⁰. Turizm ve Kültür Bakanlığı da örgüte yardım etmekte ve destek sağlamaktadır.

TÜSİAD'ının Türkiye'nin dış politikasındaki yerini ve rolünü anlamak için faaliyetleri ve yapısını gözden geçireceğiz. TÜSİAD 1971 yılında kurulmuştur. Örgüt, Türkiye'deki ve

¹⁵⁰ P. F. Mukhametdinov, *İdeino-politicheskie techeniya v postsovetkom Tatarstane (1991– 2006 gg.)*, Kazan': Tamga, 2006, s. 50

yurtdışındaki önemli sosyo-ekonomik sorunların bağımsız araştırılmasını ve stratejik tartışmalarını desteklemektedir. Amerikan “İş Konseyi” gibi, TÜSİAD genellikle Türkiye’deki büyük endüstriyel ve hizmet şirketlerinin genel müdürleri ve liderlerinden oluşur. Örgütün temel görevleri, girişimcilerin niteliklerini artırmak, küçük, orta ve büyük işletmelerin gelişimini sağlamak ve tüm sektörlerde iç ve dış piyasaların gelişimini desteklemektir.

Yunus Emre Vakfı, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından 2007 yılında kurulmuştur. Vakıf, Osmanlı İmparatorluğu dönemi şairi ve Sufi takipçisi ve Türk edebiyatı üzerinde büyük etkisi olan Yunus Emre’nin adını taşımaktadır. Vakıf, Türk dilini öğrenmek için yaz dönemi kurslarına burs vermektedir. 2009 yılında, Yunus Emre Vakfı, Yunus Emre adını taşıyan Türk Kültür Merkezleri’nin oluşturulması için çalışmalara başlamıştır. Bu girişimin inisiyatörü eski Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’dür. Merkezler, Türk dili ve kültürü, ülke tarihi gibi konularda eğitim vermek için oluşturulmuştur. Bir Yunus Emre Kültür Merkezi açılışında hazır bulunan Abdullah Gül, Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri, Türkiye’nin “yumuşak gücü” olduğunu belirtmiştir.

Yunus Emre Vakfı, 2009-2011 yılları arasında Saraybosna, Tiran, Shkoder, Üsküp, Bükreş, Konstanza, Priştine, Prizren, Şam, Kahire, Astana, Londra, Beyrut, Amman, Tokyo, Brüksel, Varşova, Lima ve diğer şehirlerde 18 kültür merkezi açmıştır. 2012 yılında, Yunus Emre Vakfı ayrıca Beyrut, Tahran ve Tiflis’te kültür merkezleri açmıştır¹⁵¹.

Rusya’da Moskova ve Kazan’da olmak üzere iki merkez kurulmuştur. Kazan Merkezi, Kazan Federal Üniversitesi Doğu Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü ile Yunus Emre Enstitüsü arasında imzalanan bir anlaşma kapsamında 28 Eylül 2012’de açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi, dil ve kültürüne ilişkin üç konseptin yanı sıra, Türkoloji konferansları ve sempozyumları da burada düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere sadece öğrenciler ve öğretim görevlileri değil, bilim insanları da katılmıştır¹⁵².

Burs programı kapsamında öğrenciler Türkçeyi öğrenmelerinin yanı sıra ülkenin kültürel miraslarını ziyaret ederek sosyal ve kültürel etkinliklere katılmışlardır. Ayrıca öğrenciler aylık ödenekte almışlardır. Rusya’da 2012 yılından bu yana Moskova ve Kazan’da iki merkez bulunmaktadır. Ancak 3 Aralık 2015’te Yunus Emre Enstitüsü’ne bağlı merkezler kapatılmıştır. Kurumun tasfiyesi, Rusya Hükümeti’nin 30 Kasım 2015 tarihli 1296 sayılı kararının (Rusya Federasyonu vatandaşlarını suç ve diğer yasadışı eylemlerden ve Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı özel ekonomik önlemler uygulanmasıyla Rusya Federasyonu’nun ulusal güvenliğinin sağlanması ve

¹⁵¹ Ayhan Kaya ve Ayşe Tecmen, **The role of common cultural heritage in external promotion of modern Turkey: Yunus Emre Cultural Centres**. İstanbul, 2011

¹⁵² Dmitriy Savosin, “V Tatarstane prodolzhaet rabotat’ likvidirovannyi Tsentr turetskoi kul’tury”, **NP**, 2020, <https://www.livekavkaz.ru/index.php?newsid=10880> (25.01.2023)

korunması hakkındaki 583 sayılı kararnamesinin uygulanması hakkında) uygulanmasıyla açıklanmaktadır¹⁵³.

TÜRKSOY, SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin yeni politikası araçlarından biri olarak Türk dünyasındaki etkisini ilerletmek ve Türk dili konuşan ülkelerin kültürel entegrasyonunu sağlamak için Türkiye'nin girişimiyle oluşturulmuştur.

Kuruluş, Türk Dünyası'ndaki ruhani güçlendirme ve Türk kültürünün dünyaya yayılması gibi temel amaçları olan UNESCO'nun Türk karşılığı olarak konumlandırılmaktadır. TÜRKSOY'un kuruluş anlaşması, 12 Haziran 1993 tarihinde Astana'da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türk Kültür Bakanlığı tarafından imzalanmıştır. Rusya'nın bazı bölgeleri de gözlemci olarak kuruluşa dâhil olmuştur. Kuruluşun ana görevleri arasında Türk halklarının manevi olarak güçlendirilmesi ve yakınlaştırılması ile Türk kültürünün dünya çapında yayılması yer almaktadır. Kuruluşun faaliyetleri, TÜRKSOY üyesi ülkelerin liderleri tarafından koordine edilmektedir. Kararlar ve programlar ise Kültür Bakanları Daimî Konseyi tarafından belirlenmektedir. TÜRKSOY, Türk dünyasının kültürel yaşamının kalbidir.

Aralık 2016'da TÜRKSOY bünyesinde Türk halklarının kültürel mirasının uluslararası bir merkezinin oluşturulması ve baş ofisinin Bakü'de yer alması kararı alınmıştır.

TÜRKSOY'un hedefleri şunlardır:

- Manevi gelişimin önceliğinin, insanlaştırma ve uluslararası ilişkilerin istikrarına yönelik olarak bölgesel ve uluslararası düzeylerde tanınması ve kabul edilmesi,
- Kültür ve sanat alanında Türk dilli ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, çeşitli program ve projelerin bu amaçla ortak yürütülmesi,
- Türk dilli halklarının tarih, kültür ve sanat alanında bilimsel araştırmalarının derinleştirilmesi,
- Genç nesillerin milli tarihlerini, ana dillerini, kültürlerini ve geleneklerini öğrenmelerine yardımcı olunmasıdır.

TÜRKSOY, müzik, tiyatro ve folklor festivalleri, yarışmalar, bilimsel pratik konferanslar düzenlemekte, yayıncılık faaliyetleri yürütmekte ve Türk dili konuşan ülkelerdeki çağdaş sanatçıların eserlerinin bir koleksiyonunun oluşturulması çalışmalarına öncülük etmektedir.

¹⁵³ Dmitriy Semyagin vd., "Pervaya zhertva turetskogo krizisa v RT: v KFU pri-ostanovlena rabota Instituta Yunusa Emre", **Real'noe vremya**, 2015, <http://realnoevremya.ru/today/18992>. (25.01.2023)

TÜRKSOY, pratikte dünyanın herhangi bir bölgesindeki belirli program ve etkinlikleri finanse ederek sadık ulusal seçkinleri kendi etrafında birleştirmekte ve Türk halklarını Türkiye çevresinde birleştirmeye odaklanan özel bir ulusal aydın grubu oluşturmaktadır. Örgütün Rusya'nın Türk bölgelerinde önemli bir rol oynama arzusu, Eylül 2012'de Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi'nde TÜRKSOY Bölümünün açılmasıyla kanıtlanmıştır¹⁵⁴. Rusya Federasyonu'nun aktörleri ile TÜRKSOY arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin örgütlenmesinde yer almasıyla ilgili sorular çeşitli yorumlara neden olmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi, TÜRKSOY, SSCB topraklarında Türk "yumuşak gücü" araçlarından biri olarak tasarlanmış ve Türk dili konuşan etnik grupların yoğun olarak yaşadığı Rusya Federasyonu'nun aktörleri de bu çalışmaya katılmıştır¹⁵⁵. Ancak son zamanlarda örgütlenmenin faaliyetleri Rusya Federasyonu'nun aktörlerinin Türk dünyası ülkeleri topluluğuna aktif olarak entegre olmaları yönünde kaymaktadır. Bununla birlikte, Rus bölgelerinin TÜRKSOY ile etkileşiminde, etnik olarak yakın halkların kültürel işbirliği için doğal bir arzu ile Pantürkizm ideolojisinin propagandası veya Türk politik etkisinin artırılması gibi doğrudan veya dolaylı girişimleri ayırt etmek gerekmektedir.

Diğer tüm faaliyetlerin yanı sıra, sürekli olarak yeni Türk kültür merkezleri yurtdışında açılmaktadır. Bu merkezlerin açılışı Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Turizm ve Kültür Bakanlığı'nın denetimindedir. Kültür merkezlerinin görevleri, Türk kültürü, sanatı ve dilinin yaygınlaştırılması, yurtdışında yaşayan vatandaşlarla etkileşim ve kültür diplomasisi temelinde Türkiye ile diğer devletler arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesidir.

2.3. Türkiye'nin Bölgesel Liderlik Statüsüne Yönelik İddiaları ve Rusya Tarafından Bu İddiaların Algılanışı

Türkiye, Türkçe konuşan ülkeler arasında şartsız lider olmayı hedeflemektedir. Bu noktada Ankara'nın çıkarları doğrudan Moskova'nın çıkarlarıyla çatışmaktadır. Çünkü Türkçe konuşan ülkeler (Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan) Rusya'nın jeopolitik çıkarlarına dahil olan bir bölgededir ve Rusya bu bölgedeki etkisini korumayı ve güçlendirmeyi ummaktadır¹⁵⁶. Ayrıca Ankara'nın 2009'da kurulan Türk Konseyi aracılığıyla hayata geçirdiği hedefler, Türk dünyasındaki temsilcilerin (Türkmenistan hariç) tümünü kapsamaktadır. Bu bağlamda 2019 yılında düzenlenen konsey toplantısından sonra Erdoğan'ın söyledikleri anlamlıdır: "Bugüne

¹⁵⁴ Bashinform, "V Bashkirskom peduniversitete otkrylas' kafedra TYuRKSOI", 2012, <http://www.bashinform.ru/news/490538-v-bashkirskom-peduniversitete-otkrylas-kafedra-tyurksoy> (18.06.2021)

¹⁵⁵ N. s. Belyakova, "Dinamika izmeneniya rossiiskogo vektora vneshnei politiki v ofitsial'-nykh dokumentakh Turetskoi Pespubliki", *Aktual'nye problemy i dostizheniya v obshchestvennykh naukakh. Sbornik nauchnykh trudov po itogam Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.*, 2016, s. 31–33

¹⁵⁶ Griazev, a.g.e.

kadar 'bir millet, iki devlet' dedik. D n, artık bir milletiz, beş devletiz dedim. Türkmenistan da yanımıza katılsın ve böylece bir millet, altı devlet olalım, bölgedeki işbirliğimizi güçlendirelim”¹⁵⁷.

Açıķa görüldüğü üzere, Türkiye’nin neo-Osmanlıcılık politikalarının bir gün Rusya’nın tepkisiyle karşılaşabileceği öngörülerek, Türkiye, Rusya’nın hassasiyet gösterdiği konulara dikkatle bakmaktadır.

Bununla birlikte Ukrayna, Türkiye liderliği tarafından önemli bir ortak olarak görülmektedir.    nk  Rusya ve AB arasında jeopolitik bir konumda yer almaktadır.  lkeler, BM, AG T, Avrupa Konseyi ve KE  gibi platformlarda da işbirliği yapmaktadır.

2014 yılından bu yana, Ankara ve Kiev arasındaki ilişkiler güçlenmektedir. Türkiye, Kırım Yarımadası’nın Rusya’nın bir parçası haline geldiği referandum sonuçlarını tanımamaktadır ve Ukrayna’daki Kırım Tatar diasporası Ukrayna-Türkiye ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki modern ilişkilerin incelenmesi önemli görülmektedir. Moskova’nın stratejik ortakları Ankara ve Bak , “Bir millet, iki devlet” ilkesini açıklayan Azerbaycan Cumhuriyeti’nin üçüncü cumhurbaşkanı Heydar Aliyev’in prensiplerine göre ilişkilerini düzenlemektedirler ve Türk dış politikasının Sovyet sonrası alanda uygulanmasının örnekleri arasında yer almaktadırlar. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bu sıkı işbirliğinin Rusya için bir tehdit oluşturabildiği söylenebilmektedir. Son zamanlarda Bakü ve diğer Azerbaycan şehirlerinde, orduyu ve savaşı destekleyen mitinglerde klasik Azerbaycan siyasi sloganı “Rus-Fars-Ermeni- bunlar T rk n düşmanı” duyulmaya başlanmıştır. Sokak aktivistlerinin retoriği, Rusya ve Türkiye arasındaki yüzyıllık çekişmenin ortadan kaybolmadığını, sadece yeni şekiller kazandığını göstermektedir. Moskova ve Ankara arasındaki stratejik çıkarların ana keşişimi, eski Sovyet cumhuriyetlerinin vatandaşlarının zihinlerinde ve kalplerinde zaten daha uzun süredir açığa  ıkımış durumdadır¹⁵⁸.

Bu arada, dünya kamuoyunun uzun süredir unuttuğu Azerbaycan-Ermenistan  atışması, Nisan 2016’dan beri en ciddi silahlı çatışmalarla yeniden patlak vermiştir. 2020 yılındaki yeni tırmanma, Türkiye’nin Azerbaycan’ı Ermenistan’a karşı tamamen desteklemesiyle önceki çatışmalardan farklıdır¹⁵⁹. Türkiye’nin doğruda müdahil olmak için hazırlıklı olduğunu açıklayan Milli Savunma

¹⁵⁷ T rkbirdev, “Erdoğan: 6 Devlet Tek Milletiz”, 2019, https://turkbirdev.org/i_6_devlet_tek_milletiz.html (19.01.2023)

¹⁵⁸ Griazev, a.g.e.

¹⁵⁹ EA Daily, “Turtsiya podtalkivaet Azerbaidzhan k voine s Armeniei -rossiiskii vostokoved”, 2020, <https://eadaily.com/ru/news/2020/07/22/turciya-podtalkivaet-azerbaydzhan-k-voyne-s-armeniy-rossiyskiy-vostokoved> (17.01.2023)

Bakanı Hulusi Akar'ın sözleri, haber ajansları tarafından yansıtılmıştır¹⁶⁰. Bu durum, Rusya sınırındaki bir bölge olduğu için ve Moskova'nın özel ilgi alanında bulunduğu için Rus stratejik çıkarlarına doğrudan müdahale olarak görülebilir. Aynı zamanda geleneksel olarak Dağlık Karabağ krizinde arabuluculuk yapan Moskova'nın dikkatini çekmektedir.

Aşağıdaki dünya bölgelerinde, Orta Doğu'da, Kuzey Afrika'da, Balkanlar'ın bir kısmında, Orta Asya'da ve Kafkaslarda Türkiye, öncelikle kendi stratejik, politik ve ekonomik çıkarlarını takip etmektedir. Ankara'nın dış politika aktivizmi sadece Güney değil, Kuzey Kafkas'ta da Türkiye'nin jeopolitik konumunu güçlendirmek ve Türkiye'nin ilgilendiği konularda Moskova ile politik bir ticaret için ek bir platform oluşturmak için muhtemelen tasarlanmıştır.

Ankara'nın pragmatizmi dış politikasında, Kafkasya'daki popüler fikirler olan Büyük Turan (tüm etnik Türkler için tek bir devlet projesi olan Pantürkist projeler) ve daha çok ortak Türk mirası temelinde “akraba duyguları” uyandırmayı amaçlayan Neo-Osmanlılık gibi fikirleri objektif bir şekilde değerlendirmesiyle de kendini göstermektedir.

Dikkat çekici bir şekilde, Türk tarafının bölgenin sosyal ve kültürel yapısını uzun vadede değiştirmek için “küçük adımlar” politikası uygulamasıdır. Bu politika kapsamında insani projeler uygulanmakta, işbirliğine hazır olan kamuoyu liderleri belirlenmektedir. Türk liderliği, tarihi nedenler ve Kafkas bölgesinin güncel politikası nedeniyle Türkiye'nin doğrudan stratejik çıkarlarının bulunduğu bir bölge olduğuna inanmaktadır. Ankara, ABD ve NATO'nun desteğiyle bölgesel siyasi ve ekonomik projelerin çoğunda etkin bir rol oynamakta, yukarıda belirtilen bölgelerin işlerine aktif olarak müdahale etmekte ve Rusya'nın ulusal çıkarlarıyla sıklıkla çakışan rolünü güçlendirmeye çalışmaktadır. 1992 yılında Türkiye Başbakanı Demirel, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın Türkiye'ye ilgi duyduğunu açıklamış ve bu durum sınırların değişmezliği koşulunda Türkiye'nin etkisini genişletmesine izin verdiği anlamına gelmektedir¹⁶¹. Başka bir deyişle, Türkiye Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar olan bölgede etkisini yaymaya hazırdır. Demirel ayrıca, Kafkasya'daki tüm milletlerin Türk halkının kardeşleri olduğunu belirtmiştir¹⁶².

Bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için özel heyetler gönderilmiş ve uluslararası işbirliği ve koordinasyon için TİKA ve Ekonomik İlişkiler Konseyi gibi dış politika kurumları kullanılmıştır.

¹⁶⁰ Lenta.ru, “Turetskaya armiya zayavila o gotovnosti podderzhivat' Azerbaidzhan v boyakh s Armeniei”, 2020, https://lenta.ru/news/2020/07/15/tyrki_s_az/. (24.01.2023)

¹⁶¹ P. B. Shlykov, “Natsional'naya model' demokratii i grazhdanskogo obshchestva v Turtsii: dinamika i osnovnye determinanty”, *Islam na Blizhnem i Srednem Vostoke*, 2015, 9, s. 246

¹⁶² A. T. Mozloev, “Koordinaty sotrudnichestva Possii i Turtsii v sovremennykh usloviyakh”, *Turtsiya: novye realii vo vnutrennei politike i uchastie v regional'nykh geopoliticheskikh protsessakh*, M., 2014, s. 137

Rus araştırmalarında (Avatkov, Nadein-Rayevskii), Türkiye Cumhuriyeti’nin Türk dilli halklar arasında “neo-Osmanlı” ideolojisinin yayılması için dini faktörleri kullanarak çabalarının devam ettiği belirtilmektedir.

Rus uzmanlar arasında Shangaraev gibi bazı kişilerin görüşüne göre, son zamanlarda Türkiye’nin dış politikasında keskin bir değişim gözlenmektedir: şu anda “Turan Ordusu” olarak adlandırılan bir ordunun oluşturulması konusunda çalışmalar yürütülmekte ve Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri’nin silahlı kuvvetleri ulusal-dini kimliğe dayalı olarak birleştirilmeyi planlanmaktadır.¹⁶³

Uzun bir süredir Ankara’nın Rusya ve Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi’ndeki resmi dış politikası, özellikle laik eğitim alanındaki bağlantıların geliştirilmesine odaklanmıştır. Oluşan epidemiyolojik durumun arka planına karşı sadece yabancı toplum yeleri için uzaktan dil kursları geliştirme ve uygulama amaçlı eğitim projeleri başlatılmıştır, ancak günümüzde Türk liderliğinin özellikle dini ve aydınlatıcı faaliyetlere özel bir ilgi gösterdiği belirtilmelidir.

Bahsedilmesi gereken önemli bir hususta, Türkiye’nin 2019-2023 yılları için devlet kalkınma stratejisi çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Din İşleri Bakanlığı’na geçen yıl 1 milyar 604 milyon ABD doları, önümüzdeki yıl 1 milyar 766 milyon ABD doları ve 2023 yılında 1 milyar 943 milyon ABD doları ayrıldığıdır. Stratejinin uygulanması sürecinde ayrılan toplam bt 8 milyar 52 milyon ABD dolarından oluřmaktadır¹⁶⁴.

Beş yıllık stratejik eylem planına göre, Türkiye Din İşleri Başkanlığına (Diyanet) 2019 yılında 10.4 milyar lira (1.7 milyar dolar), 2020 yılında 12 milyar lira (2 milyar dolar), 2021 yılında 13.1 milyar lira (2.2 milyar dolar) bt ayırmıştır ve 2022 yılında 14.4 milyar lira (2.4 milyar dolar) ve 2023 yılında 15.9 milyar lira (2.6 milyar dolar) ayrılması planlamaktadır.

Başkanlığın ayrı bir harcama kalemi, Rusya’da çalışmaların aktifleştirilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda, 2021 yılında ana bt ve özel fonlardan 257 milyon ABD doları ayrılması planlanmaktadır (bunların %50’sinden fazlası Kuzeybatı Kafkasya bölgelerine yöneliktir), 2022 yılında yaklaşık 306 milyon ABD doları (bunların %50’sinden fazlası yine Kuzeybatı Kafkasya bölgelerine yöneliktir) ve 2023 yılında yaklaşık 398 milyon ABD doları (bunların %60’ı Kuzeybatı Kafkasya bölgelerine yöneliktir) ayrılacaktır.

¹⁶³ R. N. Shangaraev ““Armiya Turana” proekt Turtsii po voennoi integratsii tyurkskogo mira. Ugrozy i perspektivy”, *Nauchno-analiticheskie zhurnal Obozrevatel’ - Observer*, (7),2021, s. 70-84

¹⁶⁴ MK, “Vysshii religiozny organ Turtsii planiruet potratit’ 11 mlrd dollarov do 2023 goda”, 2019, <https://mk-turkey.ru/economics/2019/12/30/mo-vysshij-religioznyj-organ-turcii-planiruet.html> (29.01.2023)

2021 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile koordinasyon içinde, Rus vatandaşları için Türkiye'deki teolojik eğitim kurumlarında 200 devlet desteğiyle kontenjan için yıllık ek fon sağlanması planlanmaktadır (şu anda program kapsamında yaklaşık 2 bin Rus öğrenci eğitim görmektedir)¹⁶⁵. Türkiye'nin Rusya'daki büyükelçilik ve konsolosluklarında, 2021-2024 yılları arasında Diyanet temsilcileri için ek personel ataması planlanmaktadır.

Ayrıca, 2021-2023 döneminde, Rusya'da dini yayınların satın alımı ve yaygınlaştırılmasının finansmanı iki katına çıkarılmıştır ve yıllık olarak yaklaşık 10 milyon ABD dolarının harcanması planlanmıştır (tahsis edilmiştir). Bunun yanı sıra, Rusya'da faaliyet gösteren Facebook, Twitter ve YouTube kanalları da aktif olarak kullanılacaktır¹⁶⁶.

Belirtilen faaliyet, Türkiye'nin Orta Asya ve Rusya bölgelerinde İslam'ı benimseyen nüfusun çoğunluğuna sahip bölgeleri ideolojik etki alanına alma stratejik çizgisinin oluşturulduğunu göstermektedir. Bu çizgi, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski etkisini ideolojik, kültürel-tarihsel, finansal ve askeri-politik araçları kullanarak yeniden canlandırmanın mümkün olduğunu düşünen Türk elitinin bir kısmı tarafından da desteklenmektedir.

Öncelikli hedefler, Rusya Federasyonu'nun söz konusu bölgeleridir (özellikle Kuzey Kafkasya ve Volga bölgesi, 2014'ten bu yana da Kırım). Bu arada, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın iktidara gelmesiyle İslamcılık ve Pantürkizm sentezi meydana gelmektedir, bu da söz konusu eğilimlere ek bir yıkıcı boyut kazandırmaktadır. Türkiye tarafı, ortak etnik kökler, tarih ve kültürel bağlar gibi unsurları kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak bu bölgelerdeki diplomatik, siyasi ve ekonomik varlığını genişletmeyi amaçlamaktadır. Son olarak, Kafkas bölgesi Türkiye için enerji güvenliği ile yakın bağlantısı nedeniyle daha büyük önem taşımaktadır ve güvenlik konusundaki büyük ortak sorunlar ve zorluklar da tarafları yakın işbirliğine itmektir.

1990'ların başlarında Türkiye, eski SSCB'nin (Rusya dâhil) topraklarında ideolojik bir boşluk meydana geldiği için kendi etkisini yaymak, kontrol altında bir grup oluşturmak ve din alanında genişleme yapmak için fırsatları kullanmıştır. Bu nedenle, Türkçe konuşan öğrencilerin Türkiye'deki eğitimi için 26 bin burs ayrılmıştır. Türkiye Din İşleri Başkanlığı (Diyanet), 100 bin genç Müslümanın İslam'ı yaymak için Rusya'ya gitmesi çağrısını yapmıştır¹⁶⁷.

¹⁶⁵MK, a.g.e.

¹⁶⁶ Diyanet, <https://diyanet.gov.tr/ru>

¹⁶⁷ Artı gerçek, "Diyanet, beş yılda 66 milyar lira harcayacak, 2019, <https://artigercek.com/ekonomi/diyanet-e-gelecek-bes-yilda-66-milyar-lira-butce-114308h> (29.01.2023)

Lider Rus uzmanlarının (B. Kagaryıtski, G. Hızıriyeva vb.) tahminlerine göre, Türkiye günümüzde RF'ye bağlı bir dizi cumhuriyetin önemli bir sponsoru ve yatırımcısı haline gelmiş ve özellikle Kuzey Kafkasya bölgesinde, bölgesel iş ve siyasi elitlerde etkili istikrarlı pozisyonlar oluşturmayı başarmıştır¹⁶⁸. Bu politika, Türk tarafının Kuzey Kafkasya Müslüman Dini Yönetimleri (Koordinasyon Merkezi'nin bir parçası olan Müslüman Manevi Yönetimleri) ve bazı Müslüman inananlarla ilgilenmesi ile desteklenmektedir.

Bu bağlamda, Türk yöneticilerinin agresif açıklamaları Rusya tarafından dikkatle takip edilmektedir. Örneğin, 2 Mart 2020'de İdlib eyaletindeki askeri-politik durumun gerginleşmesi sırasında, Türkiye Cumhurbaşkanı danışmanı ve devlet başkanının güvenlik ve dış politika komitesi üyesi Hakkı, "Türkiye ile askeri bir çatışma durumunda Rusya'nın parçalanması bekleniyor, çünkü 25 milyon Müslüman yaşıyor" şeklinde açıklama yapmış ve "geçmişte 16 kez Rusya ile savaştık, tekrar yapacağız ve intikamımız korkunç olacak" şeklinde eklemiştir¹⁶⁹.

Türkiye, faaliyetlerinde Rusya Federasyonu'nun birçok konudaki nüfuz açıklarını kullanarak, Rus nüfusunun din alanındaki bilgi eksikliği talebini ve bazı Rusya Federasyonu öznelerinde mevcut olan İslam eğitiminin yetersizliğini iyi kullanmayı başarmıştır.

Ayrıca Rusya'nın Türkçe konuşan bölgelerinde, Rusya'da öğrenim gören öğrencilere kültürel-dini etkileşim ve insani, mali ve diğer yardımlar sağlamayı amaçlayan etkinlikler düzenlenmektedir.

Din bilimciler arasından kaynaklara göre, büyük bir İslam üniversitesinin varlığı gelecekte Ankara'ya Müslüman toplumlar üzerinde faydalı bir etki yapma imkânı sağlayacak ve Pantürkizm ideallerinin gerçekleştirilmesine yönelik fikirlerin uygulanması için Müslüman toplumlar üzerindeki etkisini artıracaktır.

Yabancı İslam eğitiminin, birçok Rus Müslüman için hala çekici olması dikkate alındığında, Türkiye'nin yukarıda bahsedilen faaliyetleri Rusya için, Rusya'da Pantürkizm ideolojisine dayanan teolojik kadroların ve İslami kültür kurumlarının eğitimini sağlama koşullarını yaratabilir ve Rusya'nın farklı bölgelerinde geniş kitleler arasında etki pozisyonları yaratmayı kolaylaştırabilir¹⁷⁰.

¹⁶⁸ B. Yu. Kagarlitskii, "Sblizhenie Possii i Turtsii logichno", **Svobodnaya pressa**, 2014, <https://svpressa.ru/economy/news/93352/> (29.01.2023); Galina Hızıriyeva, "Salafitskikh mecheti ochen' mnogo, eto tselaya set'", 2016, <https://operline.ru/archives/88270> (29.01.2023)

¹⁶⁹ Lenta.ru, "Sovetnik Erdogana zayavil o gotovnosti voevat' s Rossiei", 2020, <https://lenta.ru/news/2020/02/28/hakki/> (29.01.2023)

¹⁷⁰ Lenta.ru., "Musul'manskoe obrazovanie v Rossii: sostoyanie, problemy i perspektivy na Severnom Kavkaze", **Perspektivy**, 2021 <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35897> (29.01.23).

Bu koşullar, bazı Rusya Cumhuriyetlerinde iç siyasi istikrarsızlık ve bölgesel izolasyonun geliştirilmesi için dış güçler tarafından kullanılabilir. Bu durum, Türk devlet ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri nedeniyle Kafkasya’da Rusya Federasyonu’nun ulusal güvenliği için bir tehdit oluşturma olasılığı olarak değerlendirilebilir¹⁷¹.

Moskova’nın özel ilgisi, Rusya Federasyonu topraklarında faaliyet gösteren Türk etno-dini örgütler tarafından çekilmektedir. Ankara, Kafkasya’da çoğunlukla yaşayan Türk-Meskhetlilerle temaslarını aktif bir şekilde genişletmektedir. Türk hükümeti tarafından finanse edilen ulusal topluluklar ülkenin güneyinde yaygın olarak dağılmış ve yerel özyönetim organlarına artan baskı uygulamaktadır. Dahası, bazıları kendi etki alanlarını genişletmek ve Rus yönetimiyle açık bir çatışmaya girmek istemektedir¹⁷².

Ayrıca Ankara, Kuzey Kafkasya’nın Türk dilli etnik gruplarının Türk eğitim ve kültür-din alanına daha derin entegrasyonunu, bölgede “Türk İslam’ı versiyonu” ve Pantürkist ideolojinin yayılmasını teşvik etmeye çalışmaktadır. Kuzey Kafkasya’nın öznelerinden Türkiye’ye öğrenci akışını artırmaya yönelik adımlar atılmaktadır. Rus ve Türk üniversiteleri arasında akademik değişim anlaşmalarının imzalanması konusunda görüşmeler yapılmaya devam etmektedir.

Bu arka plana karşı, Kabardino-Balkar Cumhuriyeti (KBC)’nde Ahıska’nın yoğun yerleşim bölgelerinde etnik enklavlar oluşturma girişimleri nedeniyle negatif süreçler tespit edilmiştir. Bu eğilimler, nüfusun Türk-Meskhetlilerin oranının %60-80 olduğu Prohladnensky, Maikop ve Urvansky bölgelerinde çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır¹⁷³. Bahsedilen olumsuz eğilimler, diğer ulusların sakinleriyle evde temelde çatışmalara yol açmaktadır. KBC Cumhuriyeti’ndeki Türk-Meskhetlilerin sosyalleşme düzeyi düşük olarak belirtilmektedir ve bu topluluğun yerleşim yerlerinde yoğun olarak yaşamasıyla ilgilidir. Şu anda KBC’de yaşayan neredeyse tüm Meskhetler, Gürcistan’ın Ahıska bölgesinden gelen veya onların soyundan gelen kişilerdir¹⁷⁴. Türk-Meskhetliler, resmi Müslüman yapılarında temsil yoluyla KBC’deki toplumsal süreçleri etkilemeye çalışmaktadır.

Ayrıca son yıllarda Ankara, “yumuşak güç” adı verilen çeşitli araçlar kullanarak İnguşetya Cumhuriyeti’ndeki durumu etkilemeye çalışmaktadır.

¹⁷¹ R. N. Shangaraev ve A. A. Valiev, “Vneshnyaya politika Turtsii na Severnom Kavkaze i ee vliyanie na natsional’nuyu bezopasnost’ Rossii”, *Diplomaticeskaya sluzhba*, 2021.

¹⁷² Myseldon, “Studenty Daggosuniversiteta budut obuchat’sya turetskomu yazıky v vuze Stambula”, 2021, <https://news.myseldon.com/ru/news/index/252188100/> (29.01.2023)

¹⁷³ Polit.ru, “Zhizn’ bez prav: akhyska-turki”, 2015, <https://polit.ru/article/2015/11/28/ahyska/> (29.01.2023)

¹⁷⁴ Aris Kazinyan: “Gruziya i amerikano-turetskii proekt po vozvrashcheniyu turok-meskhetintsev: is-toriya i real’nost’”, *Regnum*, 2006, <https://regnum.ru/article/671851> (29.01.2023)

Şu anda Türkiye Cumhuriyeti'nde İnguş diasporası yaklaşık 70 bin kişiden oluşmaktadır. Bu nüfus, İnguşetya'da yaşayan hemşerileriyle akrabalık ve kültürel bağlarını korumaktadır. Diaspora, Kafkas Savaşı'nın sona ermesinden sonra (1817-1864) İnguşların Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kitlesel göçüyle oluşmaya başlamıştır. Bu devletin liderliği, Rus-Türk sınırı hariç Türk sınırı boyunca yerleştirilecekleri koşuluyla beş bin İnguş ailesini kabul etmeyi kabul etmiştir. Diaspora temsilcileri Türkiye'deki 153 şehir ve kasabada yaşamaktadır. 500'den fazla kişiye sahip topluluklar, 23 şehir, kasaba ve köyde bulunmaktadır. 3 bin kişiye kadar nüfusa sahip büyük bir topluluk, Türkiye'nin güneybatısında Denizli şehrinde yaşamaktadır. İstanbul'da ise yaklaşık 5 bin kişi yaşamaktadır¹⁷⁵.

İnguş nüfusunun tek dil ve kültüre sahip olması göz önüne alındığında, Türk tarafı, cumhuriyetin İslami yapılarıyla bağlantılarını kullanarak “iki halkın kültürel ve dini ortaklığı” tezini yaygınlaştırmaktadır¹⁷⁶.

Bu alanda TİKA ve “Süleymancılar” dini vakıfları gibi kaynaklar kullanılmaktadır¹⁷⁷. Bu kaynaklar sayesinde, İnguşetya'daki yoksul insanlara yardım etmek için her yıl İslami bayramlara (Kurban Bayramı vb.) denk gelen hayvan bağışları gibi hayırseverlik etkinlikleri düzenlenmektedir. Ankara, İstanbul ve Eskişehir'deki prestijli teoloji fakültelerine İnguş öğrencilerinin düzenli olarak katılmasını sağlamaktadırlar. Ayrıca, Türkiye'nin ulusal televizyon ve radyo kuruluşu “TRT Rusça” da İnguş entelektüelleri, sivil toplum kuruluşları ve dini örgütlerin Türkiye'ye olan bağlılıklarını desteklemek için çalışmalar yürütülmektedir¹⁷⁸.

Örneğin, 2020 yılı yazında, Rusya Federasyonu'nun bazı siyasi güçlerinin, İstanbul'daki eski bir Ortodoks kilisesinin statüsünü değiştirmesi nedeniyle Erdoğan'ın eylemlerini eleştirmesi, İnternet'teki İnguş kesiminde önemli bir olumsuz tepki yaratmıştır. İzleyicilerin önemli bir kısmı, Erdoğan'ın “İslami inancın gerçek savunucusu” olarak hareket ettiğini desteklerken, Kremlin'in “çifte standartlarını” kınamışlar ve Ankara'yı dini tarafsızlık ilkesine uymaya ve aynı zamanda Rusya'nın ana kilisesi olan Rusya Silahlı Kuvvetleri Ana Kilisesi ve Olimpiyat takımının ana kilisesi gibi Ortodoks kiliselerin inşasına izin vermeye çağırmışlardır.

Eylül 2021'deki benzer yayınların artışı, Azerbaycan'ın Ermenistan ile başlayan silahlı çatışmalar sırasında toprak iddialarına açık bir şekilde destek veren Erdoğan'ın desteğiyle

¹⁷⁵ Gazetaingush.ru, “Ingushskaya diaspora v Turtsii”, 2020, <https://gazetaingush.ru/obshchestvo/razvitiiekonomicheskikh-i-sociokulturnyh-svyazey-s-respublikoy-ingushetiya> (29.01.2023)

¹⁷⁶ EA Daily, “Turetskie investory zapuskayut v Ingushetii vtoroe predpriyatie”, 2020, <https://ea-daily.com/ru/news/2020/12/05/tureckie-investory-zapuskayut-v-ingushetii-vtoroe-predpriyatie/> (29.01.2023)

¹⁷⁷ R. N. Shangaraev, “Ideologiya kak instrument “myagkoi sily” vo vneshnei politike Turtsii”, **Voprosy politologii**. 2018, 8-6 (34), s. 41-47

¹⁷⁸ R. N. Shangaraev, “Ideologiya”

İnguşetya'daki Türk yanlısı duyguların artmasına neden olmuştur. Sosyal medyada, Bakü ve Ankara'nın komşu Müslüman halkların toprak iddialarını kuvvetle çözmeye yönelik eylemlerine destek kampanyaları düzenlenmiştir.

Yazarlar ve birçok yorumcu, durumu Dağlık Karabağ ve Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti'nin Prigorodny bölgesindeki durumla paralel olarak ele alarak, federal merkez liderliğine, komşu Müslüman halkların toprak iddialarında Ossetlere ve Ermenilere destek sağladıkları şeklinde suçlamalar yöneltmişlerdir¹⁷⁹. “Yasadışı olarak işgal edilmiş toprakların” geri verilmesi konusunda Azerbaycanlı “müminleri” destekleyen Türkiye, İnguş ulusalcıları tarafından Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti'nin Prigorodny bölgesinin İnguşetya Cumhuriyeti'ne geri dönüşü ve “İnguşetya'nın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması mücadelesinde” doğal bir müttefik olarak algılanmıştır.

Böylece, Türk tarafının taktiği, Kuzey Kafkasya'da dini ve bilgi alanındaki varlığını genişletmeye yöneliktir. Türkiye'ye bağlı fonlar ve bilgi kaynakları, Kafkasya'daki ulusalcı duyguların artışı, bölgedeki etkisini güçlendirmek için aktif olarak kullanmaktadır. Rus devletinin Türk dilli halkların konsolidasyonu konusunda gösterdiği nispeten düşük etkililik nedeniyle, Ankara, Türk dünyası için birleşik bir alan oluşturma kursunu Rusya'nın çıkarlarına zarar verebilecek şekilde Rusya'nın Türk dilli nüfusa sahip bölgelerinin birleştirilmesi için çabalarına devam etmektedir.

Son zamanlarda Rusya; konferanslar, forumlar, festivaller gibi Türk etkinliklerini düzenli olarak gerçekleştirmektedir. Ancak resmi Ankara'nın yürüttüğü çalışmalarla karşılaştırıldığında, Rus girişimleri Ankara'ninkinden çok daha küçük görünmektedir. Rusya'ya ait projeler yüzlerce insan toplarken, Türkiye'deki projelerine binlerce kişi katılmaktadır. Türkiye'de Türk dili konuşan devletlerin işbirliği konseyi, Türk dili konuşan devletlerin yaşlılar konseyi (aksakallar), Uluslararası Türk Kültürü Organizasyonu, Türk Akademisi gibi yüzlerce Türk örgütü faaliyet göstermektedir.

Buna ek olarak, NATO'nun bir üyesi olması ve ABD'nin desteğine dayanmasıyla, Türkiye çoğu bölgesel siyasi ve ekonomik projede en aktif katılımcılardan biridir. Türkiye; Orta Doğu, Güney Kafkasya, Orta Asya ve Kuzey Afrika bölgelerine aktif olarak müdahil olmakta, rolünü güçlendirmeye çalışmakta ve Rusya'nın milli çıkarlarıyla çakışan çabalarını da sürdürmektedir¹⁸⁰.

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Cumhurbaşkanlıkları, 31 Mart 2021'de çevrimiçi olarak Türk Konseyi'nin gayri resmi zirvesine katılmışlardır. Onların yanı sıra,

¹⁷⁹ Sputnik, “Tret'yakov: Poyavlenie vtoroi geopoliticheskoi sily na Kavkaze chrevato voinoi”, 2021, <https://ru.armeniasputnik.am/radio/20210615/27934868/Tret'yakov-poyavlenie-vtoroy-geopolitich-eskoy-sily-na-Kavkaze-chrevato-voynoy.html> (29.01.2023)

¹⁸⁰ Belyakova “Dinamika”, s. 31–33

örgüte dâhil olmayan Türkmenistan'ın cumhurbaşkanı, gözlemci ülke statüsüne sahip Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve eski Kazakistan lideri Nursultan Nazarbayev de toplantıda hazır bulunmuşlardır. Zirvede birçok önemli siyasi açıklama yapılmış, özellikle, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuşmasında şunları söylemiştir: “Türkistan, atalarımızın yurdu, ana ocağımızdır. Hepimiz, aynı dili konuşan, aynı dine inanan, aynı tarihi, kültürü paylaşan, aynı medeniyeti benimseyen 300 milyondan fazla insanın çok büyük bir ailesiyiz”¹⁸¹.

Zirvelerde belirtildiği gibi, toplanan tüm liderler Azerbaycan topraklarının askeri işgalinden kurtarılmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Ayrıca, toplantıya katılanlar Türk Konseyi'ni “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak yeniden yapılandırma kararını da onayladılar. Bu öneri daha önce de Nazarbayev tarafından dile getirilmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım-Jomart Tokayev konuşmasında Türk medeniyetinin modernizasyonuna başlama çağrısında bulunmuştur. Özbekistan lideri Şavkat Mirziyoyev ise birleşme tarihinde yeni bir aşama ilan etmiştir. Onun sözleriyle, Türk ülkeleri birlikte herhangi bir sınav ve tehditlerle başa çıkmaya hazırdır.

Orta Asya ülkeleri ve Türkiye arasında geniş kültürel değişim, özellikle eğitim alanında olduğu gibi, askeri anlaşmalar ve silah tedariki anlaşmaları konularında da olmuştur. 2021 yazının başlarında, KGAÖ üyesi olan Kırgızistan yetkilileri, Türkiye ile “Bayraktar” insansız hava araçları tedarik anlaşması imzalamışlardır. Ekim ayında, Kazakistan insansız hava araçları tedarik anlaşması imzalanmış ve Özbekistan ile görüşmeler devam etmektedir¹⁸².

Türk siyaset bilimci Kerim Has, Erdoğan'ın Orta Asya politikasını şu şekilde değerlendirmektedir: “Erdoğan, Türkiye'nin etki alanını genişletmeye çok ilgili. Kardeş Türk halklarının yaşadığı Orta Asya'da bunu yapmak daha kolay ve mantıklı. İkincisi, Ankara'nın Moskova üzerinde mümkün olan en fazla baskı kolu gerekiyor. Türkiye, Rusya sınırındaki ülkelerdeki etkisini artırarak, Kremlin ile tüm konularda müzakerelerde güçlü bir konum elde ediyor. Ve bunların sayısı çok fazla. Bu Suriye, Libya, çeşitli ekonomik projeler ve Güney Kafkasya'daki durum gibi şeyleri içeriyor”¹⁸³.

Kasım 2021'de gerçekleştirilen Türk Konseyi liderlerinin VIII. Zirvesinde son isim kararı “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak alınmıştır. Bu toplantıda ayrıca “Vizyon-2040” adlı önemli bir belge kabul edilmiş, bu belgede teşkilatın önümüzdeki 20 yıllık faaliyetleri kapsamında bir konsept sunulmuştur.

¹⁸¹ AIF, “Turki vspomnili o bratskikh uzakh. Chem grozit Rossii Tyurkskii sovet?”, 2021, https://aif.ru/politics/world/turki_vspomnili_o_bratskikh_uzah_chem_grozit_rossii_tyurkskiy_sovet (01.02.2023)

¹⁸² AIF, a.g.e.

¹⁸³ AIF, a.g.e.

TDK ülkeleri ekonomik işbirliğinde ilerleme kaydetmiştir. Gündemde Türk Yatırım ve Entegrasyon Fonu'nun oluşturulması bulunmaktadır. Tokayev, Türk ülkeleri arasında ortak bir özel ekonomik bölge oluşturulmasını önermiştir. Bu, pandemi nedeniyle 2020 yılında azalan iç ticaretin artırılmasına yardımcı olacak bir gelişmedir. Liderler, birbirlerine koronavirüsle mücadelede yardımcı olmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Özbekistan Cumhurbaşkanı, Orta Asya üzerinden Çin, Hindistan, Pakistan ve diğer Asya ülkeleri, ayrıca Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine erişim sağlamanın önemine dikkat çekmektedir. Türk ülkeleri kültürel projelere ayrı bir önem vererek, “Büyük Türkler” eğitim fonu aracılığıyla ortak bir kültürel ve aydınlatıcı alan oluşturma hedefi belirlemiştir. Kazak gençlerinin Türk mirasına dâhil edilmesinde Kazakistan makamlarının Kiril alfabesinden vazgeçip Latin alfabesine geçme kararı önemli bir rol oynamıştır¹⁸⁴.

Doğu Bilimleri Enstitüsü akademisyenlerinden Amur Hadjiev, Türkiye'nin Rusya'nın çıkarlarına doğrudan bir politik tehdit oluşturmadığı belirterek: “Türk Konseyi'ni tam teşekküllü bir organizasyon haline getirme önerisi gerçekten ciddi bir taleptir. Ancak Türkmenistan henüz katılmadığı için bu fikir zayıftır. Ekonomik rekabet açısından en azından Rusya ve Türkiye arasındaki rekabetin pratik olarak kaçınılmaz olduğunu kabul etmektedir”¹⁸⁵ şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Böyle bir durumun güçlendirilmesi, çok yönlü politik ve ekonomik entegrasyon, yılları ve hatta on yılları gerektirmektedir. Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle potansiyel bir ittifakında benzer bir durum gözlenmemektedir. IMEMO'nun üst düzey araştırmacısı RAE Viktor Nadein-Raevsky de aynı görüşü paylaşmaktadır. Ancak, Nadein-Raevsky “Ankara gerçekten pantürkizm fikrini ilerletmek için aktif bir politika izliyor” diye belirtmiştir¹⁸⁶.

Türkçe konuşan ülkelerin ve halkların dış politik ambiyanslarına tam destek vermek, günümüzde mümkün değildir. Moskova Devlet Üniversitesi'nin uluslararası ekonomi ve dünya politikası bölümü profesörü Andrey Kazantsev'in belirttiği gibi, Pantürkizm fikirleri Orta Asya ülkelerinde popüler olsa da bunlar sadece gelişme için olası vektörlerden biri olarak görülmektedir¹⁸⁷. Orta Asya ülkeleri, özellikle de Kazakistan, çok yönlü bir dış politika izlemektedirler. Astana, Rusya, Çin, ABD, AB ve Türkiye ile işbirliği geliştirmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, Türkiye ile ilişkiler Kazakistan'ın dış politikasında ilk vektör değildir, bu nedenle baskın bir faktör olarak

¹⁸⁴ AIF, a.g.e.

¹⁸⁵ Gazeta.ru, ““Velikie tyurki”: kak Turtsiya ob’edinyayet Srednyuyu Aziyu”, 2021, https://www.gazeta.ru/politics/2021/04/01_a_13543670.shtml. (01.02.2023)

¹⁸⁶ V. A. Nadein-Raevskii, “Turtsiya: neprostoi soyuznik”, **God planety. Ezhegodnik**. IMEMO RAN, M., 2019, s. 274–286.

¹⁸⁷ Gazeta.ru, “Armeiskaya družhba: kak Turtsiya ishchet soyuznikov v Srednei Azii”, 2020, (https://www.gazeta.ru/politics/2020/10/28_a_13337641.shtml) 01.02.2023)

varsayılmaz- bu, güçlü bir abartmadır. Gerçek şu ki, Türkiye'nin arzuladığı ve 1990'lardan bu yana elde etmeye çalıştığı bir durumdur.

Viktor Nadein-Raevsky, Orta Asya'da pantürkizmin çoğunluk tarafından desteklenmeyen daha çok marjinal bir fikir olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Viktor Nadein-Raevsky, fikrin gerçekleştirilmesini çeşitli etnik azınlıkların önlediği belirtmektedir¹⁸⁸. Orta Asya devletlerinin Türkiye ile işbirliği geliştirmesinin nedeni, tüm dış ortaklardan maksimum fayda elde etme arzusudur. Türkiye'nin sunduğu farklı ortaklık biçimlerini kabul etmek pragmatik olarak görülmekte ancak diğer bağlantılara zarar vermeden yapılmaktadır. Örneğin, Astana için Rusya, Çin, AB ve ABD ile işbirliği vektörlerinden vazgeçmek uygun değildir¹⁸⁹.

Bu yaklaşım, Kazakistan elit temsilcilerinin açıklamalarında da izlenmektedir. Muhalefet lideri ve eski Kazakistan cumhurbaşkanı adayı Amırjan Kosanov, "Bizimle olmayan bizim karşıtıdır mantığıyla Kazakistan-Türkiye işbirliğinin ele alınmaması gerektiğini savunmaktadır". Kosanov'a göre "Komşular ve stratejik ortaklar olarak Kazakistan ve Rusya birlikte yaşamak zorundalar. Ayrıca, AEB ve KGAÖ çerçevesinde karşılıklı müttefik yükümlülüklerimiz var. Ancak Türk kardeşliği ve işbirliği değişmez, örneğin Slav kardeşliği de aynıdır. Kazakların dünyada birçok akrabası var, Türkiye de onlardan biridir"¹⁹⁰.

Türk tarafı şu anda "dolaylı eylem stratejisini" izlemektedir. Bunun için Azerbaycan'da pozisyonlarını güçlendirmek için bir üs oluşturmakta, Orta Asya'da çabalarını artırarak Ankara'nın bölgedeki etkisini güçlendirmekte ve böylece Rusya'yı doğrudan stratejik çıkarları olan bölgeden uzaklaştırmaktadır.

Ancak, Türk dış politikasının Sovyet sonrası alanda kesin başarılarından bahsetmek henüz mümkün değildir. Orta Asya ülkeleri Rusya ile sağlam bağlarını korumakta ve Türkiye'ye en yakın olan Azerbaycan ve hatta Kazakistan bile dış politikalarını Ankara'nın ve Moskova'nın çıkarları arasında dengelemeye çalışmaktadırlar. Ancak Türk dünyasının inşasına yönelik çabalarını terk etmesi özellikle şimdiki emperyalist yönetim altında pek olası değildir¹⁹¹.

Son dönemde, Türkiye dış politikada eğilimlerini değiştirmektedir. Orta Doğu'da, Suriye'de ve Libya'da pozisyonlarını güçlendirmekte, eski Sovyet coğrafyasında, özellikle Azerbaycan'da askeri varlığını aktifleştirmektedir. Bunun yanı sıra "Turan Ordusu" adı verilen ve Orta Asya-Kafkasya Türk cumhuriyetlerinin ulusal ve dini kimlikleri üzerinde birleştirilen silahlı kuvvetlerin

¹⁸⁸ Gazeta.ru., "Armeiskaya druzhba"

¹⁸⁹ Nadein-Raevskii, "Turtsiya: neprostoi soyuznik", s. 274-286.

¹⁹⁰ Shangaraev, "Armıya Turana", s. 70-84.

¹⁹¹ Griazev, a.g.e.

entegrasyonu hakkında çalışmalar yapılmaktadır. Bu durum uzun vadede Rusya Federasyonu'nun "yumuşak karnı" olarak bilinen stratejik çıkarlarını tehdit edebilmektedir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, mevcut uluslararası hukuki engelleri atlatmaya çalışmaktadır. Erdoğan özellikle, Türk dilli ülkelerin "Kolluk kuvvetleri birliği" projesine askeri bir statü vermeye çalışmaktadır. Bu formatta Azerbaycan, Türkiye, Kırgızistan ve Moğolistan'ın koordinasyonu planlanmaktadır. İlk etapta Birlik, tüm ülkeler için terörizm, insan ticareti ve uyuşturucu sorunlarına çözüm bulacaktır. Bu ordu birliğe katılan ülkelerin kolluk kuvvetlerini birleştirecek ve yaklaşık üç milyon eğitilmiş uzmana sahip olacaktır.

Dağlık Karabağ'daki durumun kötüleşmesiyle birlikte, Türkiye'nin yeni Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurma niyetleri uzmanlar arasında sıkça konuşulmaktadır. Türk tarafı tarafından yapılan bu tür eylemler, yakın gelecekte Rusya Federasyonu için bir tehdit oluşturabilir. Bazı Rus araştırmacıların görüşüne göre, "Turan Ordusu" adı verilen ve Türk dili konuşan ülkeleri birleştiren bir askeri blok projesinin hayata geçirilmesi durumunda böyle bir senaryo gerçekleşebilir. Potansiyel üyeleri eski SSCB ülkeleri olan Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'dır. Bu proje, etnik ve kültürel ortaklıklar üzerine kurulan Türk dili konuşan devletlerin politik konsolidasyonu fikrine dayanmakta yani entegrasyonlarından bahsetmektedir¹⁹².

Bu bağlamda, Bakü için Dağlık Karabağ'da terörle mücadele faaliyetlerine katılmak için ortak kuruluşları çekme perspektifi ortaya çıkmaktadır. Erdoğan'ın jeopolitik planlarının Türkiye'nin kendi çıkarlarından daha geniş olduğu kesinlikle belirtilebilir ve olası bir ortaklık projesi, Türkiye'nin NATO üyeliği dikkate alındığında ve Ankara için dünyanın en büyük askeri ittifakında yer almanın stratejik önemi nedeniyle, muhtemelen onun kavramıyla çelişmemektedir.

Ankara'daki önde gelen siyasetçiler arasında, Karabağ sorunu, genellikle Türkistan fikri bağlamında konuşan Türkiye Cumhurbaşkanı'nın müttefiki, Milliyetçi Hareket Partisi lideri Devlet Bahçeli yer almaktadır. Bahçeli, Dağlık Karabağ çatışmasının ilk gününden itibaren, Orta Asya Türk devletlerinin de dahil edilmesini talep etmiş, 20 Ekim 2020'de Pantürkizm'in ana tezlerini ilan ettiği bir konuşma yapmıştır¹⁹³.

Bu bağlamda, Azerbaycan'ın Türkiye ile aktif askeri-politik işbirliği dikkat çekmektedir. Ermenistan-Azerbaycan sınırındaki son çatışmaların ardından, her iki ülkenin medyası Türkiye'nin Nahçıvan ve Apscheron Yarımadası'nda askeri üsler açma olasılığını tartışmaya başlamıştır. Bunun için tüm şartlar mevcuttur. Özellikle Türkiye ile ortak sınırı olan Nahçıvan'da, Türk askerlerinin

¹⁹² V. Nadein-Raevskii, "Politika Turtsii na blizhnem vostokey", *Puti k miru i bezopasnosti*. 2020, 1 (58), 139-156

¹⁹³ Voennoe obozrenie, "Armiya Velikogo Turana protiv ODKB", 2021, <https://topwar.ru/181423-armiya-velikogo-turana-pro-tiv-odkb.html> (01.02.2023)

katılımıyla tatbikatlar yapılmıştır. Nahçıvan'da uzun süredir Türk askeri danışmanlar bulunmakta ve Azerbaycan ordusunun buradaki birliklerine ve Ermenistan sınırındaki sınır birliklerine yardım etmektedirler. Türkiye ve Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin entegrasyonu tamamen mümkündür.

Dağlık Karabağ'daki durumun kötüleşmesiyle birlikte, Türkiye'nin yeni Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurma niyetleri uzmanlar arasında sıkça konuşulmaktadır. Türk tarafı tarafından yapılan bu tür eylemler, yakın gelecekte Rusya Federasyonu için bir tehdit oluşturabilir. Bazı Rus araştırmacıların görüşüne göre, "Turan Ordusu" adı verilen ve Türk dili konuşan ülkeleri birleştiren bir askeri blok projesinin hayata geçirilmesi durumunda böyle bir senaryo gerçekleşebilir. Potansiyel üyeleri eski SSCB ülkeleri olan Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'dır. Bu proje, etnik ve kültürel ortaklıklar üzerine kurulan Türk dili konuşan devletlerin politik konsolidasyonu fikrine dayanmakta yani entegrasyonlarından bahsetmektedir¹⁹⁴.

Dünya genelinde iki önemli askeri blok mevcuttur. Bunlar, NATO ve KGAÖ'dür. Türkiye'nin, KGAÖ'nün zayıflatılması yoluyla üçüncü bir askeri blok oluşturma gayretleri, bazı gözlemciler tarafından algılanmaktadır. Dağlık Karabağ'daki gerilimi artırarak, Ankara iki görevi aynı anda gerçekleştirmeye çalışmıştır. İlk olarak, Rusya müttefiklerine Kremlin'in Erivan'ın yanında hemen yer almaması gerektiğini göstermek istemiştir. İkinci olarak, Türkiye müttefiklerine yardım ettiğini ve onları zafer yoluna yönlendirdiğini göstermek istemiştir. Ermenistan'ın kendi kararlarında bağımsız olamayacağı gerçeği göz önüne alındığında, ülkenin KGAÖ'den ayrılma olasılığı vardır.

Durum analizi için ilginç olan, Türkiye ile Kazakistan arasında 2018'de imzalanan askeri ve askeri teknik işbirliği anlaşmasıdır (benzer bir anlaşma, Karabağ krizinin tam ortasında Ankara ve Taşkent arasında 26-27 Ekim 2020'de imzalandı). Bu çerçevede, 200 Kazakistan ordusu subayı Türk askeri okullarında eğitim almış ve buna karşılık Türk subayları Astana'da aynı eğitimi almıştır¹⁹⁵. Eğitim verilen askeri uzmanlıklar; istihbarat, özel kuvvetler, propaganda birimleri, genelkurmay gibi ilgi çekici alanlardadır. Eğitimin amacı, Sovyet askeri düzenleri ve davranış modellerinin derinlemesine incelenmesi ve Rusça konuşulan ortamlarda pratik çalışmalardır¹⁹⁶.

Ankara'nın Orta Asya'daki varlığını artırdığı kesin bir şekilde iddia edilebilir. Türkiye Savunma Bakanının Kazakistan ve Özbekistan'a ziyareti "Turan Ordusu'nun" kurulması konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Türkiye Savunma Bakanı Hulusi Akar, 2020 yılında Orta Asya ülkelerine seyahat etmiştir. 28 Ekim 2020 tarihinde öğrenildiği gibi, bu seyahatin sonuçlarından biri, Türkiye'nin Özbekistan ile askeri ve askeri-teknik işbirliği anlaşmasının imzalanmasıdır. Aynı gün,

¹⁹⁴ Nadein-Raevskii, "Politika Turtsii na blizhnem vostokey", s. 147

¹⁹⁵ Total, "200 voennosluzhashchikh Kazakhstana proshli obuchenie v Turtsii", 2019, https://total.kz/ru/news/vneshnyaya_politika/200_voennosluzhashchikh_kazakhstana_proshli_obuchenie_v_turtsii_date_2019_12_05_11_14_13#! (01.02.2023)

¹⁹⁶ Voennoe obozrenie, a.g.e.

Türk Savunma Bakanı, “Anadolu Ajansı” kaynaklarına göre, Özbekistan Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Viktor Mahmudov ve Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev ile bir araya gelmiştir. Bu toplantılarda taraflar, askeri işbirliğinin durumunu ele almış ve özellikle askeri personel eğitiminde ve üniversiteler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde ortak hazırlık konularına özel önem vermişlerdir. Hulusi Akar, bu ziyaretten bir gün önce, başka bir Orta Asya ülkesi olan Kazakistan’a ziyaret gerçekleştirmiştir. Burada Türk Savunma Bakanının amacı, savunma alanında ve savunma sanayinde ikili işbirliğini güçlendirmektir. Kazakistan Savunma Bakanı Hurlan Ermekbayev ile görüşmelerin sonuçlarına göre, Türk Savunma Bakanı, liderlereler arasında çok yakın bir diyalog ve işbirliği olduğunu belirtti¹⁹⁷.

Bu sırada, Kazakistan ve Kırgızistan, Rusya ve Belarus’un da yer aldığı KGAÖ üyesidir ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmada yer almaktadır¹⁹⁸. Bu ülkelerin aynı anda Türkiye’nin önderliğindeki başka bir askeri-politik blokta yer almaları şüphesiz ki eski Sovyet bölgesinde ek gerilim noktaları yaratacaktır. Bu olası cesur adım, diğer askeri blok üyeleri arasında domino ilkesinin harekete geçmesine neden olabilir. Bu perspektifte, Rusya’nın desteği ile siyasi darbelerin sık sık gerçekleştiği Kırgızistan ve Rusya’dan giderek uzaklaşan Kazakistan’ın üyeliklerini gözden geçirmelerine neden olabilir. Bu siyasi durumda, orta vadede düşmanca orduların doğrudan Türkiye sınırında ortaya çıkması pek mümkün görünmemektedir

Kazakistan’ın (ve Kırgızistan’ın) Rusya’nın müttefiki olarak KGAÖ üyesi olması nedeniyle, tek “Turani Ordusu” oluşturma konusu oldukça hassas bir konu olarak görülebilmektedir ve uzmanlar bu konuda Nazarbayev’in karşı olduğunu belirtmektedir. Türk Profesör Cemaleddin Taşkiran, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Osmanlı Devleti, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin şu anda olduğu kadar yakın olduğu bir dönemin neredeyse Türk tarihinde olmadığını düşünmektedir. Ancak “Pantürkist Ordusu” oluşturulacak mı sorusuna cevap olarak, Taşkiran bunun gerçekleşeceğine dair umutlarını dile getirmiş ancak ayrıntılar için henüz erken olduğunu dile getirerek: “Bu konuda şu anda yapılan tartışmalar bu fikrin karşıtlarını uyandırabilir. Bugün imkânsız gibi görünen şey, kısa, orta veya uzun vadede gerçekleşebilir, ancak bunun için güçlü bir irade ortaya çıkması gerekiyor”¹⁹⁹ şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Yeni Türkiye Merkezi Direktörü Yuri Mavashev, “Turan Ordusu” oluşturma fikrine şüpheyile yaklaşmıştır, bunu düşüncesini “askeri-stratejik işbirliği her zaman politik entegrasyonu taçlandırان en üst düzey entegrasyondur” şeklinde ifade etmiştir. Mavashev’e göre “Turan Ordusu’nun”

¹⁹⁷ Gazeta.ru, “Armeyskaya druzhba”

¹⁹⁸ Nadein-Raevskii, “Turtsiya: neprostoi soyuznik”, s. 274–286.

¹⁹⁹ EA DAILY, “Armiya Turana” - tol’ko shirma dlya bol’shoi igry v Zakavkaz’e – mnenie”, 2020, <https://eadaaily.com/ru/news/2020/11/11/armiya-turana-tolko-shirma-dlya-bolshey-igry-v-zakavkaze-mnenie> (01.02.2023)

oluşturulması için gerekli politik temel yoktur. Hatta 1990’larda bile bu temel şu anda daha güçlüdür. Bu nedenle Türkiye’nin, askeri-teknik işbirliği hakkında konuşmadan önce daha büyük bir hazırlık yapması gerekiyor. Şimdilik bu sadece gerçek olanı arzu edilen olarak göstermeye çalışma girişimidir”²⁰⁰. Ayrıca, AB’ne benzetme yapılabilir, çünkü üye devletlerin çoğu NATO üyesidir.

Potansiyel olarak “Rusya’nın yumuşak karnında” böyle bir askeri blok oluşturma olasılığının ne kadar gerçekçi olduğunu araştırmak için daha ayrıntılı bir inceleme gereklidir. Bunun tamamen basit bir mesele olmadığı gerçeği, Türkiye’nin NATO üyesi olması ve bununla ilgili kısıtlamaları beraberinde getirmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan da KGAÖ’nün bir parçasıdır. Azerbaycan ise katılım karşıtı bir hareketin parçasıdır ve resmen askeri bloklara katılamaz.

Sonuç olarak, çağdaş uluslararası ilişkilerin dönüşümü, Rusya ve Türkiye için farklı alanlarda karşılıklı faydalı, çok katmanlı işbirliği için yeni perspektifler açmaktadır (enerji, siyasi, ticari-ekonomik), ancak mevcut uluslararası ilişkilerdeki türbölans, Türkiye’nin politik hırsları, güç dengeleri ve ABD’nin çift taraflı ilişkilere aktif müdahalesi, bölgesel oyuncuların zayıflatılması yoluyla bölgedeki etkisini güçlendirmeye çalıştığı gerçeği, tam teşekküllü çift taraflı bir ortaklığı güçleştiren stratejik bir engeldir. Türkiye, hızla gelişen ekonomiye sahip bir komşusu olarak, 20 yılı aşkın süredir Rusya’nın önemli bir dış ticaret ve dolayısıyla siyasi ortağıdır. Türkiye’nin bölgedeki ekonomik gelişimi ve konumunu güçlendirmek için Rusya ile işbirliğine devam etmesi gerekmektedir.

Günümüzde dünya çok değişmiş, ülkeler yüz yıl öncesine göre çok daha bağlantılı hale gelmiş, bu nedenle ulusal ve küresel çıkarların uyumlu hale getirilmesi sorunu hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir. Özellikle liderlerin uluslararası arenada her adımı dikkatli bir şekilde atması gerekmektedir. Bu nedenle liderlerin maceracı nitelikteki aceleci kararlardan kaçınarak ülkeyi herhangi bir krize veya çatışmaya sürüklenme riskini göz önünde bulundurarak ve kayıpları hesaba katarak hareket etmeleri gerekmektedir. Her devletin ulusal ve stratejik çıkarları olduğunu kabul etmek ve bu çıkarları öncelikli olarak savunmak ve korumak aralarındaki dostane ilişkilere rağmen liderlerin sorumluluğundadır.

Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra yıllar boyunca Türkiye ve Rusya arasındaki ticari işbirliği, Moskova ve Ankara arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesine ve her iki ülke için bölgesel istikrar ve güvenliğin etkili bir sisteminin oluşturulmasına temel oluşturmuştur. Güçlü ve dinamik bağlantıların korunması için her iki taraf da pragmatik bir yaklaşım benimsemeli ve bölgedeki istikrarlı ikili ekonomik sistemin oluşturulması ve düzenin sağlanması konusunda karşılıklı çıkarlar dikkate alınmalıdır.

²⁰⁰ EA DAILY, “Armiya Turana”

Türkiye, ekonominin günümüzde mihenk taşı olduğu düşüncesinden hareketle tutarlı bir pragmatik politika izlemektedir ve bu ekonominin gelişimi büyük ölçüde Rus gazına ve Moskova'daki siyasi liderliğin kararlarına bağlıdır. Bu durumda Rusya da işbirliğinden iyi ekonomik etki elde etmektedir. Ayrıca bu pozisyon diğer alanlardaki politikaları da etkilemektedir. İki ülkenin çıkarlarını dikkate alan karşılıklı işbirliği, ekonomik ve siyasi ilişkilerin bütünleşik kalkınmasına katkıda bulunmakla kalmayıp, bölgesel istikrarı ve karşılıklı güveni artırma konusunda ve ikili ilişkilerde daha geniş bir yelpazede görüş birliği sağlamakta yararlı olabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EVRİMİ: EKONOMİDEN İNSANİ VE GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNE GEÇİŞ

3.1. SSCB'nin Dağılmasından Sonra Rus-Türk İlişkilerinin Tarihi ve Politik-Hukuki Temelleri

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve 15 bağımsız devletin oluşumu, yalnızca sosyo-politik süreçlerin girişini değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin mimarisini de değiştiren bir olaydır. Bu olay, dünya aktörlerinin çoğunluğunun önünde, dış politika rotasının daha da geliştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir²⁰¹. 20. yüzyılın büyük bir bölümünde devam eden sosyalist ve kapitalist bloklar Sovyetler Birliği ve ABD karşısında bipolar çatışması sırasında yok edilmiş, Sovyetler Birliği'nin yerine Rusya Federasyonu gelmiştir. Tarihsel olarak bipolar uluslararası ilişkiler sisteminde ideolojik çatışma olarak kaldığı için, “Sovyet karşıtı blok” ülkelerinin çoğunun artık dış politika çizgilerini yalnızca Soğuk Savaş çatışmasının bir tarafına ve Batı yanlısı çıkarlarına ait oldukları gerekçesiyle inşa etmeleri söz konusu değildir. Özellikle bu durum yeni Rusya ile ilk temas kurmaya çalışanlardan biri olan Türkiye Cumhuriyeti için de geçerli olmuştur.

Rusya'nın o zamanki politikası, dünya sahnesinde devletlerarası iş birliğinin gerekli gelişim çizgisini arama süreciydi. Aslında doğu ile batı arasında yer alırken genellikle birkaç nedenden dolayı batıya meyilemeye başlamıştı. Bu tür bir belirsizlik, Rusya Federasyonu'nun hem çok taraflı hem de ikili ilişkilerin geliştirilmesi için net bir dış politika stratejisi ve eylem planı geliştirmesine engel olmuştur. Bu durum aynı zamanda, o aşamada yeni ortaya çıkan ülke ile diyalog kurmaya hazır olan Doğu ülkeleri için de söz konusudur.

1990'lı ve 2000'li yıllardan itibaren, Rusya Federasyonu, özellikle Türkçe konuşan halkların (Altaylar, Başkurtlar, Tatarlar, Tuvanlar, Hakaslar, Çuvaşlar vb.) yaşadığı bölgeler, Türkiye Cumhuriyeti tarafından kendi alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Nüfusu ağırlıklı olarak Türk olan yeni kurulan bağımsız devletlere (Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan vb.) gelince, Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkeler arasındaydı²⁰². Böyle bir politika,

²⁰¹ s. V. Kortunov, “Stanovlenie novogo mirovogo poryadka”, *Mezhdunarodnaya zhizn'*, 2002, 6. s. 78.

²⁰² A. B. Burashnikova, “Neopantyrkizm i neoosmanizm vo vneshnei politike Turtsii”, *Izvestiya Saratovskogo universiteta*, 2013, 13- 2, s. 66

“Pantürkizm” olgusunun ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Mevcut tüm Türkçe ve Türkçe konuşulan unsurları kendi ideolojik himayesi altında bir araya getirme fikri, Türkiye Cumhuriyeti’nin konuşulmamış siyasi rotasının temellerinden biri ve aynı zamanda Rusya Federasyonu’nun şu andaki ulusal güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdittir²⁰³. “Kardeş Türk halklarını” birleştirmek için, öncelikle Türkiye Cumhuriyeti, Türki Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleriyle bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi proje başlatmış ve bu da Rusya’dan bir olumsuz tepkinin gelmesine neden olmuştur²⁰⁴. Bu bağlamda, Rusya Federasyonu’nun Türkiye adına benzer bir politika yürütmesinden duyduğu hoşnutsuzluk, Çeçen sorunu şeklinde acı verici bir tarihsel aşamaya da bağlanmıştır. Çatışmanın şiddetlendiği 1990’larda Moskova, Kremlin’e göre Rus devletinin içişlerine müdahale eden Ankara’ya karşı resmi suçlamalar getirmiştir.

Türk hükümetinden Çeçen ayrılıkçıların desteğine ilişkin doğrudan resmî açıklamaların olmamasına rağmen, Türkiye ile etkili Müslüman diasporası arasındaki kurulu bağları inkâr etmek imkansızdır. Suçlamalara yanıt olarak, Kuzey Kafkasya’daki Rus yetkililerin eylemlerini eleştirmenin yanı sıra, Ankara, Türkiye’de bir terör örgütü olarak tanınan Kürt ayrılıkçılarına yani Kürdistan İşçi Partisi’ne (PKK) destek sağlama konusunda hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Bu tür bir hoşnutsuzluğa, PKK lideri Abdullah Öcalan’ın Moskova’da kalması ve Rusya Federasyonu’nun belirli bölgelerindeki Kürt kamu kuruluşlarının faaliyetleri neden olmuştur. Bu bağlamda, Rusya-Türk ilişkilerinin daha da geliştirilmesi konusunda olumlu bir adım olarak sayılan durum Kremlin’in Kürt liderine siyasi mülteci statüsü vermeyi reddetmesidir.

Rusya ve Türkiye arasındaki ikili siyasi ilişkilerin istikrarlı bir şekilde gelişmesine engel olan bir diğer faktör de Türkiye’nin Karadeniz boğazları üzerinde egemenlik kurma hedefine yoğunlaşmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti, boğazların statüsüne ilişkin 1936 Montrö Sözleşmesi’nin hükümlerinin uygulanmasına ilişkin gerekliliklerin sıkılaştırılmasına dair önerilerle birlikte Uluslararası Denizcilik Örgütü’nde görev yapmış ve daha sonra 1994 yılında Boğaz ve Çanakkale Boğazları bölgesinde nakliye düzenleyen yeni kurallar yürürlüğe girmiştir. Gemilerin geçişi için belirlenen prosedür resmi olarak boğaz bölgesinin güvenliğini sağlamayı ve bu güvenliği garanti altına almayı ve durumu kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, kabul edilen kurallara göre Türkiye, Boğazlar bölgesindeki navigasyonu düzenlemek için genişletilmiş yetkilere sahiptir.

Bu bağlamda, bu kısıtlamaların²⁰⁵ Rus tarafına doğrudan etkisi nedeniyle Moskova, Montrö Sözleşmesi’ni ihlal eden kısıtlamaların getirilmesiyle ilgili bir görüş belirtmemiş, teknik

²⁰³ B. Druzhilovskii, “Ugrozy i vyzovy vo vneshnei politike Turtsii v kontekste rossiiskikh interesov”, **Rossiya i Turtsiya v novoi mirovoi politicheskoi srede**. M., “IMI MGIMO MID Rossii”, 2015. s. 89

²⁰⁴ A. Svarants, **Pantyurkizm v geostrategii Turtsii na Kavkaze**. M.: Gumanitarii, 2002, s. 146

²⁰⁵ s. B. Druzhilovskii, “Istoriya formirovaniya mezhdunarodnogo statusa Chernomorskikh proливov i ikh znachenie dlya rossiiskogo sudokhodstva”, **Problemy vodopol’zovaniya v istorii mezhdunarodnykh otnoshenii**. M., “Aspekt-Press”, 2013. S 80.

mekanizmalarla güvenliğin sağlanmasının uygulanabileceği konusunda ısrar etmek zorunda kalmıştır. 20.yüzyılın son on yılının sonunda bu düzenlemenin bazı hükümlerinin Rusya lehine hafifletilmesi söz konusu olmuştur. Hatta o dönemde Avrupa Güvenlik Teşkilatı çerçevesinde hazırlanan Avrupa Güvenlik Şartı'nın “devletin uluslararası boğazlarda seyrüsefer özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik yasadışı eylemlerine” ilişkin bir maddenin metne dâhil edilmesine yönelik başarısız girişimler dikkate alınmıştır.

Rusya-Türkiye ilişkilerindeki ikili işbirliği yolunun doğrudan inşasıyla ilgili olarak, bir dizi neden dolayısıyla, Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler neredeyse tamamen ekonomik işbirliğine dayanmaktadır.

Bunlardan ilki, Rusya Federasyonu'nun 1990'lardaki ekonomik zayıflığıdır. Bu, hükümetin güçlü dış ekonomik bağlantılar aramasını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sunabileceği kârlı projelerle ilgili kararları kabul etmesini gerektirmiştir. Buna karşılık Türkiye, Rusya'nın kaynak potansiyelini dikkate alarak, Rusya'nın ana ekonomik ortağı olarak yer edinmeye çalışmıştır. Daha sonra bu sürecin sonunda, ekonominin gelişiminin niteliksel olarak yeni bir yönünü keşfetmek ve oldukça geniş bir satış pazarı elde etmek söz konusu olmuştur. Rusya-Türk ilişkilerinin modern durumundan farklı olarak yalnızca tek bir iş birliği alanına dayalı temasın kurulmasının, o dönemin şartlarına göre her iki ülke için de faydalı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik temaslar belli sebeplerden dolayı daha da yoğunlaşmıştır. Bu sebeplerden birincisi, Rusların Cumhuriyet topraklarındaki “mekik işi” olmuştur. İkincisi, Türk tatil beldelerinin Rus nüfusu arasında yaygınlaşmasıdır. Üçüncüsü ise, Rusya Federasyonu topraklarında hem Moskova'da hem de St. Petersburg'da ve Rusya'nın diğer şehirlerinde büyük projeler gerçekleştiren özel yapım Türk şirketlerinin aktif faaliyetleridir. Böyle bir şirketlere örnek olarak Renaissance Construction, Ant Yapı ve Enka Türk holdingleri verilebilir.

Enka, birçok büyük inşaat projesinin yanı sıra, Moskova City kompleksinin bir parçası olan “Naberezhnaya Kulesi”²⁰⁶ (2007) Avrupa'nın en yüksek binaları olarak kabul edilen binaların²⁰⁷ bir kısmının inşaatçısıdır. Şirket ayrıca Moskova'daki Beyaz Saray'ın²⁰⁸ yeniden inşasını ve Rusya Federasyonu Devlet Duması²⁰⁹ binalarının restore edilmesini de gerçekleştirdi.

²⁰⁶ ENKA, “Bashnya “Na naberezhnoi””, <https://www.enka.com/ru/portfolio-item/naberezhnaya-tower/> (31.05.2021)

²⁰⁷ RBK, Top-10 samykh vysokikh neboskrebov Moskvyy, 2014, <https://realty.rbc.ru/news/577d251a9a7947a78ce91fba> (31.05.2021)

²⁰⁸ ENKA, “Rekonstruktsiya Doma Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii”, <https://www.enka.com/ru/portfolio-item/russian-federation-government-house-white-house-reconstruction/> (31.05.2021)

²⁰⁹ ENKA, “Rekonstruktsiya zdaniy Gosudarstvennoi Dumy Rossiiskoi Federatsii”, <https://www.enka.com/ru/portfolio-item/russian-federation-parliament-buildings-duma-reconstruction> (31.05.2021)

Ticari ve ekonomik ilişkilerin bu denli yoğunlaşmasına dayanarak, Rusya ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin diğer alanlarda da olumlu ilerlemesi için kademeli olarak bir temel oluşturulmaya başlanmıştır.

İkili diyalogun temelini oluşturan temel belge, taraflar tarafından 1992’de imzalanan Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin temelleri üzerine yapılan anlaşmadır. Bu sözleşmeye göre, her iki ülke de birbirlerini dost devletler olarak görmekte ve politika, ekonomi, kültür gibi alanlarda kilit konularda iş birliği yapmayı taahhüt etmektedir.

Ayrıca 1997’de Ankara’da Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında sivil, ticari ve cezai konularda hukuki yardımın karşılıklı olarak sağlanmasına ilişkin bir anlaşma daha imzalanmıştır.

21. yüzyılın başından bu yana Rusya ve Türkiye arasındaki iş birliği hakkında konuşmak gerekirse, bu süreç kabaca birkaç aşamaya ayrılabilir. Bunlardan ilki ekonomik alanda karşılıklı olarak yararlı bir diyalogun geliştirilmesi bağlamında değerlendirilebilir:

1. Sözleşmelerin ve anlaşmaların imzalanması oldukça kazançlı olup düşük düzeyde bir güvenlik iş birliği ile siyasi etkileşimin başlamasıyla karakterize edilen ekonomik merkezli etkileşim (2000-2015).
2. Rusya-Türkiye ilişkilerinde yaşanan krizden sonra (2015’ten günümüze) güvenlik alanında iş birliğinin etkinleşmesi.

1997’de Rusya ile Türkiye arasında hükümetler arası bir anlaşma imzalanmış ve buna göre Gazprom, Türk şirketi BOTA ile Mavi Akım doğalgaz boru hattı üzerinden Türkiye’ye 25 yıl boyunca 365 milyar metreküp gaz tedarik etmek için ticari bir sözleşme imzalamıştır. Mavi Akım’ın açık deniz bölümü 2002 yılında Karadeniz’in dibi boyunca döşenmiştir. (396 km uzunluğundadır, işletmeye alınmıştır ve Şubat 2003’te ticari gaz arzı başlamıştır. Gaz boru hattının tasarım kapasitesi yılda 16 milyar metreküp gazdır)²¹⁰.

1999 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin inisiyatifiyle KEİ²¹¹ kurulmuş ve Rusya da dâhil olmak üzere Karadeniz Bölgesi’nin 12 ülkesini bir araya getirmiştir. Organizasyon, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesinin de dâhil olduğu 1992 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması temelinde kurulmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün genel merkezi şu anda İstanbul’da bulunmakta ve finansmanın çoğu Türkiye Cumhuriyeti’nin bütçesinden gelmektedir. Parlamenter

²¹⁰ Vesti.ru, “Gazoprovod “Goluboi potok””, 2009, <https://www.vesti.ru/article/2235320> (31.05.2021)

²¹¹ BSEC, **Charter of the Organization of The Black Sea Economic Cooperation**, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocuments/Agreements/CHARTERFourthEdition.pdf> (31.05.2021)

Asambleye ek olarak, bu örgütün yönetim organı daimî uluslararası sekreteryaya ve ana işbirliği alanlarında 17 çalışma grubu vardır.

Rusya tarafı, Karadeniz Bölgesi'ndeki Rus dış politika ve ekonomik çıkarlarını teşvik etmek amacıyla KEİ ile ilgili Rusya Federasyonu bölümler arası komisyonunun kurulmasına ilişkin bir öneride bulunmuştur. Bu öneri aynı zamanda Rus örgütüne katılımının etkinliğini arttırmak için de yapılmıştır (Rusya'nın dört kez başkanlık etmesine rağmen).

2001 yılında Türkiye Cumhuriyeti, doğrudan Türkiye'ye ek olarak Rusya, Gürcistan, Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna'nın da dâhil olduğu BLACKSEAFOR²¹² Karadeniz filoları işbirliği grubu oluşturma fikrini ortaya atmıştır. Grubun temel amacı Karadeniz filolarının Karadeniz Bölgesi'nde²¹³ barışı ve istikrarı teşvik etmek için işbirliğini arttırmak ve bunun için düzenli olarak BLACKSEAFOR tatbikatları yapmaktır. Bununla, 14 Ocak 2002'de iki ülke arasındaki askeri ve teknik işbirliğinin güçlendirilmesine başlanmıştır²¹⁴. Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında askeri alanda işbirliği ve askeri personelin eğitimi konusunda anlaşma imzalanmıştır²¹⁵. Bu Anlaşma BM'nin ilke ve amaçlarına, 25 Mayıs 1992 tarihli Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin Temelleri Anlaşmasına²¹⁶ ve Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında savunma sanayiinde askeri ve teknik konularda işbirliği konusunda 2 Nisan 1994 tarihli anlaşmaya uygundur. Taraflar ayrıca, bu anlaşma kapsamında yürütülen faaliyetlerin hazırlanması ve uygulanması sırasında elde edilen bilgilerin korunmasını sağlamak için sözlü olmayan bir anlaşmayı tercih etmişlerdir.

Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 6 Aralık 2004²¹⁷ tarihinden itibaren savunma sanayiinde ikili işbirliği sırasında iletilen veya oluşturulan gizli bilgilerin ve materyallerin karşılıklı korunması konusunda anlaşma imzalandıktan sonra güvenlik

²¹² "BLACKSEAFOR", Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/blackseafor.en.mfa> (31.05.2021)

²¹³ E. M. Savicheva, "Rossiya-SNG-Turtsiya: sotrudnichestvo v formate OChES", **Interesy i pozitsii Rossii v Azii i Afrike v nachale XXI veka**, M., IV RAN, 2011

²¹⁴ Fatih Ozbai, **Turetsko-rossiiskie voenno-tekhicheskie otnosheniya: istoriya i evolyutsiya. Rabochii doklad**, Nizhnii Novgorod: ISI NNGU im. Lobachevskogo, 2004. s. 26

²¹⁵ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi, "Soglashenie mezhduravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoi Respubliki o sotrudnichestve v voennoi oblasti i podgotovki voennykh kadrov", http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-197/46386 (01.06.2021)

²¹⁶ Professional'naya spravoch'naya sistema "Kodeks", Dogovor ob osnovakh otnoshenii Rossiiskoi Federatsii i Turetskoi Respubliki ot 25 maya 1992 g., <http://docs.cntd.ru/document/901926138> (01.06.2021)

²¹⁷ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi, "Soglashenie mezhduravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoi Respubliki o vzaimnoi zashchite sekretnykh informatsii i materialov, peredavaemykh ili obrazovavshikh v khode dvustoronnego sotrudnichestva v oblasti oboronnoi promyshlennosti", 2004, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-155/46148 (01.06.2021)

alanında iş birliğine devam edilmiştir. Her ülke, bu sözleşmenin 5. maddesinde belirtilen karşılaştırılabilirliğe uygun olarak, gizli bilgi ve materyaller elde ederken belirli bir oranda gizlilik sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu gizli bilgilerin yalnızca sözleşmelerin veya sözleşme şartlarının yerine getirilmesiyle ilgili amaçlar için kullanılmasına izin verilmiş ve bu bilgileri aktaran başka bir ülkenin önceden yazılı izni olmaksızın üçüncü bir tarafa devredilemeyeceği belirtilmiştir.

Rusya ile Türkiye arasındaki doğrudan siyasi diyalog 21. yüzyılın başlarında gelişmiştir. Bu büyük ölçüde her iki devletin de ilk tarafları arasındaki temasların yoğunlaşmasından kaynaklanmıştır. (Türkiye'nin dış politika rotasının 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle dönüşümünden sonra en belirgin şekilde ifade edilmiştir). Rusya-Türk ilişkilerinin ilk ziyaret değişimi sırasında Rusya Federasyonu Başkanı 2004 yılında Ankara'ya²¹⁸ resmi bir gezi gerçekleştirmiş ve Moskova'yı 2006²¹⁹ yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı A.N. Sezer ziyaret etmiştir. Her iki toplantı sonrasında devlet liderleri, mevcut ekonomik ve kültürel bağların genişletilmesi, onlar için gerekli siyasi çerçevenin ve yasal çerçevenin oluşturulması ihtiyacına dikkat çekmişlerdir. Özellikle, karşılıklı yarar sağlayan işbirliği için nesnel olumlu beklentilerin varlığından söz edilmiştir.

Böylece 2004 yılında Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğun ve çok yönlü ortaklığın derinleşmesine ilişkin ortak bir deklarasyon imzalanmıştır²²⁰. Ancak, siyasi etkileşimin artmasına rağmen, devletler arasındaki işbirliği çoğunlukla bir dizi imzalanan anlaşmalarda kaydedilen ekonomik işbirliği ile sınırlı kalmıştır. Karşılıklı kültürel iş birliğine yönelik eğilimin artması açısından bakıldığında, 2007 yılında Türkiye'de Rus Kültürü Yılı ve 2008'de Rusya'da Türk Kültürünün Misilleme Yılı çerçevesinde etkinliklerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinin göstergesidir.

2008'deki Güney Osetya sorunundan sonra, Türkiye Başbakanı R.T. Erdoğan, barış ve istikrar için bir Kafkas platformu oluşturmayı önermiştir. Bu format hem Türkiye ve Rusya'yı hem de Azerbaycan, Ermenistanı ve Gürcistan'ı kapsayacak ve böylece onları bölgenin iyiliği için eşit iş birliğine yönlendirecekti. Benzer fikirler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından dile getirilmiştir ancak tarih boyunca olduğu gibi Cumhuriyet, Türk-Ermeni ilişkilerinin düzensizliğinden ve Rusya'nın bölgesel siyasette baskın olmayan bir rol oynama konusundaki isteksizliğinden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıya

²¹⁸ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi "Vladimir Putin vstretilsya v Ankare s Prezidentom Turtsii Akhmetom Nedzhdetom Sezerom", 2004, <http://kremlin.ru/events/president/news/32320> (01.06.2021)

²¹⁹ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, "Nachalo vstrechi s Prezidentom Turtsii Akhmetom Nedzhdetom Sezerom", 2006, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23672> (01.06.2021)

²²⁰ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, "Sovmestnaya Deklaratsiya ob uglublenii druzhby i mnogoplanovogo partnerstva mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Turetskoi Respublikoi", 2004, <http://kremlin.ru/supplement/3933> (01.06.2021)

kalmıştır. Karşılaşılan zorlukların sebebi Rusya Federasyonu’nun hoşnutsuzluğu, bu tür politikaların listelenen ülkelerin “Türk faktörü” uyarı çerçevesinde birleşmesi değil aynı zamanda Rusya’nın Türkçe konuşulan halklarını tarihsel bağılıklarından Slav etnik kökenlerine ayırmak gibi bir hedefinin olmasından da kaynaklanıyordu.

2009 yılında Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin yeni bir aşamasına doğru ilerlemenin yanı sıra dostluğun ve çok yönlü ortaklığın daha da derinleşmesine ilişkin ortak bir deklarasyon imzalanmıştır²²¹.

Bir sonraki eşit derecede öneme sahip olan olay, 2010 yılında Rusya ve Türkiye arasında En Yüksek Düzeyde İşbirliği Konseyi’nin (IED) kurulmasıdır²²². Bu konseyin eş başkanı, o tarihte Türk Başbakanı olan R.T. Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı D.A. Medvedev olarak belirlenmiştir. Bu organ bir dizi ilgili komiteyi içermekteydi. Bunlar; öncelikle ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine odaklanan karışık hükümetler arası Rus-Türk Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Komisyonu (IPC); faaliyetleri dış politika konularını ele almayı amaçlayan Ortak Stratejik Planlama Grubu (HSP); çeşitli sosyal örgütlerin de temsil edildiği kültürel, dini ve eğitimsel konuları ele alan bir sosyal forum veya kamu forumudur²²³.

Rusya-Türkiye ikili iş birliğinin en başarılı alanlarından biri olan ekonomik iş birliği alanının yanı sıra taraflar arasındaki iş birliği güvenlik alanında da devam etmiştir. 2009 yılında Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılması konusunda iş birliği yoluna gidilmiş ve bu niyetin göstergesi olarak bir anlaşma imzalanmıştır. Gelecekte bu alandaki iş birliğini güçlendirmek için Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında nükleer tesislere ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. 2010 yılında ülkeler, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Akkuyu²²⁴ sahasında bir nükleer santralin inşası ve işletilmesi konusunda iş birliği yapmak adına anlaşma imzalamışlardır.

²²¹ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, “Sovmestnaya deklaratsiya o prodvizhenii k novomu etapu otnoshenii mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Turetskoi Respublikoi i dal’neishem uglublenii druzhby i mnogoplanovogo partnerstva”, 2009, <http://kremlin.ru/supplement/172> (01.06.2021)

²²² Türkiye cumhuriyeti Moskova büyükelçiliği, “Türkiye-Rusya Federasyonu ikili ilişkileri”, 2010, <http://moscow.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/219910> (02.06.2021)

²²³ Yu. s. Kudryashova, “Aktivizatsiya rossiisko-turetskikh otnoshenii: sushchnost’ i perspektivy”, **Vestnik MGIMO-Universiteta**, 2012, 5(26). s. 38-39

²²⁴ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi, “Soglashenie mezhdru Pravitel’stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel’stvom Turetskoi Respubliki o sotrudnichestve v sfere stroitel’sstva i ekspluatatsii atomnoi elektrostantsii na ploshchadke “Akkuyu” v Turetskoi Respublike”, 2010, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-109/45077 (02.06.2021)

Gelecekte, AB'nin konumu ve Bulgaristan'la ilgili baskısı nedeniyle "Güney Akımı" gaz hattı projenin dondurulmasına karar verilmiş ve planda değişikliğe gidilmiştir. Sonuç olarak, doğalgaz boru hattı Türkiye'den geçmiş ve "Türk Akımı"²²⁵adını almıştır.

3 Aralık 2012 Rusya Federasyonu Başkanı V.V. Putin Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiş, İstanbul'da Türkiye Başbakanı R.T. Erdoğan ile görüşmeler yapmıştır. Rusya-Türkiye Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısına devlet liderleri de katılmış ve ardından 11 belge imzalanmış aynı zamanda 2012-2015 döneminde iki ülke arasında orta vadeli bir ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik işbirliği programının yanı sıra enerji, kredi, finans ve kültürel alanlarda bir dizi anlaşma yapılmıştır.

Temel anlaşmalardan biri, Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında her iki ülkenin vatandaşlarının karşılıklı seyahat koşullarına ilişkin anlaşma olarak adlandırılabilir²²⁶.Burada, başka bir ülkenin topraklarında kalmakla ilgili noktaları ve vatandaşların giriş tarihinden itibaren 30 gün boyunca devlet topraklarında sürekli kalış sürelerinin sınırlandırılması şartı konulmuştur. İstisnai durumlar elbette bulunmaktadır. Bu sürecin ilk aşaması vatandaşları diplomatik misyonlarda, başka bir devletin topraklarında bulunan konsolosluk ofislerinde çalışmak üzere göndermek ile başlamış ve bu vatandaşların akreditasyon süresinin tamamlanması beklenmektedir (bu hüküm aile üyeleri için de geçerlidir). İkinci aşamada ise bir devletin vatandaşlarından geçici ikamet izni veya başka bir devletin topraklarında ikamet izni istenmektedir. Ülkeye ücretsiz giriş ve giriş hakkı için izin alınması durumu söz konusudur. Üçüncü aşama ise başka bir devletin topraklarında kalma süresi 30 günü aşarsa ve bu uzama durumu, çalışma ve eğitim faaliyetlerinin uygulanmasından kaynaklanıyorsa, vatandaşların kalışları geçerli belgeler ve vizeler temelinde gerçekleştirilir.

17 Nisan 2013 tarihinde Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı S.V. Lavrov ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı A. Davutoğlu başkanlığında Rus-Türk Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun (SGP) üçüncü oturumu gerçekleştirilmiştir²²⁷. Grup Rusya-Türk Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Toplantı sonucunda yapılan ortak açıklamada

²²⁵ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi, "Soglashenie mezhdur Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoi Respubliki po proektu gazoprovoda "Turetskii potok"", http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-7/51663 (02.06.2021)

²²⁶ Rusya'nın CD MFA'sının konsolosluk bilgi portalı, "Soglashenie mezhdur Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoi Respubliki ob usloviyakh vzaimnykh poezdok grazhdan Rossiiskoi Federatsii i grazhdan Turetskoi Respubliki", [https://www.kdmid.ru/docs.aspx?lst=country_wiki&it=/Soglashenie%20ob%20usloviyakh%20vzaimnykh%20poezdok%20\(Ankara%2012%20maya%202010%20goda\).aspx](https://www.kdmid.ru/docs.aspx?lst=country_wiki&it=/Soglashenie%20ob%20usloviyakh%20vzaimnykh%20poezdok%20(Ankara%2012%20maya%202010%20goda).aspx) (03.06.2021)

²²⁷ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesi, "O tret'em zasedanii rossiisko-turetskoi Sovmestnoi gruppy strategicheskogo planirovaniya pod predsedatel'stvom Ministra inostrannykh del Rossii s. V. Lavrova i Ministra inostrannykh del Turtsii A. Davutoglu", www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/ckNonkJE02Bw/content/id/113866 (03.06.2021)

Rusya ve Türkiye arasındaki temasların birçok alanda niteliksel olarak güçlendiği, tarafların birçok yönden gelişim ve etkileşim düzeyinin ilerlediği ve yine taraflar arasında pek çok alanda stratejik ortaklık olduğunu kaydettikleri bilgisi paylaşılmıştır.

Rus-Türk karma hükümetler arası ticaret ve ekonomik işbirliği komisyonunun on ikinci toplantısı 20 Nisan 2013'te gerçekleşti. Rus heyetinin başkanı, Rusya Federasyonu Enerji Bakanı, mevkidaşı Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile enerji sektörü de dâhil olmak üzere ikili iş birliğinin güncel konuları görüşülmüştür. Komisyonun çalışmalarının sonuçlarına dayanarak, iki ülke arasında çeşitli alanlarda ticari ve ekonomik iş birliğini artırmasına yönelik ilave eylemler konusunda nihai protokolde kaydedilen bir anlaşmaya varılmıştır²²⁸.

Ağustos 2014'ten sonra, referandumda Kırımlıların büyük çoğunluğunun Rusya ile yeniden birleşmeye oy vermesiyle, Türk liderliği arasında Rus karşıtı söylemleri artmıştır. Moskova'nın Suriye çatışması ve Kafkasya meseleleri konusundaki aktif tutumu onları güçlendirmiştir. Rusya'nın Türkiye'yi çevreleyen bölgelerdeki dış politika stratejisi, jeopolitik güvenlik alanında tarihsel olarak zor etkileşim konularının Rus-Türk ilişkilerinin gündemine dönmesine de yol açmıştır. Bu, aynı zamanda Türk devletlerinin düzenli zirveleri, Ermenistan ve Gürcistan ile olan çatışmalar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyet sonrası alandaki önemli oyuncular -Azerbaycan ve Kazakistan'ı etkileme girişimleri için de geçerlidir²²⁹.

Daha önce de belirtildiği gibi, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik politikasındaki dönüm noktası, 2015 sonbaharında Suriye üzerinde gökyüzünde bir Rus Su-24 askeri uçağının vurulması olayıdır. Türk Hava Kuvvetleri'nin bu adımı Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V.V. Putin tarafından “arkadan darbe” olarak nitelendirilmiştir. Olaydan sonra Rusya Ankara'ya karşı yaptırımlar uygulamış, özellikle Türk mallarının arzına ambargo uygulamış ve turist akışlarını radikal bir şekilde azaltmıştır. Buna ek olarak yaptırım politikasının ifadesi, Rusya'da lobi gruplarının oluşumuna katkıda bulunan Türk kültür ve eğitim faaliyetlerinin azaltılmasına da yansımıştır.

Uzun bir süre boyunca Türk siyaseti Batılılar için ve daha kesin olmak gerekirse Amerikan standartlarına göre standartlaştırılmıştır²³⁰. Rus-Türk işbirliğini şartlı olarak teyit eden tüm anlaşmalara rağmen, Türkiye Cumhuriyeti genellikle ulusal çıkarlar tarafından yönlendirilmiş ve ABD'nin desteği uğruna Rusya ile ittifak gerçeğini savunmaya hazır hale gelmiştir. 2015 yılında

²²⁸ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı web sitesi, “Mezhgosudarstvennye i mezhpripravitel'stvennye soglasheniya v oblasti TEK (otvetstvennyi organ – Minenergo Rossii)”, <https://minenergo.gov.ru/node/11212> (03.06.2021)

²²⁹ I.V. Kudryashova ve Matyukhin V.V., “Turtsiya: natsional'nye interesy i imperskost”, **Politicheskaya nauka**, 2013. 3, s. 117.

²³⁰ V. A. Nadein-Raevskii, “Poisk novoi identichnosti i vneshnyaya politika Turtsii”, **RSMD**, 2012. analytics-and-comments/analytics/poisk-novoy-identichnosti-i-vneshnyaya-politika-turtsii/ (03.06.21)

meydana gelen olaylar nedeniyle, özellikle Rus uçağı ile ilgili olay nedeniyle, yukarıdaki Rus-Türk projelerinin birçoğu durdurulmuş ancak 2016 yılında yeniden başlatılmıştır.

Günümüzde Rusya ve Türkiye karşılıklı olarak faydalı bir iş birliği stratejisi oluşturmuştur. Bunlar siyasi ve ekonomik alanlarda nispeten güvenilir ortaklıklardır²³¹.

Birçok açıdan bu söylem hem Rusya'ya hem de Türkiye'ye sadece ekonomik ve enerji alanında değil, aynı zamanda jeostratejik alanda avantaj elde edilecek olan büyük ekonomik projelerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bahsi geçen projeler Hem Mavi Akım hem de Türk Akımı doğalgaz boru hattı ve Akkuyu nükleer santralidir. Bu alanlarda kalıcı bir ortaklık için benzer bir temel oluşturmak Rus-Türk etkileşimini kökten, olumlu yönde etkilemiştir.

Böylece, Rusya ve Türkiye için uzun süredir karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurmak öncelik oluşturmakta ve öyle de devam etmektedir. Özellikle 1920'de Rusya ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra, ülkeler Rus-Türk ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için bir katalizör görevi gören temel bir belgeyi (Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması) imzalamışlardır. Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi jeostratejik bir ortak olarak görmesi önemlidir. Buna ek olarak, devrimci Rusya, Kemalist Türkiye'ye, özellikle de mali ve askeri yardımlar anlamında oldukça kapsamlı destekler sağlamıştır. Ülkeler arasında bahsi geçmeyen ama Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'nin Türk bölgelerinin içişlerine karışmaması konusunda yapılan anlaşmadan da bahsedilmelidir. Ancak çağdaş gerçekler çerçevesinde Türkiye dış politikasında bu mutabakatı takip etmemektedir.

Buna rağmen, ilişkilerin gelişimini zorlaştıran birtakım faktörler bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin 20. yüzyılda 60'lı yıllarda Kuzey Atlantik İttifakına girmesi ve ABD'nin 20. yüzyılda Soğuk Savaş döneminde demir perde faktörü olması ve Karadeniz Boğazları üzerindeki egemenliğin kurulmasına yönelik Türk kursunun aktivasyonudur.

Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya ile Türkiye arasındaki temaslar için yeni bir siyasi ve yasal temelin yanı sıra hemen hemen tüm alanlarda ilişkilerin restorasyonu, sözleşme çerçevesinin yeni durumlar dikkate alınarak yenilenmesi gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Türkçe konuşulan bölgeye olan aktif ilgisi de ortaya çıkmıştır. Sovyet sonrası alandaki Türk devletleriyle ilgili politika uygulanmakta ve bu politika Pantürkizm fikri bağlamından kopmamaktadır. Bundan sonra, tek bir alan olan ekonomik alanda, ikili diyalogda yanlış anlaşılmaya yol açan bir artış gözlemlenmiştir. Örnek olarak, Suriye'de düşen Rus askeri uçağı verilebilir. Bu olaydan dolayı devletler, özellikle güvenlik alanında aktif iş birliğine yol açan her alanda ve her düzeyde temasların güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

²³¹ A. A. Orlov vd. (Ed), *Rossiya i Turtsiya v novoi mirovoi politicheskoi srede*, M.: IMI MGIMO MID Rossii, 2015, s. 89

3.2. 2015 “Uçak” Krizi Sonrası Rusya ile Türkiye Arasında Güvenlik Alanında İş Birliğine Yönelik Gidişat

Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ağırlıklı olarak ekonomik ilişkilerin inşasına yönelik bir dizi alanda ve düzeyde olumlu temasların yetersizliğine vurgu yapılmaktadır. 2015 yılında Rus-Türk etkileşiminin mimarisini değiştiren olayda var olan olumsuzluklar bariz bir şekilde hissedilmiştir.

24 Kasım 2015’te, Türkiye-Suriye sınırında, Türk savaş uçakları tarafından ateşlenen bir füze, bir Rus Su-24 bombardıman uçağını düşürmüştür, ardından pilotu karada vurulmuştur. Ankara tarafından yapılan resmî açıklamaya göre, uçağın Türkiye Cumhuriyeti hava sahasını geçtikten sonra Türk ordusunun uyarısına rağmen, uçuş yoluna devam etmesinden dolayı düşürülmesine karar verildiğidir. Türk makamları, bombacının Rus tarafına ait olduğu konusunda kendilerine bilgi verilmediğini defalarca vurgulamışlar ancak daha sonra verilen ifadeler kafa karıştırıcı olmaya başlamıştır. Bu yüzden kesin olarak ve tam olarak kimin görev emrini verdiğini belirlenememiştir²³².

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı ise Rus uçağının Türkiye sınırını ihlal etmediğini belirtmiştir. Bu durum düşen Su-24’ün Türkiye-Suriye sınırından birkaç kilometre uzakta Suriye topraklarında bulunması gerçeğiyle doğrulanmıştır²³³. Ayrıca Bakanlığa göre, bombardıman pilotu ve Rus tarafı genel olarak Türkiye’den herhangi bir uyarı almamıştır. V.V. Putin, olanları “arkadan darbe” olarak nitelendirmiş ve bu tür eylemlerin hem Türkiye Cumhuriyeti için hem de Rus-Türk ilişkileri için cevapsız ve sonuçsuz kalmayacağını altını çizmiştir.

Rusya herhangi başka bir devletten buna benzer eylemler bekleyebilirdi ancak Ortadoğu’daki stratejik ortaklarından biri olan Türkiye’den beklememekteydi. Özellikle, iki ülke başkanının olaydan birkaç ay önce Antalya’daki G20 zirvesinde yaptığı toplantıda, Türkiye liderinin Rusya Federasyonu²³⁴ başkanını özellikle karşıladığı ve uzun vadeli ekonomik projelerle ilgili anlaşmaların karşılıklı yarar sağlayan iş birliği için sağlam bir temel oluşturduğu göz önüne alındığında Türkiye’den böyle bir durumu neden beklemediği anlaşılmaktadır.

²³² RIA-Novosti, “Krushenie rossiiskogo Su-24 v Sirii. Khronika sobytii, 2015, <https://ria.ru/20151124/1327468413.html> (03.06.2021)

²³³ , Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı web sitesi, “Rossiiskii Su-24 pri vozvrashchenii na aviabazu “Khmeimim” byl sbit turetskim istrebitелем F-16, 2016 https://function.mil.ru/news_page/world/more.htm?id=12066651@egNews (04.06.2021)

²³⁴ Informationsnoe agentstvo TASS, “Sammit G20 v Antal’e. Khronika sobytii, 2011 <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2438217> (04.06.2021)

Ancak o sırada R.T. Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika çizgisinin Rus kısmını oluşturmaya paralel olarak, Rusya Federasyonu'nun yer almadığı, ülkenin kalkınması için farklı ve karlı bir strateji geliştirmekteydi. Olayın üzerinden oldukça uzun bir süre geçmesine rağmen, makul bir dış politikanın kuralları açısından böylesine tartışmalı bir adım atan Türk liderliğinin gerçek motivelerini belirlemek oldukça zordur. Nitekim bu tür eylemler sonucunda Türkiye, Avrasya kıtasındaki ana ortaklarından en az birini ve 21. yüzyılın başına göre etkisi ve potansiyeli önemli ölçüde artan dünya çapında bir gücü gönüllü olarak kaybetmiştir.

Bunu farklı bir bakış açısıyla ele alırsak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD liderliğindeki Batı dış politika çizgisinin uygulanmasının mekanizmalarından biri haline gelebileceği muhtemeldir. Bu durum, Rus-Türk ilişkilerinde yeterince ciddi bir çatışmanın daha önce hiç olmadığı kadar avantajlı olduğu bir durumdur. Buna ek olarak olay, R.T. Erdoğan'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı görevini devralmasından bir yıldan fazla bir süre sonra, o sırada hala Batı yanlısı politikalara bağlı olarak gerçekleştirildi. Erdoğan'ın şahsında Türkiye, yalnızca Batı ülkeleri arasında saygı ve otorite kazanmakla kalmayıp aynı zamanda bağımsız bir dış politikayı güçlendirmeye de ihtiyaç duymaktaydı. O zaman bir Rus uçağına askeri bir saldırı başlatmaktan daha iyi bir fırsat düşünmek gerçekten zor görünmektedir.

Aynı zamanda, Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu bölgesindeki ihtilafların çözümünde yer almaya başlamasından sonra, Türk tarafı artık, Rus dış politikasından memnun kalmamıştır. Rus liderliğinin Suriye topraklarına askeri bir birlik gönderme kararı, daha sonra ortaya çıkacağı üzere Türkiye'nin ticari ilişkiler kurduğu petrol zengini IŞİD tesislerine yönelik saldırılar ve Moskova'nın Kürt oluşumlarla devam eden temasları gibi durumların yaşanmasından kaynaklı olarak bütün bunlar, Cumhuriyet'in bölgede liderliğini göstermek ve kanıtlamak isteyen Ankara'nın çıkarlarına kesinlikle uymamaktaydı.

Türk hükümetinin Su-24'teki eylemlerinden dolayı özür dileme planının olmaması da durumu büyük ölçüde kötüleştirmiştir. Ayrıca Türkiye, Rusya Federasyonu ile herhangi bir diyalog yürütmezken NATO'daki müttefikleriyle bu olayı tartışmaya karar vermiştir. Ayrıca devlet başkanı R.T. Erdoğan, Rusya ile temaslarını askıya almaya hazır olduğunu ilan etmiştir. Böylece dünya kamuoyuna ve ABD'ye Türk devletinin ciddiyetini ve Kremlin şeklindeki ana tarihi ve stratejik müttefikini terk etmeye hazır olduğunu duyurmuş ve göstermiştir.

Bu sürecin sonunda, Türkiye Cumhuriyeti, bu haberlerin neredeyse tüm dünya medyasında yer alması dışında, Batılı ülkelere hiçbir ayrıcalık elde etmemiştir. Batı'nın böyle bir tutum izlemesi, başta NATO'daki müttefiklerin ve özellikle ABD'nin başta Erdoğan'a güvenmeye meyilli olmaması da dâhil olmak üzere birkaç nedenden kaynaklanıyor olabilir.

Batı dünyasının liderlerinin ve temsilcilerinin çoğu, Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili sorunun Türkiye'nin kendi iç meselesi olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır ve bu nedenle ortaya çıkan çatışmaya müdahale etmemeyi tercih etmişlerdir. O anda, ABD'nin, büyük olasılıkla, Ankara'dan hem siyasi hem de kaynak açısından onlara verebileceği maksimum miktarı aldığı düşünülmektedir bu nedenle Washington'un Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı gösterdiği ilgi hızlı bir şekilde kaybedilmiştir. Bununla birlikte, Türk liderliğinin beklentilerinin aksine Batı'nın tepkisi karşısında hayal kırıklığına uğramış olmasına rağmen, Rusya Federasyonu ile ilişkileri eski aşamaya geri getirmek artık imkânsız görünmektedir. Türkiye'nin dış politika kararları ve müttefik seçimi açısından ciddi bir hata yaptığını anlaması çok geç olmuştur çünkü Rusya ile yeniden temas kurmak liderliğin başlangıçta öngördüğünden çok daha fazla kaynak ve zaman gerektirmektedir. Rusya'nın Türkiye'nin eylemlerine tepkisi, bir dizi büyük ölçekli ekonomik projenin askıya alınmasının yanı sıra tarım ürünleri (domates)²³⁵ de dâhil olmak üzere Türk ihracatından bir dizi ürüne ticaret ambargosu getirilmesi ile olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, uzun bir süre Rusya Federasyonu ile ilişkileri yeniden kurmaya çalışmamıştır. Ancak zamanla Batılı meslektaşlarından destek bulamayınca Türk liderliği Rusya ile uzlaşma yolunda ilk adımı atmıştır. Muhtemelen bunun nedeni Cumhurbaşkanı görevinde olan R.T. Erdoğan'ın kamuoyundan aldığı eleştiriler ve özellikle tarım ve iş alanında faaliyet gösteren ve Türk ekonomik yaptırımlarının yürürlüğe girmesinden en çok etkilenen Türk vatandaşlardan²³⁶ aldığı eleştirilerdir.

Haziran 2016'da Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'na bir mesaj gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı Rus-Türk ilişkilerini eski dostane tarzda²³⁷ yeniden kurma arzusunu ve Rus uçağının düşürülmesiyle ilgili durumu çözmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Birkaç gün sonra 29 Haziran'da R.T. Erdoğan ile V.V. Putin arasında ikili iş birliğinin yeniden başlamasına vesile olan bir telefon görüşmesi yapılmıştır. Sadece birkaç gün sonra, Temmuz 2016'da Türkiye'de bir darbe girişimi gerçekleşmiş ve bu sırada R.T. Erdoğan, ABD'nin yardımını almamış ancak bu iç çatışmanın organizatörlerinin, yani ordunun eylemlerini kınayan Rusya Federasyonu Başkanı tarafından desteklenmiştir. Bu durum, Türkiye'ye uluslararası arenadaki gerçek durumu, Batılı ülkelerin konuya ilgisizliğini ve Rusya Federasyonu'nun ikili ilişkilerde yaşanan kriz anlarına rağmen istikrarlı ve kalıcı bir diyalog kurmaya hazır olduğunu bir kez daha göstermiştir.

²³⁵ Dos'e Informationsnoe agentstvo TASS, "Istoriya torgovykh ogranichenii Turtsii i Rossii s 2015 goda", 2018, <https://tass.ru/info/5169894> (04.06.2021)

²³⁶ RIA Novosti, "Kompanii, kontroliruemye turetskimi grazhdanami, popali pod sanktsii RF", 2015, <https://ria.ru/20151228/1350462434.html> (04.06.2021)

²³⁷ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, "Vladimirom Putinyem polucheno poslanie Prezidenta Turtsii Redzhepa Taiipa Erdogana", <http://kremlin.ru/events/president/news/52282> (04.06.2021)

Bir ay sonra, Ağustos 2016'da Rusya ve Türkiye liderleri, krizin başlamasından bu yana ilk kez bir araya gelmiştir. R.T. Erdoğan, St. Petersburg'u²³⁸ ziyaret etmiş, devlet başkanlarının ikili görüşmesinde, Rusya-Türk ilişkilerinde gündemde olan önemli konulara değinilmiştir. Görüşmeler sonucunda her iki ülke de ikili iş birliğini kriz öncesi seviyeye getirme ve en büyük ortak ekonomik projelerinin "Türk Akımı doğalgaz boru hattı ve Akkuyu nükleer santralinin" uygulanmasına devam etme konusundaki kararlılıklarını ve isteklerini açıklamışlardır. O andan itibaren devlet başkanları, çeşitli uluslararası forumlarda ve müzakere platformlarında sık sık görüşmüşlerdir. Özellikle Çin'deki G20 Zirvesi²³⁹, İstanbul'daki Dünya Enerji Kongresi'nde²⁴⁰ ve Moskova'daki çok sayıda ikili görüşmede bir araya gelmişlerdir.

Yapılan bu tür etkinliklerin hemen hemen hepsinde Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı uyguladığı yaptırımların Türk tarafınca gündeme geldiğine dikkat edilmelidir. Özellikle tarım sektöründeki ekonomik kısıtlamalar önemli bir konu olmaktadır. Ancak Ankara'nın endişelerine rağmen Rusya kısa vadede bunları kaldırmaya çalışmamıştır. Buna cevaben Türkiye, Ankara'nın Türkiye'den Rusya'ya ihraç ettiği domateslerle aynı olan Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı en büyük ihracat olan Rus buğdayının ülkeye gümrüksüz ithalatını iptal etmiştir. Aslında bu adımın atılması yapılan teslimatların Rus tarafı için kârsız ve imkânsız hale gelmesine sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu tür eylemleri, özellikle ikili ilişkiler konusunda restorasyon yoluna yeni girilmiş olması sebebiyle bu sürecin ağır ilerlemesine sebep olmuştur. Bu adım çerçevesinde, gerçekte, bu tedarikler Rus tarafı için karlı olmaktan çıkmış ve imkânsız hale gelmiştir. Türk hükümetinin bu davranışının tek açıklaması, Rusya'ya bağımsızlığını gösterme arzusunun devam etmesi ve böylece kalan kısıtlamaları kaldırması için Rusya'yı zorlamasıdır. Ancak gösterilen davranışlar Kremlin'i Türkiye'ye yönelik gösterdiği sert ekonomik politikasından vazgeçirememiştir.

İki ülke cumhurbaşkanlarının Mayıs 2017'de Soçi'de²⁴¹yaptığı toplantıda domates hariç tüm mallara uygulanan yaptırımların kaldırılması sağlanırken, aynı zamanda Türkiye buğdaya daha önce uyguladığı vergileri de iptal etmiştir²⁴². İthal domatesler üzerindeki kısıtlamalar zaman içinde Rus tarafında etkisini yitirmiş ve nihayet Mayıs 2018'de kaldırılmıştır²⁴³.

²³⁸ Rusya Federasyonu Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, "Vstrecha s Prezidentom Turtsii Redzhpom Taiipom Erdoganom", 2016, <http://kremlin.ru/events/president/news/52671> (04.06.2021)

²³⁹ RIA Novosti, "Bremya bol'shikh nadezhd: v Khanchzhou zavershilsya sammit G20", 2016, <https://ria.ru/20160905/1476140670.html> (05.06.2021)

²⁴⁰ Rusya Federasyonu Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, "Mirovoi energeticheskii kongress v Stambule", 2016, <http://kremlin.ru/events/president/news/53062> (05.06.2021)

²⁴¹ Russia Today, "Turisty, vizy, Siriya i pomidory: chto obsudili Putin i Erdogan v Sochi", 2017, <https://russian.rt.com/world/article/385601-press-konferenciya-putin-erdogan-sochi> (05.06.2021)

²⁴² Russia Today, "Khlebnyi put': v Turtsii snyali ogranicheniya na postavki rossiiskoi pshenitsy", 2017, <https://russian.rt.com/world/article/386032-turciya-postavka-pshenica-rossiya> (05.06.2021)

²⁴³ Dos'e Informatsionnoe agentstvo TASS, a.g.e. (05.06.2021)

Böylece ana hedefe ulaşılmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler, 2017 yılı itibarıyla Rusya'nın Türkiye'nin toplam cirosu içindeki payı açısından kriz öncesi düzeye ulaşmıştır (%5,7, 2016'da-%4,9)²⁴⁴.

Rusya Federasyonu, Türkiye'nin dış ticaret ortakları listesinde altıncı sıradan üçüncü sıraya yükselmiştir. Şu anda Rusya ve Türkiye, ekonomi ve enerji alanında aktif olarak ortak projeler yürütmektedir.

Bununla birlikte, son yıllarda ekonomi alanında ikili iş birliğinin yoğunlaşmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu alandaki faaliyetleri yalnızca Rus tarafıyla olan diyalogla sınırlı değildir ve çoğu zaman bu iş birliğinin sonuçları Rusya'nın çıkarları için olumsuz niteliktedir. Özellikle, Çin Yeni İpek Yolu girişiminin bir parçası olacak ve Çin'i ve tüm doğu bölgesini Avrupa'ya bağlayacak olan Bakü-Tiflis-Kars güzergâhı boyunca (30 Ekim 2017)²⁴⁵ bir demiryolu bağlantısının başlatılmasından bahsedilmektedir. Bu, Çin'i ve tüm Doğu bölgesini Avrupa ile birleştirecektir. Buna arasında hızlıca inşa edilen İstanbul Boğazı altındaki Türk tüneli de dâhil olacaktır. Rusya Federasyonu'nu ekonomik açıdan projeden dışlayarak, bu yöndeki Çin projesinden Rusya'yı fiilen hariç tutacaktır. Ayrıca 2018 yılı Kasım ayının başında 2019 yılının üçüncü çeyreğinde bu demiryolu güzergahında yolcu trenlerinin de hizmete açılacağı duyurulmuştur²⁴⁶.

Kanal İstanbul'un²⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılmasına yönelik projenin uygulanmasının ekonomik sonuçlarını da Rusya hissedecektir. Teoride, bu proje Karadeniz ve Marmara Denizi arasındaki taşımacılık trafiğini artırmayı amaçlamaktadır ve Ankara'nın resmî açıklamalarına göre, mevcut durumda trafiği karşılayamayan Boğaziçi'ndeki yük gemilerinin akışını azaltmayı hedeflemektedir. Hatta Kanal İstanbul, İstanbul Boğaz'ına alternatif olacak ve neredeyse ona paralel ilerleyecektir²⁴⁸.

Bununla birlikte, küresel toplumun söyleminde gerginliğe neden olan şey sadece ekonomik istikrarsızlık beklentisi değildir. Mevcut ve yürürlükte olan Montrö Sözleşmesi, askeri gemilerin boğaz boyunca geçişini düzenlemektedir ancak İstanbul'un uygulanması ve işletilmesi sırasında bu uluslararası düzenlemeler yeni kurulan kanala uygulanmayacaktır. Rusya Federasyonu için bu,

²⁴⁴ RBK Novosti, "Sem' mesyatsev v ssore: skol'ko Rossiya i Turtsiya poteryali na konflikte", 2016, <https://www.rbc.ru/economics/28/06/2016/577157b89a7947239346aba3> (05.06.2021)

²⁴⁵ KDY Logistics, "Proekty. Doroga Baku-Tbilisi-Kars", 2019, <https://www.kdylogistics.com/2019/03/17/zheleznaya-doroga-baku-tbilisi-kars/> (05.06.2021)

²⁴⁶ EA Daily, "S nachala goda po zh/d Baku – Tbilisi – Kars v Gruziyu v"ekhalo 369 chelovek", 2018, <https://eadaily.com/ru/news/2018/09/06/s-nachala-goda-po-zhd-baku-tbilisi-kars-v-gruziyu-vehalo-369-chelovek> (05.06.2021)

²⁴⁷ A. A. Irkhin, "Evolyutsiya vneshnei politiki Turetskoi Respubliki v 2002-2019 godakh", **Lazarevskie chteniya. Prichernomor'e: istoriya, politika, geografiya, kul'tura**, 2019, s. 144-146

²⁴⁸ CNNTürk, "İstanbul'a ikinci boğaz: 'Kanal İstanbul'", 2011, <https://www.cnntrk.com/2011/turkiye/04/27/istanbula-ikinci.bogaz.kanal.istanbul/614661.0/index.html> (06.06.2021)

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'nun üyesi statüsü göz önüne alındığında (Ankara'nın batı yanlısı çizgiden fiilen çekilmesine rağmen) bir stratejik ve ulusal güvenlik meselesidir.

Enerji sektörüne gelince, atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımına ilişkin 2009 tarihli anlaşmanın her iki ülke tarafından imzalanmasından bu yana, bu konudaki ana iş birliği alanları belirlenmiştir. Belirlenen alanlar, araştırma ve geliştirme, enerji araştırma reaktörlerinin tasarımı ve inşası, bunların işletilmesi ve modernizasyonu, nükleer ve radyasyon güvenliğinin düzenlenmesidir.

2018'de Türk Akım²⁴⁹ doğalgaz boru hattının deniz bölümünün döşenmesi sona ermiş ve ortak Rus-Türk şirketi tarafından uygulanan bir kara dalının inşası başlatılmıştır²⁵⁰. Bununla birlikte, 2020 yılının ocak ayında, Türk Akımı doğalgaz boru hattı, Rusya ve Türkiye liderleri tarafından İstanbul'da düzenlenen törenle resmen açılmıştır.

Ayrıca Nisan 2018'de devlet başkanları tarafından ilk enerji ünitesinin 2023 yılına kadar başlatılması planlanan Akkuyu Nükleer Santralinin²⁵¹ inşasına başlanmıştır (sembolik olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılında). İstasyon inşaatı için bir proje şirketi kurulduğunda hisselerin %100'ü doğrudan veya dolaylı olarak Rus tarafı tarafından kurulan şirketlere aittir ve daha fazla satış durumunda toplam hisse %51'den az olmamalıdır. Kurumsal yönetimle ilgili konuların çözümü için Rus tarafı tarafından Türk meslektaşlarıyla mutabakata varılması gerekmektedir. Anlaşmada, satış sırasında elde edilen nükleer maddelerin münhasıran barışçıl amaçlarla kullanılacağına özellikle vurgu yapılmaktadır. Çünkü hem Rusya Federasyonu hem de Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)²⁵²in üyeleridir ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı imzalamışlardır (1 Temmuz 1968)²⁵³. İran İslam Cumhuriyeti'nin Ortadoğu bölgesindeki varlığı, modern siyasi gerçekliklerde uluslararası arenada kilit dünya aktörlerinin odağında yer alan nükleer program konusu ve İran ile aralarındaki gerilim de dikkate alındığında; bu sorunun çözümünde yer alan ana taraflar (İran, ABD, Rusya Federasyonu, Türkiye, AB)²⁵⁴, Rusya ile Türkiye arasındaki barışçıl atom anlaşmalarına uyma ihtiyacı artmaktadır.

²⁴⁹ PAO "Gazprom" web sitesi, Gazoprovod "Turetskii potok", <http://www.gazprom.ru/projects/turk-stream/> (07.06.2021)

²⁵⁰ RIA Novosti, "Erdogan rasskazal o khode stroitel'stva sukhoputnoi chasti "Turetskogo potoka"", 2019, <https://ria.ru/20190408/1552481588.html> (07.06.2021)

²⁵¹ Informatsionnoe agentstvo TASS, "Putin i Erdogan dali start nachalu stroitel'stva AES "Akkuyu" v Turtsii", 2018, <https://tass.ru/ekonomika/5091399> (07.06.2021)

²⁵² Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı., **EA Üye Devletlerinin Listesi**, <https://www.iaea.org/ru/o-nas/spisok-gosudarstv-chlenov> (07.06.2021)

²⁵³ Birleşmiş Milletler web sitesi, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, 1968, https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml (07.06.2021)

²⁵⁴ N. M. Mamedova, "Situatsiya v Irane v svete novykh sanktsii", **Vestnik Diplomaticheskoi akademii MID Rossii: Rossiya i mir**, 2020, 2 (24), s. 159-175

İkili ilişkilerin bu aşamasında, askeri alanda iş birliği aktif olarak gelişmektedir. Bunun canlı bir örneği, Rus S-400 uçaksavar füze sistemlerinin tedariki konusudur. Tedarik müzakereleri 2016'dan itibaren başlamış ve birkaç ay sürmüş, anlaşmanın ana aşamaları 2017 yazında kabul edilebilmiştir. Medyada sık sık ya teslimat ile ilgili sorunlar ya da krediyle ilgili çözülmemiş konular hakkında haberler geçmiştir²⁵⁵. Ancak zaten aralık ayında kredi anlaşması imzalanmıştır. Nisan 2019'da Rusya-Türkiye Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısında, Rusya Devlet Başkanı V.V. Putin ve Türkiye lideri R.T. Erdoğan, iki ülke arasındaki askeri-teknik iş birliği ve Türkiye'nin Rus S-400 sistemlerini satın alması gibi ekonomik ve siyasi nitelikteki konuları görüşmüştür.

Türkiye'nin NATO'da Rus hava savunma sistemlerini satın alan ilk ülke olduğu belirtilmelidir. ABD, S-400 anlaşmasını engellemeye çalışmış (Türkiye'ye Patriot füzesavar sistemleri satın alması teklif edilmiştir) ve ayrıca F-35 avcı programında olumsuz sonuçlar olacağı ile ilgili tehdit edilmiştir. Tüm tuzaklara, tehditlere ve yaptırım çağrısına rağmen, Türkiye yine de anlaşmasından vazgeçmemiştir. Sözleşmenin uygulanmasına 2019 yazında, S-400 PCB bileşenlerinin Türkiye'ye ilk teslimatı yapıldığı zaman başlanmış dahası, Ağustos 2020'de Ordu 2020 forumu sırasında Rusya ile Türkiye arasında ikinci bir S-400²⁵⁶ sistem seti tedarik etmek için sözleşme imzalanmıştır.

Türkiye Rusya askeri-teknik ortaklığının modern aşamada güçlendirilmesi stratejik iş birliği açısından en önemli aşama olarak kabul edilmektedir. NATO ülkelerinin mevcut sistemleriyle uyumsuz ve prensipte Türkiye'nin NATO ²⁵⁷ üyeliği ile uyumlu olmayan Rus S-400 uçaksavar füze sistemlerinin tedarikine ilişkin imzalanan sözleşme, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası arenada var olma yolundaki tarihi süreci açısından bir dönüm noktasından geçtiğini göstermektedir. Yıllardır, Batı yönelimli dış politika, Cumhuriyet'in Batı Amerikan yanlısı bloğun müttefikleriyle ve özellikle ABD ile mevcut anlaşmalardan memnuniyetsizliği karşısında dönüştürülmektedir.²⁵⁸

Karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler için düzenli siyasi tartışmalar ve temasların gerekli olduğu anlayışıyla Rusya ve Türkiye, çeşitli alanlarda siyasi diyalogu hızlandırmıştır.

Şu anda, 2016 askeri darbesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika rotasındaki değişiklik nedeniyle, ülkenin batıdan doğuya yeniden odaklanması giderek daha belirgin hale

²⁵⁵ Informationsnoe agentstvo TASS, "İstoriya kontrakta na postavku S-400 v Turtsiyu", 2019, <https://tass.ru/info/6658162> (07.06.2021)

²⁵⁶ RIA Novosti, "Rossiya i Turtsiya zaklyuchili kontrakt na postavku vtorogo polka S-400", 2019, <https://ria.ru/20200823/s400-1576196578.html> (07.06.2021)

²⁵⁷ Rossiiskaya Gazeta, "Turtsiya nedovol'na azhiotazhem vokrug pokupki Ankaroi S-400", 2019, <https://rg.ru/2019/05/06/turciia-nedovolna-azhiotazhem-vokrug-pokupki-ankaroi-s-400.html> (07.06.2021)

²⁵⁸ Informationsnoe agentstvo TASS, "Erdogan priznalsya, chto razocharovan v SSHA", 2016, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3796947> (07.06.2021)

gelmektedir²⁵⁹. Önemli uluslararası oyuncular arasında, kendi kimliğini ve yerini bulmak bölgesel bir güç merkezi olarak şekillenme arzusu ve dünya toplumunda temel jeopolitik kararların alınmasında rol oynayan aktörlerden biri olarak yer alma arzusu, Türkiye’yi sadece dünyanın önde gelen güçleriyle iş birliği ihtiyacını artırmakla kalmamakta (örnek Rusya Federasyonu²⁶⁰), aynı zamanda ulusal çıkarlar çerçevesinde kararlı eylemlere duyulan ihtiyacını da arttırmaktadır²⁶¹.

Muhtemelen 2015’ten bu yana yaşanan tüm olaylar karşısında Türkiye Cumhuriyeti, devletlerarası ilişkiler tarihi boyunca Rusya’nın Türkiye için birkaç stratejik müttefiklerinden biri olduğuna ikna olmuştur. Kendi çıkarlarına ek olarak, sadece ikili iş birliğinin değil, aynı zamanda çok taraflı iş birliğinin kurulması çerçevesinde ortakların çıkarlarını dikkate alma konusunda oldukça istekli görünmektedir. Aynı durum ABD’nin liderliğindeki Batı hakkında söylenememektedir. Bu nedenle, Moskova ile Ankara arasındaki diyalogun restorasyonuna, kilit dış politika konularında aktif etkileşim eşlik etmiştir.

Askeri-teknik iş birliği örneği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Rusya’dan S-400 sistemleri satın alma hakkının korunması bağlamında gösterdiği davranış iki eğilimi içermektedir. Bir yandan anlaşma yapılırken Türkiye’nin Rus teknolojilerini kullanması ve yurtdışındaki meslektaşlarına, özellikle de Kuzey Atlantik İttifakı’nda müttefik olarak ABD’ye aktarması mümkün olmaktadır²⁶². İkincisinin Rus uçaksavar füze sistemleri ve kontrol sistemleri hakkında bilgi sahibi olması ihtiyacı, NATO’nun bu alandaki teknolojik zorluklarından kaynaklanmaktadır. Öte yandan S-400 meselesi, Türkiye’nin Amerikan dış politika etkisine doğrudan bağımlılıktan uzaklaştığının bir göstergesi olmanın yanı sıra tam da bu etki altındaki devletler için açıklayıcı bir jest olarak görülmektedir.

Rusya Federasyonu için bu durum yalnızca kendisi için Türkiye ile en karlı askeri ve teknik iş birliğinin kurulması alanında değil, aynı zamanda Ortadoğu’da bölgenin önde gelen ülkelerinin ana ortağı olarak pekiştirilmesi alanında da kesin bir şans olmaktadır. Bu, Rusya’da Suriye’nin çözümüne ilişkin Astana Üçlüsü formatındaki müzakereler çerçevesinde güvenlik yönünde kurulan verimli iş birliğine de yardımcı olmaktadır.

²⁵⁹ V. A. Avatkov, “Vneshnepoliticheskii kurs Turtsii: klyuchevye izmeneniya 2016-go”, *Svobodnaya mysl*, 2017. 2 (1662). s. 74.

²⁶⁰ V. A. Avatkov “Turtsiya: povorot na Vostok”, *Kontury global’nykh transformatsii: politika, ekonomika, pravo*, 2017, 2, s. 186.

²⁶¹ s. B. Druzhilovskii ve V. A. Avatkov, “Vneshnepoliticheskie ideologemy Turtsii”, *Obozrevatel’ (Observer)*, 2013, 6 (281), s. 73

²⁶² Deutsche Welle, “Turtsiya poobeshchala ne otdalyat’sya ot NATO iz-za pokupki kompleksov S-400”, 2019, <https://www.dw.com/ru/turtsiya-poobeshchala-ne-otdalyat’sya-ot-nato-iz-za-pokupki-kompleksov-s-400/a-48587116> (08.06.2021)

V.V. Putin ve R.T. Erdoğan arasında 2016²⁶³ yılında yapılan bir telefon görüşmesinde, çatışan taraflara – Suriye hükümeti ve silahlı muhalefet temsilcileri – Astana’nın (şimdi Nur Sultan) yeni bir formatta barış görüşmelerine devam etmeleri için bir teklif konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Müzakereler, BM himayesinde yürütülen Suriye ile ilgili Cenevre barış görüşmelerinin çatışmanın herhangi bir tarafı için istenen sonuçları getirmediği netleştikten hemen sonra, 23-24 Ocak 2017’de²⁶⁴ gerçekleşti. Bu sürece Rusya, Türkiye ve İran olmak üzere üç devlet başkanı katılmıştır. Böyle bir üçlü müzakere biçimi, Suriye meselesini doğrudan bu çatışmaya en çok karışan ülkelerle yapıcı bir şekilde tartışmak amacıyla oluşturulmuştur. ABD veya Batı ülkeleri tarafından kurulmayan herhangi bir yeni platformda olduğu gibi, “Astana Süreci” bazen dünya topluluğunun batı kısmı tarafından eleştirilmektedir.

Böyle bir tepkinin gösterilmesi Avrupa ülkelerinin ve ABD’nin çoğunluğunun bu sürecin başlatıcıları arasında bulunmamasından değil, aynı zamanda “Astana Üçlüsü” toplantıları çerçevesinde elde edilen önemli başarıların bulunmasından da kaynaklanmaktadır. Cenevre süreci çerçevesinde Rusya, Türkiye ve İran üçlü görüşmelerinde elde edilen anlaşmaların yarısına bile ulaşamamıştır.

Bu formatın benzersizliği, Türkiye ve İran’ın temsil ettiği tarihsel ve jeopolitik muhaliflerin sadece aynı masaya oturmasından kaynaklanmamakta aynı zamanda güvenlik konularında uzlaşmaya varmayı başarmalarında yatmaktadır. Birçok açıdan, “Astana sürecinin” başarısının esası, bu girişimi uygulamayı başaran Rusya Federasyonu’na aittir²⁶⁵. Sonuçta, müzakere masasına sadece İran ve Türkiye’yi değil, aynı zamanda Suriye resmi hükümetinin delegasyonunu ve genellikle çatışmayı çözmek için uluslararası girişimleri görmezden gelmeyi tercih eden Suriye silahlı muhalefetinin temsilcilerini de oturtmayı başarmışlardır. Orta Doğu bölgesinde barışı ve istikrarı korumayı savunan Rus liderliği,²⁶⁶ kapsayıcı bir güvenlik sistemi oluşturma ihtiyacından hareket etmektedir ve oluşumunun temelini Rusya-Türkiye-İran iş birliği oluşturmaktadır.

Aynı zamanda, “Astana süreci’nin”, kural olarak kurucularının Batılı meslektaşları tarafından suçlandığı Cenevre’deki benzer bir sürece bir alternatif olmadığını anlamak gerekmektedir. Bu, Astana’daki müzakerelere paralel olarak devam eden ancak Cenevre’deki görüşmelerin yerini almayı

²⁶³ Rusya Federasyonu Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, “Telefonnyi razgovor s Prezidentom Turtsii Redzhom Taiipom Erdoganom”, 2016, <http://kremlin.ru/events/president/news/52295> (08.06.2021)

²⁶⁴ RIA Novosti, “Peregovory v Astane po uregulirovaniyu konflikta v Sirii SSHA”, 2017, <https://ria.ru/20171030/1507555561.html> (08.06.2021)

²⁶⁵ s. V. Vorob’ev ve T. V. Kashirina, “Siriiskii krizis v kontekste rossiisko-amerikanskikh otnoshenii”, **Obozrevatel**, 2017, 4 (327), s. 49

²⁶⁶ RIA Novosti, “Astanskii format po Sirii dokazal svoyu effektivnost’, schitaet Lavrov”, 2019, <https://ria.ru/20190303/1551510640.html> (08.06.2021)

amaçlamayan bir süreçtir. Aynı zamanda, Astana diyaloguna ek olarak, Rusya ve Türkiye Suriye krizi konusunu ve çözümüne yönelik seçenekleri ikili bir formatta tartışmışlardır. Bu tür tartışmaların sonuçlarından biri, Suriye’de²⁶⁷ dört gerilimi azaltma bölgesinin oluşturulması ve Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarında askeri operasyonların koordinasyonudur.

Suriye çatışmasının en akut aşaması, IŞİD’in stratejik yapıları, düzenli kuvvetleri, finansman kaynakları ve ana komuta şeklinde imha edilmesinin yanı sıra bir zamanlar örgütten kontrol ettiği Suriye topraklarını ele geçirmesiyle aşılmaktadır. Böylece, sadece Ortadoğu’daki en tehlikeli terör örgütü yok edilmekle kalmayıp aynı zamanda Suriye dışındaki petrol ve gaz kaçakçılığı, dünya kültür mirasının yok edilmesi süreci de durdurulmuştur. Bütün bu faktörler öncelikle Suriye Arap Cumhuriyeti birliklerinin çabaları ve Rus hava kuvvetlerinin yardımıyla ortadan kaldırılmıştır.

Ancak bazı bölgelerde hala terörist faaliyetler devam etmektedir. Bu duruma örnek olarak İdlib, komşu illerin etekleri ve Fırat’ın doğusu verilebilir. “Savaş sonrası Suriye’nin oluşum aşaması ancak Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarındaki tüm terörist grupların nihai olarak imha edilmesinden sonra gelecek ve bunların ortadan kaldırılması için bilgi gündeminden aşağıda belirtildiği gibi her iki tarafça da çaba sarf edilecektir.

Rus tarafı ve “Astana formatı” çerçevesinde Türkiye ve İran’ın ortak girişimlerinin yanı sıra özellikle İdlib konusundadır²⁶⁸. Bu, Rusya’nın Suriye konusunda, çatışmanın askeri aşamasının sona ermesinden sonra Suriye’deki²⁶⁹ durumun nihai olarak normalleşmesiyle ilgilenecek özel bir çalışma grubu oluşturma girişimiyle kolaylaştırılacaktır. Bu yapıya, bir şekilde Suriye durumuna karışan herhangi bir ilgili taraf katılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriye’deki politikasına bakıldığında aktif bir Rus-Türk etkileşimi bulunmaktadır. Böylece, 14 Şubat 2019’da Rusya, Türkiye ve İran Cumhurbaşkanı Soçi’de Suriye sorununun çözümü için detayları tartışmak üzere bir araya gelmişlerdir. Görüşmelerde insani konulara özellikle dikkat edilmiş, mültecilerin geri dönüşü sorunları tartışılmış ve Suriye nüfusuna yardım sağlamak için daha fazla önlem geliştirilmiştir²⁷⁰. Artık Mart 2019’da taraflar İdlib’de ortak devriyelere başlamıştır. Ağustos 2019 başlarında, Rusya, Türkiye ve İran’ın İdlib’deki sivillerin güvenliğini sağlamak için önlemler almayı kabul etmeleriyle birlikte Astana sürecinin garantör

²⁶⁷ RIA Novosti, “Put’ k politdialogu: “Astana-6” utverdila chetyre zony deeskalatsii v Sirii”, 2017, <https://ria.ru/20170915/1504875172.html> (08.06.2021)

²⁶⁸ Daily Sabah, “Turkey, Iran to continue cooperating to find way out of Syrian crisis”, 2019, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/04/18/turkey-iran-to-continue-cooperating-to-find-way-out-of-syrian-crisis> (08.06.2021)

²⁶⁹ IA Regnum, “Putin anonsiroval sozdanie rabochei gruppy po Sirii”, 2019, <https://regnum.ru/news/2582605.html> (08.06.2021)

²⁷⁰ V. A. Avatkov vd., **Turtsiya i arabskie strany**, Ezhegodnik 2019 g. Kollektivnaya monografiya. M: Grin Print, 2020, s. 11

ülkeleri Nur Sultan’da görüşmelere katılmış ve Cenevre’de Anayasa Komitesinin başlatılması, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin gönüllü olarak ikamet ettikleri yerlere geri gönderilmesi konusu tartışılmıştır. 2019’un son toplantısı, aralık ayında Nur-Sultan’da Astana formatında Suriye’deki durumun çözümüne adanmış 14. toplantıdır²⁷¹.

Aynı zamanda, Suriye’deki çatışmaya erken son verme olasılığı ne kadar gerçekçi olursa Ankara’nın Suriye yolunda attığı tartışmalı adımlar da o kadar fazla olmaktadır. Örneğin, 2020 yılının şubat ayında Türkiye ve Suriye, Türkiye’nin Suriye ordusunun saldırılarından 30’dan fazla Türk askerinin öldüğünü ve Türkiye Cumhuriyeti’nin misilleme eylemleri ile tehdit etmeye başladığını bildirdikten sonra doğrudan bir askeri çatışmanın eşiğine gelmişlerdir. Aynı zamanda, Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığına göre, darbeler aslında Suriye ordusunun saldırısı sırasında gerçekleştirilmiş ancak militanların pozisyonlarına uygulanmıştır. Bunların arasında hangi sebepten olduğu bilinmese de Türkiye Silahlı Kuvvetleri bulunmaktaydı²⁷². Aynı zamanda daha önce Ocak 2019 sonunda Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan, Rusya’yı İdlib’deki²⁷³ kamuoyuna yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçlamış, bundan sonra Moskova, Türkiye’nin silahlı muhalif militanlara destek verdiğini söyleyerek karşı iddialarda bulunmuştur. Durum, 5 Mart 2020’de Moskova’da yapılan 6 saatlik görüşmelerin ardından kısmen güvenli bir şekilde sona ermiş ve taraflar İdlib’deki durumun normalleşmesine ilişkin ortak bir belgeyi kabul etmişlerdir²⁷⁴.

Şu anda Suriye’de Rusya ve Türkiye arasındaki etkileşim devam etmektedir ancak yukarıda belirtilen olaylar, Türkiye Cumhuriyeti’nin komşu Suriye’deki politikasından tam olarak ne elde etmek istediğini hala tam olarak belirlemediğinin doğrudan kanıtıdır. Dahası, iktidar çevreleri bazen Rusya ile bu tür işbirliğinin doğruluğundan şüphe duymaktadır. Çünkü bölgedeki düşmanlıkların sona ermesinden sonra bölgesel olmayan devletlerin gölgesinde kalmaktan korktukları düşünülmektedir ki bu da bölgedeki dış politika eylemlerini planlarken Rus tarafının dikkate alması gereken önemli bir konudur.

Suriye çatışmasının başlangıcından bu yana dünya toplumunun çoğunun hedeflediği Orta Doğu’da bölgesel barış hedefinin kademeli olarak yerine getirilmesine rağmen, uluslararası ilişkilerin tüm aktörleri bu durumdan ve Rus-Türk etkileşiminin yoğunlaşmasından memnun kalmamıştır. Bunun kanıtı, Rus Büyükelçisi A. G. Karlov’un Aralık 2016’da Ankara’da öldürülmesi olayıdır. Hem Rus hem de Türk hükümeti bunu iki devlet arasındaki ikili ilişkilerin normalleşmesini

²⁷¹ Avatkov vd., *Turtsiya i arabskie strany*, s. 102

²⁷² Pervyi kanal, “Turtsiya i Siriya okazalis’ na grani polnomasshtabnoi voyny”, 2020, https://www.1tv.ru/news/2020-02-28/381221-turtsiya_i_siriya_okazalis_na_grani_polnomasshtabnoy_voyny (08.06.2021)

²⁷³ RIA Novosti, “Erdogan obvinil Rossiyu v nevyapolnenii dogovorennosti po Sirii”, 2020, <https://ria.ru/20200129/1564009041.html> (09.06.2021)

²⁷⁴ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, “Rossiisko-turetskie peregovory”, 2019, <http://kremlin.ru/events/president/news/62936> (09.06.2021)

bozmayı amaçlayan bir provokasyon olarak değerlendirmiştir. Buna ek olarak diyalogun yoğunlaşmasına rağmen, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında şu an da çeşitli konularda çelişkiler devam etmektedir.

Suriye’de barışçıl çözüm konusunda zaman zaman ortaya çıkan anlaşmazlıkların yanı sıra, 2014 yılında Kırım Yarımadası’nın Rusya Federasyonu’na katılması konusu da bir çatışma durumu meydana gelmiştir. Türkiye, bu bölgeyi hala Rusya’nın bir parçası olarak tanımayı reddetmekte ve Batı ülkelerini Rusya’nın “ilhakını” unutmamaya çağırmaktadır. Tabii ki bu, Rus-Türk siyasi diyalogunun istikrarının korunması ve sürdürülmesi bağlamında endişe verici bir işarettir. Ancak 22 Kasım 2019’da ikili ilişkilerde Türkiye’nin 2014’ten bu yana ilk kez Türkiye Cumhuriyeti ile Kırım arasındaki feribot trafiği yasağını kaldırdığı kaydedilmiştir. Bu, artık feribotların Kerç-Zonguldak rotasına gidip döneceği anlamına gelmektedir²⁷⁵

Ayrıca, R.T. Erdoğan resmi konuşmalarında ve açıklamalarında V.V. Putin’e karşı “sevgili dostum”²⁷⁶ ifadesini kullanılmasına rağmen Rusya Türk devletinin liderine güvenememektedir. Putin, en azından 2015 sonbaharında yaşanan olaylardan önce güvendiği ölçüde güvenmekte ve Ankara’ya karşı temkinli bir siyasi çizgi oluşturmaya çalışmaktadır.

Rusya ve Türkiye arasındaki iş birliğinin sorunlu yönü, Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya topraklarındaki etkisinin çeşitli “entegrasyon alanları” yaratarak yaygınlaştırılmasıdır. Türkiye bu politikayı uygulamak ve “yumuşak gücün” yaygınlaştırılması için çok çeşitli mekanizmalar kullanmaktadır. Bunlar kültür alanlarından eğitime, Türk birliğini destekleyen internet teknolojilerinden, Türkçe konuşulan ülkeleri bir araya getiren uluslararası platformların kurulmasına kadar uzanmaktadır. Bu tür eylemlerin sadece bilim, kültür ve eğitim yoluyla nüfuz etme girişimleri değil, aynı zamanda askeri koalisyonlar kurmanın bir yolu olduğunu anlamak da önemlidir. Böylece, 2009 yılında Nahçıvan’da kurulan Türkçe Konuşulan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi – ileride Türk Devletleri Teşkilâtı)²⁷⁷ çerçevesinde Türk Askeri Konseyi²⁷⁸ faaliyete geçmiştir ve Ocak 2013’te Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Moğolistan tarafından Türkçe konuşulan ülkelerin silahlı kuvvetlerini kurma planı açıklanmıştır.²⁷⁹

²⁷⁵ Avatkov vb. **Turtsiya i arabskie strany**, s. 70

²⁷⁶Yeniçağ Gazetesi, Dünya Erdoğan – Putin görüşmesini böyle gördü, 2016, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/dunya-erdogan-putin-gorusmesini-boyle-gordu-143746h.htm> (10.06.2021)

²⁷⁷ “Nakhchivan Agreement on the Establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States”, **Turkkon**. https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/nakhchivan-agreement-on-the-establishment-of-the-cooperation-council-of-turkic-speaking-states-1-en.pdf(10.06.2021)

²⁷⁸ Avatkov V.A. “Tyurkskii mir i tyurkskie organizatsii”, **Mirovaya politika**, 2018. 2. s. 18.

²⁷⁹ Avatkov, “Tyurkskii mir”

Türk tarafının Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk nüfusuyla bu tür etkileşimleri kendine özel olmakla dikkat çekmektedir, çünkü bu süreçte yabancı bir devletin personel ve daha sonra yönetim potansiyelinin oluşumu üzerinde oldukça önemli bir etkisi meydana gelmektedir.

Bu, yalnızca Rusya Federasyonu'nun Sovyet sonrası ülkelerle ikili ve çok taraflı ilişkileri için değil, aynı zamanda Rusya topraklarında yaşayan Türkçe dilli halkların bu sürece katılımı göz önüne alındığında ulusal güvenlik için de doğrudan bir tehdittir²⁸⁰.

Rusya Federasyonu kendi adına Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin katılımıyla entegrasyon projelerinin gerçekleştirilmesi için aktif çaba sarf etmektedir. Devlet düzeyinde KGAÖ, Avrasya Birliği gibi yapılar faaliyet göstermektedir ve serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Rus yönetiminin Orta Asya ve Kafkasya'daki entegrasyon çabalarının yoğunluğuna rağmen, bu tür girişimler büyük ölçüde Türk kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerinden daha düşüktür. Özellikle Kazakistan ve Azerbaycan gibi ülkelerde hükümette oluşan bir grup Türkiye yanlısı siyasi aktör nedeniyle²⁸¹.

Mevcut eğilimlere dayanarak, Kafkaslar ve Orta Asya için Rus-Türk rekabetinin gelecekte yoğunlaşacağı sonucuna varabilmektedir. Bu tür bir rekabet, özellikle 2020 sonbaharında Dağlık Karabağ ihtilafının tırmanmasına neden olan Güney Kafkasya'daki durumun ağırlaşması sırasında gözlenmiştir. Bununla birlikte, Rusya diplomatik çözüm yolları sunarken, Türkiye'nin Azerbaycan tarafına aktif olarak askeri-teknik destek sağladığı ve bunun da birçok yönden ihtilafın tarafları arasındaki çelişkilerin daha da derinleşmesine neden olduğu belirtilmelidir.

Kasım 2020'de Rusya ve Türkiye Savunma Bakanları, Rus-Türk Ateşkes Kontrol Merkezi'nin kurulmasına ilişkin mutabakat zaptı imzalamış olsalar da R.T. Erdoğan, V.V. Putin ile yaptığı telefon görüşmesinde Rusya'nın arabuluculuk çabalarını²⁸² takdir ederken, Moskova ve Ankara'nın bu konuyla ilgili daha ileri açıklamaları önemli ölçüde farklılaşmaktaydı. Örneğin, Trans Kafkasya'da istikrarın ana garantörü rolünü Rusya'ya bırakmak istemeyen Türk temsilciler, Türk ordusunun Dağlık Karabağ'daki barışı koruma misyonunun bir parçası olacağını savunmuşlardır. Rus tarafı da bu bilgiyi reddetmiş ve bu konunun Türk meslektaşlarıyla tartışılmadığını vurgulamıştır²⁸³.

²⁸⁰ Novaya Gazeta, "Turtsiya ukreplyaetsya v Tsentral'noi Azii", 2016, http://www.ng.ru/courier/2016-03-14/11_asia.html (11.06.2021)

²⁸¹ Deutsche Welle, "Kazakhstan v usloviyakh konflikta: mezhdru Rossiei i Turtsiei", 2016, <https://www.dw.com/ru/kazakhstan-v-usloviyakh-konflikta-mezhdru-rossiei-i-turtsiei/a-18982435> (12.06.2021)

²⁸² Regnum, "Erdogan pozvonil Putinu – Kreml", 2016, <https://regnum.ru/news/polit/3111831.htm> (12.06.2021)

²⁸³ "Turtsiya zayavila ob uchastiya v mirotvorcheskoi missii v Karabakhe, **Vzglyad**, <https://vz.ru/news/2020/11/12/1070217.html> (12.06.2021)

Böylece, bu aşamada Rusya ve Türkiye, siyasi alanda dâhil olmak üzere tüm alanlarda iş birliğini normalleştirmeyi başararak 2015 krizinden kurtulmuşlardır. Bu da genel olarak temasların gelişmesinde olumlu bir dinamik olduğunu göstermektedir. Moskova ve Ankara'nın Suriye ve Güney Kafkasya'da hala çözülmemiş sorunları olmasına rağmen, Türkiye'nin Doğu ülkeleri ve Rusya ile etkileşim kurma çabası, devletin yeni öncelikleri hakkında da bilgi vermektedir ki bu, Rusya'nın milli çıkarlarına da uygun düşmektedir²⁸⁴.

Dinamik iç ve dış politika gelişimi bağlamında, her ülkenin uluslararası arenada yetki elde etmesi sonucunda Rusya ve Türkiye açık bir diyalog geliştirmeyi başarmışlardır. Soğuk Savaş sırasında bir dizi nedenden dolayı imkânsız olmasına rağmen bu olumsuzluk özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin Amerikalı meslektaşlarına bağımlılığından kaynaklanmaktadır.

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bu “dinamik istikrarın” varlığında, diyalogun diğer gelişiminden kaynaklanan olası kayıpların farkına varılması nedeniyle iş birliğinin pek çok yönüyle denge arayışında ikili iş birliğinin en yakın perspektifi görülmektedir. Rus-Türk ilişkilerinde yaşanan kriz, birçok yönden devletlerin birbirini nasıl algıladığı ve devletlerarası anlaşmaların değerini nasıl anladığı konusunda her iki taraf için de bir gösterge haline gelmiştir. Rusya-Türk ilişkilerinde yeterince çelişkili anlara ve Türkiye liderlerinin çelişkili davranışlarına rağmen, Rusya hala Ankara'nın ana ortaklarından biri olmaya devam etmektedir²⁸⁵.

Küreselleşme olaylarının bir sonucu olarak oluşan modern uluslararası ilişkiler sisteminde, uluslararası arenadaki aktörlerin çoğunun birbirine bağılılığı ve karşılıklı bağımlılığı, bir şekilde dünya oyuncularını diğer devletlerin çıkarlarının varlığını hesaba katmaya zorlamaktadır. Ancak bu sürecin iki gelişme senaryosu vardır; bunlardan birincisi, başka bir devletin ulusal çıkarlarını “bastırma taktiği” ve rakip ülkenin devlet pozisyonlarından bağımsız olarak kendi dış politika ideolojilerini aktif olarak dayatma politikası izlemesidir. Bu tür taktikler, 20. yüzyılın iki kutuplu çatışması boyunca Birleşik Devletler tarafından uygulanmış ve şimdiki zamana kadar da devam etmiştir²⁸⁶.

Alternatif bir seçenek, ulusal çıkarları dikkate alma ve tüm potansiyel iş birliği alanlarında ortak zemin arama politikasıdır. Bu taktik, Rusya Federasyonu tarafından Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Şu anda Rus diplomasisinin görevi, Türkiye'yi Batı yanlısı politikadan

²⁸⁴ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi, “Tezisy stat’i Ministra inostrannykh del Rossii s. V. Lavrova “Pod’em Azii i vostochnyi vektor vneshnei politiki Rossii”, opublikovannoi v zhurnale “Rossiya v global’noi politike” 2, mart-aprel’ 2006 goda”, 2006, http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/404710 (12.06.2021)

²⁸⁵ V. A. Avatkov, “Krizis turetskoi identichnosti”, *Politika i Obshchestvo*, 2017, 4, s. 98.

²⁸⁶ E.Ya. Batalov, “Novaya institutsionalizatsiya mirovoi politiki”, *Mezhdunarodnye protsessy*, 2016, 14, 1, s. 20

uzaklaşma yönünde tutmak, Doğu'ya yönelmek, yeni bağımsız dış politikayı kapatmasına izin vermemek olarak görülmektedir²⁸⁷.

Bunun için, yalnızca bir etkileşim alanına odaklanmadan ikili temasları daha kapsamlı bir şekilde geliştirmek gerekmektedir. Daha önceden yaşanan tecrübeler, dış politika konularında görüş alışverişi olmadığında ve karşılıklı çelişkiler biriktiğinde, karlı ekonomik sözleşmelerin durumu kurtarmadığını ve yıllar içinde kurulan temasların tek bir düşüncesiz eylemle yok edildiğini göstermiştir.

Daha fazla iş birliği, her iki tarafın karşılıklı arzusunu ve aktif katılımını gerektirmektedir. Burada öncelikli tercih, şu anda sadece dış politika yolunun değil, aynı zamanda kendi iç anlayışının da kesiştiği noktada bulunan Türkiye'dedir²⁸⁸.

Kısa vadede Rus-Türk iş birliğinin geleceğini belirleyecek insani bileşen olan fikir alanı, iki ülke arasındaki ilişkilerde en umut verici ve karmaşık alan olmaya devam etmektedir²⁸⁹. Mevcut aşamada, uluslararası ilişkilerin bireysel konularının, dış politika çıkarlarının uygulanmasının ana temeli haline gelen insani iş birliği alanıdır. Bu nedenle son yıllarda Rusya ile Türkiye arasında kamusal ve kültürel alanda etkileşim kurma bağlamında devletlerarası diyalog yoğunlaşmaktadır. Önemli olan, Rus-Türk etkileşiminin belirtilen alanlara geçmesine neden olan platformların ortaya çıkmasıdır. Bu örnekler şunlar olabilir: "Sınır Tanımayan Halk Diplomasisi"²⁹⁰, Rus-Türk forumu, Rus-Türk medya Forumu, Rusya-Türkiye Kültürel ve İnsani İşbirliği: Kültür Diyalogu"²⁹¹ Gençlik Forumu, "Rusya-Türkiye projesi".

"Gençlik Yoluyla Diyalog"²⁹² ve 2010 yılında kurulan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi çerçevesinde faaliyet gösteren Rus-Türk Kamu Forumudur (RTKF)²⁹³.

²⁸⁷ V. A. Nadein-Raevskii, "Ideinaya bor'ba i "Novaya Turtsiya"", **Vestnik MGIMO universiteta**, 2016, 2(47), s. 29

²⁸⁸ D. E. Ereemeev, **Istoriya turetskoi obshchestvennoi mysli XI-XXI vekov**. M.: Kvadriga, 2016, s. 167

²⁸⁹ V. A. Avatkov ve P. A. Gudev, "Geopolitika rossiisko-turetskikh otnoshenii v Chernomorskom regione", **Vestnik Rossiiskogo universiteta družby narodov. Seriya: Politologiya**, 2021, 23 – 3, s. 361

²⁹⁰ Portal "Russkii mir", "Pervyi rossiisko-turetskii forum obshchestvennykh organizatsii sostoyalsya v Stambule, 2018, <https://russkiimir.ru/news/248925/> (14.06.2021)

²⁹¹ Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, "O I Molodezhnom forume "Kul'turno-gumanitarnoe sotrudnichestvo Rossiya-Turtsiya: dialog kul'tur" v Ankare", 2019, https://turkey.mid.ru/ru/press-centre/news/o_i_molodezhnom_forum_kulturno_gumanitarnoe_sotrudnichestvo_rossiya_turtsiya_dialog_kulturno_v_ankare (14.06.2021)

²⁹² Tsentr vostokovednykh issledovaniy, mezhdunarodnykh otnosheniy i publichnoy diplomatii, "Rossiya – Turtsiya. Dialog cherez molodezh", <http://vostis.ru/novosti/rossiya-turciya-dialog-cherez-molodezh.html> (14.06.2021)

²⁹³ Rossiiskii tsentr nauki i kul'tury v Ankare, "Predstavitel'stvo Rossotrudnichestva v Turetskoi Respublike "Rossiisko-Turetskii Forum obshchestvennosti"", <http://tur.rs.gov.ru/activities/253/projects/1517> (14.06.2021)

Aynı zamanda, mevcut gerçeklikler çerçevesinde, öncelikle iş birliğini değil, etkiyi hedefleyen bir Türk Cumhuriyeti'nin, Türk merkezli fikirlerini ilerletme girişimlerini en düşük olasılıkla bırakacağını ve bu nedenle ikili Rus-Türk etkileşimi fikrinin önemli görüldüğünü, ancak temel olmadığını akılda tutmak önemlidir. Moskova'nın bu yöndeki ana görevi, kendi kurumlarını ve etki mekanizmalarını oluşturma yanı sıra Ankara'ya karşı saldırgan bir politika yürütmektir.

Böylece, Rus-Türk etkileşiminde uzun bir ekonomik merkezilik döneminden sonra, güvenlik iş birliğine vurguda bir kayma söz konusudur. Söz konusu kayma büyük ölçüde trajik olaylardan kaynaklanmıştır (Bir Rus uçağının düşürülmesi ve Rus büyükelçisi A. G. Karlov'un öldürülmesi). Olaydan sonra ikili ilişkilerde yeniden değerlendirme gözlemlenmiş ve sonuç olarak, kriz yoluyla, daha fazla iş birliğine ihtiyaç duyulduğuna dair bir anlayış oluşmuştur. Ayrıca ülkeler terörle mücadele konusunda da iş birliği yapmaktadır. Özellikle Suriye meselesinin çözümüne yönelik Rusya-Türkiye-İran istişare mekanizmasının yanı sıra savunma ve istihbarat bakanlıklarının başkanları arasında eşi benzeri görülmemiş karşılıklı ziyaretler başlatılmıştır. Ayrıca Rus S-400 sistemlerinin Türkiye'ye teslimatlarına başlanılmıştır.

Rusya'nın Türkiye ile ilgili olarak kullandığı taktik, bir ortağın ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurarak kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutmak ve olası tüm iş birliği alanlarında ortak paydayı aramaktır. Bu bağlamda, Rusya-Türkiye ikili temasları daha kapsamlı bir şekilde geliştirmesi gerekmektedir. İnsani alan ikili ilişkilerde umut verici ve karmaşık bir alan olmaya devam etmektedir. İşte bu yüzden bugün ilişki vektörü insani alana kaymış ve bu da sosyal ve kültürel alanda daha fazla etkileşime yol açmıştır.

3.3. Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenliği Bağlamında Rus-Türk İlişkilerinin İnsani Vektörü

Rus-Türk ilişkileri ekonomi alanında gelişmiş, güvenlik alanında gelişme göstermeye devam eden bir süreç olarak kabul edilmektedir. Her iki taraf için de yukarıda belirtilenlerin hepsinin bağlı olduğu önemli bir etkileşim alanı vardır. Bu alan insani alan olarak nitelendirilmektedir. Moskova ile Ankara arasındaki iş birliğinin uzun vadeli beklentileri buna bağlı olmaktadır. Tüm önemli çatışmalar dış güçlerin körüklediği iki imparatorluk arasındaki etno-bölgesel faktör nedeniyle olmuştur. Rus-Türk ilişkilerinin geleceği, insan boyutunun uluslararası ilişkilerde, değer, etnik ve daha geniş insani konulardan giderek daha büyük bir rol oynamasına bağlıdır.

İnsani iş birliğinin diğer alanlar kadar açık, düzenleyici bir çerçevesi yoktur. Sınırlandıran bir çerçevesinin bulunmaması kültürel ilişkiler alanında özgür ve etkili faaliyetlere, farklı düzeylerde uluslararası etkileşime yer vermektedir ve Rusya ile Türkiye arasındaki ikili ilişkileri önemli ölçüde tamamlayabilmektedir. Dahası insani iş birliği, Rus tarafının kendi çıkarlarına saygı duymasını ve çeşitli alanlarda karşılıklı yarar iş birliğini sağlayabileceği etkili bir "yumuşak güç" aracıdır.

Kaliteli insani bağlar kurmanın sorunlarından biri de iletişim kanallarının eksikliğidir. Gazete yayınlarının (Boğaziçi, Gazete vb.) ortak projelerine yönelik girişimlere rağmen, çoğu zaman medya güvenilir bilgi vermemekte veya yeterince kaliteli çalışmamaktadır.

2009 yılında Rusya ve Türkiye, kurulan bağın yeni bir aşamasına doğru ilerlemeye ve ülkeler arasındaki dostluğun daha da derinleşmesine ilişkin ortak bir deklarasyon imzalamışlardır. Daha sonra 2010 yılında üst düzey bir işbirliği konseyi kurulmuş ve bu konseyin asıl görevi ilişkilerin geliştirilmesi için bir strateji belirlemek ve temel yönleri geliştirmek olmuştur. Kültürel ve insani iş birliğinin görevleri de bu konseye dâhildir.

Bu aşamada Türkiye, Türk halkları ve ikili ilişkilere yönelik birçok etkinlik düzenlenmektedir. En büyük etkinliklerden biri RTKF. Bu forum, Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi çerçevesinde düzenlenir ve kendi alanındaki hemen hemen tüm alanların çeşitli temsilcilerini bir araya getirmektedir (Akademi, iş, turizm, sivil toplum kuruluşları vb. gibi). 2019 yılında forumda ülke üniversiteleri arasında 20’den fazla anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca önemli olan Forum “Türklerin Altını” etkinliğidir. Amacı etnik gruplar arası ilişkileri uyumlu hale getirmek ve Türk halklarının kültürel mirasını desteklemektir. Projenin bir başka amacı, devletlerarası iş birliğinde ikili gençlik diyalogunu güçlendirmek ve etkinleştirmektir.

İnsani alanda temas kurmaya yönelik girişimler, kâr amacı gütmeyen, sivil toplum örgütleri tarafından da yapılmaktadır. Doğu Araştırmaları, Uluslararası İlişkiler ve Kamu Diplomasisi Merkezi, Rus-Türk İşbirliği, Dostluk ve Kültür Derneği, Ankara Rus Kültürü Derneği, A.İ. Soljenitsina adına Rus Dili ve Kültürü Araştırmaları Derneği, Moskova Türk-Rus Kültür Merkezi vb.

Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki etkileşim konusu çerçevesinde birçok kuruluş, proje ve bilimsel faaliyetleri aktif olarak desteklemektedir. Bunlar; BDT, Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlar ve Uluslararası İnsani İşbirliği Federal Ajansı gibi. A.M. Gorchakov adına kamu diplomasisine destek Fonu; Milliyet İşleri Federal Ajansı, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da bu tür etkinliklere ev sahipliği yapmada önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Rusya Federasyonu Federal Meclisi’nin Federasyon Konseyi’nde parlamentolar arası dostluk grubunda “Rusya ve Türkiye”yi de belirtmek gerekmektedir.

Büyük etkinliklere ek olarak, ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çeşitli projeler, yuvarlak masalar ve konferanslar düzenlenmektedir. 2019 sonunda çok önemli bir proje olan, Doğu Araştırmaları, Uluslararası İlişkiler ve Kamu Diplomasisi Merkezi tarafından düzenlenen “Rusya-Türkiye Gençlik Yoluyla Diyalog” gerçekleştirilmiştir.

8 Nisan 2019'da Rusya ve Türkiye Kültür Bakanları Kültür ve Turizm Yılı'nın açılışını yapmışır²⁹⁴. Bunun ana amacı kültürel mirasın gerçekleştirilmesinin yanı sıra her iki ülkenin turizm potansiyelinin geliştirilmesi ve Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki insani ilişkilerinin güçlendirilmesidir. İlk birkaç ay içinde karşılıklı kültürel çalışmalara yönelik yeterli sayıda faaliyet gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, son zamanlarda, her yıl Rusya büyük şehirlerinde, festivallerden yaratıcı toplantılara kadar çeşitli etkinlikler içeren “Türk Kültür Günleri” düzenlemektedir. Özellikle 4 Temmuz 2019'da Moskova Kent Forumu  er evesinde Moskova Hükümeti ile Ankara Büyükşehir Belediyesi arasında 2019-2021 yılları için işbirliği programının imzalanması töreni düzenlenmiş ve bu t rene Moskova Belediye Başkanı S.S. Sobyenin ve Ankara Belediye Başkanı M. Yavaş katılım göstermişlerdir. Buna ek olarak 8 Temmuz 2019'da Yekaterinburg'daki Innoprom Uluslararası Sanayi Fuarı alanlarında, etkinliğe ortak ülke olarak katılan Türkiye'nin ulusal sergisinin açılışı ger ekleřtirilmiřtir²⁹⁵.

Böyle bir çapraz yılı sürdürmek, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında niteliksel olarak yeni bir diyalog inşa etmenin ilk adımıdır ve Rusya'nın dış politika çizgisinin uygulanması için fırsatlar sunmaktadır.

Bununla birlikte devam eden aşamada, Rus ideolojisinin Türkiye topraklarında ilerlemesi ve insani bağlar kurarak onu kendi etki yörüngesine dâhil etmesinde birçok zorlukla karşı karşıya kalınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, tarihsel süreç boyunca, kültür ve dil aracılığıyla, din aracılığıyla, etnik ve kan ilkelerine dayalı topluluk ideolojisi aracılığıyla kendi “yumuşak gücünü” uygulama mekanizmalarını test etme ve oluşturma fırsatına ve zamana sahip olmuştur “Pantürkizm”²⁹⁶. Ayrıca bireysel ülkelerin siyasi seçkinleri arasında Türk yanlısı temsilcilerin oluşumu yoluyla Türkiye, dünyanın çeşitli bölgelerine ve devlet kurumlarına nüfusunu yaymak için gerçek nedenlerini çoğu zaman saklamaya bile çalışmamıştır.

1990'ların başından bu yana, yeni dış politika konsepti çerçevesinde Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'ya çeşitli alanlarda, yani siyasi, ideolojik, kültürel ve ekonomik alanda nüfuz etmeye başlamış ve bu da Rusya Federasyonu'nun bu bölgelerle ilişkilerini büyük ölçüde karmaşıklaştırmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin nüfusu Rusya'da yaşayan Türkçe konuşan halkları da kapsayarak i  sosyal istikrarı baltalamaktadır.

²⁹⁴ RIA Novosti, “Medinskii otkryl perekrestnyi God kul'tury i turizma Rossii i Turtsii”, <https://ria.ru/20190408/1552492679.html> (15.06.2021)

²⁹⁵ Avatkov vb., **Turtsiya i arabskie strany**, s. 46

²⁹⁶ A. B. Burashnikova, “Neopantyurkizm i neoosmanizm”, s. 68

Mevcut aşamada, insani iş birliğinin ana alanlarında yani eğitim, kültür vb. alanlarda oldukça geniş bir araç ve deneyim yelpazesine sahip olan Türk liderliği, doğrudan bu potansiyeli gerçekleştirmeye yönelik yeni dış politika ilkelerine yönelmektedir.

Bu konu, Türk politikasının proaktif (girişimlere dayalı atılım) ve insani (insan odaklı) hale geldiğini söyleyen Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı M. Çavuşoğlu tarafından defalarca dile getirilmiştir. M. Çavuşoğlu'na göre, girişimci ve insani bu iki kelime Türkiye'yi şimdiden bir dünya gücü²⁹⁷ haline getirmiştir. Bu hükümler ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sayfasında da yer almaktadır²⁹⁸.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel/bölgeler üstü aktörlerden dünya güçleri kategorisine geçişini, Rusya Federasyonu ile ikili ilişkiler açısından sorgularken bu ideologmanın önemini kavramak gerekmektedir.

Bu durum Ankara'nın şu aşamada dış politikasını uygulanmasında sözden eyleme geçeceğini ve ortaklarından da aynı adımları beklediğini ima etmektedir. Türkiye'nin dış politikası artık insani çıkarlara, insani meselelere, etnik grupların korunmasına, eğitime ve bilime dayanmaktadır. Rusya için bu hem ilgi hem de tehlike oluşturabilmektedir.

Rusya'da, Türk iç ve dış politika rotasının uygulanmasının anlaşılmasının, Türk Cumhuriyeti'nin geleneklere dönüş eğilimi sonucunda şekillenen oldukça muhafazakâr konumlardan geldiği anlaşılmalıdır. Aynı zamanda imparatorluk bilincinin güçlendirilmesi, Ankara'nın geleneksel “yumuşak güç” hattının yurtdışında güçlendirilmesi çerçevesinde Rusya için tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir²⁹⁹.

Rus araştırmacı Nadein-Rayevski'ye göre, Türkiye'nin tek bir Ortadoğu (“küresel anlamda Türk”) dünyasının oluşum süreçlerini yönetme arzusu, sadece bölgesel değil, aynı zamanda Ortadoğu'da kendi çıkarları olan bölgesel olmayan aktörler için de bir tehdit oluşturabilir³⁰⁰. Bu aşamada Türkiye'nin siyasi bilincinde “Türk faktörü” hakimdir ve milliyetçi eğilimlerin büyümesiyle ancak güçlenebilir³⁰¹.

²⁹⁷ Sputnik News, “Çavuşoğlu: Türkiye, dünyada küresel aktör olmuştur”, 2019, <https://tr.sputniknews.com/amp/turkiye/201902171037708847-cavusoglu-turkiye-dunyada-kuresel-aktor-olmustur/> (18.06.2021)

²⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikası” <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> (18.06.2021)

²⁹⁹ V. A. Avatkov ve A. Sh. Badranov, ““Myagkaya sila” Turtsii vo vnutrennei politike Rossii”, **Pravo i upravlenie. XXI vek**, 2013, 2 (27), s. 7.

³⁰⁰ V. A. Nadein-Raevskii, **Pantyrkizm: ideologiya, istoriya, politika: Ekspansionistskaya doktrina: ot Osmanskoi imperii do nashikh dnei i sud'by Turtsii, Rossii i Armenii**, 2017, M.: Russkaya panorama, s. 213

³⁰¹ D. B. Malysheva, “Politicheskaya transformatsiya Turtsii v kontekste referendumu 16 aprelya”, **Kontury global'nykh transformatsii: politika, ekonomika, pravo**, 2017, 2(53), s. 172-176

Ankara tarafından tüm alanlarda güçlü bir şekilde Türk merkezli entegrasyon örgütleri ağı oluşturulmuştur. Bu yapıların ortaya çıkmasında, SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin üst düzey liderlerinin açıklamaları teşvik edici bir rol oynamıştır: Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanı T. Özal, 21. yüzyılı “Türkiye’nin çağı” ilan etmiş ve Başbakan S. Demirel, Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar Türk Dünyası’ndan ve Türkiye’den yeni kurulan devletler için bir kültür merkezi ve tarihi mıknaş olarak bahsetmiştir. Aynı zamanda Sovyet sonrası Türk ölkelerine atıfta bulunulmuştur. Bu aşamada, mevcut Türk liderliğinin söylemi, pratikte bu tür açıklamalardan farklı değildir. 2018 yılı sonunda Türkiye Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan, Moldova’daki Türk özerkliği olan Gagavuzya’daki meydana yaptığı konuşmada, S. Demirel’in sözlerini adeta tekrarlayan bir ifade kullanmış. Düşüncelerini “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar uzanan alanı kapsayan 300 milyonluk devasa bir aileyiz”³⁰² şeklinde açıklamıştır.

Türkiye ile Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Türk devletlerinin zirvelerinin yanı sıra TDK, TİKA, TÜRKSOY, Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Türk Bilimler Akademisi vb. gibi yapılar özel bir rol oynamıştır.

Türk uluslararası kuruluşlar, Rusya’nın Türk halklarının kültürünü inceleme alanını gasp etmeye çalışmış ve eğitim sürecine ve personel eğitimine dâhil olmuşlardır. Bu amaçla üniversitelerde bölümler açılmış, Gülen liseleri oluşturulmuş, Türk eğitim hibeleri başlatılmıştır. Moskova, Kırım, Sibirya, Tataristan ve BDT ölkelerinden Türkçe konuşan toplulukların temsilcilerinin Paris’te (1993) bir araya gelmesi buna bir örnek olarak verilebilir.

Organizasyonun tek resmi dili Türkçe’dir. Organizasyon, Türk halklarının kültürünü ve geleneklerini incelemek ve canlandırmak için uğraşmakta bu vesileyle çeşitli etkinlikler, programlar ve yarışmalar düzenlenmektedir. TÜRKSOY, pratikte dünyanın herhangi bir bölgesindeki belirli program ve etkinlikleri finanse ederek sadık ulusal seçkinleri kendi etrafında birleştirir ve Türk halklarını Türkiye çevresinde birleştirmeye odaklanan özel bir ulusal aydın grubu oluşturur. Örgütün Rusya’nın Türk bölgelerinde önemli bir rol oynama arzusu, Eylül 2012’de Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi’nde TÜRKSOY Bölümünün açılmasıyla kanıtlanmıştır.

Tüm bu yapılar başarılı bir şekilde işlenmiş ve Sovyet sonrası alanda Türkiye’nin çıkarlarını ve değerlerini desteklemiş ve bu, Moskova ile Ankara arasındaki temaslardan bağımsız olarak gerçekleşmiştir. İkincisinin etkisi, yalnızca Rusya’nın açıkça geliştirilmiş bir stratejiye formüle edilmiş ve resmileştirilmiş girişimleriyle zayıflatılabilir.

³⁰² Sözcü Gazetesi, “Erdoğan Gagavuz Türklerine seslendi”, 2018, <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/erdogan-gagavuz-turklerine-seslendi-2688765/> (18.06.2021)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel genişlemesinin aktif oyuncularını Yunus Emre Enstitüsü'nün kültür merkezleridir. 3 Aralık 2012 tarihinde İstanbul'da³⁰³ kültür merkezlerinin açılmasına ilişkin Rus-Türk Anlaşmasının imzalanmasının ardından Yunus Emre Enstitüsü Ocak 2013'te Kazan Federal Üniversitesi'nde merkezini açmıştır. Geline aşamada, bu kültür merkezlerinin faaliyetleri aracılığıyla, sadece Türkiye'yi inceleme süreçlerini değil, aynı zamanda Türkiye'deki eğitim programlarını da Ankara'ya tabi kılma görevleri gerçekleştirilmektedir. Bu, her şeyden önce yeni lobi grupları oluşturmak ve yetenekli vatandaşları kendi ülkelerinden başka bir devlet için çalışmaya mecbur bırakma politikasını teşvik etmek için yapılmaktadır. Mevlâna programı çerçevesindeki faaliyetler buna bir örnektir.

Türk toplumunun hayatındaki dini bileşenin güçlenmesiyle bağlantılı olarak³⁰⁴, Sovyet sonrası alanda çeşitli Türk mezheplerinin faaliyetlerinden söz edilmektedir. Benzer bir örnek, ilahiyatçı Said Nursi tarafından Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de oluşturulan dini mezhep "Nurculardır".

Bu tarikatın takipçilerinin ortak amacı, Türkçe konuşulan Müslüman ülkelerde nüfus elde etmek ve iktidara gelmektir. Nurcular'ın örgütsel ve mali açıdan en güçlü kolu Fethullah Gülen liderliğindeki Fethullahçılar örgütüdür³⁰⁵. Diğer Pantürkist hareketler arasında, "Nurcular" katı disiplin ve hiyerarşi ile ayırt edilir.

Örgüt, çeşitli düzeylerde kontrollü laik ve dini eğitim kurumları oluşturarak çeşitli ülkelerde İslami ve Pantürkizm fikirlerin tanıtımına özel önem vermektedir. Bu tür propaganda, Orta Asya devletlerinin topraklarında, Trans Kafkasya'da ve Rusya Federasyonu'nun Türkçe konuşulan bölgelerinde uzun süredir aktiftir. 1990'ların başından bu yana Türkiye dışında, Nurcuların misyonerleri tarafından resmi olarak kabul edilen 500'den fazla laik eğitim kurumu açılmıştır.

10 Nisan 2008'de Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, Nurcular akımını aşırılık yanlısı bir örgüt olarak kabul etmiş ve Rusya topraklarında faaliyetlerini yasaklamıştır³⁰⁶. Bununla birlikte, nursistler örgütün takipçilerini yerel nüfustan yetiştirmişlerdir, bu da yeni takipçileri çekmek de dâhil olmak üzere halen devam eden faaliyetlerin devamlılığını sağlamıştır. Bu eğitim kurumlarında, Türk öğretmenlerin düzenlediği seçim mekanizması ile eğitim süreci ve yurtdışı ikamet etme süreci devam

³⁰³ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi, "Dokumenty, podpisannye po itogam zasedaniya Soveta sotrudnichestva vysshego urovnya", 2012, <http://kremlin.ru/supplement/1355> (18.06.2021)

³⁰⁴ V. A. Avatkov, "Turtsiya segodnya. Klyuchevye tendentsii v politicheskom kurse", **Svobodnaya mysl'**, 2019, 2(1674), s. 144.

³⁰⁵ M. N. Davydov, "Deyatel'nost' turetskoi religioznoi sekty "Nurdzhular"", **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=6397> (18.06.2021)

³⁰⁶ Izvestiya, "Verkhovnyi sud nalozhil zapret na deyatel'nost' turetskoi "Nurdzhular"", 2018, <https://iz.ru/news/422658> (18.06.2021)

etmektedir. Türk öğretmenlerin Rusya'nın yerli halkından gelen öğrencilerle yer değiştirmeleri ile hâlâ örgütün saflarına katılmalarına izin verilmektedir.

Fethullah Gülen -FETÖ hareketinden bahsedecek olursak, bu örgütün İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından resmi olarak terör örgütü olarak tanınmasına rağmen³⁰⁷, Gülen'in yandaşları Sovyet sonrası alana ve bir dizi başka bölgeye de yayılmıştır. Bu durum Gülen hareketinin temsilcilerinin topraklarında bulunduğu devletler için bir iç tehdit oluşturmaktadır.

Buna ek olarak, Türkiye'nin Rusya'da, Türk Cumhuriyetlerinde, Orta Asya'da ve Kafkasya'da yaygın olarak kullanılan “yumuşak güç” araçları arasında internet teknolojisiyle halkla etkileşim dikkat çekmektedir. Özellikle Türk birliğini destekleyen bir dizi site işletilmekte ve yaygın sosyal ağlar da kullanılmaktadır. Günümüzde teknoloji, güç ve nüfus mücadelesinin en önemli aracı haline gelmiştir. Arap Baharı olayları sırasında muhalefetin yetkililere yönelik eylemlerinin koordine edilmesi sosyal medya aracılığıyla gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti propagandanın teknolojik tarafına iyi hâkim olmakta ve şu anda Pantürkizm fikirlerini internet alanında aktif olarak yaymaktadır.

Kültürel bileşen aracılığıyla doğrudan etkiyle ilgili olarak, bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin temel araçları şu şekilde düşünülebilir: dil, günlük alışkanlıklar, filmografi ve hem Türkiye topraklarında hem de diğer ülkelerde kültürel içerikli kitlesel etkinliklerin yaygınlaştırılması. Çoğu zaman, bu tür olaylar aynı zamanda dini bir çağrışım da taşımaktadır.

Örneğin, Mayıs 2019'da Konya'da, Türkiye'nin önde gelen filozoflarından biri olan Mevlâna ve ailesinin Konya'ya gelişinin 791. yıldönümünü kutlayan etkinlikler çerçevesinde ikinci kez gerçekleşen “Sufisin” Sufi sinemasının günleri organize edilmiştir³⁰⁸.

Rus halkı arasında Türk dilinin yaygınlaşması genellikle Türkiye'ye turist ziyaretleri katılımıyla gelenler aracılığıyla ve popüler Türk filmleri ve diziler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Türk bölgelerinde ve kendi topraklarında aktif kültürel genişlemesine, Rusya, Rus-Türk etkileşimini belirtilen düzlemlere taşıyan Rosotrudnichestvo gibi bir dizi örgütün faaliyetleriyle karşı koymaya çalışıyor. Bu örgütlerin öncelikli görevi yurtdışındaki meslektaşlarıyla çift taraflı diyalogların kurulmasına yardımcı olmak, insani işbirliğini teşvik etmek ve yurtdışındaki muhatapları desteklemektir.

³⁰⁷ RIA Novosti, “OIS priznala organizatsiyu Gyulena terroristicheskoi”, 2016, <https://ria.ru/20161019/1479535195.html> (18.06.2021)

³⁰⁸ RIA Novosti, “V Kon'e nachalis' Dni sufiiskogo kino”, 2019, <https://www.trt.net.tr/russian/kul-tura-iskusstvo/2019/05/02/v-kon-ie-nachalis-dni-sufiiskogho-kino-1194063#.XMwZtzE8nZQ.facebook> (18.06.2021)

Bu organizasyonun çabaları sayesinde bugüne kadar Türkiye’de birçok Rus dili öğrenme okulu kurulmuştur³⁰⁹, yıllık etkinlik aynı zamanda İstanbul, Ankara, Alanya, İzmir’de³¹⁰ “Toplam Dikte” yazımı olmuştur. Buna ek olarak, Rusya-Türk Kamu Forumu çerçevesinde Rossotrudnichestvo tarafından etkinlikler düzenlenmiştir.

Onlara, A.M. Gorçakov adına Kamu Diplomasisini Destekleme Fonu’nun faaliyetleri çerçevesinde, genç nesil uzmanlar için bilimsel ve eğitimsel programlar gerçekleştirilmiştir. Bunlar özellikle Kafkasya Diyalogu (2013’ten itibaren)³¹¹, Orta Asya Okulu (2012’den itibaren)³¹², KGAÖ Akademisidir³¹³.

Böylece, Türkiye tarafından Rus topraklarında “insani” faaliyetlerin yürütülmesi, Rusya Federasyonu’nun ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye’nin etkileşim için mekanizmalara sahip olması ve bunun sonucunda da kendisini ilgilendiren devletleri etkilemesidir. Bu bağlamda, iki ülke için insani iş birliği alanı, eşit olmayan fırsatlardan dolayı çelişkilidir. Bu çelişkinin nedeni, Türkiye’de en genişlemeci olan ideologların yayılmasıyla “yumuşak gücün” gerçekleştirilmesi bağlamında da dâhil olmak üzere, etki araç setinin tek taraflı güçlendirilmesi olarak görülmektedir. Türkiye, ekonomik, politik, kültürel ve askeri olmak üzere her alanda Türk merkezli entegrasyon yapıları ağına sahiptir.

Yakın gelecekte Rus-Türk diyalogunun inşası için en önemli görevlerden biri, insani alanda ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya Federasyonu’nun bu süreçte kendi ideologlarını tanıtmasıdır. Onları hem devlet düzeyinde hem de kamu düzeyinde yoğunlaştırmaya yönelik birçok girişim imkânı sağlanmış buna rağmen, verimlilik yetersiz düzeyde kalmıştır. Türk lobisinin oluşumuna yönelik eğilimler, sadece organizasyon açısından ayrı ve genellikle koordine olmayan etkinlikler düzenleyerek değil, uzun vadeli bir iç ve dış kavramın oluşturulması yoluyla tersine çevrilmelidir. Aynı zamanda, güvenlik alanında Ankara ile iş birliğinin geliştirilmesi, eşit zeminlerde uzlaşma çözümlerinin aranması, Rus-Türk işbirliğinin geleceğinin sağlam temellerini atmaktadır.

³⁰⁹ Rossotrudnichestvo, “Ukreplenie pozitsii russkogo yazyka”, <http://rs.gov.ru/ru/activities/9> (20.06.2021)

³¹⁰ Fond “Total’nyi diktant”, “Chto takoe Total’nyi diktant. Geografiya”, <https://totaldict.ru/about/geography/> (20.06.2021)

³¹¹ Fond podderzhki publichnoi diplomatii im. A.M. Gorchakova, “Fond Gorchakova otkryvaet priem zayavok na uchastie v “Kavkazskom dialoge – 2013”, 2013, <https://gorchakovfund.ru/news/view/fond-gorchakova-otkryvaet-priem-zayavok-na-uchastie-v-kavkazskom-dialoge-2013/> (20/06/2021)

³¹² KSRSK, “Fond Gorchakova sobiraet molodykh ehkspertov iz Tsentral’noi Azii”, 2014, http://www.korsovet.kg/new/Fond_Gorchakova_sobiraet_molodih_ekspertov_iz_Tsentrалnoy_Azii (20.06.2021)

³¹³ A. P. Vorochkov, “Instituty realizatsii “Myagkoi sily” v sovremennoi Rossii”, **Vestnik Mariiskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya “Istoricheskie nauki. Yuridicheskie nauki”**, 2016. 2 (6), URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/instituty-realizatsii-myagkoy-sily-v-sovremennoy-rossii> (20.06.2021)

Konuyu özetlemek gerekirse, Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliğinin değerlendirilmesi çerçevesinde ekonomik iş birliğinden güvenlik ve insani alanda aktif iş birliğine geçişin kaydedildiği belirtilmelidir. Özellikle Türkiye'nin dış politikasında Batı yönlülüğüne ve ilişkilerin verimli bir şekilde gelişmesini engelleyen bir takım faktörlere rağmen ("demir perde" politikası, Karadeniz Boğazları üzerinde egemenlik kurmak için Türk kursunun aktivasyonu), iki ülke ilişkileri yine de birbirleri için stratejik anlamda önemli olarak kaydedilmiştir.

Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya ve Türkiye'nin yasal çerçevesinin yenilenmesiyle birlikte ekonomik faaliyet alanında da bir artış görülmektedir. Örneğin, büyük projeler çerçevesinde ekonomik düzlemde işbirliği (Mavi Akım doğalgaz boru hattı, Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer Santrali). Fakat Suriye'deki düşen Rus askeri uçağıyla ilgili yaşanan olay nedeniyle temasların geçici olarak askıya alınması bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Bu olay, devletlerin her alanda temaslarının güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varmalarına vesile olmuş ve bu da güvenlik de dâhil olmak üzere ilişkilerinin güçlendirilmesini gerektirmiştir.

Rusya ve Türkiye arasındaki insani iş birliği alanının, "yumuşak güç" araçlarını kullanma ve kendi ideolojilerini teşvik etme olanaklarındaki eşitsiz konum nedeniyle tartışmalı olduğunu belirtmek önemlidir. Türkiye'nin, özellikle bilim, eğitim vb. çerçevesinde nüfus yayılımının gerçekleştirdiği bir dizi Türk merkezli kuruluşa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Rusya buna karşılık, Türk etkisine karşı muhalefet çerçevesinde Rossotrudniçestvo, A. M. Gorçakov adına Kamu Diplomasisine Destek Fonu gibi kuruluşların faaliyetlerini yürütmekte ve bu sayede Orta Asya, Türk devletleri ve Türkiye çalışmalarındaki genç profesyoneller için bilimsel ve eğitimsel programlar gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Rus üniversiteleri tarafından Sovyet sonrası alanın vatandaşları için burs programları da uygulanmaktadır.

Ankara'nın dış politikasının çeşitlendirilmesi ve canlandırılması, modern uluslararası ilişkilerde yeni bir güç dengesinin oluşturulması göz önüne alındığında, Rusya-Türk ilişkilerinin perspektiflerinin belirlenmesi çerçevesinde, bugün Rusya için insani düzlemde ikili ilişkilerin inşasının kendi ideologlarını projelendirme olasılığı ile öncelikli bir görev olarak görüldüğünü belirtmek gerekir. Türkiye'nin nüfusunu insani vektör çerçevesinde yayma politikasının Rusya'nın dış politika çıkarları açısından olumsuz sonuçlar doğurması önemlidir. Rusya'nın kendi rekabetçi fikirlerini oluşturması ve güvenlik alanında Türkiye ile iş birliğini güçlendirmeye devam etmesi, ikili ilişkileri de güçlendirecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASININ RUS UZMAN TOPLULUĞU VE DEVLET YAPILARI TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Rus Uzman Topluluğunun Türkiye Siyasetine Dair Algısı

Bu tez pratik görevlerinden birini yerine getirmesi açısından, genel olarak Türk dış politikasının ve özelde Karadeniz Bölgesi’ndeki politika algısının gelişimini araştırmayı amaçlamış ve Rus uzman topluluğu tarafından bu durumu ele almak uygun görülmüştür. Bu görevi gerçekleştirmek için niteliksel ve niceliksel içerik analizi yapılmıştır.

Tez kapsamında;

- 1) Rusya’nın dış politika stratejisinin geliştirilmesine ve uluslararası süreçlerin analizine odaklanan uzman raporları,
- 2) Karadeniz Bölgesi’ndeki Rus-Türk ilişkilerinin ve Türk politikasının doğrudan değerlendirilmesini amaçlayan bilimsel makalelerin analizi, Türkiye ve Rusya’nın başlıca bölgesel oyuncularını, bu tez çerçevesinde hem jeopolitik hem de kültürel öneme sahip ülkeler de dâhil olmak üzere, bu ülkelerden özellikle Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna, geniş anlamda ele alınmıştır.

Rus uzman topluluğunun Türk yönündeki çalışmalarının tarihsel gelişiminin dikkate alınması, bu tür analitiklerin birkaç karakteristik özelliğini not etmemizi sağlamaktadır. Bu özellikler Rus-Türk ilişkilerinde en yeni faktörlere maruz kalmıştır ancak genel olarak Rusya bilimsel topluluğunun dış politika rotasının oluşturulmasını ve stratejik hedeflerin belirlenmesine yönelik uzmanlık faaliyetlerinin karakteristiğini korumaktadır.

Rus uzman topluluğu, Türk dış politikasını değerlendirmelerinde son yıllarda Rus diplomasisi için tam teşekküllü bir strateji geliştirmelerini önemli ölçüde zorlaştıran bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Aynı anda birçok faktör, çoğu Rus analistin Türk dış politikasına yeni bir açıdan bakmasına neden olmaktadır.

Birincisi, ekonomik kriz ve Batılı ticaret ortaklarıyla karşılıklı yaptırımlar Türk dış politikasının bu zorlukların üstesinden gelmek için kendi stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmesini gerektirmiştir. Ayrıca bu yaklaşım sadece Rusya-Türkiye ikili ilişkilerinin değerlendirilmesinde değil, Ankara'nın diğer alanlardaki faaliyetlerinde de uygulanmıştır. Türkiye, Rus dış politikasında beyan edilen “Doğuya dönüşün”³¹⁴ bir parçası haline gelmiş ve bu da uzmanların Türk dış politika adımlarına ilişkin değerlendirmelerini sunarken bu gerçeği her zaman dikkate almalarını sağlamış ve bu durum Kasım 2015’e kadar devam etmiştir.

Aynı zamanda, genel olarak önde gelen Rus uzmanlarının Türkiye’nin dış politikasının analizine olan ilgisinin oldukça düşük olduğu belirtilebilir. Bu nedenle, Rus liderliği tarafından alınan kararların değerlendirilmesi, genellikle uzmanlaşmış bilim kurumlarından ve yüksek eğitim kurumlarından gelen çok dar bir uzman çemberi, tarafından değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

Söz konusu durumu belirtmek gerekirse, yalnızca 2000’li yıllardan itibaren yayınlanmış kaynaklar içerik analizi için kullanılmıştır ve incelenen materyalin ön analizi, bahsi geçen dönemden önce neredeyse hiç yayım olmamasını ortaya koymaktadır. Bu durum, o dönemde Rusya’nın genel olarak tam bir dezoriente olma süreci yaşaması ve buna bağlı olarak Rus bilimde özellikle etkili olabilir.

Yukarıda belirtildiği gibi, bu analizin iki gruba ayrılması, Rus bilim ve uzman ortamında Türk politikasının farklı algı düzeylerinin vurgulanması açısından uygun görülmektedir.

Böylece, *ilk kaynak grubu için* Rusya’nın önde gelen bilimsel ve uzman toplulukları tarafından geliştirilen raporlar ve özellikle de DPSPK tarafından hazırlanan raporlar seçilmiştir. Bunlar; 2012-2013 yıllarında hazırlanan “*Strateji XX*”³¹⁵ ve 2016’da yayımlanan “*Rusya için Strateji. Rus dış politikası: 2010’un sonu- 2020’lerin başı*”³¹⁶. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü tarafından Rusya Bilimler Akademisi ve İleri Araştırmalar ve Girişimler Vakfı tarafından hazırlanan bir dizi “*Rusya ve Dünya*”³¹⁷ raporlarıdır.

³¹⁴ A. P. Korotyshev ve A. s. Sorokin, “Turbulentnost’ vneshnei politiki Turtsii v noveishei istorii: otsenki amerikanskikh i rossiiskikh ekspertov”, *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. NI Lobachevskogo*, 2016, 6, s. 59

³¹⁵ SVOP, *Strategiya – XXI: versiya dlya obsuzhdeniya*, 2014, http://svop.ru/wp-content/uploads/2014/02/strategy_2new.pdf (02.03.2022)

³¹⁶ SVOP, *Strategiya dlya Rossii. Rossiiskaya vneshnyaya politika: konets 2010-kh – nachalo 2020-kh godov. Teziy rabochei gruppy Soveta po vneshnei i oboronnoi politike*, 2016, http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf (03.03.2022)

³¹⁷ IMEMO, *Rossiya i mir. Ezhegodnyi prognoz. Ezhegodnyi doklad IMEMO RAN i Fonda Perspektivnykh issledovaniy i initsiativ*. Rezhim dostupa: <https://www.imemo.ru/publications/periodical/rw/archive> (05.03.2022)

Bu içerik analizi sırasında beklenmedik sonuçlara ulaşılmıştır. Bu nedenle, Rusya'nın önde gelen uzman ve analitik topluluklarından biri olan Dış Politikası ve Savunma Politikası Konseyi (DPSPK), pratikte Türk dış politikasını uluslararası ilişkilerde bağımsız bir faktör olarak görmemektedir.

Dolayısıyla, 2012-2013 yıllarında hazırlanan büyük ölçekli analitik geliştirme “Strateji XXI”de, dış politika faslında Türkiye’den bir kez bile bahsedilmemekte aynı zamanda bu bölümde Afganistan, Pakistan, Libya, Irak, İran, Suriye ve diğerleri gibi ülkelerden en az bir kez, orada yaşanan olayların Rusya için önemi bağlamında bahsedilmiştir³¹⁸.

Rus yetkililer, Türkiye ile ilişkilere olan ilgisinin yalnızca iç gelişmelerin sonucu olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu durum kısmen uzman ve yetkililerin, Rusya’nın ulusal çıkarlarına farklı algılarından kaynaklanmaktadır. Böylece, Rus liderliği için Türkiye ile etkileşimin en önemli yönü, “Türk Akımı” doğalgaz boru hattı projesidir. Aynı belgede yer alan “Strateji XXI” bu projenin ortaya çıkmasından bir yıl önce, boru hattı diplomasisinin anakronizme dönüştüğünü göstermektedir³¹⁹. Birçok Rus analistin ülke liderlerinin Türkiye algısına katılmamakla birlikte konuyu büyük ölçüde görmezden geldiklerini de belirtmek gerekmektedir.

DPSPK tarafından hazırlanan 2016 belgesinde (Rusya için Strateji, Rus dış politikası: 2010’ların sonu 2020’lerin başı)³²⁰ Türkiye’den üç kez bahsedilmiştir. İlk bahsedilmede uzmanlar, Türkiye ile çatışmanın bir savaşa dönüşmesinin tehlikesini sadece bir kez vurgulamışlardır³²¹. İkinci kez, Kasım 2015’te düşürülen Rus savaş uçağıyla ilgili ihtilafın ağırlaşması bağlamında Türkiye’nin eylemlerinin Rusya muhalifleri tarafından provokasyon amaçlı kullanılacağı bağlamında dile getirilmiştir³²². Üçüncü bahsetmede, yazarlar, düşürülen uçakla ilgili olaya Rus tepkisinin çok daha sert olabileceğine (zorlu eylemlere kadar) dikkat çekmişlerdir³²³.

Tamamen Rus dış politikasının stratejik yansımasına adanmış olan belge, Rusya-Türkiye ilişkilerinde müteakip olumlu bir kaymaya ilişkin herhangi bir tahmin içermemekle kalmamış aynı zamanda Rusya’nın Ankara’ya yönelik tutumunda herhangi bir revizyon önerisinde de bulunmamaktadır. Tezleri birlikte yazan çok sayıda Rus uzmanın bu yaklaşımı, bu belgenin tüm bölümlerinde taşımaya çalıştıkları ana genel fikirleriyle açıklanmaktadır. Girişte, Rus dış politikası

³¹⁸ SVOP, *Strategiya – XXI*, s. 266, 269

³¹⁹ SVOP, *Strategiya – XXI*, s. 266, 269.

³²⁰ SVOP, *Strategiya dlya Rossii*

³²¹ SVOP, *Strategiya dlya Rossii*, s. 3

³²² SVOP, *Strategiya dlya Rossii*, s. 17

³²³ SVOP, *Strategiya dlya Rossii*, s. 21

için “yeni bir entelektüel dürtü ihtiyacı”³²⁴ olarak adlandırılmaktadır. Türkiye ile ilişkilerde görünüşe göre, önde gelen Rus uzmanlar sadece Rus dış politikası için yeni bir dinamiğe sahip olmayan geleneksel bir yaklaşımı gördüklerini belirtmişlerdir.

2009-2021 yılları arasında yayınlanan “Rusya ve Dünya” serisi derlemelerinin analizi sonuçlarına göre, çok daha beklenen bir sonuç elde edilmiştir.

Tablo 1: Yıllara Göre Türkiye Hakkında Bahsedilme Sayısı

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (1)	2019 (2)	2020	2021	Toplam
Türkiye’den Bahsedilme Sayısı	21	15	171	19	21	13	43	59	62	71	15	84	79	30	704

Böylece, analiz edilen tüm raporlarda Tablo 1’de gösterildiği gibi Türkiye’den defalarca (754 kez) bahsedilmektedir. Bununla birlikte, ABD gibi küresel oyuncuların 3692, Çin 3001 ve AB’nden 2748 kez bahsedilmektedir.

Bununla birlikte, çalışmamız açısından daha önemli olan niteliksel göstergeler olup bir dizi raporun ikincil niteliksel ve niceliksel içerik analizi yoluyla belirlenmesi için Türkiye kategorisine en uygun 4 konunun seçildiği niteliksel göstergelerdir, bkz. Grafik 1.

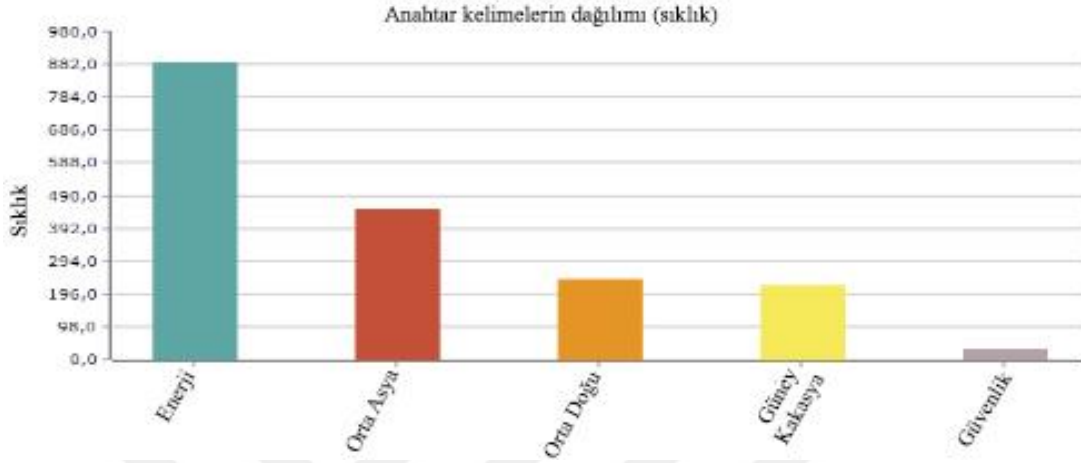
Böylece, Rus uzmanlarının Türkiye’nin prizmasıyla algıladıkları en önemli konular 1) *Enerji*, 2) *Orta Asya*, 3) *Orta Doğu* ve 4) *Güney Kafkasya*’dır. Bu konular şüphesiz birbiriyle bağlantılıdır ve bunların ortak analizi uygun görünmektedir.

Enerji ile ilgili konu, Türk Akımı doğalgaz boru hattı ve Akkuyu nükleer santralinin inşası gibi ortak Rus-Türk projelerinin sorularını ele almaktadır. Bu durumda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler “durum ortaklığı” olarak değerlendirilmektedir. Raporlara da yansıyan bu durum Türkiye’nin Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde artan faaliyeti, Bakü- Tiflis- Ceyhan boru hattı üzerinden Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan gazının “Güney Gaz Koridoru” projesinin bir parçası olan Transanatolya Doğal Gaz Boru Hattı üzerinden artan arzıyla Ankara’ya yönelik bir girişim olarak görülmektedir. Bu tür planlar, Ankara’nın Avrasya’nın bir enerji merkezi olma niyetine tanıklık etmektedir. Bu sayede Avrupa, muhtemelen Rus gazına bir alternatif ihtiyacı duyacak ve Orta Asya, Azerbaycan ve Doğu Akdeniz’den gaz alacaktır. Güney Kafkasya ve Orta Asya, bölgesel çatışmaların çözümüne katılım için Türkiye ile ekonomik ve askeri-teknik iş birliği açısından Rusya’nın olası etki kaybı bölgeleridir. Bu bulgu raporda, Türkiye’nin bu bölgelerde

³²⁴ SVOP, *Strategiya dlya Rossii*, s. 1

kültürel ve insani iş birliğinin, özellikle de Türk Devletleri Örgütü'nün faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik artan faaliyetine ilişkin verilerle desteklenmektedir.

Grafik 1: Türkiye Kategorisindeki Konuların Frekans Dağılımı

Ortadoğu teması, rekabet ve etkileşim konularının yanı sıra Türkiye ve Rusya'nın Suriye, Libya ve Irak'taki çıkarlarının çakışması ve farklılaşmasıyla da kesişmektedir.

İlginçtir ki, raporda doğrudan Karadeniz Bölgesi'nin konusu neredeyse hiç vurgulanmamıştır. Bu konu sadece iki kez ele alınmakta, ilk kez NATO'nun 2016'dan itibaren Karadeniz Bölgesi'nde güçlenmesine ve Ukrayna'nın Rusya ile Türkiye arasındaki olası gerilimlerin kaynağı olarak görüldüğü vurgulanmakta, Ukrayna-Türk ilişkilerinden bahsederken ikinci kez değinilmektedir. Ukrayna yönetimi ile yakın ilişkilerin desteklenmesi, Türkiye'nin Kırım'daki konumu ve Kırım tatarlarının durumuna dikkat gösterilmesi nedeniyle Rus bilimsel makalelerinde ve basınında önemli yankı uyandıran İstanbul Kanal Projesinin aşağıda da görüleceği üzere bu çalışmaların bir dizisinde hiç bahsedilmemesi de oldukça ilginçtir.

Bu nedenle, Rusya ve Dünya rapor dizisinde, Türkiye'nin politikasına, Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde enerji, askeri-teknik ve kültürel-insani iş birliği alanındaki etkisinin büyümesine büyük önem verilmekte ancak bu aktiviteyi etkisiz hale getirmek için hiçbir önlem önerilmemektedir. Bu durum Ankara'ya karşı belirli tavizler vermeye zorlanan Rus iktidar yapılarının konumu açısından açıklanabilir ancak yukarıda da belirtildiği üzere Rus uzman topluluğunun Türkiye ile ilişkilerde temelde yeni bir yaklaşım programı geliştirmeye yönelik yönsüzlülüğüdür.

Bu içerik analizi blogunu özetlemek gerekirse Rusya'nın uzman topluluğunun stratejik projeler geliştirirken Türkiye'ye çok az önem verdiği, küresel uzun vadeli planlar oluşturmadığı ve son 15 yıldaki politikalarını ağırlıklı olarak olumsuz değerlendirdiği sonucuna varılabilir.

4.2. Rus Bilimsel Çalışmalarında Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde Siyaset Algısının Analizi

Rus düşünce kuruluşları uzmanları tarafından *Türkiye'nin uluslararası politikasının* (araştırmamızın konusu olarak) yukarıdaki algısını inceledikten sonra, konuyla paralel doğrultuda Karadeniz Bölgesi'ndeki Türkiye'nin dış politikası olan ve bu çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili olan Rusya bilim ve uluslararası ilişkiler üzerine Rus bilim akademisyenlerinin analizini yapmak gerekli görülmüştür.

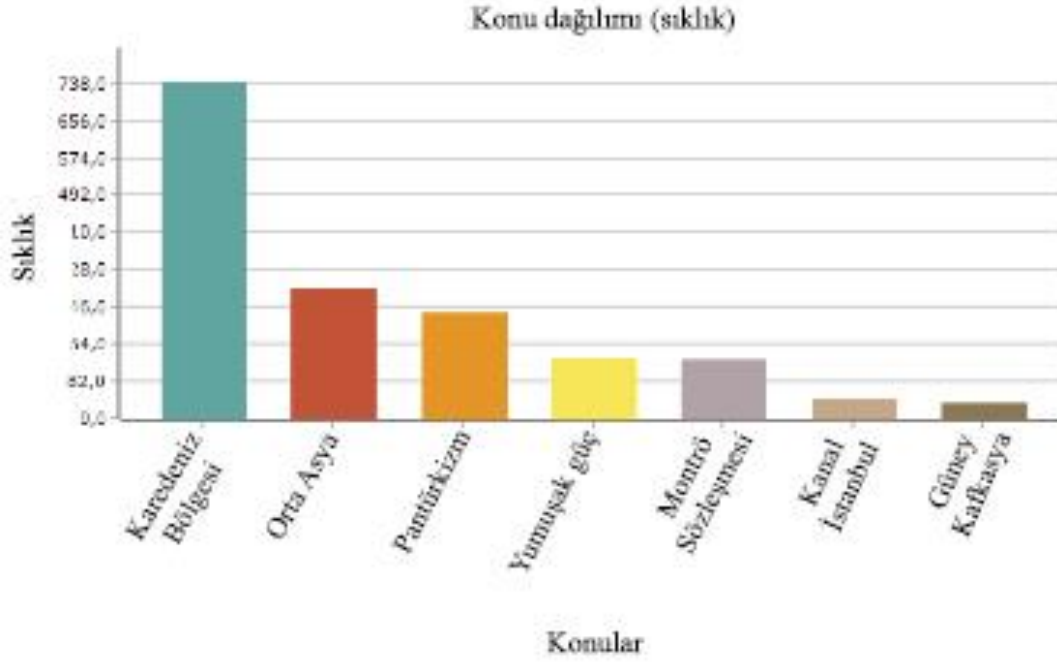
Makaleleri ararken Rusya'nın en büyük elektronik bilimsel kataloğu olan E-library'nin kullanılmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında Türkiye, Rusya, dış politika anahtar kelimelerine göre birincil arama yapılmıştır. Böylece, belirtilen parametrelere göre 1309 bilimsel makale bulunmuş, bulunan makalelerin başlıkları incelenmiş ve istenen konuları tanımlayarak eleme yöntemine gidilmiştir. Son olarak 2006-2021 yıllarına ait yani 15 yıl öncesine dayanan 181 yayın ele alınmıştır.

Türkiye'nin dış politikasını inşa etmek için belirli konuları ele alan bilim merkezleri, **Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (Üniversite) ve Rusya Halkların Dostluk Üniversitesi**, geleneksel olarak bu kurumlar arasında bulunmaktadır. Çalışmamızda yukarıdaki kuruluşlara ek olarak **V.İ. Vernadski adına Kırım Federal Üniversitesi, Sivastopol Devlet Üniversitesi, Kuban Devlet Üniversitesi, Ye. M. Primakov adına Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Ulusal Araştırma Enstitüsü, Güney Federal Üniversitesi, M.V. Lomonosov** adına Moskova Devlet Üniversitesi araştırmacılarının çalışmalarına da yer verilmiştir. Çalışmalarda Türk dış politikasının bireysel yönlerine dikkat çekilmiştir. Bu kurumların uzmanları çoğunlukla hem Türkiye'de meydana gelen olayları hem de Türk liderliğinin dış politika adımlarını anlamaya yönelik bilimsel makaleler yayınlamaktadır. Bu durumda sadece Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikası ve Rusya'ya olan önemi ile ilgilenilmektedir.

Bu nedenle, metinlerin toplamının ilk analizine dayanarak, **bottom-up** yöntemi ve daha sonra **top-down** yöntemi kullanılarak, araştırmamız için tahsis edilen makalelerde veri dizisi araştırması kategorileri oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, belirlediğimiz görev ve hedeflerle ilgili 7 konu (kategori) belirlenmiştir (Grafik 2.).

Doğal olarak, bahsettiğimiz en büyük kategori *Karadeniz Bölgesi'dir*. Bölge çalışmamızın doğrudan konusunu oluşturmaktadır. Makalelerde temsil edilebilirlik açısından ikinci sırada yer alan *Orta Asya'dır*. Daha sonra sırasıyla *Pantürkizm ve Yumuşak Güç* konularıyla, *Montrö Sözleşmesi ve Kanal İstanbul ve Güney Kafkasya* yer almaktadır.

Grafik 2: İncelenen Makalelerin Toplamında Konuların Dağılımı

Analiz edilen makalelerde, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikası genel olarak ele alınmıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra, Türkiye'nin jeopolitik bir fırsat olarak yararlanması ve liderliğini sürekli olarak başarılı bir şekilde kurmaya yönelik bir dizi girişimde bulunması ele alınmıştır. Türkiye'nin inisiyatifiyle kurulan KEİ'nin üyelerinin siyasi emellerinin büyük ölçüde farklılık gösterdiği ve tam teşekküllü ekonomik etkileşime katkıda bulunmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin bölgedeki ekonomik liderlik hedeflerinin tam olarak gerçekleştirilmediği belirtilmektedir. Türkiye tarafından 1990'ların başında Pantürkizm ideolojisine dayanan "Büyük Turan" projesinin kurulması, Ankara'nın Hazar ve Orta Asya bölgelerindeki kaynaklara erişim girişimi olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç, 21. yüzyılın ilk on yılında Türk Konseyi'nin kurulması ve daha sonra Türk Devletleri'nin örgütlenmesi ile devam etmiştir. Türkiye'nin kültürel ve insani alanda faaliyetleri, *Pantürkist* ideolojinin ilerlemesi ışığında "yumuşak güç" yaklaşımıyla ve askeri-teknik alanda iş birliğinin genişletilmesiyle Rus araştırmacılar tarafından,

- 1) Türkiye'nin bu bölgelerde kendi hegemonyasını kurmak için Orta Asya devletleri ile Güney Kafkasya devletlerini Rusya'nın etkisi altından çekme arzusu ve doğrudan uygulaması
- 2) Rusya'nın Müslüman bölgeleriyle insani ve ideolojik iş birliği şeklinde Rusya'ya doğrudan bir tehdit oluşturmanın yanı sıra Kırım Tatarlarının durumuna da dikkat çekilmesini açısından incelenmiş ve ele alınmıştır.

Makalelerde, 2000-2014 yılları arasında *Karadeniz Bölgesi'nde* Rus-Türk iş birliğinin belirli bir yoğunlaşma dönemi, Türkiye'nin bölgesel bir liderlik kurma arzusu ve ABD'nin bölgede genişlemesini engelleme girişimleri ile olarak açıklanmaktadır. 2008 Rus-Gürcü savaşı sırasında ABD gemilerinin Karadeniz'e girmesini engellemek için *Montrö Sözleşmesi'nin* kullanılması, bazı yazarların tarafından açıkça Rusya'ya destek olarak görülmektedir. Analiz edilen makalelerde, sonraki aşama Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesinde ilerlemesinin başlangıcı olarak görülmekte ve bunun Türkiye'nin barış girişimlerine katılımıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu durum bazı yazarlar tarafından bölgedeki çelişkilerin artışı ve çıkarların kutuplaşması olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, 2020 yılında Dağlık Karabağ'daki çatışmanın yeniden başlaması da buna bir örnek olarak gösterilmiştir.

Kırım'ın Rusya'ya dönüşünden sonra *Karadeniz Bölgesi'nde* güç kazanması ve buna bağlı olarak Rusya'nın Akdeniz Bölgesi'ndeki konumunun güçlenmesi Türkiye tarafından olumsuz algılanmakta ve bu durumu 2015 yılındaki "uçak krizi" izlemektedir. Ayrıca Türkiye, Karadeniz Bölgesi'ndeki pozisyonlarını dengelemek için Ukrayna ile aktif askeri-teknik iş birliğine başlamakta, Kırım'ın katılımını "ilhak" olarak tanımlamakta ısrar etmekte ve Kırım Tatarlarını alenen desteklemektedir. Türkiye'nin bu tür eylemleri, incelediğimiz makalelerin yazarlarına göre, Karadeniz Bölgesi'nde caydırıcılık işlevi görmektedir ve Kırım'ın katılımdan sonra Rusya'nın konumunun güçlenmesini etkisiz hale getirmektedir.

2014-2015 yılları arası çok stresli bir dönem olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin politikası, öngörülemez düzeyde değerlendirilmekte ve hatta maceracı olarak nitelendirilmektedir. 2016 yılından bu yana Türkiye ve Rusya'nın enerji tesislerinin inşası (Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı ve Akkuyu Nükleer Santrali) alanında, askeri ve teknik alanında Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemlerinin satın alınması alanında "uygun" iş birliği ile karakterize edilmektedir.

Bilim insanlarının varsayımsal olarak *Montrö Sözleşmesinin* işleyişini etkileyebileceğine ve dolayısıyla Rusya'nın Karadeniz Boğazlarının jeopolitik statüsünü değiştirmesine büyük zarar vereceğine inandıkları bir diğer önemli faktör de Türkiye'nin İstanbul Kanalı'nın inşasıdır. Ancak bu konunun önemi dikkate alınarak aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

Böylelikle, Karadeniz Bölgesi'ndeki Türkiye politikası konusundaki makalelerin içerik analizi, Rus bilim adamlarının değerlendirmelerinin tutarsızlığını ortaya koymakta, 2000'li yıllardan 2012'ye kadar olan etkileşim dönemini olumlu yönde işaret etmekte, daha sonra 2014'ten 2015'e kadar olan süreci olumsuz olarak nitelendirilmektedir. Özellikle enerji alanında ve bölgesel çatışmaların çözümünde durumsal iş birliğinin yeni bir aşaması ele alınmıştır.

4.3. Kanal İstanbul İnşasının Rus Uzman Topluluğu Tarafından Değerlendirilmesi

Açıktır ki Rusya'nın jeopolitik çıkarları açısından Boğaziçi, Çanakkale Boğazı ve Montrö Sözleşmesi'nde yer alan statüleri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Boğaziçi Kanalı'na alternatif olacak ve Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayacak olan Kanal İstanbul Mega Projesinin yapımının 2011 yılında duyurulması, Rusya'nın bilim ve uzman camiasında önemli tartışmalara neden olmuştur. Bu çalışmanın konusu açısından, Rus bilimsel dergilerin ve bu konuya ayrılmış medyadaki ana yayınların ayrı bir paragrafta ele alınması çalışma için uygun görünmektedir.

Kanal İstanbul sorununa özel olarak ayrılan ilk yayınlardan biri, Rusya Dışişleri Bakanlığı Tarih ve Diplomatik Dairesi İkinci Sekreteri V. Zanina'nın tarihsel ve analitik bir makalesidir. Aynı zamanda bu konuya, diğer Ankara mega projeleri bağlamında bir hidrolik yapının inşası için planlar düşünen siyaset bilimci İ. Starodubtsev de değinmiştir³²⁵. V. Zanina, kanalın inşasına yönelik girişimin öncelikle Türkiye'nin Montrö Sözleşmesinin verdiği yetkilere kıyasla boğazlara karşı yetkilerini genişletmeyi amaçladığı düşüncesindedir. Zanina'ya göre; "herhangi bir uluslararası anlaşmaya tabi olmayan ve denizciliğin düzenlenmesi Türk tarafının iradesine bağlı olan belirsiz bir statüye sahip bir kanal projesine yatırım yapma riskini çok az kişi alacaktır"³²⁶. V. Zanina, Montrö Sözleşmesi'nin uluslararası statüsünün aşınma tehlikesi, İstanbul Kanalı'nın yasal statüsünün belirsizliği gibi sorunlara değinerek, konunun jeopolitik yönünü incelemekle yetinmiştir. Ayrıca projenin uygulanmasında Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliği olanaklarına da dikkat çekmiştir.

Daha sonra A.V. Boldırev, Kanal İstanbul projesinin detaylarını analiz ettiğinde, inşaatın kendisi için ne kadar gerçekçi olduğunu netleştirebileceğine dikkat çekmiştir³²⁷. Sorunun siyasi yanı pratik alandan üstün geldiğinden, projenin ham haliyle halka sunulduğu sonucuna varmıştır. Özellikle bu durum zamanla projenin olumsuz bir "marka" haline gelmesine sebep olan çevre sorunlarıyla ilgili olmuştur. A.V. Boldırev'e göre, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın projesinin uygulanmasının yavaşlatılmasına çevrecilerin kendisine muhalefet olmaları sebep olmuştur.

15-16 Temmuz 2016 tarihleri arasında başarısız olan askeri darbe, projeyi yeniden canlandırmış ve uzmanların yeni koşullar altında inşaat hazırlıklarının seyrini inceledikleri bir yayın dalgasını tetiklemiştir. İ.G. Sayetov, projeye yapılan yatırımlar sayesinde zor günlerden geçen

³²⁵ I. I. Starodubtsev, **Transformiruyushchayasya Turtsiya**. M., Institut Blizhnego Vostoka – MGIMO- Universitet MID Rossii, 2011. s. 126, 183, 185

³²⁶ V. Zanina, "Iz Kremlya Bosfor ne viden", **Mezhdunarodnaya zhizn'**, 2014, 6, s. 82–94

³²⁷ A. V. Boldırev, "Proekt Stambul'skogo kanala: politika, ekonomika, ekologiya (2011–2015)", N. YU. Ul'chenko vd. (Ed.), **Epoha pravleniya v Turtsii Partii spravedlivosti i razvitiya: promezhutochnye itogi i prognozy (2002–2015)**, içinde (83–104), Moscow: IV RAN; Izdatel' Vorob'ev, 2017

Türkiye ekonomisinin “yapay dozda adrenalin” alacağını ve kanaldan geçişten ülke bütçesine ek gelir elde edileceğini kaydetmiştir ve ona göre: “...tek ve en önemli soru, Türklerin fiziki olarak bir kanal inşa edip edemeyecekleri ve bunun için yeterli kaynağa sahip olup olmayacakları”³²⁸dır. Bu sorun, Kanal İstanbul’un ve diğer mega projelerin kriz koşullarında Türk ekonomisi üzerindeki etkisini inceleyen G.İ. Sosnov’un makalesinde ele alınmıştır. Uzmanlara göre, enflasyonu kontrol altına alacak önlemlerin alınması, bütçe açığının büyümesi, liranın değer kaybetmesi Ankara’nın mega projelerini, başlangıçta planlanandan daha yavaş da olsa uygulamasına olanak sağlayacaktır³²⁹.

Uzmanlar, darbenin bastırılmasının Erdoğan’a en sorunlu projeleri uygulama özgürlüğü verdiği konusunda hemfikirdir. Bu arada A.V. Boldırev, Türkiye Ulaştırma ve Denizcilik Haberleşme Bakanlığı tarafından 15 Ocak 2018 tarihinde yayınlanan hidrolik yapının güzergâhının yetersiz detaylandırılmasına³³⁰ ve İstanbul Kanalı’nın ideolojik kavramının tükenmesine dikkat çekmiştir³³¹. Yazara göre, Türk hükümetini ulusal denizcilik kurallarının yürürlüğe konmasına kadar, 1936 tarihli Montrö Konvansiyonu rejimini gelecekteki kanalda muhafaza etmeye zorlayan tehlikeli yasal boşluktu³³². Boldırev, çoğu askeri ve sivil Türk uzmanının Kanal İstanbul’a ilişkin tutumunun Türkiye Cumhurbaşkanı’nın çizgisinden farklı olduğunu belirtmiştir³³³. Rusya’da Kanal İstanbul’un inşasında maddi yardım imkânı olanağı düşüncesinde olan uzmanlar tartışırken³³⁴ A.V. Boldırev, bu beklentinin Türkiye için kabul edilemez olduğuna işaret etmiştir. Bu durumda Rusya (varsayımsal olarak da olsa) Kanal İstanbul’daki trafik akışlarının düzenlenmesine katılmaya hak kazanabilirdi³³⁵. Rusya Bilimler Akademisi Ye. M. Primakov adına Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Ulusal Araştırma Enstitüsü’nün uzmanları, İstanbul Kanalı’nın uluslararası nakliye ile su yolları

³²⁸ I. G. Saetov, “Ostrov Stambul. Novyi Bosfor – natsional’nyi proekt Erdogana dlya “novoi Turtsii””, **Novaya Gazeta**, 2018, <https://novyagazeta.ru/articles/2018/02/05/75391-ostrov-stambul> (07.04.2022)

³²⁹ G.I. Sosnov, “Megaproekty Turtsii: na puti k protsvetaniyu ili krizisu?”, **Problemy natsional’noi strategii**. 2018. 5 (50), s. 187–199

³³⁰ A. V. Boldırev, “K voprosu o geografii Stambul’skogo kanala”, **Vostochnaya analitika**, 2018. 3. s. 120–132.

³³¹ A. V. Boldırev, “Strategiya-2023: infrastrukturnye megaproekty Partii spravedlivosti i razvitiya nakanune 100-letiya Turetskoi Respubliki”, **Politicheskaya transformatsiya na musul’manskoy Vostoke: opyt Turtsii i drugikh stran**, N.Yu. Ul’chenko vd. (Ed.), içinde (s.29), Trudy IV RAN. Vyp. 20. M.: IV RAN, 2019

³³² A. V. Boldırev, “K voprosu o pravovom regulirovanii sudokhodstva v Stambul’skom kanale”, **Vestnik IV RAN**, 2019, 3, s. 223–234

³³³ A. V. Boldırev, “Vzglyad na ekspertnoe soobshchestvo Turtsii posle popytki voennogo perevorota 2016 g.”, **Vestnik IV RAN**, 2019, 4, s. 188–197; A. V. Boldırev, “Proekt Stambul’skogo kanala v kontekste rossiisko-turetskikh otnoshenii: geopolitika i ekonomika”, **Vneshnepoliticheskie interesy Rossii: istoriya i sovremennost’**, 2019, s. 10-26

³³⁴ Zanina, a.g.e.; I. I. Starodubtsev, “K voprosu o glavnykh turetskikh infrastrukturnykh proektakh: tretii aeroport i kanal”, **Institut Blizhnego Vostoka**, 8.12.2018; I. I. Starodubtsev, “Chernomorskiy region: vozmozhnosti dlya sotrudnichestva Rossii i Turtsii”, **Rossiiskii sovet po mezhdunarodnym delam**, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/chernomorskiy-region-vozmozhnosti-dlya-sotrudnichestva-rossii-i-turtsii> (20.01.2022).

³³⁵ A. V. Boldırev “K voprosu o vozmozhnosti dlya Rossii uchastvovat’ v turetskom proekte “kanal “Stambul””, **Vestnik IV RAN**, 2020, s. 271–280

kategorisine girebileceğine inanmaktadır. O zaman, 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne³³⁶ göre, bu su yolu herhangi bir kısıtlama olmaksızın ticaret ve askeri geçiş için ücretsiz hale gelecektir³³⁷. Raporun yazarları, ulusal düzenlemeleri boğazları tüm ulusların gemilerinin geçişine açık hale getiren Süveyş, Panama ve Kiel kanalları ile ilgili emsallerine dayanarak vardıkları sonuçları temel almaktadırlar ancak Boldırev, çalışmasında³³⁸, Türkiye'nin 1982 Sözleşmesi'ne katılımının sınırlı formatını belirleyen İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nı "uluslararasılaştırma" korkusu olduğunu öne sürerek bu görüşe karşı çıkmaktadır.

Araştırmacı A. Baranov, İstanbul Kanalı'nın inşasını, Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki jeopolitik çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit olarak görmekte ve bu da Montrö Konvansiyonu rejiminin bozulmasına ve NATO Deniz Kuvvetleri'nin Karadeniz'e sınırsız ölçekte sabitlenmesine yol açmaktadır. Yazar, Kanal İstanbul ve denizler arasındaki olası diğer karayollarının yasal düzenlemesi konusunda Montrö Sözleşmesi³³⁹ ilkelerine dayalı olarak ikili Rus-Türk müzakerelerine duyulan ihtiyaç hakkında bir görüş bildirmektedir.

Rus uzmanlarının, kaynakların yetersizliğinin Türkiye Cumhuriyeti'nin bunu gerçekleştirmesine izin vermeyeceği inancı nedeniyle Kanal İstanbul projesine olan ilgileri sınırlıdır. Bu nedenle, birçok uzman kendilerini projenin jeopolitik sonuçlarını açıklamakla sınırlandırmaktadır³⁴⁰. Bu bağlamda, uygulamanın ilerleyişini ayrıntılı olarak izleyen ve sorunu Türk bakış açısı ile araştıran yayınlar yazarların ilgisini çekmektedir.

Özellikle A. Gabrielyan, İstanbul Kanalı'nın inşasının Türkiye'nin Boğaz'dan gelen ücretsiz gemi trafiğini azaltma arzusuna bağlamaktadır ve boğazların ekolojik olarak boşaltılmasına ilişkin argümanın tutarsızlığını ikna edici bir şekilde kanıtlamaktadır. Ona göre; "Türkiye için asıl sorun bu (çevre) olsaydı, Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesini çoktan hayata geçirirdi...Samsun-Ceyhan petrol boru hattı, Karadeniz boğazlarını geçerek Karadeniz'den Akdeniz'e petrol taşınmasını mümkün kılacaktır"³⁴¹. A. Gabrielyan, Kanal İstanbul'un inşasının arkasında Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nden vazgeçme niyetini görmemekte, kanalın faaliyete geçmesinden sonra Ankara'nın

³³⁶ Birleşmiş Milletler web sitesi, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, 1982, <https://www.un.org/ru/law/lawsea/convention.shtml>

³³⁷ L.S. Vartazarova vd. (Ed.), s. 48-50

³³⁸ Boldırev, "K voprosu o vozmozhnosti dlya Rossii", s. 276

³³⁹ A. V. Baranov, "Kanal "Stambul" v sisteme riskov natsional'noi bezopasnosti Rossii v Chernomorsko-Sredizemnomorskom regione", **Mir posle pandemii covid-19: politika, bezopasnost, ekonomika i kul'tura-prognozy budushchego cherez prizmu nastoyashchego**, 2021, s. 7-13

³⁴⁰ Starodubtsev, "Chernomorskii region"; A. Kulikov, "Kanal "Stambul": zhdet' li Rossii avianostsy SShA v Chernom more", **Pravda. Ru.**, 11.03.2020, <https://www.pravda.ru/world/1480283-stambulcanal/> (21.01.2022)

³⁴¹ A. Gabrielyan, "O khode realizatsii plana stroitel'stva kanala "Stambul"", **Institut Blizhnego Vostoka**, 02.04.2018, <http://www.iimes.ru/?p=43134> (21.01.2022)

1936 belgesinin bazı ekonomik maddelerini düzeltmek istediği versiyonundan yana konuşmaktadır³⁴². A. Gabrielyan, projenin uygulanmasının iş aşamasına geçtiğini ve kanalın tesliminin yıllara göre hesaplandığını kaydetmiştir³⁴³.

Bu arada, İ.İ. Starodubtsev, Türklerin projelerini Çin “Kuşak ve Yollar” girişimine dâhil etmeyi planladıklarını belirtmiştir. 4 Kasım 2019’da Çin’den gelen ilk tren, Çin’den Avrupa’ya Demir İpek Yolu’nu açarak Marmara Denizaltı Demiryolu Hattı üzerinden Boğaz’dan geçmiştir. Bu proje sayesinde Çin malları kısa sürede Asya, Afrika ve Avrupa ülkelerine nakledilebilir duruma gelmiştir. Uzmanlara göre, Çin inisiyatifinin uygulanması durumunda, Boğaz’daki mal trafiğinde önemli bir artış Türk tarafına temel teşkil edecek ve Boğaz’dan İstanbul Kanalı’na giden nakliye trafiğini yönlendirmeye başlamak için güçlü bir karar verecektir³⁴⁴. A. Gabrielyan gibi, İ.İ. Starodubtsev’in fikirleri de kanalın Ankara’ya Montrö Sözleşmesi’ni kendi lehine düzeltme fırsatı vermesi ve Karadeniz’den gelen kargo akışından para almaya başlaması gerçeğine dayanmaktadır³⁴⁵. V.İ. Kovalyov, projenin ana “adil topuğu” olarak yatırımın geri dönüşünü adlandırmaktadır³⁴⁶. Uzmara göre, “Türk liderliği, gezilebilir yeni bir arter yaratmaya kararlı, bu nedenle proje, bariz zorluklara rağmen, uygulama için iyi şanslara” sahiptir. Asıl soru, Boğaziçi Boğazı’ndaki şartlı olarak ücretsiz olan trafiğin Kanal İstanbul üzerinden kesinlikle ücretli olana nasıl değiştirileceğidir³⁴⁷. Türk tarafı, gelecekteki bir işletmenin hisseleri karşılığında halkın fonlarını toplayarak³⁴⁸ olası yatırımcıları bağış toplama fikriyle çekmeye çalışacaktır. Uzmanlar bir konuda hemfikir: Kanal İstanbul, her şeyden önce Türkiye Cumhurbaşkanı’nın kişisel bir imaj projesidir ve inşaatın ekonomik ve jeopolitik sonuçları hakkında sonuç elde etmek için acele etmemektedirler, ancak projenin geleceği onlara oldukça gerçek görünmektedir.

Diğer yayınlardan İ. Starodubtseva’nın, Rusya’nın Türk tarafına olan tutumunu kesinlikle ifade etmesi gerektiğine inanan makalesini vurgulamalıyız. Starodubtseva “Ya İstanbul Kanalı’nın mevcut

³⁴² A. Gabrielyan, “Turtsiya: Stambul’skii kanal i Konventsia Montre”, **Institut Blizhnego Vostoka**, 28.02.2017, <http://www.iimes.ru/?p=32948> (21.01.2022)

³⁴³ A. Gabrielyan, “Kanal “Stambul” kak faktor bor’by mezhd “staroi” i “novoi” Turtsiei”, **Institut Blizhnego Vostoka**, 11.12.2019, <http://www.iimes.ru/?p=64422> (21.01.2022)

³⁴⁴ Starodubtsev, “K voprosu o glavnykh turetskikh”

³⁴⁵ İ. İ. Starodubtsev, “K voprosu o perspektivakh realizatsii proekta kanala “Stambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, 22.08.2018, <http://www.iimes.ru/?p=47145> (21.01.2022)

³⁴⁶ V. İ. Kovalev, “Turtsiya: o razvitii proekta kanala “Stambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, 19.03.2018, <http://www.iimes.ru/?p=42720> (21.01.2022)

³⁴⁷ V. İ. Kovalev, “O zayavleniyakh prezidenta Turtsii R.T. Erdogana v otnoshenii realizatsii proekta kanala “Stambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, 28.04.2018, <http://www.iimes.ru/?p=43938> (21.01.2022); V. İ. Kovalev, “K voprosu o razvitii proekta kanala “Stambul” (prodolzhenie)”, **Institut Blizhnego Vostoka**, 30.03.2018, <http://www.iimes.ru/?p=43061> (21.01.2022)

³⁴⁸ V. İ. Kovalev, “K voprosu o realizatsii proekta stroitel’sstva Kanala “Stambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, 9.02.2020, <http://www.iimes.ru/?p=66880> (21.01.2022); V. İ. Kovalev, “O tekushchei situatsii s realizatsiei proekta stroitel’sstva Kanala “Stambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, Chast’ 1, 2.02.2020, <http://www.iimes.ru/?p=66689> (21.01.2022)

tüm yollarla engellenmesi ile motive edilmiş ve açıkça dile getirilen reddi ya da Karadeniz'in en önemli denizcilik arterinde gemi trafiğini doğrudan kontrol eden ülkelerden biri olmak için projeye doğrudan katılım olarak düşüncelerini ifade etmektedir. Böylece, ilk kez yerli bir uzman tartışmasında somut bir eylem programı önerilmiştir³⁴⁹. Ancak Rusya Bilimler Akademisi Akademisyeni V. Naumkin, Kanal İstanbul'la ilgili yazısında, Rusya'nın bu projenin uygulanmasına hiçbir şekilde etki edemediğini ve "x" kayıplara rağmen uzlaşma gereğini kabul etmiştir. Çoğu uzmana göre ise, Boğaziçi'ne bir alternatifin ortaya çıkmasından elde edilecek kazançlar ağır basacaktır³⁵⁰.

Medyanın tepkisine bakılırsa, Rus uzmanların çoğu, Montrö Sözleşmesinin ve boru hatlarının döşenmesinin Rus çıkarlarına³⁵¹ daha uygun olduğuna inanarak ve İstanbul Boğazı'na bir Türk alternatifi olması durumunda, Kanal İstanbul'a karşı olumsuz bir tutum sergilemektedir ve onlara göre 1936 tarihli belgenin kapsamına girmeyen Boğaz'a Türk alternatifinin ortaya çıkması durumunda kayıplar varsayımsal faydalardan³⁵² daha ağır basacaktır. Bu konuyla alakalı başka görüşler de bulunmaktadır. Özellikle S. Hestanov, İstanbul Kanalı'nı, Karadeniz'e erişimi olan ülkelerin gemilerinin ücretsiz olarak geçebildiği ve geri kalan ülkelerin Türkiye'ye büyük gelirler getireceği sürece ekonomik açıdan umut verici bir proje olarak görmektedir³⁵³. Bu görüş asılsız görünmektedir çünkü Türkiye, İstanbul Kanalı'ndan geçiş için en büyük geliri Rusya'dan bekleyebilir.

Rusya Dışişleri Bakanlığının Kanal İstanbul projesine ilişkin tutumu, mevcut uluslararası tesislerin koşulsuz önceliğine dayanmaktadır. Türk mega projesinin başladığının açıklanmasından (27 Nisan 2011) üç gün sonra, Türk gazetesi *Hürriyet* 'te, "Rusya, kargo trafiğini İstanbul Kanalı'na yönlendirmeyecek, Boğaziçi ve boru hatlarını kullanmakta ısrar edecek" diye bir makale yayımlanmıştır. Makalede Moskova'nın Burgaz-Dedeoğlu Trans-Balkan petrol boru hattı projesi için lobi yapacağı bildirilmiştir³⁵⁴. Aynı gün Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi V.E. İvanovski, İstanbul Kanalı'nın ekonomik uygunluğunu sorgulamıştır. Projenin sadece yüksek bir geçiş ücreti verildiğinde ekonomik açıdan uygun olduğunu belirtmiş ama

³⁴⁹ I. I. Starodubtsev, "Ukrainskii vzglyad na proekt stroitel'stva Kanala "Sstanbul" i konventsiiyu Montre", **Institut Blizhnego Vostoka**, 01.04.2019, <http://www.iimes.ru/?p=54537> (21.01.2022)

³⁵⁰ A. V. Naumkin, "Rossiya i morskaya turetskaya revolyutsiya", **Rossiyskiy Sovet po mezhdunarodnym delam**, 2021, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-i-morskaya-turetskaya-revolutsiya/> (21.01.2022)

³⁵¹ M, Selivanova, "Sstanbul'skii kanal nefteprovodu ne zameni", RIA Novosti, 29.04.2011, <https://ria.ru/20110429/369294052.html> (21.01.2022)

³⁵² Reporter, "Novyi turetskii kanal udarit po Rossii", 2018, <https://topcor.ru/2256-novyj-tureckij-kanal-udarit-po-rossii.html> (21.01.2022)

³⁵³ A. V. Boldyrev "Proekt Sstanbul'skogo kanala v fokuse rossiiskikh i turetskikh publikatsii", **Mezhdunarodnye protsessy**, 2020, 18 – 3, s. 173

³⁵⁴ Boldyrev, "Proekt Sstanbul'skogo kanala", s. 173

“Boğaz’dan ücretsiz geçebiliyorsanız, neden başka bir kanaldan geçmek için para ödeyesiniz?” Sorusunu yöneltmiştir. Diplomat, boğazların uluslararası rejiminin sürdürülmesinden ve dolayısıyla Montrö Sözleşmesinde garanti altına alınan boğazlardan serbest geçişten yana konuşmuştur³⁵⁵. Rusya Dışişleri Bakanlığı hattının korunması daha sonra Büyükelçi A.V. Yerkhov tarafından doğrulanmıştır. O, Boğaz üzerinden var olan trafiğe ilişkin Montrö Sözleşmesi’nin hükümlerinin bağlayıcı niteliğine dikkat çekmiş; “Böyle büyük çaplı bir projenin hayata geçirilmesi, söz konusu olduğunda ve olursa, önemli miktarda finansal kaynak ve zaman gerektirecektir” şeklinde açıklama yapmıştır³⁵⁶. Rusya’nın Kanal İstanbul’a karşı muhalefetinden vazgeçmesinin nedeni olarak Türkiye’nin planlarını hayata geçirecek mali gücüyle ilgili şüpheleri olduğu konusu gösterilebilir. Aralık 2019 sonunda A.V. Yerkhov, Murat Yetkin ile yaptığı görüşmede, *Kanal İstanbul’un Montrö Sözleşmesi’ni değiştirmemesi halinde* kanalın inşasının Türkiye’nin iç meselesi olduğunu vurgulamıştır³⁵⁷.

Böylece, Rus yayınlarında jeopolitik konuların yaygınlığı görülmektedir. Birçok makale aynı iddiaları tekrarlamakta ve kanalın inşa edilmesi durumunda Rusya’nın somut önlemler alma ihtiyacına dair benzer sonuçlara varmaktadır. Bu nedenle, Moskovskiy Komsomolets gazetesindeki yukarıda bahsedilen makalenin geniş bir rezonansa neden olması şaşırtıcı değildir. Görünen o ki buradaki mesele, yalnızca Rus uzman camiasının çoğunluğunun Türkiye’nin yüzyılın en iddialı projelerinden birini “yapamayacağına” dair düşüncesi değildir. Nihayetinde herhangi bir projenin kaderini belirleyen şey paradır. Bu düşünceden yola çıkarak söyleyebiliriz ki jeopolitik meselenin kendisi daha kazançlı olmaktadır. Bu bağlamda, en umut verici durumun SC23’ün ekonomik bileşenini (özellikle yatırım sorununu) izleyen çalışmalardır. İstanbul Kanalı’nın geleceği buna bağlı olduğu düşünülmektedir. Böylece, Montrö Sözleşmesinin İstanbul Kanalı’nın belirsiz yasal statüsüyle aşınması korkusu, bu mega projenin ekonomik uygunluğuna dair şüpheler ve jeopolitik riskler Rus uzman çevresinde kesin bir fikir birliği yaratmaktadır. Aynı zamanda Türk gazetelerinde hâkim olan çevresel bileşen Rus yayınlarında karşılık bulamamaktadır. Dahası, bazı Rus medyası çevresel risklerin tehlikesini abartılı olarak görmektedir.

Rus yayınlarında, dış politika yönü, sorunun diğer yönlerinden oldukça baskındır. Projenin finansal detaylarını göz ardı etmek kanalın inşasının jeopolitik sonuçları hakkında genellikle yanlış düşünülmüş sonuçlara yol açabilmektedir. Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ni NATO deniz kuvvetleri için kolayca erişilebilir kılmak adına Montrö Sözleşmesi’nden vazgeçme niyeti hakkında görüşler dile getirilmektedir. Aynı zamanda Rusya’nın da kanalın inşasına katılması ihtimali tartışılmaktadır.

³⁵⁵ Murat, Yetkin, “Rus Büyükelçisi’nden Çılgın Proje eleştirisi: Montrö korunmalı”, **T24**, 30.04.11, <https://t24.com.tr/haber/rus-buyukelcisinden-cilgin-proje-elestirisi-monstro-korunmali,142163> (23.01.2022)

³⁵⁶ F. Smirnov, “Posol Rossii prokommentiroval stroitel’sтво kanala “Stambul” v Turtsii”, **RIA Novosti**, 27.12.2019, <https://ria.ru/20191227/1562947557.html> (23.01.2022)

³⁵⁷ Fuad Safarov, “Kanal İstanbul, Boğazlar’ı isteyen Stalin ve Türk-Rus ilişkileri”, **dikGAZETE**, 29.12.2019, <https://www.dikgazete.com/yazi/kanal-istanbul-bogazlar-i-isteyen-stalin-ve-turk-rus-iliskileri-makale,2010.html-2010.html> (23.01.2022)

4.4. 2014 Yılından Sonra Türkiye'nin Kırım Sorununa Yaklaşımının Rus Bilimsel Makaleleri Üzerinden Algılanması

2014 yılında, Kırım'ın Rusya'ya katılmasının ardından, bölgedeki siyasi, sosyal ve ekonomik durum büyük ölçüde değişmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin rolü de oldukça önemli olmuştur. Konuya ilişkin olarak Rusya'da yapılan araştırmalar, Türkiye'nin Kırım konusunda artan ilgisine işaret etmektedir.

Bu makalelerin genel tematik yönelimleri Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler ile Kırım'da yaşanan siyasi olaylar ve etkileriyle ilgilidir. Makalelerde, Kırım'ın Rusya'ya yeniden katılması ve Türkiye'nin bu süreçteki rolü, Kırım'daki etnik gruplar arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin bölgesel politikaları ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkileri gibi konuları ele almaktadır. Makalelerde ayrıca Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği destek ve etnik politikaları da ele alınmaktadır. Ortak noktaları, Türkiye'nin Kırım konusundaki çıkarları ve politikaları, Kırım'daki etnik gruplar arasındaki çatışmalar, Türkiye'nin bölgesel politikaları ve Rusya-Türkiye ilişkilerindeki değişimlerdir.

Kolesnikov'un "Kırım'ın Rusya'ya dönüşünün jeopolitik yönü: Rusya ve Türkiye'den bir bakış açısı"³⁵⁸ adlı makalesi, Kırım'ın Rusya'ya yeniden katılmasının Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilere olan etkisini incelemektedir. Makalede, Kırım'ın stratejik konumu ve jeopolitik önemi, Rusya ve Türkiye'nin tarihi ilişkileri, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sürecindeki olaylar ve Türkiye'nin tepkisi ele alınmaktadır. Ayrıca, makalede Rusya-Türkiye ilişkilerinin, özellikle enerji alanında, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sonrasında nasıl etkilendiği ve gelecekte nasıl etkilenebileceği de tartışılmaktadır. Makale, Kırım'ın Rusya'ya ilhakının Türkiye açısından bir tehdit olarak algılandığını ve bu durumun Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, makalede Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde stratejik çıkarlarının Kırım konusundan daha önce geldiği ve Türkiye'nin bu konuda herhangi bir askeri müdahalede bulunmadığı vurgulanmaktadır. Makalede ayrıca, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı sonrasında Rusya ve Türkiye arasında enerji alanında bir işbirliği olasılığının arttığı, ancak bu işbirliğinin birçok zorluğu da beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Özellikle Türkiye'nin enerji ithalatında Rusya'ya bağımlılığının azaltılması hedefiyle başlattığı alternatif enerji projeleri, Rusya'nın Türkiye'ye olan enerji ihracatı açısından bir tehdit olarak görülebilmektedir.

³⁵⁸ A. A. Kolesnikov, "Geopoliticheskaya sostavlyayushchaya vozvrashcheniya Kryma v sostav Rossii: vzglyad iz Rossii i Turtsii", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, 2015, 26(737), s. 108-112

Sonuç olarak, makale, Kırım'ın Rusya'ya ilhakının Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilere olan etkisini, özellikle enerji alanında olası işbirliği ve rekabet bağlamında, ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.

“Kırım Tatar meselesinin Türk elitinin çıkarları bağlamında etnopolitik mobilizasyonu”³⁵⁹ başlıklı makalede, yazarlar Türkiye'nin Kırım politikasını etkileyen faktörleri analiz etmektedir. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım Tatarlarını desteklemesinin, Karadeniz Bölgesi'ndeki etkisini sürdürme arzusundan ve Rusya'nın bölgedeki pozisyonunu güçlendirmesini engelleme çabasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım politikasının Türkiye-Rusya ilişkilerinde artan gerilimlere yol açabileceğini savunmaktadır.

“Kırım Cumhuriyeti'ndeki Bölgesel Siyasi Süreçler Üzerinde Türkiye'nin Etkisi: Yapıcı Analiz”³⁶⁰ isimli makale, Türkiye'nin Kırım'daki siyasi ve ekonomik etkisine odaklanmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'daki politikalarını analiz ederken, Kırım'daki Rus-Türk rekabetinin bir sonucu olarak Türkiye'nin bölgedeki etkisinin arttığını belirtmektedirler. Makale, Türkiye'nin Kırım'da işbirliği fırsatlarını değerlendirme stratejileri, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yönelik politikaları, Kırım Tatarlarının Türkiye ile olan bağları ve Türkiye'nin Kırım'daki ekonomik yatırımları gibi konuları ele almaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'daki etkisinin artmasıyla birlikte, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik politikalarının değişebileceğine ve bölgedeki siyasi dengelerin yeniden şekillenebileceğine dair bir dizi öngöründe bulunmaktadır.

“Rus-Türk İlişkilerinin Kırım Boyutu: “Yumuşak” ve “Sert” Güç Faktörleri”³⁶¹ başlıklı makalede Kırım faktörünün Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynadığına vurgu yapılmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'da yürüttüğü projelerin incelenmesi sonucunda, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik çıkarlarına dair belirgin hedefleri olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çıkarlar arasında deniz ticareti, enerji kaynaklarına erişim, ticaret ve yatırım fırsatları gibi ekonomik faktörler, ayrıca askeri ve güvenlik açısından Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu dengeleme çabaları da yer almaktadır. Yazarlar ayrıca, Türkiye'nin Kırım Tatarları ile ilişkilerine de dikkat çekmişlerdir. Kırım Tatarları, Türkiye'nin etnik, kültürel ve tarihi bir yakınlık hissettiği bir grup olarak öne çıkmaktadır. Yazarlara göre; Türkiye, Kırım Tatarlarına yönelik destek politikaları ile Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu dengelemeyi amaçlamakta ve Kırım Tatarlarının haklarına saygı göstermek için çaba sarf etmektedir. Makalede, Türkiye'nin Kırım faktörünü kullanarak Rusya'ya karşı “sert” ve “yumuşak” çatışma stratejileri uyguladığına dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

³⁵⁹ D. K. Grigoryan vd., “Etnopoliticheskaya mobilizatsiya krymskikh tatar v kontekste interesov turtskoy elity”, **Gosudarstvennoe i municipalnoe upravlenie. Uchenye zapiski**, 2, 2020, s. 178-182

³⁶⁰ A. A. Korobov ve S. S. Smetannikov, “Vliyanie Turtsii na regionalnye politicheskie protsessy Respubliki Krym: konstruktivnyy analiz”, **Vestnik Povolzhskogo instituta upravleniya**, 4 (49), 2015, s. 24-33.

³⁶¹ A. A. Irkhin ve N. E. Demeshko, “Krymskiy aspekt rossiysko-turetskikh otnosheniy: faktory “myagkoy i zhestkoy sily”, **Perspektivy. Elektronnyy zhurnal**, 2019, 2 (18), s.37-49

Kırım faktörünün Türkiye-Rusya ilişkilerinin geleceğini de etkileyeceği vurgulanmaktadır. Genel olarak, bu makale Türkiye'nin Kırım faktörü ile Rusya ile ilişkilerindeki stratejilerine ve Kırım Tatarlarına yönelik politikalarına odaklanmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik çıkarlarını göz önünde bulundurarak Kırım'da faaliyet göstermeye devam edeceğini belirtmişlerdir. Ancak yazarlar, Türkiye'nin bu stratejilerinin Rusya ile ilişkilerinin geleceği üzerinde belirleyici bir etkisi olacağına dair endişelerini de dile getirmişlerdir.

Demeshko ve Irhin'in "2014 Sonrası Türkiye ve Ukrayna'nın Dış Politika Kursunda Kırım Tatar Meselesinin Kullanımı" ³⁶² başlıklı makalesi Türk ve Ukrayna dış politikasındaki Kırım Tatar meselesinin rolünü araştırmaktadır. Bu makale, Türkiye Cumhuriyeti ve Ukrayna'nın Kırım Tatar sorununu dış politika aracı olarak nasıl kullandığını analiz etmektedir. Yazarlar, Kırım'ın ilhakından sonra Türkiye ve Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına desteklerini artırdığını ve bu desteği dış politika aracı olarak kullandıklarını belirtmektedir. Makalede, Kırım Tatarlarına verilen desteklerin sadece insani bir boyutu olmadığı, aynı zamanda Türkiye ve Ukrayna'nın ulusal güvenlik çıkarlarına da hizmet ettiği vurgulanmaktadır.

Yazarlar, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına desteğinin, Türkiye'nin Kırım'ın Rusya'ya katılımını uluslararası alanda kınaması ve Rusya'ya karşı bölgedeki nüfuzunu artırması açısından önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yönelik desteğinin Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik çıkarlarını da yansıttığını ifade etmişlerdir. Ukrayna'nın Kırım Tatarlarına desteği ise, Ukrayna'nın Kırım Tatarları üzerinden Rusya'ya karşı uluslararası toplumda kamuoyu desteği sağlamayı amaçladığına işaret etmişlerdir.

Makalede, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği desteğin Rusya ile ilişkileri olumsuz etkileyebileceği de vurgulanmaktadır. Rusya, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği desteği eleştirmekte ve Türkiye'nin bu konuda aktif rol oynamasını engellemeye çalışmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına verdiği desteğin, Rusya ile olan ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği ve Türkiye'nin Rusya ile olan ticari ve siyasi ilişkilerinde bir kısım gerginliğe neden olabileceği belirtilmektedir.

"Kırım Cumhuriyeti'nin Bilgi Alanındaki Süreçlerinde Türkiye'nin İdeolojik ve Değerlerine Dayalı Etkisi"³⁶³ başlıklı makalede, Türkiye'nin Kırım'ı destekleme politikaları ve Kırım Tatarlarına yönelik yardım çabaları ele alınmaktadır. Bu politikaların amacının Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılması ve Rusya'ya katılmasıyla ilgili durumu kınamak olduğu belirtilmektedir. Makale, Türkiye'nin

³⁶² N. E. Demeshko ve A. A. Irkhin, "Turetskaya Respublika i Ukrayna: ispolzovanie krymsko-tatarskogo voprosa vo vneshnepoliticheskom kurse posle 2014 goda", **Vestnik RUDN. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya**. 2022, 4. 755-770.

³⁶³ V. A. Avatkov ve D. S. Krylov, "Ideyno-tsennostnoye vozdeystvie Turtsii na protsessy v informatsionnom prostranstve Respubliki Krym", **Rossiya: obshchestvo, politika, istoriya** 5 (5), 2023, s. 84-93

Kırım'daki etkisinin bilgi alanında yoğunlaştığına dikkat çekmektedir. Yazara göre; Türkiye'nin Kırım Tatarlarının hakları konusundaki tutumu ve Kırım Tatarlarının Türkiye ile olan bağları, Türk hükümetinin Kırım'daki birçok konuda etkili olmasını sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin medya ve internet alanındaki etkisi de incelenmiştir. Makalede, Türkiye'nin Kırım'da bazı haber siteleri ve sosyal medya platformları üzerinden propaganda yaptığı iddia edilmektedir.

Son olarak, makale Türkiye'nin Kırım Cumhuriyeti'ndeki etkisi ile ilgili bazı sonuçlar çıkarmaktadır. Yazarlar, Türkiye'nin Kırım'da artan etkisinin Rusya ile ilişkileri gerdiğini ve Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik konumunu güçlendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yardımı, Türkiye'nin bölgede daha olumlu bir imaj kazanmasına yardımcı olmuştur. Ancak, yazarlar aynı zamanda, Türkiye'nin Kırım'ın statüsü üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ve Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünün devam ettiğini belirtmektedir.

Uznarodov tarafından kaleme alınan makalede³⁶⁴, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kırım Yarımadası üzerindeki dış politikası incelenmektedir. Makale, Türkiye'nin Kırım'daki varlığı ve faaliyetlerinin, Rusya-Türkiye ilişkilerine ve bölgedeki siyasi duruma olan etkisine odaklanmaktadır.

Yazar, Türkiye'nin Kırım'ı ele almasının sebeplerini, bölgedeki tarihi, coğrafi, jeopolitik ve ekonomik faktörlere bağlı olarak açıklamaktadır. Yazar, Türkiye'nin Kırım'daki varlığının, Rusya-Türkiye ilişkilerine nasıl etki ettiğini de ele almaktadır.

Makale, Türkiye'nin Kırım'da yürüttüğü faaliyetler hakkında da bilgi vermektedir. Yazar, Türkiye'nin Kırım'daki Türk azınlığa destek verdiğini ve bölgedeki Türk kültürünün korunmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Kırım'da yatırımlar yaptığı, ticari ilişkiler kurduğu ve Kırım Tatarlarına yardım ettiği de vurgulanmaktadır. Makale, Türkiye'nin Kırım'daki faaliyetlerinin bölgedeki siyasi duruma olan etkisine de değinmektedir. Yazar, Türkiye'nin Kırım'da yürüttüğü politikanın, bölgedeki dengeyi etkileyebileceğini ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun azaltılabileceğini belirtmektedir.

Genel olarak, seçilen makaleler Türkiye'nin Kırım Tatarları meselesi üzerindeki politikasının ve Rus-Türk ilişkilerine etkisinin karmaşık ve çok boyutlu olduğunu vurgulamaktadır. Bazı yazarlar Türkiye'nin yaklaşımının Kırım Tatarlarını desteklemeye yönelik yapıcı olduğunu savunurken, diğerleri ise Rusya ile gerilimlerin artmasına neden olabileceğini öne sürmektedirler. Ancak, tüm yazarlar Türkiye'nin bölgedeki varlığının ulusal çıkarları ve Karadeniz Bölgesi'ndeki etkisini sürdürme isteği tarafından yönlendirildiği konusunda hemfikirdirler.

³⁶⁴ D. I. Uznarodov, "Krymskiy poluostrov v kontekste vneshney politiki Turetskoy Respubliki", **Obshchestvo v epokhu krizisa globalizatsii: aktualnye problemy prava, ekonomiki i mezhkulturnoy kommunikatsii: Sbornik statey. V 2-kh tomakh "Sputnik nauki"**, 2022, s. 251-259

4.5. Karadeniz Bölgesi'nin ve Türkiye Politikasının Öneminin Rusya Federasyonu'nun Devlet Düzeyinde Değerlendirilmesi

Devletin belirli bir konudaki konumunu açıklığa kavuşturmak için öncelikle araştırmamızın bir parçası olarak dış politika doktrinleri, kavramları ve stratejileri olan temel devlet belgelerine başvurmak gerekmiştir. Özellikle bu belgelerde devletin dış politikasının genel ilkeleri ve dünya jeopolitik sürecine ilişkin devlet algısı dikkate alınmaktadır. Bu tür belgeler arasında, incelenmekte olan konu çerçevesinde çalışma kapsamında en önemli olanlar şunlardır:

- Rusya Federasyonu'nun 2015 tarihli denizcilik doktrini³⁶⁵; 2017'den 2030'a kadar olan dönem için denizcilik faaliyetleri alanında Rusya Federasyonu devlet politikasının temelleri³⁶⁶(Temeller-2030); Rusya Federasyonu'nun askeri doktrini³⁶⁷; Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi³⁶⁸; Rusya Federasyonu'nun dış politikası konsepti³⁶⁹.

Rusya Federasyonu'nun temel belgelerinde Türkiye ve Karadeniz Bölgesi'nin temsilini analiz etmek için öncelikle 2 ana analiz kategorisi belirlenmiştir. Geniş anlamda alınan ve *Karadeniz-Hazar bölgesi* olarak adlandırılan bu kategoriler Karadeniz Bölgesi ve *Türkiye'dir*. İçerik analizi yapıldıktan sonra, ana kategorilerle doğrudan ilişkili olan *Kırım* ve *KEİ* olmak üzere iki küçük kategori daha tespit edilmiştir. Bu kategorilerin analiz edilen belgelerdeki dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında, ilk dikkat çeken şey, analizimizin ana kategorilerinden biri olan *Türkiye'nin* belgelerde yer almamasıdır. Türkiye'nin bu belgelerdeki varlığı dolaylı olarak *Karadeniz Bölgesi'nde* bir "ortak" ve KEİ üyesi olarak tanımlanabilir, ayrıca incelenen materyalde sadece bir kez bahsi geçmiştir³⁷⁰.

³⁶⁵ Morskaya doktrina Rossiiskoi Federatsii ot 26 iyulya 2015 goda, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twajftS5yrIZUVTJan77L.pdf> (02.03.2022).

³⁶⁶ Osnovy gosudarstvennoi politiki RF v oblasti voenno-morskoj deyatel'nosti na period do 2030 g. ot 2017 g., <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201707200015.pdf> (02.03.2022)

³⁶⁷ Voennaya doktrina RF 2015, <https://www.mid.ru/print/?id=1584621&lang=ru> (02.03.2022)

³⁶⁸ Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii o Strategii natsional'noi bezopasosti Rossiiskoi Federatsii, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0pID1ZzmR5cER0g5tZC.pdf> (02.03.2022)

³⁶⁹ Kontseptsiya vneshnei politiki RF, <https://www.mid.ru/print/?id=1538901&lang=ru> (02.03.2022)

³⁷⁰ Kontseptsiya vneshnei politiki RF, s. 24

Tablo 2: Karadeniz Bölgesi'nin ve Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nun Temel Belgelerinde Temsil Edilmesi

Belge Adı	Analiz Kategorisi (Toplam Bahis Sayısı)			
	Karadeniz-Hazar Bölgesi (24)	Kırım (10)	KEİ (1)	Türkiye (0)
Rusya Federasyonu'nun denizcilik doktrini	19	9	0	0
Temeller-2030	3	1	0	0
Rusya Federasyonu'nun askeri doktrini	0	0	0	0
Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi	0	0	0	0
R. Federas.'nın dış politikası konsepti	2	0	1	0

Denizcilik Doktrini'ne göre, "Kara ve Azak Denizlerinde, ulusal denizcilik politikasının temeli, Rusya Federasyonu'nun stratejik konumlarının hızlandırılmış restorasyonu ve kapsamlı güçlendirilmesi, bölgede barış ve istikrarın korunmasıdır". Aynı zamanda Moskova, Atlantik bölgesindeki uluslararası yasal düzenlemelerin kusurlu olduğuna ve dünyanın farklı yerlerinde, Karadeniz dâhil, iyileştirme ihtiyacından doğan tutumlarına dayanarak, NATO'nun askeri altyapısının Rusya sınırlarına ilerlemesini kabul edilemez görmektedir (örneğin, Kerç Boğazı'ndan bahsedilir). Belge metninde, Rusya'nın toprakları üzerindeki egemenliği ve ekonomik kalkınma planları bağlamında ele alınan Kırım'a çok dikkat edilmiştir. Altyapının geliştirilmesine ek olarak "Kırım limanları ve Azak-Karadeniz havzasının Akdeniz seyir rotalarına bağlanması ve uluslararası ölçekte çok işlevli eğlence komplekslerinin geliştirilmesi" gibi bir konuya özel önem verilmektedir. Bu fikir, Akdeniz için Ulusal Denizcilik Politikası'nın görevlerinde de yer aldığı için metinde iki kez tekrarlanmıştır.

"Temeller-2030"da uluslararası güvenlik zorlukları ve Rusya Federasyonu'nun askeri güvenliğine yönelik tehditler bağlamında ABD'nin geliştirdiği "küresel saldırı" kavramına dikkat çekilmiştir. Rusya, stratejik nükleer kuvvetlere ve genel amaçlı deniz kuvvetlerine sahip kendi donanmasını "küresel saldırıyı" kontrol altına almak ve dengelemek için bir araç olarak görmektedir. Dünyanın en güçlü ikinci filosunu korumak için Rusya, 2025'ten sonra denizaltı ve yüzey kuvvetlerini çeşitli amaçlarla hipersonik füzeler ve robotik araçlarla donatmayı ve ayrıca bir deniz uçak gemisi kompleksi oluşturmayı planlamaktadır. Çeşitli değerlendirmelere göre, ülkeye bölgesel üstünlük sağlayan noktanın *Karadeniz Bölgesi'ndeki* Rus kuvvetlerinin hava tedariki konusunda olduğu tahmin edilmektedir. Genel olarak, belgenin analizi, *Karadeniz'e* ve bölgeye ilişkin konulara özel önem verilmediğini göstermektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile formüle edilen Rus amaç ve hedefleri küreseldir ve uluslararası hukuk çerçevesinde dünya okyanuslarında Rus etkisini geliştirirken doğrudan Rusya'ya yönelik tehditleri önlemeyi amaçlamaktadır.

Daha genel belgelerde, Karadeniz Bölgesi'ne nispeten az dikkat gösterilmektedir. Bu nedenle Rusya'nın 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisinden bahsedilmemektedir. Bunun istisnası, Batı'nın Avrasya'daki entegrasyon süreçlerine karşı muhalefeti bağlamında belirtilen Ukrayna meselesidir.

2014 Rusya Federasyonu Askeri Doktrini'nde (Askeri Doktrin), Rusya'nın çatışmaları caydırma ve önleme konusundaki temel görevleri açısından, toplu güvenlik sisteminin güçlendirilmesine ilişkin bir madde bulunmaktadır (TGAÖ, AGİT, BDT, ŞİÖ). Burada diğer şeylerin yanı sıra ortak savunma ve güvenliğin sağlanması amacıyla Abhazya ve Güney Osetya ile etkileşimden bahsedilmektedir.

2018 Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptinde, Karadeniz ile ilgili münferit meselelerle ilgili olarak Rusya, ihtilafların siyasi ve diplomatik bir şekilde çözülmesini savunulmuştur. Moskova, Moldova'nın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve Transdinyester'in özel statüsüne saygı duyarak Transdinyester sorununun çözümüne, Abhazya ve Güney Osetya'nın oluşumu ve gelişimine daha fazla yardımla Gürcistan ile ilişkilerin normalleşmesine katkı da sağlamaktadır. Dış Politika Konsepti'ne göre, "Rusya'nın Karadeniz ve Hazar bölgelerindeki ortaklarla etkileşim kurma yaklaşımları, KEİ Tüzüğü'nün amaç ve ilkelerini dikkate alarak ve beş Hazar devletinin iş birliği mekanizmasını toplu olarak aldıkları kararlar temelinde güçlendirme ihtiyacı dikkate alınarak inşa edilecektir".

Böylece, Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki iş birliğine yönelik stratejik ilgisinin yetersizliğinden bahsedebiliriz. Blackseaför örgütü fiilen sona erdiğinden beri, bölge ülkeleri arasındaki iş birliği de önemli ölçüde azalmıştır³⁷¹. Sonuç olarak, bölge devletlerinin ve NATO üye devletlerinin Rusya'nın katılımı olmadan ortak tatbikatları için emsaller, giderek daha sık ortaya çıkmaya başlamıştır. Rusya, son yıllarda Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan zorluklarını göz ardı etmiş ve bölgeyi etkileme konusunda her geçen yıl NATO'ya giderek daha fazla kaybetmiştir.

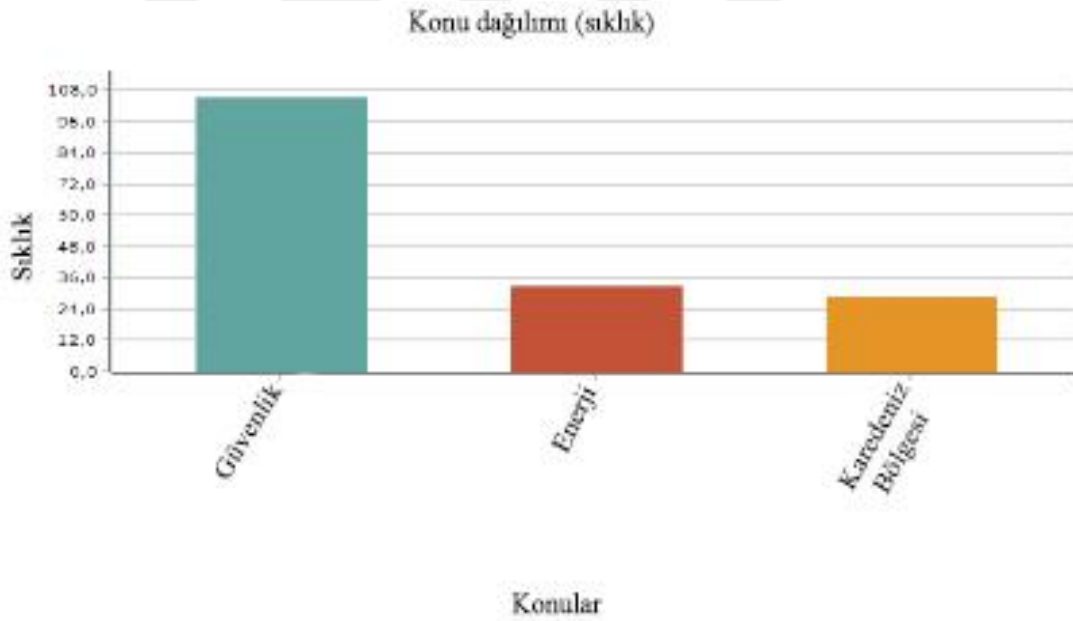
Analiz edilen bölgenin en etkili oyuncularından biri Türkiye olmasına rağmen, bu bağlamda Türkiye'den söz edilmemesi büyük bir şaşkınlığa neden olmaktadır. Rusya'nın bölgedeki güvenliği destekleyecek ilişkilerin stratejik unsurları üzerinde (geçici iş birliği yerine) çalışmaya başlaması gereken taraf Türkiye'dir. Durumun mevcut çatışmaların şiddetli bir şekilde artmasına ve çözülmesine yol açmaması için önleyici tedbirler alınmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin bu blokta bulunan üyeliğine rağmen birincil bölgesel oyuncu olarak, NATO'nun genişlemesini engellemek için Rusya gibi ilgisiz kalmayı tercih ettiği görülmektedir.

³⁷¹ R. Mamedov ve O. Pylova, "Na puti k "strategicheskoi glubine" v Prichernomor'e", **RSMD**, 2019, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/na-puti-k-strategicheskoy-glubine-v-prichernomore/> (04.03.2022)

Türk dış politikasının, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde stratejik anlayışının olmaması, bu politikanın belirli bir algısının bulunması, yine de devletler arasındaki ikili ilişkilerin inşasında ortaya çıkan pratik düzeyde varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle, çalışmamızın amaçlarından biri olan Türkiye'nin devlet düzeyindeki politikasına ilişkin algıyı belirlemeye dönersek, Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Rusya büyükelçileri ve başkonsoloslarının yazılı röportajlarını, makalelerini Rusya Dışişleri Bakanlığının Rus-Türk ilişkilerine ilişkin temsilcilerin de verilerini dikkate alarak içerik analizi yönteminin kullanılması uygun olacaktır.

Analiz sırasında, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığının resmî web sitesinde sunulan veriler (röportaj ve makale materyalleri) kullanılmıştır³⁷². Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, Grafik 3'te gösterilen ve analiz edilen materyalde en çok bahsedilen üç konu belirlenmiştir.

Grafik 3: Türkiye'de Rusya Dışişleri Bakanlığı Temsilcileriyle Yapılan Röportajlarda ve Makalelerde En Çok Bahsedilen Konuların Dağılımı

Tablo 3 incelendiğinde tüm röportajların ve makalelerin Rus-Türk ilişkileri konusuna ayrıldığını, dolayısıyla herhangi bir ön veri indirgemesine gerek olmadığını belirtmekte fayda vardır. Yukarıda da görüldüğü gibi Rusya-Türkiye ilişkilerinde en önemli konular *Güvenlik*, *Enerji* ve *Karadeniz Bölgesi* olmuştur. Doğal olarak, bu konular bazen birbirleriyle bir araya gelerek Tablo 3'te gösterildiği gibi karşılıklı olarak kesişmektedir.

³⁷²Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı web sitesi, **Turetskay Respublika**, https://www.mid.ru/ru/maps/tr/?FILTER-SECTION=115&pagen_1=107&country_code=tr&COUNTRY_CODE=tr (02.04.2022)

Tablo 3: Konuların Sayıya Göre Dağılımı ve Onların Kesişimi

	Güvenlik	Karadeniz Bölgesi	Enerji
Güvenlik	63	1	2
Karadeniz Bölgesi	1	19	0
Enerji	2	0	28

Böylece güvenlik bloğunda Güney Kafkasya ve Suriye yönündeki çatışmaların çözümüne ilişkin konular ele alınmaktadır. Enerji konusu Akkuyu Nükleer Santrali, Mavi ve Türk Akımı gaz hatları ve TANAP doğalgaz boru hatları gibi Rus-Türk enerji projelerini kapsamaktadır. Bu konular doğrudan Karadeniz Bölgesi'yle bağlantılıdır çünkü doğalgaz boru hatlarından ikisi Karadeniz'den geçerken, Güney Kafkasya ise jeopolitik olarak Karadeniz Bölgesi'ne aittir.

Bununla birlikte, araştırmanın asıl amacı, Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinin Türkiye politikasının bu yönlere göre verdiği değerlendirmelerdir. Bu görevden hareketle, anahtar kelimeler seçilerek, Tablo 4'te sunulan, Türkiye'nin bu alanlardaki faaliyetleri çerçevesindeki politikasına ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelerinin belirlenmesine olanak sağlayan 2 kategori oluşturulmuştur.

Tablo 4: Röportaj ve Makalelerin Analizine Dayalı Türk Politikası Değerlendirmeleri

Kategori	Güvenlik	Enerji	Karadeniz Bölgesi
Olumlu Değerlendirme	15	7	8
Olumsuz Değerlendirme	2	1	2

Muhtemelen diplomatik yaklaşımın özelliklerinden dolayı, olumlu değerlendirmelerin olumsuz olanlardan birkaç kat daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Rusya ile ortak enerji projelerine katılması, uluslararası kuruluşlarla etkileşimi, askeri-teknik iş birliği (S 400'ün satın alınması), hükümetler arası ve eğitimsel-kültürel iş birliğinin yanı sıra Rusya ile Karadeniz politikasına ilişkin karşılıklı anlayış olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Olumsuz değerlendirmelerden bahsetmişken, Rus ve Türk tarafının Suriye meselesine yaklaşımındaki çelişkileri ve Türk tarafının adımlarının Rus makamları tarafından “arkadan darbe” olarak nitelendirildiği bir “uçak krizi” sırasında Türkiye'nin davranışını vurgulayabiliriz. İlginçtir ki en önemli konunun, yani “Türk dünyası” projesinin Türkiye tarafından tam anlamıyla uygulanması konusuna sadece bir kez değinilmiş ve şovenist eğilimlere belirsiz bir gönderme olarak olumsuz bir şekilde nitelendirilmiştir. Bu sorunun, Rusya için daha derin bir anlam içerdiği açısından ele alınmadığı, kendi özel çıkarları bölgesinde etkisinin kademeli olarak kaybedildiği belirtilmelidir.

Böylelikle, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politika algısının Rusya'daki otoriteler tarafından analizi, Rusya'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki etkileşimle ilgili temel gelişmelerden

tamamen yoksun olduğunu ve bunun sonucunda bu bölgedeki Türk dış politikasının stratejik anlayışının tamamen eksik olduğunu görmekteyiz. Bu durum, Rusya için geniş kapsamlı olumsuz jeopolitik sonuçlarla dolu olduğunu göstermektedir. Pratik düzeyde, enerji konularında ve askeri-teknik alanda durumsal iş birliğine dikkat edilmektedir.

Tezin pratik kısmının uygulandığı bu bölümün özetlenmesinde aşağıdaki sonuçlara varılabilir:

Rus uzmanların raporlarında, Türkiye'nin politikasına, Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde enerji, askeri-teknik ve kültürel-insani iş birliği alanındaki etkisinin artmasına dikkat edilmektedir. Ancak, Rus uzman topluluğunun Türkiye ile ilişkilerde temelde yeni bir yaklaşım programı geliştirmeye odaklanmasıyla açıklanan bu faaliyeti, etkisiz hale getirmek için hiçbir önlem önerilmemektedir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk politikasına ilişkin makalelerin analizinde, Rus bilim adamları tarafından 2000'lerden 2012'ye kadar olan etkileşim dönemi olumlu bir şekilde belirtilip nitelendirilirken 2014'ten 2015'e kadar olan dönem son derece olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Rus araştırmacılar tarafından Türkiye'nin kültürel ve insani alandaki faaliyetleri, Pantürkist ideolojinin ilerlemesi ışığında “yumuşak güç” yaklaşımı ve askeri-teknik alanda iş birliğinin genişlemesi;

- 1) Türkiye'nin Orta Asya ülkelerini ve Güney Kafkasya ülkelerini Rusya'nın etkisinden çıkarması ve bu bölgelerde kendi hegemonyasını kurmak amacıyla doğrudan uygulanması
- 2) Rusya'nın Müslüman bölgeleriyle insani ve ideolojik iş birliği şeklinde Rusya'ya doğrudan bir tehdit oluşturmanın yanı sıra Kırım Tatarlarının durumuna da dikkatle yönelmesi olarak incelenmektedir.

İstanbul Kanalı'nın inşası ile ilgili Rus yayınlarına, Montrö Sözleşmesi'nin “erozyonunun” olası sonuçları ve Rusya ile ilişkili riskleri tartışan jeopolitik yayınlar hâkimdir. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ni NATO deniz kuvvetleri için kolayca erişilebilir kılmak için Montrö Sözleşmesi'nden vazgeçme niyeti hakkında görüşler dile getirilmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın da kanalın inşasına katılması ihtimali tartışılmaktadır.

Rusya'nın temel dış politika belgelerinin analizi, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasının stratejik olarak ele alınmasının neredeyse tamamen yokluğunu ve enerji konularında ve askeri-teknik alanda durumsal iş birliğinin pratik düzeyde olduğunu göstermektedir. Burada Türkiye'nin dış politikasının ideolojik bileşenine tam bir dikkat eksikliği olduğu belirtilebilir. Bu

meseleyi görmezden gelmenin Rusya için acı verici jeopolitik sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir (Orta Asya ve Güney Kafkasya’da tamamen nüfus kaybı).

Ancak Rus makamlarının bu davranışı şu şekilde açıklanabilir: Rusya Federasyonu’nun mevcut yönetiminin varoluşsal bir karaktere sahip olduğu büyük Batı’yla olan çatışmada, son yıllarda birtakım Batılı ülkelerle (özellikle ABD ve Fransa) ilişkileri de karmaşık hale gelen Ankara ile durumsal ortaklık büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle Moskova, 2015-2016 “uçak krizi”nin ardından Türkiye ile varlığı kesinlikle sır olmayan ciddi anlaşmazlıkların bulunmasına rağmen, Ankara ile ilişkileri stratejik ortaklık düzeyinde sürdürmeye ve Türkiye’nin Bölgedeki rolünün NATO’nun potansiyel bir Sovyet karşıtı koçu statüsüne indirildiği Soğuk Savaş zamanlarının davranışlarına geri dönmemesi için kışkırtmamaya çalışılmaktadır.

Bu paradigmada, örneğin Rus ve Türk taraflarının Güney Kafkasya’daki etkileşimi, başta Karabağ meselesi olmak üzere, Rusya Federasyonu’nun Ankara’nın menfaatlerini hesaba katmak zorunda kaldığı karmaşık bir oyunun birçok unsurundan biri olarak hizmet etmektedir. Suriye’de koordinasyon veya Türkiye’nin Ukrayna krizine karşı ılımlı tutumu gibi diğer konularda da ikincisinden taviz verme fırsatını korumayı amaçlamaktadır.

Ancak, Türkiye’nin uyguladığı ideolojik yaklaşımın “durumsal” iş birliği taktiklerini yenebileceği zaman, bu yaklaşımın uzun vadeli stratejik perspektif açısından kaybedilen bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, klasik realizm/neo-realist paradigmada ifade edilen kavramların kullanımıyla değerlendirildiğinde, dünya genelindeki güç dengesinin çökmesine yol açmıştır. Yeni dünya liderinin rolü ABD'nin omuzlarına yüklenmiştir ve giderek zorlaşmıştır. Yavaş yavaş, ABD'nin çıkarlarına göre oluşturulan ve değiştirilen kurallara göre oynamayı kabul etmeyen oyuncular dünya sahnesinde görünmeye başlamıştır.

Bu süreçler, bölgesel oyuncuların kendilerini ilan ettiği ve yeni güç merkezlerinin ortaya çıktığı bölgesel düzeylere de yansımaktadır. Aynı durum, Türkiye'nin politikasını uluslararası ilişkiler sisteminin dönüşüm sürecinde aktif bir konu olarak yürüttüğü Karadeniz Bölgesi içinde geçerlidir. Bunun da Rusya'nın bölgedeki çıkarlarıyla örtüşmediğinden bahsedilemez.

Bu araştırma, Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki modern politikasını nasıl değerlendirdiğini analiz etmek ve anlamak üzerine yapılmıştır.

Araştırmamızın ilk ve ikinci görevleri- Karadeniz Bölgesi'nin statüsü ve sınırlarının belirlenmesini- ele alırken, Karadeniz Bölgesi'nin coğrafyası klasik bir bölünme açısından değerlendirildiğinde, içinde yer alan ülkelerin aynı zamanda diğer bölgelerde de yer alması, bölgenin ayrı bir bölge olarak kabul edilmesine engel olmaktadır. Bu da sınırların belirlenmesinde görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra, yeni Karadeniz ülkelerinin oluşumuyla birlikte Karadeniz Bölgesi'nin önemi artmaya başlamış ve bu da uluslararası siyasi söylemlere dâhil olmasına neden olmuştur. Uluslararası ilişkilerin temel teorilerini analiz ettikten sonra, Karadeniz Bölgesi'nin ayrı bir siyasi analiz birimi olarak hem akademisyenler hem de siyasi süreçteki tüm katılımcılar tarafından vurgulandığı sonucuna varabiliriz. Karadeniz Bölgesi'nin sınırları ile ilgili olarak, oluşumunun “kıyı” ilkesinden, Baltık ve Hazar Denizi sınırları içinde Karadeniz Bölgesi'ni içeren genişletilmiş bir yaklaşıma kadar çok çeşitli uzman görüşleri bulunmaktadır. Bu çalışmada, Karadeniz Bölgesi'nin yapılanmasını, kendisine bağlı olarak belirli bir dış politika uygulayan uluslararası ilişkiler konularının çıkarlarını benimseyen bir yaklaşım seçilmiştir. Böylelikle Karadeniz Bölgesi, bu çalışmada, komşu bölgelerde bulunan Türkiye ve Rusya'nın başlıca bölgesel oyuncularını, yani Karadeniz Kıyısı, Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri için hem jeopolitik hem de kültürel öneme sahip ülkeler de dâhil olmak üzere geniş anlamda ele alınmıştır.

Üçüncü görevin çözümü çerçevesinde Karadeniz Bölgesi'nin modern jeopolitiği ele alınmıştır. Karadeniz Bölgesi'nin mevcut konfigürasyonunun SSCB'nin çöküşünden sonra oluştuğunu belirtmekte fayda vardır. Karadeniz Bölgesi o zamandan beri en önemli dünya olaylarının merkez üssü konumundadır. 1990'larda başlayan ve 2014'e kadar süren bölgesel süreçler şu şekilde karakterize edilmiştir: Eski müttefik cumhuriyetlerin Rusya'dan kademeli olarak uzaklaştırılması, ABD ve AB bölgelerindeki aktivasyon, NATO'nun genişlemesi, “renkli devrimlerin” teşvik edilmesi, Hazar'ın enerji kaynaklarının ve boru hattı politikasının öneminin artması şeklindedir. Aslında, bu projelerin büyük bir kısmı, Karadeniz Bölgesi uzayının yapısının oluşturulmasında önemli bir rol oynayan Rusya'yı bölgeden dışlamayı hedeflemekteydi ve Türkiye bu konuda oldukça başarılı olmuştur. Bu dönemde, Rusya ve Türkiye'nin bölgede, bölgesel olmayan bir oyuncu olan ABD'yi kontrol altında tutmak için birlikte çalıştıkları da belirtilmelidir.

Kırım'ın Rusya'ya dönüşünden ve bölgedeki konumunun güçlenmesinden sonra Türkiye, Ukrayna ile askeri-teknik iş birliğini güçlendirerek ve NATO içindeki ABD iş birliğini yoğunlaştırarak güç dengesini başarıyla yeniden tesis etmiştir.

Böylece, SSCB'nin dağılmasının KEİ, “Karadeniz Uyumu”, Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu, “Stratejik Derinlik” kavramı ve 2016'dan sonra “Ahlaki Gerçekçilik” gibi girişimleri içeren jeopolitik projelerini gerçekleştirerek Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde lider olarak aktif bir şekilde ilerlemesine katkıda bulunduğu belirtilebilir.

Dördüncü görev kapsamında yapılan analizler sonucunda, Türkiye'nin komşu ülkeler üzerinde etkisini artırabilecek ve bölgesel lider rolü oynayabilecek bir devlet olma hedefine odaklandığı belirlendi. “Türk dünyası” alt sisteminin oluşturulması amaçlı bu kavramın, Rusya Federasyonu tarafından ulusal çıkarlarına ve güvenliğine bir tehdit olarak algılanabileceği düşünülebilir. Türkiye Cumhuriyeti, etkisini sadece eski Sovyetler Birliği'nin alanına değil, aynı zamanda Rusya'nın kendi topraklarına da yaymaya çalışmaktadır. Bu, Türkçe konuşan nüfusun yaşadığı bölgeler için geçerlidir.

Beşinci görevimizin çözümünde oldukça ilginç sonuçlar çıkarılmıştır. Rus uzmanların raporlarının içerik analizi, Türkiye'nin politikasına, Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgelerinde enerji, askeri-teknik, kültürel ve insani iş birliği alanındaki etkisinin büyümesine odaklanılmaktadır. Ancak bu durum, Rusya'nın tepkisine yönelik herhangi bir öneri geliştirilmeden bir gerçeğin ifadesi olarak dile getirilmiştir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk politikasına ilişkin Rus bilim adamlarının makalelerinin analizinde, bilim adamlarının 2000'lerden 2012'ye kadar olan etkileşim dönemini olumlu bir şekilde değerlendirmeleri, 2014'ten 2015'e kadar olan sürecin ise son derece olumsuz olarak değerlendirilmelerinin farklılığını görmekteyiz. Bu durum, özellikle enerji alanında ve bölgesel

atışmaların çözümünde durumsal iş birliğinin yeni bir aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Rus araştırmacılar tarafından, Türkiye'nin kültürel ve insani alandaki faaliyetleri, Pantürkist ideolojinin ilerlemesi ışığında “yumuşak güç” yaklaşımı ve askeri-teknik alanda iş birliğinin genişlemesi,

- 1) Türkiye'nin Orta Asya ülkelerini ve Güney Kafkasya lkelerini Rusya'nın etkisinden çıkarması ve bu bölgelerde kendi hegemonyasını kurmak amacıyla doğrudan uygulanması
- 2) Rusya'nın Müslüman bölgeleriyle insani ve ideolojik iş birliği şeklinde Rusya'ya doğrudan bir tehdit oluşturmanın yanı sıra Kırım Tatarlarının durumuna da dikkatle yönelmesi olarak incelenmiştir.

İstanbul Kanalı'nın inşası ile ilgili olarak Rus yayınlarına, Montrö Sözleşmesi'nin “erozyonunun” olası sonuçları ve Rusya için ilişkili riskleri tartışan jeopolitik yayınlar hâkimdir. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ni NATO deniz kuvvetleri için kolayca erişilebilir kılmak için Montrö Sözleşmesi'nden vazgeçme niyeti hakkında görüşler dile getirilmiş aynı zamanda Rusya'nın da kanalın inşasına katılması ihtimali tartışılmıştır.

Bununla birlikte, en şaşırtıcı olanı, Rusya'nın temel dış politika belgelerinin analizinin sonucudur. Bu sonuç, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikasının neredeyse hiç stratejik olarak değerlendirilmediğini, sadece enerji konularında ve askeri-teknik alanda pratik düzeyde durumsal iş birliğini kanıtladığını göstermektedir. Burada Türkiye'nin dış politikasının ideolojik bileşenine tamamen bir ilgisizlik olduğu belirtilebilir. Bu meseleyi görmezden gelmenin Rusya için acı verici jeopolitik sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir. (Orta Asya ve Güney Kafkasya'da tamamen nüfus kaybı).

Çalışmamızın hipotezine dayanarak, modern uluslararası ilişkilerde yeni bir güç dengesinin oluşturulması çerçevesinde Ankara'nın dış politikasının çeşitlendirilmesi ve canlandırılması dikkate alınarak Rus-Türk ilişkilerinin perspektifleri belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, eski Sovyetler Birliği topraklarında yoğunlaşan, Türkçe konuşan ülkelerin bölgesel ortaklığına ve Rusya Federasyonu'nun bazı Türkçe konuşan bölgelerine odaklanmaktadır. Ancak, Türkçe konuşan ülkelerin birçoğu Rusya'nın jeopolitik çıkarlarına dâhil olan bir bölgede yer aldığından, Rusya'nın bu iddialara karşı çıktığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye, neo-Osmanlıcılık politikalarının Rusya'nın hassasiyet gösterdiği konulara dikkatli bakarak bir gün Rusya'nın tepkisiyle karşılaşabileceği öngörüsüyle hareket etmektedir.

Türkiye'nin bölgedeki etkisini artırmak için “yumuşak güç” araçları kullandığı, Türk dünyası için birleşik bir alan oluşturma kursuna devam ettiği ve Rusya'nın çıkarlarına zarar verebilecek şekilde Türk dilli nüfusa sahip bölgelerin birleştirilmesine çalıştığı belirtilmektedir.

Türkiye'nin NATO üyesi olması ve ABD desteğine dayanması nedeniyle Orta Doğu, Güney Kafkasya, Orta Asya ve Kuzey Afrika bölgelerinde aktif olarak müdahil olduğu ve Rusya'nın milli çıkarlarıyla çakışan çabaları sürdürdüğü görünmektedir. Rus uzmanlar, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetlerinin ulusal ve dini kimlikleri üzerinde birleştirilen silahlı kuvvetlerin entegrasyonu hakkında çalışmalar yapmasının Rusya için bir tehdit oluşturabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ancak, bu projenin, Kazakistan ve Kırgızistan'ın da yer aldığı başka bir askeri-politik blokta yer almaları durumunda, eski Sovyet bölgesinde ek gerilim noktaları yaratabileceği vurgulanmaktadır. Bu nedenle, yakın gelecekte böyle bir tehdit olasılığı düşük görünmektedir.

TDK'nın varlığı, Türkiye'nin bölgesel liderliğini güçlendirmek için ciddi bir adım olarak görülebilir. Bu durum öncelikle Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik rekabeti artıracaktır.

Bu aşamada Türkiye dış politikasının uygulanmasında proaktif davranmaya hazırdır ve diğer ülkelerden de aynı adımı beklemektedir. Modern gerçekleri göz önünde bulundurarak Türkiye'nin dış politikasında artık insani meseleler, etnik grupların korunması, eğitim ve bilim gibi insani çıkarlara ve değerlere güvenmek gerekmektedir. Uzun vadede, Rusya için bu hem ilgi hem de tehdit oluşturabilir.

Mevcut aşamada Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikayı uygularken geleneksel ve muhafazakâr tutumlardan uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, neo-Osmanizm kavramı çerçevesinde, “yumuşak gücün” yurtdışına yayılma fikrinin gerçekleştirilmesi Rusya açısından tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir. Türkiye'nin tek bir Ortadoğu (küresel anlamda “Türk dünyasının”) oluşum süreçlerini yönetme arzusu, Rusya'nın ulusal çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görülmektedir.

Rusya ve Türkiye arasında yeni işbirliği perspektifleri ortaya çıkmış ancak uluslararası ilişkilerdeki sorunlar, Türkiye'nin proaktif stratejik hedefleri ve ABD'nin müdahalesi tam bir ortaklık için engel oluşturmaktadır. İki ülke ticari işbirliğiyle ikili ilişkileri güçlendirmeli ve bölgesel istikrarı arttırmalıdır. Pragmatik bir yaklaşım benimsenmeli ve karşılıklı çıkarlar gözetilmelidir. Bu şekilde, ekonomik ve siyasi ilişkiler bütünleşik olarak gelişebilir ve ikili ilişkilerde daha geniş bir yelpazede ortak görüş sağlanabilir. Tüm bunlar Karadeniz Bölgesi'ndeki etkileşimi ve bölgesel güvenliği güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- AIF (2021), “Turki vspomnili o bratskikh uzakh. Chem grozit Rossii Tyurkskii sovet?”, https://aif.ru/politics/world/turki_vspomnili_o_bratskih_uzah_chem_grozit_rossii_tyurkskiy_sovet (01.02.2023).
- Airapetyan, A. M. vb. (2016), “Postbipolyarnyi mirovoi poryadok: imperativy stanovleniya” // **Vestnik Pyatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta**, 4,115.
- Aktaş, Hayati ve Mikail, Elnur H. (2019), “Analyze of Russian Foreign Policy from Aspect of Russian Turkish Relations”, **Open Journal of Political Science**, 405-418.
- Alekseeva, T. A. (2007), **Sovremennyye politicheskie teorii**, M.: ROSSPEN.
- Anadolu Ajansı (02.02.2023), “Türkiye-Ukrayna ilişkileri 1991’den bu yana gelişerek devam ediyor”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ukrayna-iliskileri-1991den-bu-yana-geliserek-devam-ediyor/2804144> (11.02.2023)
- Artı gerçek (2019), “Diyanet, beş yılda 66 milyar lira harcayacak”, <https://artigercek.com/ekonomi/diyanet-e-gelecek-bes-yilda-66-milyar-lira-butce-114308h> (29.01.2023).
- Asmus, Ronald (2003), “Rebuilding the Atlantic Alliance”, **Foreign Affairs**, 2003, 20-31, http://www.kas.de/db_files/dokumente/7_dokument_dok_pdf_2804_2.pdf (22.11.2021).
- _____ (2004), “Developing a New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region”, **Insight Turkey**, 6. (3), 43–65.
- _____ (2006), **Next steps in forging a Euroatlantic strategy for the wider Black Sea**, Washington: The German Marshall Fund of the United States.
- _____ (2007), “Evro-Atlanticheskoe Prichernomor’e”, **Rossiya v global’noi politike**, 5, 3, 66–77.
- Asmus, Ronald ve Jackson, Bruce P. (2014), **Chernoe more i predely svobody**, <https://rusk.ru/st.php?idar=102145> (30.11.2021)
- Avatkov, V. A. ve Krylov, D. S. (2023), “Ideyno-tsennostnoe vozdeystvie Turtsii na protsessy v informatsionnom prostranstve Respubliki Krym”, **Rossiya: obshchestvo, politika, istoriya**, 5(5), 84-93.
- Avatkov, V. A. (2014a), “Neoosmanizm. Bazovaya ideologema i geostrategiya Turtsii”, **Svobodnaya mysl’** 3, 75.

- _____ (2014b), Vneshnepoliticheskaya liniya Turetskoi Respubliki v otnoshenii stran Zakavkaz'ya v kontekste vneshnepoliticheskoi ideologii Turtsii" / V. A. Avatkov // **Ezhegodnik Instituta mezhdunarodnykh issledovaniy Moskovskogo gosudarstvennogo instituta mezhdunarodnykh otnoshenii (Universiteta) Ministerstva inostrannykh del Rossiiskoi Federatsii**. 2(8), 13-22.
- _____ (2015), "Rossiya i Turtsiya: vmeste ili porozn'?", **M. Mezhdunarodnye otnosheniya**, 37.
- _____ (2017a), "Krizis turetskoi identichnosti", **Politika i Obshchestvo**, 4, 98.
- _____ (2017b), "Vneshnepoliticheskii kurs Turtsii: klyuchevye izmeneniya 2016-go" **Svobodnaya mysl'**, 2 (1662), 74.
- _____ (2017c), "Turtsiya: povorot na Vostok", **Kontury global'nykh transformatsii: politika, ekonomika, pravo**, 2, 186.
- _____ (2018a), "Rossiya i Turtsiya: perekhod k politsentricheskoi sisteme mezhdunarodnykh otnoshenii", **Obozrevatel'-Observer**, 1, 39-40.
- _____ (2018b), "Tyurkskii mir i tyurkskie organizatsii", **Mirovaya politika**, 2, 18.
- _____ (2019a), "Ideino-tsennostnyi faktor vo vneshnei politike Turtsii", **Vestnik MGIMO-Universiteta**, 12 (4), 113.
- _____ (2019b), "Turtsiya segodnya. Klyuchevye tendentsii v politicheskom kurse", **Svobodnaya mysl'**, 2 (1674), 144.
- _____ (2021), "Postsovetskoe prostranstvo i Turtsiya: itogi 30 let", **Kontury global'nykh transformatsiy: politika, ekonomika, pravo**, 14(5), 162-176.
- _____ (2022), **Turetskaya respublika. Vneshnyaya politika: ot 2002 k 2018**, Monografiya, Litres.
- Avatkov, V. A. ve Ivanova, N. A. (2012), "Kommunikativnaya integratsiya v SNG", **Mezhdunarodnye protsessy** T.10. 29, 165.
- Avatkov, V. A. vd. (2020), **Turtsiya i arabskie strany**, Ezhegodnik 2019, Kollektivnaya monografiya, M: Grin Print.
- Avatkov, V. A. ve Badranov, A. Sh. (2013), "“Myagkaya sila” Turtsii vo vnutrennei politike Rossii", **Pravo i upravlenie**. XXI, 2(27), 6.
- Avatkov, V. A. ve Gudev P. A. (2021), "Geopolitika rossiisko-turetskikh otnoshenii v Chernomorskom regione", **Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhby narodov**, Seriya: Politologiya, 23, 3, 361.

- Avatkov, V. A. ve Sbitneva, A. I. (2022), "New Nationalism of Turkish Republic", **RUDN Journal of Political Science**, 24(2), 291-302.
- Aydın, Mustafa (2004), "Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement", **European Union Institute for Security Studies**.
- _____ (2005), "Regional cooperation in the Black Sea and the role of institutions". **Perceptions: Journal of International Affairs**, 10(3), 57-83.
- _____ (2021), "Türk-Rus İlişkilerinin Tarihi Dönüşümü", **Avrasya ve Levant'ta Rekabet ve İşbirliği**, F. Türkmen vd. (Ed), Prof. Dr. Beril Dedeoğlu'na Armağan (içinde 127-146), Galatasaray Üniversitesi Yayınları
- Balcı, Bayram (2004), "Between Sunnism and Shiism: Islam in post-Soviet Azerbaijan", **Central Asian Survey**, 23(2), 205–217.
- _____ (2014), "The AKP/Gülen Crisis in Turkey: Consequences for Central Asia and the Caucasus", **Central Asia Policy Brief**, 16, 1-6.
- Baranov, A. V. (2021), "Kanal "Sımbul" V Sisteme Riskov Natsional" noı Bezopasnosti Rossıı V Chernomorsko-Sredizemnomorskıı Regione", **Mır posle pandemı Covid-19: Politika, bezopasnost', ekonomika I kul'tura-prognozy budushchego cherez prizmu nastoyashchego**, 7-13.
- Baranovskii, V. G. (2010), "Transformatsiya mirovoi sistemy v 2000-kh godakh", **Mezhdunarodnye protsessy**, 8 (22), 4-13.
- _____ (2012), "Osnovnye parametry sovremennoi sistemy mezhdunarodnykh otnoshenii" **Polis. Politicheskie issledovaniya**, 3, 41.
- _____ (2017a), "Izmeneniya v global'nom politicheskom landshafte", **Puti k miru i bezopasnosti. M.: IMEMO RAN**, 1, 56-57.
- _____ (2017b), "Transformatsiya global'nogo miroporyadka: dinamika sistemnykh izmenenii", **Polis. Politicheskie issledovaniya**, 3, 73.
- Barbashin, M. Yu. (2012), "Sovetskaya identichnost' v etnosotsial'nom prostranstve: institutsional'nye osobennosti", **Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya**, 7, 47.
- Bashinform (2012), "V Bashkirskom peduniversitete otkrylas' kafedra TYuRKSOL", <http://www.bashinform.ru/news/490538-v-bashkirskom-peduniversitete-otkrylas-kafedra-tyurksol/> (18.06.2021).
- Batalov, E. Ya. (2008), **Chelovek, mir, politika**, M.: NOFMO.
- Belokrenitskii, V. Ya. (2012), "Globalizatsiya, regionalizatsiya i raskhodyashchiesya traektorii razvitiya gosudarstv Sredne-Zapadnoi Azii", **Islam na Blizhnem i Srednem Vostoke**, 7, 12-35.

- Belyakova, N. S. (2015), **Rol' i mesto chernomorskogo regiona vo vneshnei politike turetskoi respubliki na sovremennom etape**, Dissertatsiya na soiskanie uchenoi stepeni kandidata politicheskikh nauk, (spetsial'nost' 23.00.04).
- _____ (2016), "Dinamika izmeneniya rossiiskogo vektora vneshnei politiki v ofitsial'nykh dokumentakh Turetskoi Respubliki", **Aktual'nye problemy i dostizheniya v obshchestvennykh naukakh**, Sbornik nauchnykh trudov po itogam Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 31–33.
- Birleşmiş Milletler web sitesi (1982), Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, <https://www.un.org/ru/law/lawsea/convention.shtml>
- _____ (1968), Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml (07.06.2021).
- Bogaturov, A. D. vb. (2002), **Ocherki teorii i politicheskogo analiza mezhdunarodnykh otnoshenii**, M.: NOFMO.
- Bogaturov, A. D. (Ed.) (2014), *Mezhdunarodnye otnosheniya v Tsentral'noi Azii*, M.: "Aspekt Press".
- _____ (2017), **Mezhdunarodnye otnosheniya i vneshnyaya politika Rossii**, M.: Aspekt Press.
- Boldyrev, A. V. (2013), "Osnovnye napravleniya rossiisko-turetskikh otnoshenii v Chernomorskom regione v 2002 – 2012 gg.", **Rossiisko-turetskie otnosheniya: 2002 – 2012 gody** (materialy Kruglogo stola, g. Moskva, 4 aprelya 2013 goda, M.: MGIMO – Universitet.
- _____ (2017), "Proekt Stambul'skogo kanala: politika, ekonomika, ekologiya (2011–2015)", N. YU. Ul'chenko vd. (Ed.), **Epoha pravleniya v Turtsii Partii spravedlivosti i razvitiya: promezhutochnye itogi i prognozy (2002–2015)**, içinde (83–104), Moscow: IV RAN, Izdatel' Vorob'ev.
- _____ (2018), "K voprosu o geografii Stambul'skogo kanala", **Vostochnaya analitika**, 3, 120-132.
- _____ (2019a), "K voprosu o pravovom regulirovanii sudokhodstva v Stambul'skom kanale", **Vestnik IV RAN**, 3, 223–234.
- _____ (2019b), "Proekt Stambul'skogo kanala v kontekste rossiisko-turetskikh otnoshenii: geopolitika i ekonomika", **Vneshnepoliticheskie interesy Rossii: istoriya i sovremennost'**, 10-26.
- _____ (2019c), "Strategiya-2023: infrastrukturnye megaproekty Partii spravedlivosti i razvitiya nakanune 100-letiya Turetskoi Respubliki", **Politicheskaya transformatsiya na**

- musul'manskom Vostoke: opyt Turtsii i drugikh stran**, N.Yu. Ul'chenko vd. (Ed.), içinde (29), Trudy IV RAN. Vyp. 20. M.: IV RAN.
- _____ (2019d), "Vzglyad na ekspertnoe soobshchestvo Turtsii posle popytki voennogo perevorota 2016 g.", **Vestnik IV RAN**, 4, 188–197.
- _____ (2020a), "K voprosu o vozmozhnosti dlya Rossii uchastvovat' vturtskomproekte kanal "Sambul'", **Vestnik IV RAN**, 1, 271–280.
- _____ (2020b), "Proekt Stambul'skogo kanala v fokuse rossiiskikh i turetskikh publikatsii", *Mezhdunarodnye protsessy*, 2020, 18 – 3, 164-178.
- Braterskii, M. V. (2016), ""Zhestkaya" sila kak "myagkii" instrument vneshnei politiki Rossii v Evrazii", **Rossiia i sovremennyi mir**, 2, 39.
- Bryza, Matthew J. (2006), "The Policy of the United States toward the Black Sea Region", **Next Steps in Forging Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea**, 37-42.
- Brzezinski, Zbigniew (2010), **Velikaya shakhmatnaya doska: Gospodstvo Ameriki i ego geostrateg, imperativy**. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- _____ (2007), **Vybor. Mirovye gospodstvo ili global'noe liderstvo**. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- BSEC (t.y.), **Charter of the Organization of The Black Sea Economic Cooperation**, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition.pdf> (31.05.2021).
- Burashnikova, A. B. (2013), "Neopantyurkizm i neoosmanizm vo vneshnei politike Turtsii", **Izvestiya Saratovskogo universiteta**, 13-2, 68.
- Busygina, I. M. (2019), "Regional'noye liderstvo v mezhdunarodnykh otnosheniyakh i rol' Rossii v Yevrazii", **Obshchestvennyye nauki i sovremennost'**, 4, 121-133.
- _____ (2020), "Modeli regional'nogo liderstva v Yevrazii: k novoy issledovatel'skoy povestke", **Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya**, 64(11), 114-123.
- Chebotaev, O. G. (2019), "Chernomorskiy region v strategicheskikh dokumentakh Evropeiskogo soyuza", **Vestnik Diplomaticheskoi akademii MID Rossii. Rossiia i mir**, 4, 93–94.
- CNNTürk (2011), "İstanbul'a ikinci boğaz: "Kanal İstanbul" ", <https://www.cnnturk.com/2011/turkiye/04/27/istanbula.ikinci.bogaz.kanal.istanbul/614661.0/index.html> (06.06.2021).
- Cohen, Ariel ve Irwin, Conway (2006), **U.S. Strategy in the Black Sea Region**, Heritage Foundation.

- Daily Sabah (2019), Turkey, “Iran to continue cooperating to find way out of Syrian crisis”, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/04/18/turkey-iran-to-continue-cooperating-to-find-way-out-of-syrian-crisis> (08.06.2021).
- _____ (2019), “Economic ties between Turkey, Moldova to grow stronger”, <https://www.dailysabah.com/economy/2019/12/30/economic-ties-between-turkey-moldova-to-grow-stronger> (09.01.2023).
- _____ (2021a), “Bonds of trust key to building Turkey-Tatarstan business ties”, <https://www.dailysabah.com/business/economy/bonds-of-trust-key-to-building-turkey-tatarstan-business-ties> (16.01.2023).
- _____ (2021b), “Turkish support for Moldova’s Gagauzia priceless: Governor Vlah”, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkish-support-for-moldovas-gagauzia-priceless-governor-vlah> (09.01.2023).
- Davutoğlu, Ahmet (2001), **Stratejik derinlik: Türkiye’nin uluslararası konumu**.
- Degterev, D. A. (2020), “Mnogopolyarnost’ ili “novaya bipolyarnost’?”, **RSMD**, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/mnogopolyarnost-ili-novaya-bipolyarnost/> (21.11.2021),
- Dergachev, V. (2008), **Novaya geopoliticheskaya arkhitektura Chernomorskogo regiona**<http://www.dergachev.ru/analit/chernomor.html> (03.01.2022).
- Demeshko, N. E., & Irkhin, A. A. (2022), Turetskaya respublika i Ukraina: Ispol’zovanie krymsko-tatarskogo voprosa vo vneshnepoliticheskom kurse posle 2014 goda **Vestnik RUDN. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya**, 4, 755-770.
- Deutsche Welle (2016), “Kazakhstan v usloviyakh konflikta: mezhdru Rossiei i Turtsiei”, <https://www.dw.com/ru/kazakhstan-v-usloviyakh-konflikta-mezhdru-rossiei-i-turtsiei/a-18982435> (12.06.2021).
- _____ (2019), “Turtsiya poobeshchala ne otdalyat’sya ot NATO iz-za pokupki kompleksov S-400”, [https://www.dw.com/ru/turtsiya-poobeshchala-ne-otdalyat’sya-ot-nato-iz-za-pokupki-kompleksov-s-400/a-48587116](https://www.dw.com/ru/turtsiya-poobeshchala-ne-otdalyat'sya-ot-nato-iz-za-pokupki-kompleksov-s-400/a-48587116) (08.06.2021).
- Dimitrov, Plamen, **Wider Black Sea and the New Frontiers of European Geopolitical Space**, http://www.aiprg.net/UserFiles/File/black_sea_conf_papers/Plamen_Dimitrov_paper.pdf.
- Dokumenty ministerstva inostrannykh del Germanii (1946), **Germanskaya politika v Turtsii (1941-1943 gg.)**. M.: Gospolitizdat.
- Dos’e Informatsionnoe agentstvo TASS (2018), “Istoriya torgovykh ogranichenii Turtsii i Rossii s 2015 goda”, <https://tass.ru/info/5169894> (04.06.2021).

- Druzhilovskii, S. B. (2005), "Turtsiya: privychka upravlyat'", **Zhurnal "Rossiya v global'noi politike"**, http://www.globalaffairs.ru/number/n_5965 (26.04.2021).
- _____ (2010), "Vnutrennie faktory formirovaniya vneshnei politiki Irana i Turtsii", **Vestnik MGIMO-Universiteta** 1(10), 23-133.
- _____ (2013), "Istoriya formirovaniya mezhdunarodnogo statusa Chernomorskich proливov i ikh znachenie dlya rossiiskogo sudokhodstva", **Problemy vodopol'zovaniya v istorii mezhdunarodnykh otnoshenii**, M., "Aspekt-Press", 80.
- _____ (2015), "Ugrozy i vyzovy vo vneshnei politike Turtsii v kontekste rossiiskikh interesov", **Rossiya i Turtsiya v novoi mirovoi politicheskoi srede**, M.
- Druzhilovskii, S. B. ve Avatkov V. A. (2013), "Vneshnepoliticheskie ideologemy Turtsii", **Obozrevatel' (Observer)**, 6 (281), 73.
- Dvorkin, V. Z. (2013), "Transformatsiya strategicheskoi stabil'nost'", **Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya**, 8, 22.
- EA Daily (2018), "S nachala goda po zh/d Baku – Tbilisi – Kars v Gruzii v'ekhlo 369 chelovek", <https://eaily.com/ru/news/2018/09/06/s-nachala-goda-po-zhd-baku-tbilisi-kars-v-gruzii-vehalo-369-chelovek> (05.06.2021)
- _____ (2020a) "“Armiya Turana” - tol'ko shirma dlya bol'shoi igry v Zakavkaz'e – mnenie", <https://eaily.com/ru/news/2020/11/11/armiya-turana-tolko-shirma-dlya-bolshoy-igry-v-zakavkaze-mnenie> (01.02.2023).
- _____ (2020b), "Turetskie investitsii zapuskayut v Ingushetii vtoroe predpriyatie", <https://eaily.com/ru/news/2020/12/05/turetskie-investitsii-zapuskayut-v-ingushetii-vtoroe-predpriyatie/> (29.01.2023)
- _____ (2020c), "Turtsiya podtalkivaet Azerbaidzhan k voine s Armeniei -rossiiskii vostokoved", <https://eaily.com/ru/news/2020/07/22/turciya-podtalkivaet-azerbaydzhan-k-voine-s-armeniei-rossiyskiy-vostokoved> (17.01.2023).
- Efimova, L. M. (2019), "Islam i politika v musul'manskom obshchestve. Opyt Indonezii", **Mezhdunarodnye protsessy**, 17, 1 (56), 73-87.
- ENKA (t.y.), "Bashnya "Na naberezhnoi"", <https://www.enka.com/ru/portfolio-item/naberezhnaya-tower> (31.05.2021).
- _____ (t.y.), "Rekonstruktsiya Doma Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii", <https://www.enka.com/ru/portfolio-item/russian-federation-government-house-white-house-reconstruction> (31.05.2021).

- _____ (t.y.), “Rekonstruktsiya zdaniy Gosudarstvennoi Dumy Rossiiskoi Federatsii”, <https://www.enka.com/ru/portfolio-item/russian-federation-parliament-buildings-duma-reconstruction> (31.05.2021).
- Erkan, Süleyman (2015), “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri”, **Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal**, 4, 36-48.
- Eremeev, D. E. (2016), **Istoriya turetskoi obshchestvennoi mysli XI- XXI vekov**, M.: Kvadriga.
- Erşen, Emre (2011), “Turkey and Russia: an emerging “strategic axis” in Eurasia?”, **EurOrient**, 35-36, 265.
- Evrensel (2022), “Erdoğan-Zelenskiy görüşmesinde “Türkiye, Rusya ile ara buluculuğa hazır” denildi”, Evrensel, <https://www.evrensel.net/haber/454165/erdogan-zelenskiy-gorusmesinde-turkiye-rusya-ile-ara-buluculuga-hazir-denildi> (11.02.2023).
- _____ (02.05.2022), “Zelenskiy’den Türkiye’ye Rusya eleştirisi: Türkiye çifte standart içinde”, Evrensel, <https://www.evrensel.net/haber/460737/zelenskiyden-turkiyeye-rusya-elestirisi-turkiye-cifte-standart-icinde> (11.02.2023).
- EurasiaNet (2017), “Georgians Wary of Turkey’s Rising Influence in Batumi”, <https://eurasianet.org/georgians-wary-of-turkeys-rising-influence-in-batumi> (29.12.2022).
- Fedorov, G. M. ve Korneevets, V. S. (2009), “Transgranichnye regiony v ierarkhicheskoi sisteme regionov: sistemnyi podkhod”, **Baltiiskii region**, 2.
- Filimonov G. Yu. vd. (2015), **Tekhnologii “myagkoi” sily na vooruzhenii SShA: otvet Rossii**. M. _____ (2010), **Myagkaya sila kul’turnoi diplomatii SShA**. M.: RUDN.
- Fond “Total’nyi diktant” (t.y.), “Chto takoe Total’nyi diktant. Geografiya”, <https://totaldict.ru/about/geography/> (20/06/2021)
- Fond podderzhki publichnoi diplomatii im. A.M. Gorchakova, (2013), “Fond Gorchakova otkryvaet priem zayavok na uchastie v “Kavkazskom dialoge – 2013”, <https://gorchakovfund.ru/news/view/fond-gorchakova-otkryvaet-priem-zayavok-na-uchastie-v-kavkazskom-dialoge-2013/> (20/06/2021)
- Fukuyama, Francis (2005), **Konets istorii i poslednii chelovek**, (Çev. Mihail Levin) M.: AST, 2015.
- Gabrielyan A. (28.02.2017), “Turtsiya: Stambul’skii kanal i Konventsia Montre”, **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=32948> (21.01.2022).
- _____ (02.04.2018), “O khode realizatsii plana stroitel’sstva kanala “Stambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=43134> (21.01.2022).
- _____ (11.12.2019), “Kanal “Stambul” kak faktor bor’by mezhdru “staroi” i “novoi” Turtsiei”, **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=64422> (21.01.2022).

- Gazeta.ru (2020) “Armeiskaya družba: kak Turtsiya ishchet soyuznikov v Srednei Azii”, (https://www.gazeta.ru/politics/2020/10/28_a_13337641.shtml 01.02.2023)
- _____ (2021), ““Velikie tyurki”: kak Turtsiya ob’edinyaet Srednyuyu Aziyu”, https://www.gazeta.ru/politics/2021/04/01_a_13543670.shtml. (01.02.2023)
- Gazetaingush.ru (2020), “Ingushskaya diaspora v Turtsii”, <https://gazetaingush.ru/obshchestvo/razvitie-ekonomicheskikh-i-sociokulturnyh-svyazey-s-respublikoy-ingushetiya> (29.01.2023)
- Griazev, Aleksey (2020), “Obygrat’ Moskvu: kak Ankara stroit tyurkskii mir”, **ForPost**, <https://sevastopol.su/news/kak-turciya-stroit-tyurkskiy-mir-na-oblomkah-sssr> (16.01.2023).
- Grigoryan, D. K. vd. (2020), “Etnopoliticheskaya mobilizatsiya krymskikh tatar v kontekste interesov turtskoy elity”, **Gosudarstvennoe i municipalnoe upravlenie. Uchenye zapiski**, 2, 2020, 178-182.
- Gegelashvili, N. A. (2020), “Strany Zakavkaz’ya v politike Turtsii i SShA”, **SShA i Kanada: ekonomika, politika, kul’tura**, 50 -10, 45-59.
- Gol’tsov, A. G. (2016), “Regional’nyi geopoliticheskii proekt “Mezhdumor’e”: perspektivy realizatsii”, **Sravnitel’naya politika**, 7, 4, 95.
- Goncharenko O. (2005), “Chornomors’ko-Kaspiiskii region: regional’ni strukturi bezpeki ta demokratichnii kontrol’”, **Chornomors’ka bezpeka**. 1, 9.
- Goncharenko, S. N. (2017), “Sovremennoe Prichernomor’e: sfera sotrudnichestva”, **Evropa XXI veka. Novye vyzovy i riski**, Gromyko. A. vd. (Ed.), içinde (325-345), M., SPb.: Nestor-Istoriya,
- _____ (2018), “Chernomorskoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo: pervye 25 let”, **M.: In-t Evropy RAN**, 8-10.
- Grinevetskii, S. R. vb. (2007), **Chernomorskii uzul**. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- Gubanov A.S. (2014), “Politika bezopasnosti Turtsii v Chernom more: voenno-morskoi aspekt regional’nogo sotrudnichestva i konkurentsii”, **Uchenye zapiski Tavricheskogo natsional’nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriya “Filosofiya. Kul’turologiya. Politologiya. Sotsiologiya”**, 27 (66), 1-2, 308–319.
- Haas, Ernst B. and Schmitter, Philippe C. (1964), **Economics and differential patterns of political integration: projections about unity in Latin America**, <http://maihold.org/mediapool/113/1132142/data/Haas-Schmitter.pdf> (22.04.2021).
- Haushofer, Karl (2011), “Geopoliticheskaya dinamika meridianov i parallelei”, **Geopolitika i bezopasnost’**, 3(15), s. 112-115.
- Held, David (2001), **Sovremennaya politicheskaya teoriya**. (Çev.V.I. Danilenko), M.: Nota Bene.

- Hizrieva, Galina (2016), “Salafitskikh mecheti ochen’ mnogo, eto tselaya set’”, <https://operline.ru/archives/88270> (29.01.2023).
- Huntington, Samuel P. (2003), *Stolknovenie tsivilizatsii*, (Çev. Yu. Novikova) – M.: AST.
- IA Regnum (2019), “Putin anonsiroval sozдание rabochei gruppy po Sirii”, <https://regnum.ru/news/2582605.html> (08.06.2021).
- Il’in, M. V. (2008), “Balto-Chernomorskaya sistema. Matritsy i perspektivy vostochnoevropeiskogo politicheskogo razvitiya”, **Kosmopolis**, 1, 180.
- _____ (2009), “Geokhronopolitika Balto-Chernomor’ya”, **Vestnik MGIMO-Universiteta**, 1, 49–58.
- _____ (2020), “Vvodnyi ocherk dla Bol’shogo Sredizemnomor’ya”, **ResearchGate**, https://www.researchgate.net/publication/338901203_Vvodnyj_ocherk_dla_Bolsogo_Sredize_mnomora (22.11.2021).
- Il’in, M. V. ve Meleshkina, E. Yu. (2012), “Balto-Chernomor’e v dvoinoi sisteme Evropa – Aziya Baltiiskii region”, 2, 81–97.
- IMEMO (t.y.), “Rossiya i mir. Ezhegodnyi prognoz. Ezhegodnyi доклад IMEMO RAN i Fonda Perspektivnykh issledovaniy i initsiativ”, <https://www.imemo.ru/publications/periodical/rw/archive> (05.03.2022)
- Informatsionnoe agentstvo TASS (2015), “Sammit G20 v Antal’e. Khronika sobytii”, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2438217> (04.06.2021.)
- _____ (2016), “Erdogan priznalsya, chto razocharovann v SShA”, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3796947> (07.06.2021).
- _____ (2018a), “Istoriya torgovykh ogranichenii Turtsii i Rossii s 2015 goda ”, <https://tass.ru/info/5169894> (05.06.2021).
- _____ (2018b), “Putin i Erdogan dali start nachalu stroitel’sstva AES “Akkuyu” v Turtsii”, <https://tass.ru/ekonomika/5091399> (07.06.2021).
- _____ (2019), “Istoriya kontrakta na postavku S-400 v Turtsiyu”, <https://tass.ru/info/6658162> (07.06.2021)
- Irkhin, A. A. (2018), “Amerikanskii plan “Bol’shoi Blizhnii Vostok” i kontseptsiya “Strategicheskoi glubiny”: vyzovy i vozmozhnosti dlya rossiiskoi vneshnei politiki v Chernomorsko-Sredizemnomorskom regione”, **Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta**, 432, 98–104.
- _____ (2019a), “Evolutsiya vneshnei politiki turetskoi Respubliki v 2002-2019 godakh”, **Lazarevskie chteniya. Prichernomor’e: istoriya, politika, geografiya, kul’tura: Sbornik**

materialov KhVII Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii “Lazarevskie chteniya”, Sevastopol’: Filial MGU v g. Sevastopole, 144-146.

Irkhin, A. A., ve Demeshko, N. E. (2019), “Krymskiy aspekt rossiysko-turetskikh otnosheniy: faktory “myagkoy i zhestkoy sily”, **Perspektivy. Elektronnyy zhurnal**, 2 (18), 37-49.

Irkhin, A. A. ve Moskalenko, O. A. (2020), “Russia’s Foreign Policy in the Great Mediterranean: Prospects and Constraints”, **Geopolitics Quarterly**, 15, 56, 110–121.

(2021a), ““Mir bol’she pyati”. Stanovlenie Turtsii v kachestve global’nogo aktora mirovoi politiki: perspektivy i vyzovy dlya Rossii”, **Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya**, 21,1, 91–107.

(2021b), “Chernomorskii region v konkurentsii geopoliticheskikh proektov velikikh derzhav v 1991–2019 gg.”, **Vestnik Rossiiskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya**, 21, 3, 498–516.

Irkhin, A. A. ve Nelina, L. P. (2020), “Rossiya i Turtsiya v Chernomorskom regione: dialektika sotrudnichestva i konkurentsii regional’nykh derzhav posle 2014 goda”, **Prichernomor’e. Istoriya, politika, kul’tura**, 29, 24.

Ivanitskaya N. A. (2019), “Rol OChES v razvitii ekonomicheskogo vzaimodeistviya v Prichernomor’e (2014-2019 gg.)”, **Lazarevskie chteniya. Prichernomor’e: istoriya, politika, geografiya, kul’tura**, 236.

Ismailova, L. G. (2017), “Azerbaidzhano-turetskoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo i osnovnye napravleniya ego sovershenstvovaniya”, **Nauka, tekhnika i obrazovanie**, (9), 1–5.

Ivanov, V. V. (2014), “Dvizhenie Fetkhullakha Gyulena v Rossii i stranakh SNG”, **Musul’manskii mir**, (3), 49-82.

Ivanova, I. I. vb (2014), “Vozmozhnye stsennari razvitiya Turtsii do 2050 goda”, **Vostochnaya analitika**, 4, M.: Institut vostokovedeniya RAN, 25-28.

Izvestiya (2018), “Verkhovnyi sud nalozhil zapret na deyatelnost’ turetskoi “Nurdzhular””, <https://iz.ru/news/422658> (18.06.2021)

Kagarlitskii, B. Yu. (2014), “Sblizhenie Rossii i Turtsii logichno”, **Svobodnaya pressa**, <https://svpressa.ru/economy/news/93352/> (29.01.2023)

Kaya, Ayhan ve Tecmen, Ayşe (2011), **The role of common cultural heritage in external promotion of modern Turkey: Yunus Emre Cultural Centres**, Istanbul, 24 s.

Kazinyan, Aris (2006), “Gruziya i amerikano-turetskii proekt po vozvrashcheniyu turok-mesketintsev: is-toriya i real’nost’”, **Regnum**, <https://regnum.ru/article/671851> (29.01.2023)

Kazantsev, A.A. (2008), **“Bol’shaya igra” s neizvestnymi pravilami: mirovaya politika i Tsentral’naya Aziya**, M.: MGIMO-Universitet.

- KDY Logistics (2019). "Proekty. Doroga Baku-Tbilisi-Kars", <https://www.kdylogistics.com/2019/03/17/zheleznaya-doroga-baku-tbilisi-kars/> (05.06.2021)
- Kemaloğlu, İlyas (2021), "Türkiye-Türk cumhuriyetleri ilişkilerinde yeni ufuklar", **Anadolu Ajansı**, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-turk-cumhuriyetleri-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2172181> (30.12.22).
- Kentchadze T. (2008), "GUAM: vzglyad iz Gruzii", **Tsentral'naya Aziya i Kavkaz**, 3–4 (57–58), 113.
- Khrustalev, M. A. (2008), **Analiz mezhdunarodnykh situatsii i politicheskaya ekspertiza**. M.: NOFMO.
- King, Charles (2008), The wider Black Sea region in the twenty-first century, **The wider Black Sea region in the 21st century: Strategic, economic and energy perspectives**, 1-19.
- Kireev, N. G. (2004), "Novaya glava v istorii Turtsii: "myagkii islam" u vlasti", **Islam na sovremennom Vostoke: Region stran Blizh. I Sred. Vostoka, Yuzh. I Tsentr. Azii**, Belokrenitskiy, V. ve Egorin, A. (Ed), içinde (45-46), M.: In-t vostokovedeniya RAN: Kraft+.
- _____ (2007), **Istoriya Turtsii XX vek**. M.: IV RAN: Kraft+.
- Kissinger, Henry (1997), **Diplomatiya** (Çev.V. V. L'vov).
- Gökhan Koçer vd. (2007), "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", **Gazi Akademik Bakış**, 01, s. 195-219
- Kocharyan, L. S. (2015), "Platforma stabil'nosti i sotrudnichestva na Kavkaze", **Vestnik RGGU. Seriya: Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya**, 1, 92.
- Kolektif (2022), 100. **hnhYılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kolesnikov, A. A. (2015), "Geopoliticheskaya sostavlyayushchaya vozvrashcheniya Kryma v sostav Rossii: vzglyad iz Rossii", **Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta**, 26(737), 108-112.
- Koltuk, D. A. & Ak, T. (2021), "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Son On Yılı Rekabet Mi, İşbirliği Mi? (2010-2020)", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 10(2), 475-487.
- Konflikty i voyny XXI veka (Blizhnii Vostok i Severnaya Afrika)**. (2015), Naumkin, V.V. ve Malysheva, D. B. (Ed.), M.: IV RAN.
- Kontseptsiya vneshnei politiki RF (2016), <https://www.mid.ru/print/?id=1538901&lang=ru> (02.03.2022).

- Korobov, A. A. ve Smetannikov, S. S. (2015), "Vliyanie Turtsii na regionalnye politicheskie protsessy Respubliki Krym: konstruktivnyy analiz", **Vestnik Povolzhskogo instituta upravleniya**, 4(49).
- Korochenskii, A. P. (2021), "Turetskii ekspansionizm v xxi veke: ideologicheskie aspekty gosudarstvennogo inoveshchaniya Turtsii, Nauchnyi redactor, 43.
- Korolev, V. I. (2011), "Antiterroristicheskaya operatsiya "Chernomorskaya Garmoniya" kak odin iz instrumentov obespecheniya bezopasnosti v Chernomorskom regione", **Morskoi sbornik**, 6, 26.
- Korotyshev, A. P. ve Sorokin, A. S. (2016), "Turbulentnost' vneshnei politiki Turtsii v noveishei istorii: otsenki amerikanskikh i rossiiskikh ekspertov", **Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. NI Lobachevskogo**, 6, 59.
- Kortunov, S. V. (2002), "Stanovlenie novogo mirovogo poryadka", **Mezhdunarodnaya zhizn'**, 6, 78.
- Kosikova, L. S. (2012), "Vostochnoe partnerstvo Evrosoyuza so stranami SNG i interesy Rossii", **Rossiya i sovremennyy mir**, 1, (74), 172.
- Kovalev, V. I. (19.03.2018), "Turtsiya: o razvitii proekta kanala "Sambul"", Institut Blizhnego Vostoka. <http://www.iimes.ru/?p=42720> (21.01.2022).
- _____ (30.03.2018), "K voprosu o razvitii proekta kanala "Sambul" (prodolzhenie)", Institut Blizhnego Vostoka, <http://www.iimes.ru/?p=43061> (21.01.2022).
- _____ (28.04.2018), "O zayavleniyakh prezidenta Turtsii R.T. Erdogana v otnoshenii realizatsii proekta kanala "Sambul"", **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=43938> (21.01.2022).
- _____ (2.02.2020), O tekushchei situatsii s realizatsiei proekta stroitel'stva Kanala "Sambul". Chast' 1", **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=66689> (21.01.2022).
- _____ (9.02.2020), "K voprosu o realizatsii proekta stroitel'stva Kanala "Sambul"", **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=66880> (21.01.2022).
- KSRSK (2014), "Fond Gorchakova sobiraet molodykh ehkspertov iz Tsentral'noi Azii", http://www.korsovet.kg/new/Fond_Gorchakova_sobiraet_molodih_ekspertov_iz_Tsentrалnoy_Azii (20/06/2021)
- Kudryashova, I.V. ve Matyukhin, V. V. (2013), "Turtsiya: natsional'nye interesy i imperskost'", **Politicheskaya nauka**, 3, 117.
- Kudryashova, Yu .S. (2010), **Turtsiya i Evropeiskii soyuz: istoriya, problemy i perspektivy vzaimodeistviya**. – M.: IBV.

- _____ (2012), “Aktivizatsiya rossiisko-turetskikh otnoshenii: sushchnost’ i perspektivy”, **Vestnik MGIMO-Universiteta**, 5(26), 38-39.
- Kulikov, A. (11.03.2020), “Kanal “Shtambul”: zhdut li Rossii avianostsy SShA v Chernom more”, **Pravda. Ru.**, <https://www.pravda.ru/world/1480283-stambulcanal/> (21.01.2022).
- Kupriyanov, A. B. (2009), **Geopoliticheskie osobennosti Kaspiisko-Chernomorskogo regiona v sisteme sovremennykh MO**; M.: In-t ekonomiki.
- Lanko, D. A. (2015), “Regional’nyi podkhod” v mezhdunarodnoi politike: sravnitel’nyi analiz rossiiskoi i amerikanskoi vneshnepoliticheskoi praktiki 2000–2008 gg.: diss. dok. polit. nauk.: 23.00.04 SpbGU.
- Lebedeva, M. M. (2014), ““Myagkaya sila” v otnoshenii Tsentral’noi Azii: uchastniki i ikh deyatel’nost’”, **Vestnik MGIMO Universiteta**, 2, 48.
- _____ (2017), ““Myagkaya sila”: ponyatie i podkhody”, **Vestnik MGIMO Universiteta** 3, 212- 223.
- Lebedeva, M. M. vd. (2016), **Tsentral’naya Aziya: Sotsial’no- gumanitarnoe izmerenie**. M.: Aspekt Press.
- Lenta.ru. (2020a), “Musul’manskoe obrazovanie v Rossii: sostoyanie, problemy i perspektivy na Severnom Kavkaze”, **Perspektivy**, <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35897> (29.01.23).
- _____ (2020b), “Sovetnik Erdogana zayavil o gotovnosti voevat’ s Rossiei”, <https://lenta.ru/news/2020/02/28/hakki/> (29.01.2023)
- _____ (2020c), “Turetskaya armiya zayavila o gotovnosti podderzhivat’ Azerbaidzhan v boyakh s Armeniei”, 2020, https://lenta.ru/news/2020/07/15/tyrki_s_az/. (24.01.2023).
- Leonova, O. G. (2013), “Myagkaya sila – resurs vneshnei politiki gosudarstva”, **Obozrevatel’-Observer**, 4, 30.
- Levchenkov, A. S. (2020), “Kontseptsiya Balto-Chernomorskoi dugi i ukrainskaya vneshnyaya politika (1990-e – nachalo 2000-kh gg.)”, **Vestnik RGGU, Seriya “Evraziiskie issledovaniya. Istoriya. Politologiya. Mezhdunarodnye otnosheniya”**, 4, 89–108.
- Levik, B. (2014), “Kontseptsiya balto-chornomors’kogo soyuzu i postradyans’kii prostir”, **Skhid**, 5 (131), 80–84.
- Lili D. I. P. (2005), **An elixir of youth for regional cooperation in the Black Sea basin**.
- Luzyanin, S. G. (2007), **Vostochnaya politika Vladimira Putina. Vozvrashchenie Rossii na Bol’shoi Vostok (2004-2008gg.)**. M.
- Mackinder, Halford John (1942), **Democratic ideals and reality**. Constable Publishers, London.

- _____ (1995), "Geograficheskaya os' istorii", Polis, (Çev. M. A. Timofeev), 4, s. 162–169.
- Magomedov, A. K. (2005), "Kaspiiskaya neft', geografiya i geopolitika v nachale XXI veka", **Rossiya i sovremennyyi mir**, 4, 32.
- Maksimenko, L. (2005), "Problemi bezpeki ta politichnoï stabil'nosti u Chornomors'ko-Kaspiis'komu regionu: genezis ta evolyutsiya konfliktiv (na prikladi Tadzhikistanu, Kirgizii, Uzbekistanu)", **Doslidzhennya svitovoï politiki**, 33, 137.
- Malakhov, V. S. (2007), **Gosudarstvo v usloviyakh globalizatsii**. M., KDU.
- Malashenko, A. V. (2010), "Tupiki integratsii v Tsentral'noi Azii", **Rossiya i musul'manskii mir**, 1, 96-102.
- Malysheva, D. B. (2017), "Politicheskaya transformatsiya Turtsii v kontekste referendumu 16 aprelya", **Kontury global'nykh transformatsii: politika, ekonomika, pravo**, 2(53), s.172-176.
- Mamedova, N. M. (2020), "Situatsiya v Irane v svete novykh sanktsii", **Vestnik Diplomaticheskoi akademii MID Rossii: Rossiya i mir**, 2 (24), 159-175.
- Manchkhavili, M. (2010), "Turtsiya i bezopasnost' Yuzhnogo Kavkaza: "Platforma stabil'nosti i sotrudnichestva na Kavkaze", **Tsentral'naya Aziya i Kavkaz**, 11,4, 100-107.
- Mezhdunarodnye otnosheniya: teorii, konflikty, dvizheniya, organizatsii**. (2003), Pod red. P.A. Tsygankova. M.: Al'fa-M, 2011. 335 s.
- Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Kazakhstan. Sotrudnichestvo Respubliki Kazakhstan s Turetskoi Respublikoi, <http://www.mfa.gov.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-turetskoj-respublikoj> (11.05.2021).
- Mintrans (1992), Deklaratsiya o Chernomorskom Ekonomicheskome Sotrudnichestve. Podpisana v Stambule, 25 iyunya 1992 g., <https://mintrans.gov.ru/documents/7/771> (22.11.2021).
- Morgenthau, Hans Joachim ve Thompson, Kenneth W. (1993), **Politics among nations. The struggle for power and peace**, –McGraw-Hill.
- Morskaya doktrina Rossiiskoi Federatsii ot 26 iyulya 2015 goda, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf> (02.03.2022).
- MK (2019), "Vysshii religioznyy organ Turtsii planiruet potratit' 11 mlrd dollarov do 2023 goda", <https://mk-turkey.ru/economics/2019/12/30/mo-vysshij-religioznyj-organ-turcii-planiruet.html> (29.01.2023).
- Mozloev, A. T. (2014), **Koordinaty sotrudnichestva Rossii i Turtsii v sovremennykh usloviyakh. In Turtsiya: novye realii vo vnutrennei politike i uchastie v regional'nykh geopoliticheskikh protsessakh**, Moskva.

- _____ (2016), “Obostrenie otnoshenii mezhdru Rossiei i Turtsiei: perspektiva sotrudnichestva”, **Vestnik MGIMO – Universiteta**, 2, 51.
- Mukhametdinov P. F. (2006), **Ideino-politicheskie techeniya v postsovetском Tatarstane (1991–2006 gg.)**, Kazan’: Tamga.
- Myseldon (2021), “Studenty Daggosuniversiteta budut obuchat’sya turetskomu yazyku v vuze Stambula”, <https://news.myseldon.com/ru/news/index/252188100/> (29.01.2023).
- Nadein-Raevskii, V. A. (2012), “Poisk novoi identichnosti i vneshnyaya politika Turtsii”, **RSMD**, analytics-and-comments/analytics/poisk-novoy-identichnosti-i-vneshnyaya-politika-turtsii/ (03.06.21).
- _____ (2016a), “Ideinaya bor’ba i “Novaya Turtsiya”, **Vestnik MGIMO universiteta** 2(47), 29.
- _____ (2016b), “Ideologicheskaya bor’ba v Turtsii i rossiisko-turetskie otnosheniya”, **Chelovecheskii kapital**, 2 (86), 48.
- _____ (2017), **Pantyurkizm: ideologiya, istoriya, politika: Ekspansionistskaya doktrina: ot Osmanskoi imperii do nashikh dnei i sud’by Turtsii, Rossii i Armenii**. M.: Russkaya panorama.
- _____ (2019), “Turtsiya: neprostoi soyuznik”, **God planety. Ezhegodnik**, IMEMO RAN Moskva, (274–286).
- _____ (2020), “Politika Turtsii na blizhnem vostoke”, **Puti k miru i bezopasnosti**, 1(58), 139-156.
- Narochnitskaya, N. (2022), **Rossiya i russkie v sovremennom mire**. – Litres.
- Naumkin, A. V. (2021), “Rossiya i morskaya turetskaya revolyutsiya”, **RSMD**, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-i-morskaya-turetskaya-revolutsiya/> (11.05.2023)
- Naumkin, V. V. ve Kuznetsov, V. A. (2020), “K voprosu o tipologizatsii negosudarstvennykh aktorov na Blizhnem Vostoke”, **IMEMO RAN**, <https://www.imemo.ru/publications/periodical/meimo/archive/2020/6-t-64/greater-middle-east/on-the-issue-of-classification-of-non-state-actors-in-the-middle-east> (22.11.2022)
- Nikiforov, A. R. (2016), “Chernomorskii region: prostranstvo i vremya”, **Uchenye zapiski Krymskogo federal’nogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo**. Filosofiya. Politologiya. Kul’turologiya, 2. 4, 78–87.
- _____ (2018), “Chernomorskii region: opyt prostranstvennykh izmerenii”, **Geopolitika i ekogeodinamika regionov**, 2, 47–52.

- Nikitin, A. I. (2016), “Evolutsiya izucheniya problematiki konfliktov v kontekste mezhdunarodnoi bezopasnosti v postsovetskoj Rossii”, **Vestnik MGIMO Universiteta**, 5(50). 48 – 62.
- _____ (2018), “Sovremennyi miroporyadok: ego krizis i perspektivy”, **Polis. Politicheskie issledovaniya**, 6. 33.
- Novaya Gazeta (2016), “Turtsiya ukreplyaetsya v Tsentral’noi Azii”, http://www.ng.ru/courier/2016-03-14/11_asia.html (11.06.2021).
- Orlov, A. A. vd. (Ed), **Rossiya i Turtsiya v novoi mirovoi politicheskoi srede**, M.: IMI MGIMO MID Rossii.
- Osnovy gosudarstvennoi politiki RF v oblasti voenno-morskoj deyatel’nosti na period do 2030 g. (2017), Rezhim dostupa://http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201707_200015.pdf (02.03.2022).
- Ozbai, Fatih (2004), **Turetsko-rossiiskie voenno-tekhnicheskie otnosheniya: istoriya i evolyutsiya. Rabochii doklad**, Nizhnii Novgorod: ISI NNGU im. Lobachevskogo, 26.
- Özdamar, Özgür (2015), “What should Turkey do to stabilize the Black Sea region”, **Unrewarding crossroads? The Black Sea region amidst the European Union and Russia**. Sofia Platform, 175-189.
- PAO “Gazprom” web sitesi, “Gazoprovod “Turetskii potok””, <http://www.gazprom.ru/projects/turk-stream> (07.06.2021).
- Papava, V. (2008), “O roli “kavkazskogo tandema” v GUAM”, **Tsentral’naya Aziya i Kavkaz**, 3-4, 50-59.
- Pashkovskaya, I. G. (2017), “Yubilei vneshnei politiki Evropeiskogo Soyuza v regione Chernogo morya: 10 let Chernomorskoj sinergii”, **Mirovaya politika**, 2, 34–52.
- Pervyi kanal (2020), “Turtsiya i Siriya okazalis’ na grani polnomasshtabnoi voyny”, https://www.1tv.ru/news/2020-02-28/381221-turtsiya_i_siriya_okazalis_na_grani_polnomasshtabnoy_voyny (08.06.2021).
- Polit.ru, (2015), “Zhizn’ bez prav: akhyska-turki”, <https://polit.ru/article/2015/11/28/ahiska/> (29.01.2023).
- Pochta, Yu .M. (2019), “Religiya i politika v postsovetskoj Rossii (na primere musul’manskogo faktora)”, **Vestnik RUDN. Seriya: politologiya**, 21, 4, 620-632.
- Portal “Russkii mir” (2018). “Pervyi rossiisko-turetskii forum obshchestvennykh organizatsii sostoyalsya v Stambule”, <https://russkiymir.ru/news/248925/> (14.06.2021).
- Postoyannoe predstavitel’stvo Respubliki Tatarstan v Azerbaidzhanskoi Respublike, “Dvustoronnee sotrudnichestvo Respubliki Tatarstan i Azerbaidzhanskoi Respubliki”, <http://az.tatarstan.ru/rus/sotrud.htm> (12.05.2021).

- Primakov, Ye. M. (1999), **Gody v bol'shoi politike**. M.: Kolleksiya "Sovershenno sekretno".
- _____ (2006), **Konfidentsial'no: Blizhnii Vostok na stsene i za kulisami (vtoraya polovina XX – nachalo XXI veka)**, M.: IIK Rossiiskaya gazeta.
- Professional'naya spravoch'naya sistema "Kodeks", Dogovor ob osnovakh otnoshenii Rossiiskoi Federatsii i Turetskoi Respubliki ot 25 maya 1992 g., <http://docs.cntd.ru/document/901926138> (01.06.2021).
- Putin, V. (03.10.2011), "Novyi integratsionnyi proekt dlya Evrazii - budushchee, kotoroe rozhdaetsya segodnya", Gazeta Izvestiya, <http://komitet.info/eurasian-integration/eurasia-project-history/338/> (23.12.2021).
- Mamedov, R. ve Pylova, O. (2019), "Na puti k "strategicheskoi glubine" v Prichernomor'e", <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/na-puti-k-strategicheskoy-glubine-v-prichernomore/> (04.03.2022).
- RBK (2014), "Top-10 samykh vysokikh neboskrebov Moskvyy", <https://realty.rbc.ru/news/577d251a9a7947a78ce91fba> (31.05.2021).
- _____ (2016), "Sem' mesyatsev v ssore: skol'ko Rossiya i Turtsiya poteryali na konflikte", <https://www.rbc.ru/economics/28/06/2016/577157b89a7947239346aba3> (05.06.2021).
- Real'noe vremya (2018), "Recep Tayip Erdoğan vstupil v dolzhnost' prezidenta Turtsii, na inauguratsii prisutstvoval Minnikhanov", <https://realnoevremya.ru/news/105371-erdogan-vstupil-v-dolzhnost-pre-zidenta-turcii> (16.01.2023).
- Regnum (2016), "Erdogan pozvonil Putinu – Kreml'", <https://regnum.ru/news/polit/3111831.htm> (12.06.2021).
- Reporter (2018), "Novyi turetskii kanal udarit po Rossii", <https://topcor.ru/2256-novyj-tureckij-kanal-udarit-po-rossii.html> (21.01.2022).
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (t.y.), "BLACKSEAFOR", <http://www.mfa.gov.tr/blackseafor.en.mfa> (31.05.2021).
- RIA-Novosti (2015a), "Krushenie rossiiskogo Su-24 v Sirii. Khronika sobytii", <https://ria.ru/20151124/1327468413.html> (03.06.2021).
- _____ (2015b), "Mezhdunarodnaya organizatsiya tyurkskoi kul'tury TYuRKSOF", <https://ria.ru/spravka/20151127/1330086290.html> (30/04/2021).
- _____ (2016a), "Bremya bol'shikh nadezhd: v Khanchzhou zavershil'sya sammit G20", <https://ria.ru/20160905/1476140670.html> (05.06.2021).
- _____ (2016b), "OIS priznala organizatsiyu Gyulena terroristicheskoi", <https://ria.ru/20161019/1479535195.html> (18.06.2021).

- _____ (2017a), “Peregovory v Astane po uregulirovaniyu konflikta v Sirii SShA”, <https://ria.ru/20171030/1507555561.html> (08.06.2021).
- _____ (2017b), “Put’ k politdialogu: “Astana-6” utverdila chetyre zony deeskalatsii v Sirii”, <https://ria.ru/20170915/1504875172.html> (08.06.2021).
- _____ (2019a), “Astaninskii format po Sirii dokazal svoyu effektivnost’, schitaet Lavrov”, <https://ria.ru/20190303/1551510640.html> (08.06.2021).
- _____ (2019b), “Erdogan rasskazal o khode stroitel’sтва sukhoputnoi chasti “Turetskogo potoka””, <https://ria.ru/20190408/1552481588.html> (07.06.2021).
- _____ (2019c), “Medinskii otkryl perekrestnyi god kul’tury i turizma Rossii i Turtsii”, <https://ria.ru/20190408/1552492679.html> (15.06.2021).
- _____ (2019d), “V Kon’e nachalis’ Dni sufiiskogo kino”, <https://www.trt.net.tr/russian/kultura-iskusstvo/2019/05/02/v-kon-ie-nachalis-dni-sufiiskogho-kino-1194063#.XMwZtzE8nZQ.facebook> (18.06.2021)
- _____ (2020a), “Erdogan obvinil Rossiiu v nevypolnenii dogovorennosti po Sirii”, <https://ria.ru/20200129/1564009041.html> (09.06.2021).
- _____ (2020b), “Rossiya i Turtsiya zaklyuchili kontrakt na postavku vtorogo polka S-400”, <https://ria.ru/20200823/s400-1576196578.html> (07.06.2021).
- Rossiiskaya Gazeta (2019), “Turtsiya nedovol’na azhiotazhem vokrug pokupki Ankaroi S-400”, <https://rg.ru/2019/05/06/turciia-nedovolna-azhiotazhem-vokrug-pokupki-ankaroi-s-400.html> (07.06.2021).
- Rossiiskii tsentr nauki i kul’tury v Ankare, “Predstavitel’stvo Rossotrudnichestva v Turetskoi Respublike Rossiisko-Turetskii Forum obshchestvennosti”, <http://tur.rs.gov.ru/ru/activities/253/projects/1517> (14.06.2021).
- Rossotrudnichestvo (t.y.), “Ukreplenie pozitsii russkogo yazyka”, <http://rs.gov.ru/ru/activities/9> (20.06.2021)
- Rozoff, Rick (2009), “Eastern Partnership: The West’s Final Assault on The Former Soviet Union”, **Global Research**.
- Russia Today (2017a), “Khlebnyi put’: v Turtsii snyali ogranicheniya na postavki rossiiskoi pshenitsy”, <https://russian.rt.com/world/article/386032-turciya-postavka-pshenica-rossiya> (05.06.2021).
- _____ (2017b), “Turisty, vizy, Siriya i pomidory: chto obsudili Putin i Erdogan v Sochi”, <https://russian.rt.com/world/article/385601-press-konferenciya-putin-erdogan-sochi> (05.06.2021).

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İdaresinin İnternet Sitesi (2004a), “Vladimir Putin vstretilsya v Ankare s Prezidentom Turtsii Akhmetom Nedzhdetom Sezerom”, <http://kremlin.ru/events/president/news/32320> (01.06.2021)

_____ (2004b), “Sovmestnaya Deklaratsiya ob uglublenii druzhby i mnogoplanovogo partnerstva mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Turetskoi Respublikoi”, <http://kremlin.ru/supplement/3933> (01.06.2021).

_____ (2006), “Nachalo vstrechi s Prezidentom Turtsii Akhmetom Nedzhdetom Sezerom”, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/23672> (01.06.2021).

_____ (2009), “Sovmestnaya deklaratsiya o prodvizhenii k novomu etapu otnoshenii mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Turetskoi Respublikoi i dal’neishem uglublenii druzhby i mnogoplanovogo partnerstva”, <http://kremlin.ru/supplement/172> (01.06.2021)

_____ (2012), “Dokumenty, podpisannye po itogam zasedaniya Soveta sotrudnichestva vysshego urovnya”, <http://kremlin.ru/supplement/1355> (18.06.2021).

_____ (2016a), “Vladimirom Putinyem polucheno poslanie Prezidenta Turtsii Redzhapa Taiipa Erdogana”, <http://kremlin.ru/events/president/news/52282> (04.06.2021).

_____ (2016b), “Vstrecha s Prezidentom Turtsii Redzhepom Taiipom Erdoganom”, <http://kremlin.ru/events/president/news/52671> (04.06.2021).

_____ (2016c), “Mirovoi energeticheskii kongress v Stambule”, <http://kremlin.ru/events/president/news/53062> (05.06.2021).

_____ (2016d), “Telefonnyi razgovor s Prezidentom Turtsii Redzhepom Taiipom Erdoganom”, <http://kremlin.ru/events/president/news/52295> (08.06.2021).

_____ (2020), “Rossiisko-turetskie peregovory <http://kremlin.ru/events/president/news/62936> (09.06.2021).

Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı web sitesi (2006), “Tezisy stat’i Ministra inostrannykh del Rossii S.V. Lavrova “Pod’em Azii i vostochnyi vektor vneshnei politiki Rossii”, opublikovannoi v zhurnale **“Rossiya v global’noi politike”** 2, mart-aprel’ 2006 goda”, http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/404710 (12.06.2021).

-
- (2010), “Soglashenie mezhdru Pravitel’stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel’stvom Turetskoi Respubliki o sotrudnichestve v sfere stroitel’sтва i ekspluatatsii atomnoi elektrostantsii na ploschadke “Akkuyu” v Turetskoi Respublike”, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-109/45077 (02.06.2021).
-
- (2013), “O tret’em zasedanii rossiisko-turetskoi Sovmestnoi gruppy strategicheskogo planirovaniya pod predsedatel’stvom Ministra inostrannykh del Rossii S. V. Lavrova i Ministra inostrannykh del Turtsii Davutoglu”, http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/113866 (03.06.2021).
-
- (2016), “Soglashenie mezhdru Pravitel’stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel’stvom Turetskoi Respubliki po proektu gazoprovoda “Turetskii potok””, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-7/51663 (02.06.2021).
-
- (t.y.), “Chernomorskoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo”, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/rso/cernomorskoe-ekonomiceskoe-sotrudnicestvo-ces/ (31.05.2021).
-
- (t.y.), “Soglashenie mezhdru Pravitel’stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel’stvom Turetskoi Respubliki o sotrudnichestve v voennoi oblasti i podgotovki voennykh kadrov”, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-197/46386 (01.06.2021).
-
- (t.y.), “Soglashenie mezhdru Pravitel’stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel’stvom Turetskoi Respubliki o vzaimnoi zashchite sekretnykh informatsii i materialov, peredavaemykh ili obrazovavshikhsya v khode dvustoronnego sotrudnichestva v oblasti oboronnoi promyshlennosti”, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-155/46148 (01.06.2021).
-
- (t.y.), “Turetskay Respublika”, https://www.mid.ru/ru/maps/tr/?FILTER=SECTION=115&pagen_1=107&country_code=tr&COUNTRY_CODE=tr (02.04.2022)
- Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı web sitesi (t.y.), “Mezhgosudarstvennye i mezhpavitel’svennye soglasheniya v oblasti TEK (otvetstvennyi organ – Minenergo Rossii)”, <https://minenergo.gov.ru/node/11212> (03.06.2021).
- Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı web sitesi (2015), “Rossiiskii Su-24 pri vozvrashchenii na aviabazu “Khmeimim” byl sbit turetskim istrebitelem F-16”, https://function.mil.ru/news_page/world/more.htm?id=12066651@egNews (04.06.2021).

- Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği (2019), "O I Molodezhnom forume "Kul'turno-gumanitarnoe sotrudnichestvo Rossiya – Turtsiya: dialog kul'tur" v Ankare", https://turkey.mid.ru/ru/press-centre/news/o_i_molodezhnom_forume_kulturno_gumanitarnoe_sotrudnichestvo_rossiya_turtsiya_dialog_kultur_v_ankare (14.06.2021)
- Rusya'nın CD MFA'sının konsolosluk bilgi portalı (2010), "Soglashenie mezhdur Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoi Respubliki ob usloviyakh vzaimnykh poezdok grazhdan Rossiiskoi Federatsii i grazhdan Turetskoi Respubliki", [https://www.kdmid.ru/docs.aspx?lst=country_wiki&it=/Soglashenie%20ob%20usloviyakh%20vzaimnykh%20poezdok%20\(Ankara%2012%20maya%202010%20goda\).aspx](https://www.kdmid.ru/docs.aspx?lst=country_wiki&it=/Soglashenie%20ob%20usloviyakh%20vzaimnykh%20poezdok%20(Ankara%2012%20maya%202010%20goda).aspx) (03.06.2021).
- Rykhtik M. I. (2004), "Tsennostnaya sostavlyayushchaya bezopasnosti: shans ili pomekha transgranichnomu sotrudnichestvu", **Dnevnik Ashpi. Barnaul: Altaiskaya shkola politicheskikh issledovaniy**, 19-20, 112.
- Saetov I.G. (2018), "Ostrov Stambul. Novyi Bosfor – natsional'nyi proekt Erdogana dlya "novoi Turtsii", **Novaya gazeta**, <https://novayagazeta.ru/articles/2018/02/05/75391-ostrov-stambul> (07.04.2022)
- Sadriev, P. F. (2011), Vliyaniye Sunny na kul'turu i byt musul'manskikh narodov Povolzh'ya: konets XVIII – nachalo XX vv., Dis. ... kand. ist. nauk. M.
- Safarov, Fuad (29.12.2019), "Kanal İstanbul, Boğazlar'ı isteyen Stalin ve Türk-Rus ilişkileri", **dikGAZETE**, <https://www.dikgazete.com/yazi/kanal-istanbul-bogazlar-i-isteyen-stalin-ve-turk-rus-iliskileri-makale,2010.html-2010.html> (23.01.2022)
- Safonkina E. A (2014), "Turtsiya kak novyi aktor politiki "myagkoi sily"Konferentsiya "Turetskoe vliyaniye na postsovetском prostranstve", **Musul'manskii mir**, 3, 113.
- Savicheva E.M. (2014), "K voprosu o geopoliticheskoi situatsii na Blizhnem Vostoke: vzaimodeystvie regional'nykh i global'nykh tendentsii", **Vestnik RUDN. Seriya: mezhdunarodnye otnosheniya**, 3, 14-21.
- _____ (2020), "Rossiya-SNG-Turtsiya: sotrudnichestvo v formate OChES", **Interesy i pozitsii Rossii v Azii i Afrike v nachale XXI veka**, M., IV RAN.
- Savosin, Dmitriy (2020), "V Tatarstane prodolzhaet rabotat' likvidirovannyi Tsentr turetskoi kul'tury", **NP**, <https://www.livekavkaz.ru/index.php?newsid=10880> (25.01.2023).
- Selivanova M. (29.04.2011), "Stambul'skii kanal nefteprovodu ne zamena", **RIA Novosti**, <https://ria.ru/20110429/369294052.html> (21.01.2022).
- Semyagin, Dmitriy vd. (2015), "Pervaya zhertva turetskogo krizisa v RT: v KFU pri-ostanovlena rabota Instituta Yunusa Emre", **Real'noe vremya**, <http://realnoevremya.ru/today/18992> (25.01.2023).

- Şen, S. (2004), Ortadoğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas Partisi ve ideolojisi. Birey Yayıncılık.
- Shakleina, T. A. (2011), "Velikie derzhavy i regional'nye podsistemy", **Mezhdunarodnye protsessy**, 9, 2, 29-39i
- _____ (2013), "Stanovlenie novogo mirovogo poryadka v 2010-kh godakh", **Megatrendy: Osnovnye traektorii evolyutsii mirovogo poryadka v XXI veke**, T.A. Shakleina ve A.A. Baikov(Ed.), M.
- _____ (2017), **Rossiya i SShA v mirovoi politike**. M.: Aspekt Press.
- Shangaraev, R. N. (2018), "Ideologiya kak instrument "myagkoi sily" vo vneshnei politike Turtsii", **Voprosy politologii**, 8(6), 41–47.
- _____ (2021), "“Armiya Turana”- proekt Turtsii po voennoi integratsii tyurkskogo mira. Ugrozy i perspektivy", **Nauchno-analiticheskii zhurnal Obozrevatel'- Observer**, (7), 70-84.
- Shangaraev, R. N., ve Valiev, A. A. (2021), "Vneshnyaya politika Turtsii na Severnom Kavkaze i ee vliyaniye na natsional'nuyu bezopasnost' Rossii", **Diplomaticheskaya sluzhba**, 5.
- Shlykov, P. B. (2015), "Natsional'naya model' demokratii i grazhdanskogo obshchestva v Turtsii: dinamika i osnovnye determinanty", **Islam na Blizhnem i Srednem Vostoke**, 9, 246.
- _____ (2017), "Evraziistvo i Evraziiskaya integratsiya v politicheskoi ideologii i praktike Turtsii", **Sravnitel'naya politika**, 8, 1, 61.
- Sinovets, P. ve Maksymenko, I. (2020), "The Baltic–Black Sea Region in Great Powers' Relations: The Hard Power Aspect", O. Bogdanova ve A. Makarychev (Ed.) **Baltic-Black Sea Regionalisms. Patchworks and Networks at Europe's Eastern Margins**, Cham: Springer International Publishing, 75–86.
- Smirnov, F. (27.12.2019), "Posol Rossii prokomentiroval stroitel'stvo kanala "Stambul" v Turtsii", **RIA Novosti**, <https://ria.ru/20191227/1562947557.html> (23.01.2022).
- Solyanova, M. V. (2016), "Problema mirovogo poryadka v sovremennykh zapadnykh issledovaniyakh", **Vestnik MGIMO- Universiteta**, 5, 43.
- Sosnov, G. I. (2018), "Megaproekty Turtsii: na puti k protsvetaniyu ili krizisu?", **Problemy natsional'noi strategii**, 5 (50), 187–199.
- Sözcü Gazetesi (2018), "Erdoğan Gagavuz Türklerine seslendi", <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/erdogan-gagavuz-turklerine-seslendi-2688765/> (18.06.2021).
- Sputnik (2021), "Tret'yakov: Poyavlenie vtoroi geopoliticheskoi sily na Kavkaze chrevato voynoi", <https://ru.armeniasputnik.am/radio/20210615/27934868/Tretyakov-poyavlenie-vtoroy-geopolitich-eskoy-sily-na-Kavkaze-chrevato-voynoy.html> (29.01.2023)

- Sputnik News (2019), “Çavuşoğlu: Türkiye, dünyada küresel aktör olmuştur”, <https://tr.sputniknews.com/amp/turkiye/201902171037708847-cavusoglu-turkiye-dunyada-kuresel-aktor-olmustur/> (18.06.2021).
- Spykman, Nicholas John (2016), “Politicheskaya karta Evrazii”, (Çev. M. N. Gracheva), **Vestnik Rossiiskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta. Seriya “Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya. Zarubezhnoe regionovedenie. Vostokovedenie”**, 1 (3), 49–56
- Starodubtsev, I. I. (2011), **Transformiruyushchayasya Turtsiya**, M.: Institut Blizhnego Vostoka – MGIMO- Universitet MID Rossii, 126, 183, 185.
- _____ (22.08.2018), “K voprosu o perspektivakh realizatsii proekta kanala “Sambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=47145> (21.01.2022).
- _____ (8.12.2018), “K voprosu o glavnykh turetskikh infrastrukturykh proektakh: tretii aeroport i kanal “Sambul””, **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=50854> (21.01.2022).
- _____ (2019), “Chernomorskiy region: vozmozhnosti dlya sotrudnichestva Rossii i Turtsii”, **Rossiiskii sovet po mezhdunarodnym delam**, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/chernomorskiy-region-vozmozhnosti-dlya-sotrudnichestva-rossii-i-turtsii/> (20.01.2022).
- _____ (01.04.2019), “Ukrainskii vzglyad na projekt stroitel'stva Kanala “Sambul” i konventsiyu Montre”, **Institut Blizhnego Vostoka**, <http://www.iimes.ru/?p=54537> (21.01.2022).
- Strelkov, A. (2010), “Vostochnoe partnerstvo: pervye rezul'taty”, **Setevoe izdanie Tsentra issledovaniy i analitiki Fonda istoricheskoi perspektivy**.
- _____ (t.y.), “Politika Evropeiskogo soyuza na postsovetskom prostranstve: vyzovy i shansy dlya Rossii?”, **Perspektivy**, <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35930> (24.11.2021).
- Svarants, A. (2002), **Pantyrkizm v geostrategii Turtsii na Kavkaze**. M.: Gumanitarii
- SVOP (2014), “Strategiya- XXI: versiya dlya obsuzhdeniya”, http://svop.ru/wp-content/uploads/2014/02/strategy_2new.pdf (02.03.2022).
- _____ (2016), “Strategiya dlya Rossii. Rossiiskaya vneshnyaya politika: konets 2010-kh – nachalo 2020-kh godov. Tezi- sy rabochei gruppy Soveta po vneshnei i oboronnoi politike”, 2016, http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf (03.03.2022)

- T.C. Dışişleri Bakanlığı (17 Mart 2014), “No: 86, Kırım’da Düzenlenen Referandum Hk”, TC Dışişleri Bakanlığı web sitesi, https://www.mfa.gov.tr/no_-86_-17-mart-2014_-kirim_da-duzenlenen-referandum-hk.tr.mfa (11.02.2023).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (23 Ağustos 2021), “Sayın Bakanımızın Kırım Platformu Kuruluş Zirvesi’ne Katılımı”, T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-uluslararası-kirim-platformu-kurulus-zirvesi-ne-katilimi.tr.mfa> (11.02.2023).
- Teamy (2021), “Tuba Büyüküstün starred in the Russian commercial”, <http://teammy.com/2021/08/03/24142/> (16.01.2023).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica (t.y.), “Region”, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/science/region-geography> (21.03.2020)
- TİKA (2021a), “TİKA Renovated the Residence of Tatar Families in Ukraine”, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_renovated_the_residence_of_tatar_families_in_ukraine-66657 (09.01.2023).
- _____ (2021b), “TİKA Supports the Education Infrastructure of Ukraine”, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_the_education_infrastructure_of_ukraine-61416 (09.01.2023).
- _____ (t.y.), “History of TİKA”, TİKA, URL: https://www.tika.gov.tr/en/page/history_of_tika-8526 (erişim tarihi: 09.01.2023).
- Top War (2021), “The steel grip of “soft power”: Turkey in Georgia”, <https://en.topwar.ru/182200-stalnaja-hvatka-mjagkoj-sily-turcija-v-gruzii.html> (29.12.2022)
- Topal, C. (2013), “Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik II”, O. Köse (Ed.), **Canik Belediyesi Kültür Yayınları** (681-686), Ankara.
- _____ (2014), “Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ”, **V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu**, 6-7 Aralık 2012, Sempozyum Bildirileri Ekoavasya Yay., 501-511.
- Total (2019), “200 voennosluzhashchikh Kazakhstana proshli obuchenie v Turtsii”, https://total.kz/ru/news/vneshnyaya_politika/200_voennosluzhashchih_kazakhstana_proshli_obuchenie_v_turtsii_date_2019_12_05_11_14_13#! (01.02.2023)
- Trend news agency (2022), “Otnosheniya Turtsii i Uzbekistana dostigli strategicheskogo partnerstva – Erdogan”, <https://www.trend.az/world/turkey/3574770.html> (29.05.2022).
- Troitskii E.F. (2009) “Politika Turtsii v Tsentral’noi Azii (1992-2000 gg.)”, **Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta**, 328, 85.

- Tsentr vostokovednykh issledovaniy, mezhdunarodnykh otnosheniy i publichnoy diplomatii (2019), “Rossiya – Turtsiya. Dialog cherez molodezh”, <http://vostis.ru/novosti/rossiya-turtsiya-dialog-cherez-molodezh-vzglyad-uchastnikov.html> (14.06.2021).
- Tüfekçi, Ö. ve Kırbaçoğlu, F. (Eds.). (2021), **Karadeniz: 2021 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler**.
- Tüfekçi, Ö. (2016), “Bölgesel İşbirliklerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi: Traceca ve Avrasya Ekonomik Birliği Örnekleri”, **TYB Akademi**, 159-172.
- Tüfekçi, Ö. (Ed.). (2020), **Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler**.
- Turkishtime (2019), “Türk dizisi, Rusya’yı fethetti!”, <https://turkishtimedergi.com/genel/turk-dizisi-rusyayi-fethetti/> (16.01.2023).
- Türkbirdev (2019), “Erdoğan: 6 Devlet Tek Milletiz”, https://turkbirdev.org/i_6_devlet_tek_milletiz.html (19.01.2023).
- Tupota, O. M. (2011), “Gossekretar’ Madeleine Albright: lichnostnyi faktor v formirovaniy i realizatsii regional’noi politiki SShA”, **Prichernomor’e. Istoriya, politika, kul’tura**, 7, 56.
- _____ (2015), “Rol’ Chernomorskogo regiona v global’noi geostrategii SShA (1991–2013 gg.)”, **Uchenye zapiski Krymskogo federal’nogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo. Filosofiya. Politologiya. Kul’turologiya**, 1-4, 142.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (11.05.2021).
- _____ (t.y.), “Türkiye’nin girişimci ve insani dış politikası”, <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa> (18.06.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Moskova büyükelçiliği (2019), “Türkiye-Rusya Federasyonu ikili ilişkileri”, <http://moscow.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/219910> (02.06.2021).
- Turkkon, “Nakhchivan Agreement on the Establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States”, https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/nakhchivan-agreement-on-the-establishment-of-the-cooperation-council-of-turkic-speaking-states-1-en.pdf (10.06.2021).
- TÜRKPA Website, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi”, https://www.turkpa.org/tr/content/about_turkpa/history (30.04.2021).
- Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii o Strategii natsional’noi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii (2021), <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0pLD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf> (02.03.2022).
- Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, “EA Üye Devletlerinin Listesi”, <https://www.iaea.org/ru/onas/spisok-gosudarstv-chlenov> (07.06.2021).

- Usov, S. A. (2003), **Problema Chernomorskogo flota i Sevastopolya v usloviyakh raspada Rossiiskoi imperii i SSSR**, Sevastopol': Ekosi-Gidrofizika.
- Uznarodov, D. I. (2022), "Krymskiy poluostrov v kontekste vneshney politiki Turetskoy Respubliki", **Obshchestvo v epokhu krizisa globalizatsii: aktualnye problemy prava, ekonomiki i mezhkulturnoy kommunikatsii: Sbornik statey. V 2-kh tomakh "Sputnik nauki"**, 251-259.
- Vamberi, A. (2003), **Puteshestvie po Srednei Azii**. M.: Vostochnaya literature.
- Vesti.ru. (2009), "Gazoprovod "Goluboi potok"", <https://www.vesti.ru/article/2235320> (31.05.2021).
- Voennaya doktrina RF (2015), <https://www.mid.ru/print/?id=1584621&lang=ru> (02.03.2022).
- Volodin, A. G. (2010), "Global'nyi krizis i stanovlenie novogo mira", **Mirovoi krizis i politicheskie izmeneniya. Politicheskaya nauka**, 133.
- _____ (2015), "Rossiya v "svobodnoi geometrii" mirovoi politiki", **Geopoliticheskii zhurnal**. 4 (11), 6-14.
- Volovich, O. (2008), "Politika Rosii, Turechchini, SShA i YeS v Chornomors'ko-Kaspiis'komu regionu: vzayemodiya i supernitstvo", **Chornomors'ka bezpeka**, 1, 7, 11-14.
- Vorob'ev, S. V. ve Kashirina, T. V. (2017), "Siriiskii krizis v kontekste rossiisko-amerikanskikh otnoshenii", **Obozrevatel'**, 4 (327), 49.
- Voskresenskiy, A. D. (2012), "Kontseptsii regionalizatsii, regional'nykh podsystem, regional'nykh kompleksov i regional'nykh transformatsiy v sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniyakh", **Sravnitel'naya politika**, 3(2), 30-58.
- _____ (2020), "Logika novoi miroustroitel'noi arkhitektoniki: praktika i teoriya pereosmysleniya mnogomernogo mira i poisk Kitaem svoego mesta", **Sravnitel'naya politika**, 11 (4), 10.
- Vartazarova, L. S. vd. (Ed.) (2019), **Sovremennaya Turtsiya: trendy razvitiya i znachenie dlya Rossii**, M.: IMEMO RAN.
- VOA (2017), "Turkey on Diplomatic Push to Close Schools Linked to Influential Cleric", <https://www.voanews.com/a/turkey-erdogan-gulen-schools/4010073.html> (29.12.2022).
- Voennoe obozrenie, (2021), "Armiya Velikogo Turana protiv ODKB", <https://topwar.ru/181423-armiya-velikogo-turana-pro-tiv-odkb.html> (01.02.2023).
- Vzglyad (2020), "Turtsiya zayavila ob uchastii v mirotvorcheskoi missii v Karabakhe", <https://vz.ru/news/2020/11/12/1070217.html> (12.06.2021).
- Waltz, Kenneth Neal (1979), **Theory of International Politics**. N.Y.: McGraw Hill.

- Yanık, Lerna K. (2004), “The politics of educational exchange: Turkish education in Eurasia”, *Europe-Asia Studies*, 56(2), 293–307.
- Yaz’kova, A.A. (2016), **Problemy formirovaniya i razvitiya regional’nogo prichernomorskogo geopolitika i geoekonomika: Vystupleniya uchastnikov kruglogo stola 8 iyunya 2016 g.** M.: Institut Evropy RAN.
- Yeniçağ Gazetesi (2016), “Dünya Erdoğan – Putin görüşmesini böyle gördü”, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/dunya-erdogan-putin-gorusmesini-boyle-gordu-143746h.htm> (10.06.2021).
- Yetkin, Murat (30.04.2011), “Rus Büyükelçisi'nden Çılgın Proje eleştirisi: Montrö korunmalı”, **T24**, <https://t24.com.tr/haber/rus-buyukelcisinden-cilgin-proje-elestirisi-montro-korunmalı,142163> (23.01.2022)
- Yuzhnyi flang SNG. Tsentral’naya Aziya – Kaspıi – Kavkaz: vozmozhnosti i vyzovy dlya Rossii.** (2005), Pod red. M.M. Narinskogo, A.V. Mal’gina. M.: Navona 2.
- Zanina, V. (2014), “Iz Kremlya Bosfor ne viden”, **Mezhdunarodnaya zhizn’**, 6, 82–94.
- Zazhigaev, B. (2009), “One of the Limitrophe Territories of the Global World (Transformation of the States of the Baltic- Black Sea Region in the 21st Century). Part I”, **Central Asia and the Caucasus**, 4–5, 106–117.

ÖZGEÇMİŞ

Elena SALIS 2001 yılında Tavrida Ulusal Vernadski Üniversitesi'nin Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler bölümü öğrencisi oldu. 2006 yılında aynı bölümün yüksek lisans programından mezun oldu ve araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etti. 2014 Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora programına başladı.

SALIS, evli ve bir erkek çocuk annesi olup İngilizce, Rusça ve Ukraynaca bilmektedir.

